A SZÉKELY ISPÁNI MÉLTÓSÁG TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL 1467-IG

Szegedi Középkortörténeti Könyvtár

Alapította:
Kristó Gyula

Sorozatszerkesztő:
Petrovics István

Kiadja:
a Szegedi Középkorász Műhely

Címlapterv:
Révész Éva

ISSN 1216-3120
ISBN 978-615-80398-7-1

Szegedi Középkortörténeti Könyvtár
29.

KORDÉ ZOLTÁN

A SZÉKELY ISPÁNI MÉLTÓSÁG TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL 1467-IG

Szeged, 2019

A címlapon Nádasi Mihály székely ispán pecsétje látható
(MNL DL 73 891)

A kötetet a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kiválósági Központ Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszéke, valamint az MTA–SZTE Oszmánkori Kutatócsoportja támogatta.

A kötet megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatta 20391-3/2018/FEKUSTRAT.

Műszaki szerkesztő:
Ferwagner Péter Ákos

Nyomdai kivitelezés:
Innovariant Nyomdaipari Kft.
6750 Algyő, Ipartelep 4.

Készült 300 példányban.

© Kordé Zoltán
© Szegedi Középkorász Műhely

I. ELŐSZÓ

A székely ispáni méltóság történetéről mindezidáig – leszámítva a jelen könyv alapjául szolgáló PhD-dolgozatot – nem született monografikus jellegű feldolgozás. Az egyes kutatók többnyire a székelység történetével foglalkozó könyveik egy-egy fejezetében (mint például Connert János vagy Szádeczky-Kardoss Lajos), illetve rövid enciklopédia-cikkben (például e sorok szerzője) foglalták össze a tisztséggel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat. Dolgozatunk elkészültekor, illetve megvédése idején (másfél évtizede) a mainál jóval mostohább körülmények fogadták a kutatót, aki evvel a témával kívánt foglalkozni. Voltak ugyan már akkor is archontológiai jellegű összefoglalások a székely ispánokról és alispánokról, olyan azonban csak egy akadt közöttük, amelyik az egész Mohács előtti korszak feldolgozására törekedett (Lázár Miklós: *Székely ispánok*). E munka is azonban közel egy és negyed évszázados múltra tekinthetett vissza, így forrásanyagában és megközelítésében is erősen elavult. Wertner Mór jóval precízebb archontológiája is közel száz esztendős volt már akkor (Wertner Mór: *Adalékok*). Engel Pál műve ugyan a modern tudományosság minden igényét kielégítette (Engel Pál: *Archontológia* I–II.), azonban csak az 1301–1457 közötti időszakot ölelte fel. Ma már sokkal jobb a helyzet ezen a téren (is). Rendelkezésünkre állnak ilyen archontológiák az Árpád-kor (Zsoldos Attila: *Archontológia*) és az 1458–1526 közötti időszak vonatkozásában is (*Archontológia 1458–1526*. I.). Sőt – hogy némi képzavarral éljünk –, néha a bőség zavarának kellemes érzése áraszt el bennünket, például W. Kovács Andrásnak köszönhetően, aki elkészítette az erdélyi vajdák és székely ispánok 1458–1526 közötti archontológiáját román nyelven (Kovács, András: *Arhondologia voievozilor*).

Ami a témához kapcsolódó monográfiákat, tanulmányokat illeti, ezek sokfélék (intézmény-, politika- és családtörténet stb.), nagyszámúak és számos kiváló mű akad közöttük, azonban értelemszerűen az általunk választott kérdésnek csak egy-egy kisebb szeletét világítják meg. Mindezek alapján talán nem szerénytelen túlzás azt

mondani, hogy bizonyos értelemben járatlan, vagy legalábbis kevésbé kitaposott ösvényen haladtunk. Másfelől viszont a téma egyik vonzerejét kevésbé kutatott volta jelentette, ami – legalábbis a szemünkben – az újdonság varázsával vonta be e kérdést. Magyarázatot igényel azonban még az időbeli keret, vagyis, hogy mi indokolta a kutatás határainak 1467-nél történő meghúzását. Erre legfőképpen az késztetett bennünket, hogy ekkorra végleg lezárult a székely ispáni méltóság önálló korszaka, ugyanis Daróci János 1467. decemberi halálát követően – egy 16. század eleji, néhány éves periódust leszámítva – az erdélyi vajdák töltötték be e tisztséget. Nem tagadjuk, hogy elsősorban a tisztség önálló története keltette fel érdeklődésünket, ráadásul a vajdasággal való összefonódás oly mértékben megnöveli a források mennyiségét, hogy ez már jócskán meghaladta volna egy PhD-értekezés kereteit.

Ami a kútfők jellegét és összegyűjtését illeti, kezdettől fogva világos volt számunkra, hogy a feldolgozás gerincét az okleveles anyag fogja jelenteni. Ehhez képest az elbeszélő forrásokra – Küküllei, Thuróczy vagy Bonfini elszórt, gyér számú utalásaira –, illetve a néhány törvényre vagy hadiszabályzatra ugyan nem elhanyagolható, de mégis csak kisebb szerep hárul. Az is hamar kiderült – nem meglepő módon –, hogy a székely ispáni kiadású diplomák mellett szükség van azokra is, amelyek kibocsátói uralkodók, egyházi intézmények, vagy éppen magánszemélyek voltak. A forrásbázis tehát ebből a szempontból is nagyon változatosnak mondható. Vannak család-, birtok-, vagy köztörténeti vonatkozású iratok, de akadnak szép számmal olyanok is, amelyek archontológiai vagy jogtörténeti szempontból hasznosíthatók. Tartalmi szempontból az egyenetlenség például azt is jelenti, hogy számos olyan oklevél van, amelynek a kiadója ugyan székely ispán, maga az irat azonban semmilyen érdemleges információt sem tartalmaz a méltóság történetével kapcsolatban. Példaként említhetjük Csáki György székely, szatmári és ugocsai ispán 1402 júniusában, Szatmár és Ugocsa megyék közgyűlésén kiadott okleveleit, amelyek közül körülbelül két tucatnyi maradt fenn, ezek azonban tárgyunk szempontjából érdektelenek. A források elérhetősége és felkutatása terén is nagy és előnyös változások játszódtak le az elmúlt 15 év során. Ezek közül talán a legfontosabb, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár középkori okleveleinek a túlnyomó

többsége elérhető a világhálón. A forráskiadás terén is impozáns előrehaladás tapasztalható. Csak az *Anjou-kori Oklevéltár* vagy *Zsigmond-kori Oklevéltár*, illetve az *Erdélyi Okmánytár* azóta megjelent köteteit említjük, s hol van akkor a sok tucatnyi egyéb gyűjtemény megjelenése, ami mind-mind kincsesbányát jelent a középkor kutatója számára.

A rendelkezésünkre álló forrásanyag feldolgozására többféle módszer kínálkozott. Munkánk során az a meggyőződés érlelődött meg bennünk, hogy a csak kronológikus szempontokat érvényesítő megoldás nem lenne célravezető. Ennek megfelelően két fő részre osztottuk a dolgozatot. Az első részben (vagyis a II. fejezetben) igyekeztünk megrajzolni a székely ispánság történetét, nagy súlyt fektetve az archontológiai és személyi jellegű vonatkozásokra. Ennek során helyenként a szakirodalom idevágó megállapításaitól eltérő véleményt kellett megfogalmaznunk. A székely ispáni méltóság históriáját szakaszokra bontottuk, az egyes periódusok végén pedig összefoglaltuk azokat a jelentősebb változásokat, fejleményeket, amelyek ezeket jellemzik. A második részben (azaz a III. fejezetben) a székely ispáni méltósághoz tartozó jog- és feladatköröket, illetve az azzal járó jövedelmeket tárgyaltuk. Eredeti tervünkhöz képest le kellett mondanunk arról, hogy a székely ispánok oklevélkiadó tevékenységét is tárgyaljuk. Ennek megfelelő szintű és részletességű taglalása ugyanis jócskán szétfeszítette volna a rendelkezésre álló terjedelmi kereteket, rövid, semmitmondó összefoglalása viszont nem járt volna érdemi haszonnal.

Másfél évtized nagy idő. Érdemes-e megjelentetni egy PhD-dolgozatot, amely ennyi idővel korábban készült el? Nos, változatlanul semmiképpen sem. A kollégákkal való beszélgetések, a szakmai követelmények és nem utolsósorban az idevágó kutatási eredmények ismerete arról győzött meg, hogy nem érdemes, hanem muszáj. Hiába a folyóiratokban, könyvekben megjelent cikkek, tanulmányok sora, ezek nem helyettesítik a monográfiát. Így tehát – belátva a belátandót – útjára engedtem ezt a könyvet, amelyet természetesen a korábbi változatokhoz képest fel kellett frissíteni és egyes helyeken szükséges volt korrigálni is a régebbi megállapításokat, anélkül azonban, hogy a lényegen kénytelen lettem volna változtatni.

***

Nem zárhatom anélkül az Előszót, hogy eleget ne tegyek kedves, egyben szomorú kötelezettségemnek. Dolgozatom elkészítéséhez számosan nyújtottak különböző jellegű, önzetlen segítséget, amiért visszamenőleg is szeretnék köszönetet mondani. Mindenkit felsorolni lehetetlen volna, így talán nem tűnik hálátlanságnak, ha név szerint csak néhányukat tudom most megemlíteni. Engel Pál és Kubinyi András akadémikusok a téma kiválasztásától kezdve nagy segítségemre voltak szakmai tanácsaikkal, adataiknak a rendelkezésemre bocsátásával. Kubinyi András opponensként és utána is nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy mélyen szántó gondolataival a további szakmai út alakítását is segítse. Sajnos mind a ketten örökre távoztak már közülünk, csakúgy, mint Rácz István professzor, aki vállalta a témavezető szerepét, s humánus magatartása nagy biztatást jelentett számomra. Örömmel fejezem ki viszont köszönetemet újólag is Solymosi László akadémikusnak, a dolgozat másik opponensének, aki akkor és azóta is megtisztel a szakmai barátságával. Szintén meg kell említenem Draskóczy István professzort, a bizottság tagját, aki soha nem mulasztja el, hogy a maga csendes módján a könyv megjelentetésére és a továbbhaladásra noszogasson. A dolgozat könyvvé formálásában oly sokan játszottak szerepet szakmai tanácsokkal, biztatással és ezernyi más módon, hogy lehetetlen és méltánytalan is lenne egy-két nevet kiemelni közülük. Szeretném még megjegyezni, hogy számomra jelképes értékű az, hogy míg a dolgozat megvédésére a debreceni egyetemen került sor, az ebből készült könyv az anyaintézményemhez, a Szegedi Tudományegyetemhez szorosan kötődő sorozatban jelenik meg, abban a sorozatban, amelynek az útraindításában sokan másokkal együtt e sorok szerzője is ott bábáskodott. Nem hagyhatom ki, hogy köszönetet nyilvánítsak Papp Sándor tanszékvezető professzornak, aki a szakmai ösztönzés és biztatás mellett az anyagi hátteret is biztosította a kötet megjelenéséhez. Végezetül, de valóban nem utolsósorban ezúton is köszönöm feleségemnek, hogy a dolgozat és a könyv elkészítésében is végig mellettem állt.

Mindazok, akik nevesítve vagy név nélkül fentebb szerepelnek, hozzáállásukkal, segítségükkel anélkül köteleztek hálára, hogy ez szándékukban állott volna.

II. A SZÉKELY ISPÁNOK ÉS A TISZTSÉG TÖRTÉNETE

A tisztség kialakulásától a tartományúri hatalom bukásáig

Nehéz lenne úgy írni egy középkori méltóság történetéről, hogy a tisztségviselők és a hivatal históriáját megpróbálnánk szétválasztani. Ennek a megállapításnak a bizonygatása csak szószaporítás lenne. A személyes vonatkozású információkról akkor kényszerülünk lemondani, ha nincsenek: így például a kezdeteket vagy egyes periódusokat illetően. A főcím éppen erre az összefonódásra kíván utalni, jelezvén egyúttal azt is, hogy a II. fejezetben elsősorban a hivatalt betöltő személyekhez kapcsolódó adatok segítségével próbáljuk megközelíteni témánkat, nem mellőzve természetesen a más jellegű forrásokat sem. Ez a szempont szinte magától értetődően kronológiai jellegű tárgyalást von maga után. A következő nagyobb egységben azután már másféle megközelítés kerül majd előtérbe, elősegítve reményeink szerint a téma minél szélesebb körű kidolgozását.

A történettudomány előszeretettel és szükségszerűen él a periodizáció eszközével. Az ide tartozó diszciplínák (mint például az esemény-, gazdaság-, egyház- vagy művelődéstörténet) szakaszhatárai sok esetben eltérnek egymástól. Nincs ez másképpen a székely ispáni méltóság esetében sem, amelynek belső dinamikája megköveteli, hogy az egyes periódusok kezdetét, illetve végét jelző határköveket máshol verjük le, mint ahol azt az ország történetének közismert dátumai sugallnák. Az első alfejezet „a tartományúri hatalom bukásáig", pontosabban 1327/28-ig tárgyalja a fejleményeket. Hogy miért eddig, arra – miként a többi esetben is – majd a maga helyén szeretnénk magyarázatot adni.

A székely ispán (*comes Siculorum*) az erdélyi székelységnek a király által kinevezett legfőbb vezetője volt, tisztségénél fogva a középkori Magyar Királyság bárói közé tartozott. A méltóság történetének a kezdetei – nem egyedüliként a magyar hivataltörténetben – a múlt homályába vesznek. Ennek a viszonylagos forráshiány mellett (viszonylagos, mert mégis csak vannak gyér adatok, így nem vagyunk teljes mértékben feltevésekre, találgatásokra utalva) más okai is vannak. A probléma összefügg több, szintén bizonytalan megítélésű témával: a székely eredetkérdéssel, az erdélyi költözés időpontjával és lezajlásával (egyáltalán, magával az irányával: az erdőntúli területre való vagy onnan kifelé tartó költözésről van-e szó), a korai székelység társadalmi státusával, helyzetével, az Erdélyen kívüli székely csoportokkal stb. Nem véletlen, hogy a kutatás e témakörrel inkább csak érintőlegesen foglalkozott, s a röviden megfogalmazott vélemények korántsem mondhatók egyöntetűeknek. Ennek illusztrálására érdemes az állásfoglalások közül néhányat idézni. Connert János 1901-ben például így írt a kérdésről: *„a fennmaradt okmányok alapján csak azt mondhatom, hogy a székelyispánság a 13-ik század kezdetén már önnállott”*. Bónis György ezzel szemben úgy vélekedett, hogy *„a székelyekre vonatkozó okleveles adatok megjelenésével egyidőben megjelennek a székelyispánok is. A királyság tehát kezdettől fogva rajta tarthatta kezét a harcos rokonnép nemzetségi szervezetén.”* Bodor György szerint *„a székelyispánról 1235 előtti oklevélből adatunk nem maradt, de ez még nem jelenti szükségképpen azt, hogy az első székelyispánt pontosan akkor nevezték ki”*. Benkő Elek viszont úgy látta, hogy *„az alkalmasint az Andreanum korában megalakuló székelyispánság belső tagolódását a 13. század végi, 14. század eleji szász analógiák alapján képzelhetjük el”*. Később azonban némileg finomította nézetét: *„a székelyek bizonyos csoportjai élén korábban is állt comes (így 1146-ban a Fischa menti csatában), de olyan vezető feltűnése, aki az erdélyi székelység egészének legfőbb katonai, bírói és közigazgatási elöljárója lett volna, csak 1228 tájától adatolható”*. Kristó Gyula 1996-ban megfogalmazott felfogása szerint *„1235-ben a székelyek élén megjelent a székelyispán (*comes et ductor Siculorum*)”*. Magunk úgy foglaltunk állást, hogy *„a székelyispáni tisztség felállítása Béla ifjabb király erdélyi tevékenységéhez kapcsolható, s talán már 1226 folyamán sor került rá”*.[1] Zsoldos

[1] Connert János: *A székelyek intézményei* 116.; Bónis György: *Magyar jog* –

Attila Freisingi Ottó 12. századi német krónikás egy forráshelye kapcsán szintén véleményt nyilvánított a méltóság eredetéről: *„okkal merülhet fel az az elgondolás, hogy a székelyispán tisztsége már 1146-ban is létezett”*. A német krónikás ugyan *„nem feltétlenül tekinthető jól értesültnek a székelyek igazgatásának kérdését illetően, ugyanakkor viszont nyilvánvaló, hogy valamilyen módon már a 11–12. században is megtörtént a székelyek beillesztése a Magyar Királyság intézményrendszerébe. Bár erről nincsenek ismereteink, az aligha tagadható, hogy a lehetséges megoldások között számolnunk kell egy – a territoriális jelleget alkalmasint nélkülöző – székelyispánság létével már a délkelet-erdélyi székelyispánság létrejötte előtt is”*.[2] E felfogásra támaszkodva Kristó Gyula a méltóság kialakulásával kapcsolatos, fentebb már idézett nézetét utóbb avval egészítette ki, miszerint *„nem kizárt, hogy már 1146-ban létezett e tisztség”*. Szabados György csak érintőlegesen foglalkozott a kérdéssel az 1146. évi Lajta menti csata kapcsán, megfogalmazása azonban azt sejteti, hogy ő is az utóbbi két véleménnyel ért egyet: *„Freisingi Ottó az 1146-os csatában a magyar előhad két külön (besenyő és székely)* comes *vezérlete alatt harcoló íjászszárnyáról beszél (...) az ispán a király által odaállított főrangú világi tisztségviselő volt (...) A székelyek és a besenyők élére állított vezető ispáni mivoltából következően nem közülük való és velük egyazon »nemzetiségű« (etnikumú) személy, hanem a királyi akarat által föléjük kinevezett ember volt.”*[3]

A rövid (és korántsem teljes) áttekintésből is kitűnik, hogy a szakirodalomban alapvetően két felfogás körvonalazódott a székely

---

székely jog 31.; Bodor György: *Az 1562 előtti székely nemzetségi szervezetről* 286.; Benkő Elek: *A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája*. Bp. 1992. 31.; Uő: *A középkori Székelyföld*. I. Bp. 2012. 46.; Kristó Gyula: *A székelyek eredetéről*. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 10.) Szeged 1996. 146.; Kordé Zoltán: *Az Árpád-kori székelyispánok* 202.; Ld. még: Uő: *A székely ispáni méltóság kezdeteiről*. In: *Kastélyok, udvarházak és lakóik* 72.; Uő: *La haute noblesse hongroise: l'exemple des comtes des Sicules sous les rois angevins*. In: *La noblesse dans les territoires angevins à la fin du Moyen Age. Actes du colloque d'Angers (3-6 juin 1998)* Dir. Noël Coulet–Jean-Michel Matz. Rome 2000. 446.

[2] Zsoldos Attila: *Confinium és marchia (Az Árpád-kori határvédelem néhány intézményéről)*. Századok 134 (2000) 116. 105. sz. j. Ld. még: Zsoldos Attila: *Archontológia* 239.

[3] Kristó Gyula: *A székelyek eredete* 158.; Szabados György: *A régi magyar taktika Árpád-kori írott kútfőkben*. HK 120 (2007) 488.

ispáni méltóság kialakulását illetően: az egyik szerint a tisztség felállítására az *Andreanum* kiadása (1224) körüli időben került sor,[4] a másik viszont avval számol, hogy e hivatal – esetleg némileg más formában – létezett már a 11–12. században (esetleg korábban) is.

A kérdés eldöntése nem egyszerű feladat. Az adatok szűkös mivoltára való hivatkozás ebben az esetben (sem) üres kifogás, mivel a források szinte incselkednek a kutatóval: több megoldás képét is felvillantják a távolban, de hogy ezek közül melyik valódi és melyik délibáb, azt már nem árulják el. Amennyiben mégis megpróbálunk különbséget tenni káprázat és valóság között, akkor elkerülhetetlen, hogy áttekintsük azokat a legkorábbi időkre vonatkozó forráshelyeket, amelyek a székelyekkel kapcsolatosan ispánnak (*comes*) nevezett vezetőről tesznek említést.[5] Ilyen címmel rendelkező katonai elöljáróról – mint fentebb már szó esett róla – az 1146. évi Lajta folyó menti ütközet elbeszélése során Freisingi Ottó is említést tesz. A II. Géza és Jasomirgott Henrik bajor herceg között lezajlott csata elbeszélése során a német krónikás *Gesta Friderici I. imperatoris* c. művében beszámol arról (a székelyek megnevezése nélkül), hogy Henrik herceg a magyar sereg elővédjét alkotó íjászokat *„cum duobus comitibus, qui eisdem preerant, ferme funditus delevit”*. A magyar krónika tudósít arról, hogy ezt az elővédet székelyek és besenyők alkották.[6] Több mint fél évszázaddal később, 1210 körüli katonai esemény kapcsán egyik forrásunkban ismét *comes* néven említett tisztségviselő bukkan fel e népcsoport élén. Ezúttal az erdélyi székelyek Türje nembeli Joachim szebeni ispán vezetése alatt, szászok, románok és besenyők társaságában vonultak hadba, hogy II. András parancsára segítséget nyújtsanak Aszen Boril bolgár cárnak az ellene lázadókkal szemben.[7] A Váradi Regestrum 1217. évi bejegyzése arról tudósít,

---

[4] A fenti véleményeken kívül ld. még Kristó Gyula: *A korai Erdély* 183.: *„A király 1224-ben egy körülhatárolt Szászföldet bízott a szebeni ispánra, és ugyanekkor tájt a körvonalazódó, területi egységgé kiépülő Székelyföldet bízta a székely-ispánra.”*

[5] Kordé Zoltán: *Az Árpád-kori székelyispánok* 199–200.

[6] G. III. 1768.; SRH. I. 456.; Kordé Zoltán: *A székelyek a XII. századi* 21−22.

[7] *„Rex ipse comitem Iwachinum associatis sibi Saxonibus, Olacis, Siculis et Bissenis in subsidium illi transmisit, eum ille ductorem exercitus praeferendo”* (RA. I. 926. sz.) Ld. még: EO. I. 37. sz.)

hogy a bihari várnépek közé tartozó „Székelyszáz" nevű száznagyság tagjai (*Bichorienses de centorionatu Sceculzaz*) egy Deus nevű szabad embert azzal vádoltak meg, hogy valójában közülük való. Az ügyben a király parancsára Nimcha (Neuca, Neuka) bihari ispán (*Nimcha ... comes Bichoriensis*) járt el, aki a várjobbágyokat is meghallgatván a várnépbelieket – mivel az esküt letenni nem merték – elmarasztalta, Deust pedig szabad embernek nyilvánította.[8] A következő adatot IV. Béla egy 1235-re datált, de valamivel később kiállított oklevele tartalmazza. A Tomaj nembeli Dénes lovászmester érdemeit taglaló diploma egyebek mellett szót ejt arról a bulgáriai hadjáratról, amelyet 1228-ra helyez a kutatás. Eszerint II. Iván Aszen bolgár cár testvérének, Sándornak a serege egy rajtaütés során foglyul ejtette Szoboszló fia Bogomért, a székelyek ispánját és vezérét: *„qui etiam Bogomerium, filium Zubuslay, comitem et ductorem Siculorum, captivarat"*.[9] IV. Béla keltezetlen oklevele a nagyvátyi székelyek fölött álló ispánról tesz említést: *„Siculi de Wagh olim per Comitem suum fuissent plurimum aggrauati"*.[10] Nem tekinthetjük igazoltnak az állítólag II. András alatt (1220, illetve 1224 körül) tevékenykedő Zótánnak és Simeonnak a tisztségviselését, akiket Kállay Ferenc is csak genealógiai levezetés, illetve utalás alapján említ művében. A modern kutatás nem számol e személyek hitelességével.[11]

---

[8] VR. Nr. 165.

[9] DL 58 382 (CDES. II. 3–5.) Az oklevelet – mivel a keltezés az 1235. évet IV. Béla uralkodása második esztendejének tünteti fel – Karácsonyi János 13. századi hamisítványnak tekintette (Karácsonyi János: *A székelyek eredete és Erdélybe való települése*. Bp. 1905. 22.). Ennek ellenére a diplomát nem vette fel a hamis okleveleket tárgyaló művébe, sem pedig az 1908-ban megjelent Pótlásokba (Karácsonyi János: *Hamis oklevelek*). Szentpétery Imre nem hamis, hanem később kiállított, visszadatált oklevélnek minősítette a diplomát (RA. I. 608. sz.). A hadjárat időpontjára és történetére: Pauler Gyula: *A magyar nemzet története* II. 99.; Kristó Gyula: *Az Árpád-kor háborúi*. Bp. 1986. 107.; Senga Toru: *Béla királyfi bolgár, halicsi és osztrák hadjárataihoz*. Századok 122 (1988) 41–48.; Tévesen 1231–1234 közötti időre datálja a hadjáratot Maria Holban: *Din cronica relațiilor româno–ungare în secolele XIII–XIV*. Bucureşti 1981. 61. Id. hely: CDES. II. 4.

[10] SZO. I. 15.

[11] Kállay Ferentz: *Historiai értekezés a' nemes Székely Nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a' régi időkben*. Nagy Enyeden 1829. 205.; Lázár Miklós:

A fenti források csak megerősítik a már jelzett bizonytalanságot, mivel értelmezésük meglehetősen ellentmondásos. Freisingi Ottó adatából elvileg lehet olyan következtetést levonni, hogy ekkor (1146-ban) már létezett a székely ispáni méltóság. Ahhoz azonban, hogy egy ilyen feltételezés a valószínű állítás rangjára emelkedjen, igazolnunk kell, hogy a német krónikás által említett *comes* olyan (vagy legalábbis hasonló) jog- és feladatkörökkel rendelkezett, mint amilyenekkel a későbbi forrásokból megállapíthatóan a *comes Siculorum*. Ha ezt a kapcsolatot nem tudjuk bizonyítani, akkor a legjobb esetben is csak a méltóság távoli előképéről beszélhetünk. Melyek tehát azok a legfőbb kritériumok, amelyeket a székely ispáni méltósággal, illetve annak viselőjével kapcsolatban támaszthatunk a 13. századtól rendelkezésünkre álló források alapján? Az ispánt minden esetben a király nevezte ki tetszésének időtartamára, de sohasem a székelyek közül. Ő volt a székelyek legfőbb elöljárója, ami azt is jelenti, hogy az uralkodó és közte nem volt egy közbülső tisztségviselő. Vezető szerepe mind a három – katonai, igazságszolgáltatói és közigazgatási – jogkör vonatkozásában érvényesült, miként a legtöbb főméltóság esetében.[12] (Szempontunkból másodlagos, hogy az egyes főtisztségek vonatkozásában melyik jogkör volt a fajsúlyosabb.) Fennhatósága csak az erdélyi székelyekre terjedt ki, nincs ugyanis olyan adatunk, amely alátámasztaná, hogy az ispán Erdélyen kívüli székely csoportok ügyében intézkedett volna. Tanulságos ebből a szempontból, hogy azok az 1323–1365 között keletkezett oklevelek, amelyek Sényői Székely Domonkos jogállásával és a sásvári (Ugocsa megye) székelyek nemzetségébe való tartozásával (*verus Syculus de generacione Syculorum de Saswar*) kapcsolatos vizsgálat iratait tartalmazzák, nem tesznek említést a székely ispán szerepéről, ami az illetékesség hiányának tudható be.[13]

Székely ispánok 732.; vö.: Bodor György: *Az 1562 előtti székely nemzetségi szervezetről* 286.

[12] Kordé Zoltán in: KMTL. 625.; Kordé Zoltán: *A székelység története a székrendszer megszilárdulásáig*. In: *A Kárpát-medence és a steppe*. Szerk.: Márton Alfréd. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 14.) Bp. 2001. 170–171.; Pál-Antal Sándor: *Székely önkormányzat-történet* 61–62.

[13] Jakubovich Emil: *Ugocsa-szabolcsi székelyek a XIV. században*. Magyar Nyelv 35 (1931) 206−209. Idézet: 207. Sásvár lokalizálása, egy itteni székely

Mit tudunk tehát kihámozni az ebbe a kérdéskörbe vonható legkorábbi, soványka adatokból? Az eléggé egyértelműnek tűnik, hogy a 13–14. században a székelyek nem álltak egységes irányítás alatt. A Váradi Regestrum bejegyzése szerint a Székelyszáz nevű katonai egység a bihari várszervezetbe tartozott, tagjai – más várnépekhez hasonlóan – nem voltak birtokában a szabadságnak, elöljárójuk pedig a bihari ispán volt, aki a forrás szerint igazságszolgáltatói jogkört is gyakorolt felettük. Valószínű, hogy háború esetén várjobbágyaik és a bihari ispán vezetése alatt vonultak hadba, rájuk tehát katonai értelemben sem vonatkozott egy feltételezett székely ispán hatalma. Evvel azonban nem jelentettek kivételt. A nagyvátyi székelyek *comes*e szintén nem a székely ispán volt, hanem a vátyi várispánság elöljárója. *„Az oklevelek morzsái… egy korán, talán már a tatárjárás körül széthullott várispánság körvonalait rajzolják elénk, amelynek élén az ispán (várispán) állt, s személyi állományát a várjobbágyok, illetve a lövők (íjászok) képezték."* Ezek közé az íjászok közé tartoztak a székelyek is.[14] Megjegyzendő, hogy a vátyi székelyek korábban – mivel panaszuk szerint az ispánjuk súlyosan megterhelte őket – engedélyt kaptak a királytól, hogy meghatározott számú (száz) fegyveressel szolgálják őt a hadjáratokban. Mostani oklevelében viszont az uralkodó szolgálataikért cserében abban a kiváltságban részesíti őket, hogy miként a királyi serviensek (*sicut seruientes regales*), személyesen és fejenként szállhatnak hadba. Eredetileg tehát a vátyi székelyek jogállása aligha különbözhetett lényegesen a szabadságukat elvesztő bihari társaikétól. Ne feledkezzünk meg azokról a székelyekről sem, akiknek a nemzetségéből Székely Domonkos származott, s akik – helyezzük bár a várispánságot Ugocsa vagy Nyitra megyébe – ugyanolyan várnépek voltak, mint bihari vagy nagyvátyi társaik. Közülük csak azok bírtak kiemelkedni, akik saját, nemesi jogú birtokot szereztek, miként Domokos, a többiek feltehetőleg osztoztak más várnépek sor-

---

ispánság létével kapcsolatos feltevés kritikája: Kristó Gyula: *A vármegyék* 365–369., 492–495. Saswart a Nyitra megyei Sasvárral azonosítja Zsoldos Attila: *Archontológia* 272.

[14] Kristó Gyula: *A vármegyék* 292. Ld. még: Zsoldos Attila: *Archontológia* 273. A vátyi lövőkre, illetve székelyekre: Kordé Zoltán: *Székelyek, őrök és lövők*. In: *Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szerk.: Koszta László. Szeged 1995. 230–232.

sában, ami többnyire a jobbágyság soraiba való kerülést jelentette. Ezek az adatok arra mutatnak, hogy jelentős székely csoportok a várszervezet keretein belül éltek, a várnépekkel közösen látták el katonai szolgálatukat, mégpedig a várjobbágyok és a várispán – nem pedig egy székely ispán – vezetése alatt. Igaz, e források a 13–14. századból származnak, minden jel arra mutat azonban, hogy így volt ez már a 12. században is.[15]

A várkötelékben élő és szolgáló székelyek mellett éppen ebből az időszakból a kútfők két esemény kapcsán is tudósítanak önálló alakulatban küzdő székely csapatokról. A már említett 1146. évi Lajta menti ütközet mellett az 1116. évi Olsava folyónál lezajlott magyar–cseh csata kapcsán említik a székelyeket (ismét a besenyők társaságában), akik mind a két alkalommal a magyar sereg elővédjét alkották.[16] Kérdés, hogy milyen társadalmi státus illette meg ezeknek a székely alakulatoknak a tagjait. Többen úgy vélték (magunk is így látjuk), hogy a székelyek és a velük együtt (de külön szervezeti egységben) harcoló besenyők között sok volt a hasonlóság. Györffy György a „besenyő szabadság"-ról azt írta, hogy *„ez a szabadság nagyjából egyezett a közszékelyek szabadságával"*.[17] Nagyobbrészt *„a nádorispán hatósága alá"* tartoztak, *„mint 1224. évi szabadságlevelük az árpásiakról elárulja"*.[18] Az árpási besenyőknek adományozott kiváltságlevélből (1224) világosan kiderül, hogy legfőbb elöljárójuk ekkor a nádor volt, ő nevezte ki a besenyők ispánját, a mindennapos kisebb ügyeket azonban a *curialis comes* intézte. Nem teljesen egyértelmű, de na-

---

[15] Az 1217-ben említett bihari várnépek bizonyára nem ekkor kerültek ebbe a sorba, hanem jóval korábban, mint ahogy a nagyvátyi székelyek kiváltságolása is hosszabb, akár évtizedekig eltartó folyamat volt. Egyébként a székely csoportok közötti eltérő társadalmi és jogállást szemlélteti az is, hogy többen közülük szolgai sorba kerültek: maga a székely szó is egy sószállító *mansio* (szolga) neveként fordul elő elsőként a 12. század első felében (ÓMO. 27.), 1260-ban pedig szintén Székely nevű szolga (*mancipium*) eladományozásáról olvashatunk (Kristó Gyula: *A székelyek eredete* 83.).

[16] Kordé Zoltán: *A székelyek a XII. századi* 17–24. A két csata kapcsán több vitás kérdés is felmerült a szakirodalomban, jelen alkalommal csak azokra a mozzanatokra térek ki, amelyek közvetlenül érintik témánkat.

[17] Györffy György: *Besenyők és magyarok* 169.

[18] Györffy György: *Besenyők és magyarok* 169.

gyon valószínű, hogy nem egyetlen „besenyő ispán" állt a magyarországi besenyők fölött, hanem a különböző (helyzetükben hasonló) csoportok rendelkeztek ispánokkal.[19]

Feltehetőleg hasonló lehetett a besenyőkkel együtt említett székelyek helyzete is. Ők közvetlenül a király alá voltak rendelve, azaz a szabadságnak egy nagyobb fokozatával rendelkeztek, mint a várszervezetben élő társaik. (Ezt a szabadságot természetesen nem szabad összekeverni az erdélyi székelység által később megszerzett kiváltságokkal, azok más természetűek és nagyobb volumenűek voltak.) Egyáltalán nem lehet kizárni, hogy – miként a besenyőknek – nekik is a nádor volt a legfőbb elöljárójuk. Némi, igaz halovány és bizonytalan megerősítést jelenthet az, hogy az 1116. évi ütközet során – a források legalábbis ezt sugallják – maga a nádorispán, Janus irányította az elővéd mozdulatait. Bár külön említés nem történik róluk, de valószínű, hogy – az 1146. évi esethez hasonlóan – egy-egy katonai vezető állt a székelyek és a besenyők élén. (Megjegyzendő, hogy a magyar krónikával ellentétben a kortárs cseh történetíró, Cosmas Pragensis nem két, hanem három csapatot említ a magyar elővéd keretében.)[20] A besenyőkkel való összehasonlítást támogatja az is, hogy mind a két népelemmel a föléjük rendelt nádor mellett időnként más főméltóságok is rendelkeztek: a fentebb már idézett forrás szerint 1210 körül a szebeni ispán vezette bulgáriai hadjáratba a székelyeket és besenyőket (szászok és románok társaságában). A hasonlóságok mellett természetesen vannak különbségek is a két népelem között. Bár a székelyek a besenyőkhöz hasonlóan szétszórt tömbökben, településeken éltek az ország különböző területein, az utóbbiaktól eltérően a székelység zöme Kelet-, Délkelet-Erdélyben talált magának végleges lakhelyet. Kérdés, hogy az Erdélybe való telepítés mikor és milyen ütemben zajlott.[21] Szempontunkból azért is

---

[19] Kordé Zoltán: *A magyarországi besenyők az Árpád-korban*. AUSz. AH. Tom. XC. 18−19. A nádoron kívül egyébként más méltóságok is rendelkezhettek alkalmanként a besenyők haderejével.

[20] Magyar krónika: SRH. I. 434–437.; Prágai Kozma: G. I. 807.: *„tres armatas, quas vocant hospitum legiones"*.

[21] A székelyek Erdélybe való költözése kemény viták tárgya a kutatásban. Önmagában már az kérdéses, hogy telepítésről vagy királyi parancsra történő költözésről van-e szó. Másik alapvető probléma az, hogy vajon a széke-

lényeges e probléma, mert elválaszthatatlan attól, hogy a 12. század elején, illetve közepe táján (a két forrás által felvillantott időpontban) vajon hol tartózkodott a székelység, illetve egyes csoportjaik. Erdélyben volt már a zömük vagy még a szűkebb értelemben vett Magyarországon, vagy éppen úton? A legvalószínűbb talán ez utóbbi feltevés: egy részük már bizonyára Erdélyben volt (ha nem is a későbbi Székelyföldön), mások pedig még az erdőntúli területen kívül tartózkodtak. Ha így volt, akkor viszont erősen kérdéses, hogy egyetlen *comes* fennhatósága alá tartozott-e e szétszórt és szervezetileg is megosztott népcsoport.[22] Rövidre fogva a mondanivalót: megítélésem szerint nem valószínű, hogy a 12. században (legalábbis a forrásaink által említett események idején) létezett volna a székely ispáni méltóság – abban a formában semmiképp, ahogyan megismerhetjük a későbbi kútfőkből. Úgy vélem, e méltóság létrehozásának akkor érkezett el az ideje, amikor a székelység zöme már Erdélyben, az azóta is Székelyföldnek nevezett területen élt.[23] Itt nyílt arra lehetőség, hogy az egy tömbben letelepedett népesség kiváltságokat szerezzen, katonai erejét a maga teljességében kamatoztathas-

---

lyek a honfoglalás óta Erdélyben éltek-e (erre legutóbb: Vekov Károly: *A székelyek és a koraközépkori Erdély*. In: *Tanulmányok a székelység* 11–21.) vagy az Erdélyen kívüli területekről érkeztek végleges hazájukba (erre az utóbbi időben: Benkő Elek: *A középkori Székelyföld* I. 31–47.) Ehhez járulnak az említett kronológiai problémák. Mivel e kérdések messze elvezetnének bennünket az eredeti célkitűzéstől, ezért csak jelezni szeretném, hogy magam – miként ezt több tanulmányban is kifejtettem már – az Erdélybe történő betelepítés elméletével értek egyet.

[22] Csak a példa kedvéért jegyzem meg, hogy a *comes* kifejezés milyen eltérő tartalommal bírt ebben az időszakban: a Váradi Regestrum idézett adatában egyformán a *comes* cím illeti meg a bihari ispánt, illetve a királyi poroszlót, Joanchát: *„Ioancham comitem, pristaldum regis”* (VR. nr. 165.). A *comes* sokrétű jelentésére: *A magyarországi középkori latinság szótára*. II. Főszerk.: Harmatta János. Bp. 1991. 191–196.

[23] Ez persze nem zárja ki, hogy az egyes székely csoportok élén állhattak ispánok (amire már láttunk példát), esetleg úgy, ahogyan azt Benkő Elek a Szeben tágabb környékén élő székelyekkel kapcsolatban – erősen feltevés jelleggel – megfogalmazta (Benkő Elek: *A középkori Székelyföld* I. 45.) Ez azonban semmiképpen sem jelenti azt, hogy ezeknek az ispánoknak vagy közülük egynek a hatalma az összes székelyre kiterjedhetett volna.

sa, s elkerülje a környezetébe való beolvadást. A népmozgások lezárulásával (valamint egyéb politikai tényezőknek köszönhetően)[24] ekkor érkezett el az ideje annak, hogy e népesség – nyilván a királyi akaratnak megfelelően – olyan szervezeti egységet vegyen fel, amely mind a királyság, mind pedig saját maga számára (azért ne legyenek kétségeink: nem ez utóbbi volt a döntő szempont) gyümölcsöző eredményekkel kecsegtetett. E szervezeti forma legfőbb biztosítékát az újonnan felállított székely ispáni hivatal, illetve a méltóságviselő maga jelentette, aki (az erdélyi) székelység legfőbb katonai, bírói és közigazgatási elöljárója lett. Innentől kezdve a székelység útja nem csak a besenyőkétől vagy a vármegyei magyarságétól vált el, hanem saját, Erdélyen kívüli társaiétól is, akik egy bő évszázad alatt beolvadtak környezetükbe, míg erdélyi sorstársaik jelentős kiváltságokra tettek szert.

Elismerve a szűkös forrásadottságokból eredő bizonytalanságot, magam úgy látom, hogy a székely ispáni méltóság nem egy korábbi, 11–12. századi tisztség folytatása, hanem az 1220-as évek körül újonnan kreált hivatal, amely jelentősen különbözött minden esetleges előzménytől. Konkrét adatok híján a tisztség létrejöttével kapcsolatosan feltételezésekre vagyunk utalva. Mivel 1210-ben még nincs nyoma az erdélyi székelyek élén álló önálló méltóságviselőnek, 1228-ban viszont Bogomért már székely ispánnak tekinthetjük, a tisztség kialakulását e két időpont közé helyezhetjük; a korszak fejleményeivel kapcsolatos megfontolások pedig segíthetnek abban, hogy megkíséreljük szűkíteni ezt az időintervallumot.

A jelenleg ismert első székely ispán, Szoboszló fia Bogomér több 1225. évi oklevélben is feltűnik, mint Béla ifjabb király (akkoriban Szlavónia hercege) főpohárnoka.[25] A trónörökös a következő évtől, 1226-tól kezdve már Erdély élén állt;[26] új pozíciójába követte hűséges híve, Bogomér is, aki valószínűleg már ekkor elnyerhette a székely ispáni hivatalt. Ez utóbbi felállítása feltehetőleg nem volt független a megelőző évek dél-erdélyi fejleményeitől: 1224-ben II. András – a Barcaságot uraló Német Lovagrenddel közelítő össze-

[24] Kordé Zoltán: *Az Árpád-kori székelyispánok* 200–202.
[25] ÁUO. XI. 186.; Smičiklas III. 248., 250.; ÁUO. XI. 184.
[26] Almási Tibor in: KMTL. 92.

csapásra is gondolva – rendezte az *Andreanum*ban a Szeben vidéki szászok helyzetét és kiváltságokkal látta el őket. A Szászvárostól Barótig terjedő régiót és a lakosságot (a sebesi székelyek területével és Daróc földjével együtt) minden más joghatóságtól mentesítve egyetlen tisztviselő, a szebeni ispán alá rendelte.[27] Az intézkedés amellett, hogy beleillett az etnikumokkal szemben az 1220-as évektől megnyilvánuló új politikai szemléletbe,[28] egyúttal biztosította a király számára a szászok hűségét a német lovagokkal érlelődő konfliktusban.[29]

Az összeütközésre már a következő esztendőben, 1225-ben sor került, amikor is II. András katonai úton vetett véget a viszálynak, s a Lovagrendet végleg kiűzte Erdélyből.[30] A Barcaságban lezajlott uralomváltást alig egy év múlva követte egy másik változás: a Szlavóniai hercegséget elhagyva Béla ifjabb király került Erdély élére.[31] Feladata egyebek között az volt, hogy a Lovagrend kényszerű távozása utáni megváltozott viszonyokat rendezze. Ezek közé tartozhatott a székely ispánság felállítása is. Az új hivatal létrehozására az adott alapot, hogy a székelység jelentős része ekkoriban már Erdély keleti részében, egy tömbben helyezkedett el, s célszerűnek látszott a vármegyei keretekből kiszakadó, sajátos jogállású és erős közösségi tudattal rendelkező (nem utolsósorban pedig a katonáskodást hivatásszerűen űző) népességet egyetlen méltóságviselőn keresztül kapcsolni a királyi hatalomhoz. Közrejátszhatott az intézkedésben az a közelmúltbéli tapasztalat is, hogy a jelentős kiváltságokkal felruházott lovagok királyi (alkalmasint székely) területeket foglaltak el tör-

---

[27] *„Universus populus incipiens a Waras usque in Boralt cum terra Syculorum terrae Sebus et terra Daraus unus sit populus et sub uno iudice censeantur, omnibus comitatibus praeter Chybiniensem cessantibus radicitus."* (US. I. 34.).

[28] Mályusz Elemér: *A középkori magyar nemzetiségi politika*. Századok 73 (1939) 257–294., 385–448. 385. skk.; *Erdély története* I. 298.; Kristó Gyula: *A székelyek eredete* 156–159.

[29] *Erdély története* I. 298.; Pósán László: *A német lovagrend* 38.

[30] Pósán László: *A német lovagrend* 38–43.; Zimmermann, Harald: *Siebenbürgen und seine hospites theutonici* 30.

[31] Kristó Gyula: *A feudális széttagolódás Magyarországon*. Bp. 1979. 48., 54.

vénytelenül.[32] A határok rendezését követően – jogtalanul elfoglalt földek visszacsatolása, s talán ekkor került sor a (szász)sebesi és (szász)kézdi székelyek elköltöztetésére is – célszerűnek látszott a most már hellyel-közzel egy tömbben élő erdélyi székelység irányítását a szászokéhoz hasonlóan egységesíteni és önálló főtisztviselő alá helyezni, ezáltal is védve a katonailag hasznos népességet a hasonló atrocitásoktól. Kevésbé tűnik valószínűnek, hogy ezeket a feladatokat a Lovagrend kiűzésével és a diplomáciai csatározásokkal elfoglalt II. András maga oldotta volna meg, a munka nagyobb része (így a székely ispánság megszervezése) fiára várt. A határvédelem átszervezése, az Erdély déli, délkeleti részében élő népek helyzetének a rendezése egyébként is illeszkedett Béla kun területek felé irányuló politikájához.[33] E halovány nyomok alapján tehát a székely ispáni tisztség felállítása Béla ifjabb király erdélyi tevékenységéhez kapcsolható, s talán már 1226 folyamán sor került rá.

Ha a feltevés helytálló, akkor Szoboszló fia Bogomér tekinthető az új tisztség első viselőjének. Életútjáról a már említetteken kívül több más oklevél is nyújt némi felvilágosítást. Kitartó hűségéért IV. Béla több ízben is birtokadományokkal látta el. Az 1244. évi adománylevelek közül kettő röviden utal bulgáriai tevékenységére,[34] a december 11-én kiadott diploma viszont részletesebben is szól a hadjárat során Bogomérral történtekről és fogságba eséséről (akkori tisztségének említése nélkül): *„ipse in expugnatione Castri Budin per conflictus varios percussit, ingenti partis aduersae strage, non vtique absque sui cruoris effusione, captus extitit per hostes, et per dies plurimos est captiuatus”*.[35] Hogy meddig volt székely ispán, azt nem tudjuk, annyi azonban bizonyos, hogy a tatárjárás alatt már nem viselte ezt a hivatalt, mivel ekkor trencséni (1242. évi oklevél szerint trencséni és nyitrai) ispán-

---

[32] US. I. 41. Gabriel Adrányi: *Zur Geschichte der Deutschen Ritterordens in Siebenbürgen.* (Ungarn – Jahrbuch. Band 3.) 1971. 19.; Pósán László: *A német lovagrend* 32–33., 41.

[33] Béla kunországi politikájára: *Magyarország története tíz kötetben. I. Előzmények és magyar történet 1242-ig.* Főszerk.: Székely György. Bp. 1984. 1342–1343.; Pósán László*: A német lovagrend* 42–43.

[34] ÁUO. VII. 174. (RA. 766. sz.); RA. 767. sz. (mind a kettő V. 23-i kelettel).

[35] FCD. IV/1. 344.

ként vitézkedett az ellenséggel szemben.[36] Tudomásunk van még arról, hogy IV. Béla megbízásából segítséget nyújtott a király vejének, Boleszló lengyel hercegnek nagybátyjával, Konráddal szemben.[37] 1254. október 24. előtt halt meg, egy ekkor kiadott diploma már elhunytként említi őt.[38]

Közvetlen bizonyíték hiányában némi bizonytalanság tapasztalható Szoboszló fia Bogomérnak úri (konkrétan a Ludány) nemzetséggel való összekötését illetően.[39] A kapcsolatra látszik utalni az, hogy e *genus* (melyről Kézai Simon krónikája alapján tudjuk, hogy Csehországból származott[40]) tagjai közül a 13. században többen is viselték a szláv eredetű *Szoboszló* és *Bogomér* neveket.[41] További szálat jelenthet még az, hogy Bogomér tevékenysége – legalábbis életének utolsó szakaszában – a Felvidékhez, elsősorban Trencsén és Nyitra megyékhez kötődött (melyeknek, mint fentebb már említettük, ispánja volt). Az ekkoriban elnyert birtokai is ezen a vidéken feküd-

---

[36] **1242**: *„Bogmel comitis Nitriensis et Trinchiniensis"* (Nagy Imre–Deák Farkas–Nagy Gyula (szerk.): Hazai Oklevéltár 1234–1536. Bp. 1879. 9.); **1259**: *„cum tartari regnum nostrum fuissent ingressi...Jobagiones castri Trinchyniensis...cum fideli nostro Bogumerio comite eiusdem castri inconseruando castro nominato et confinio ex parte Morauie contra inimicos nostros dimicando nobis gratum exhibuerunt seruicium"* (HO. VI. 97.). Tatárok elleni vitézségének részletezése (címének említése nélkül): FCD. IV/1. 344–345.

[37] ÁUO. VII. 174.; RA. 767. sz.

[38] *„Terram..., quam Bogomerius filius Zubuzlou usque ad mortis sue tempora possederat"* (ÁUO. II. 246.).

[39] Karácsonyi János szerint *„nincs elégséges adatunk arra nézve sem, hogy az 1228–44-ben élő Szoboszlófia Bagamért, a székelyek vezérét... a Ludány nemzetséghez csatoljuk"* (Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* 819.). Lázár Miklós lehetségesnek tartotta a kapcsolatot: *„Lehet, hogy Bogomér ezen nemzetség ivadéka"* (Lázár Miklós: *Székely ispánok* 733.). Szádeczky Kardoss Lajos pedig egyértelműen ehhez az úri nemhez kötötte Bogomért: *„Bagomér, Szoboszló fia (a Ludán nemzetségből)"* (Szádeczky Kardoss Lajos: *A székely nemzet története* 38.). Zsoldos Attila egyértelműen a Ludány nemzetséghez kapcsolta Bogomért: Zsoldos Attila: *Archontológia* 290–291.

[40] SRH. I. 190.

[41] Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* 813–819.; Kiss Lajos: *Földrajzi nevek* I. 559., 135.

tek,[42] a Ludány nem Nyitra megyei törzsbirtokainak a közelében.[43] Mindezek alapján az első ismert székely ispánt, Szoboszló fia Bogomért a Ludány nemhez tartozónak tekinthetjük. Lehetséges, hogy azonos annak a Bogomér fia Szoboszlónak az apjával, aki 1278–1291 között tűnik fel családi birtokper kapcsán.[44]

Az első említést követően több mint fél évszázadig nem találunk székely ispánokra vonatkozó adatot. Nincs arra utaló nyom, hogy a források hallgatásának a hivatal szüneteltetése vagy betöltetlen volta lenne az oka, s elvi megfontolások sem támogatnak egy olyan elképzelést, amely ilyen hosszú hiátussal számol a tisztség történetében. A kútfők hiányossága mellett még arra gondolhatunk, hogy ekkoriban gyérebb volt az olyan írásbeli aktusok száma, amelyek a székely ispán jogköréhez kapcsolódtak (a székelységre vonatkozó oklevelek száma is csak az Anjou-kortól kezd növekedésnek indulni), illetve magyarázatul szolgálhat az is, hogy a viszonylag új keletű tisztségnek még nem alakult ki a végleges helye az országos méltóságok hierarchiájában.[45]

Erre látszik utalni a következő, név szerint ismert székely ispánnak a felbukkanása is. 1291. március 12-én III. András az aranyosi székelyek kérésére átírja és megerősíti IV. László Aranyos földre vonatkozó adománylevelét. A méltóságsorban feltűnik Majos székely ispán is: *„Moyus comite Siculorum nostrorum”*.[46] Bár az oklevélben nem szerepel a kiállítás helye, az aktusra minden bizonnyal a Gyulafehérvár mellett az erdélyi nemesek, szászok, székelyek és románok részére tartott gyűlésen került sor, mint ez kiderül egy előző

---

[42] Pruska (Trencsén megye): ÁUO. VII. 174–175.; Mortund (Hont megye): RA. 767. sz.; *„terram quamdam in confinio Poloniae existentem”*, valamint *„terram Zudczan vocatam, in terminis Berem sitam”*: FCD. IV/1. 343–347. Megjegyzendő, hogy Zsoldos Attila szerint zalai ispán is volt Bogomér: Zsoldos Attila: *Archontológia* 290–291.

[43] Sebők Ferenc in KMTL. 417.

[44] HO. III. 38.; FCD. VI/1. 174–176.

[45] Nem szerepel ez a hivatal a korabeli méltóságsorokban, de nem említi az udvari tisztségviselők közül a tárnokmestert, az étekfogót, a pohárnokot és a lovászmestert felsoroló Rogerius sem (SRH. II. 558.).

[46] Az oklevél Károly Róbert **1313. VII. 4**-i átiratában maradt fenn: DL 28 502. Hurmuzaki I. 573–574.; RA. 3712. sz.; EO. I. 478. sz.

napon ugyanitt kiállított diplomából.[47] A *congregatió*n más méltóságviselők társaságában részt vett a székely ispán is, feltüntetve azonban csak a fontos székely vonatkozású ügyet tárgyaló oklevélben lett.[48]

Székely ispánként Majosnak ez az egyetlen szereplése a forrásokban. Személyét illetően – Bogomérhoz hasonlóan – nem rendelkezünk egyértelmű adatokkal, így következtetésekre vagyunk utalva. A budai káptalan 1296. évi okleveleiben a király bíráskodásánál tanúskodó bárók között olvashatunk Albert fia Majsról, tisztségének említése nélkül.[49] 1298–99-ben viszont Majs királynéi tárnokmesterrel találkozunk több diplomában.[50] E Majs családi hovatartozását bizonytalanság övezte; Wertner Mór az Árpád-kori tisztségviselőkkel foglalkozó munkájában nem foglalt állást a kérdésben, Pauler Gyula pedig a titeli káptalan 1301. évi oklevelében szereplő Miklós fia Majssal (*„magistri Moys filij Comitis Nicolai"*) azonosította a tisztségviselőt.[51] Legújabban viszont Rácz Györgynek sikerült azonosítania Majs királynéi tárnokmestert az Ákos nemzetséghez tartozó (fentebb már említett) Albert fia Majossal, aki a Károly Róbert ellen Erdélyben lázadó Majos fia Majosnak az apja.[52]

---

[47] **1291. III. 11**.: *„cum nos universis nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olachis in partibus Transiluanis apud Albam Julae pro reformatione status eorundem congregationem cum eisdem fecissemus de consilio omnium praelatorum et baronum regni nostri eo tempore nobis assistentium...Datum apud Albam Julae"* (US. I. 177.; RA. 3711. sz.; EO. I. 477. sz.). E helyütt kelt még III. András **1291. II. 25**-i (*„Datum apud Albam Jule"*, RA. 3709. sz.), illetve egy szintén **III. 11**-i oklevele (RA. 3710. sz.; EO. I. 476. sz.).

[48] Hiányzik Majos neve az **1291. II. 22**-i – az előzőhöz egyébként hasonló összetételű – méltóságsorból (RA. 3706. sz.; EO. I. 472. sz.).

[49] *„Magistro Moys filio Alberty"* (ÁUO. XII. 585., 587.).

[50] **1299. II. 19.**: *„Moys Magistro Towarnicorum domine Agnetis Regine"* (ÁUO. V. 202.); **1299. V. 2.**: *„Mois magistro Tawarnicorum domine regine consortis"* (HO. VI. 444.).; Wertner Mór: *Árpádkori udvari tisztviselők* 669.

[51] Wertner Mór: *Árpádkori udvari tisztviselők* 669.; Pauler Gyula: *A magyar nemzet története* II. 463., 582. 367. sz. jegyzet; AO. I. 1.

[52] Rácz György: *Az Ákos nemzetség* 18–19., 28. Majos fia Majosra: Engel Pál: *Az ország újraegyesítése* passim. Mályusz Elemér korábban Majos fia Majosnak az Ákos nemhez való sorolását megalapozatlannak vélte. Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom* 88. 64. sz. jegyzet.

Tekintve, hogy az 1290-es években az említetteken kívül a királyi (királynéi) udvarban nincs tudomásunk más, hasonló nevű méltóságviselőről, s mivel kevésbé valószínű (bár teljességgel kizárni sem lehet), hogy ugyanabban az időben, ugyanazzal a névvel két különböző személy szerepeljen a forrásokban, ezért az 1291-ben felbukkanó Majos székely ispánt azonosnak vehetjük az 1296-ban a király közvetlen környezetében említett, majd pedig a királynéi tárnokmester hivatalát viselő Ákos nembeli Mojssal.[53] Az összekapcsolás útjában a némileg eltérő névalakok sem jelentenek áthághatatlan akadályt. A *Moyus*, illetve *Moys/Mois* formák ugyanazon – a latin *Moyses* (Mózes)-ből keletkezett – személynév variánsai.[54] Majost már két – III. András nevében kiállított és 1290. július 29-re keltezett – hamis oklevél is királynéi tárnokmesterként tünteti fel. A még III. András idejében vagy 1322 körül hamisított diploma,[55] illetve az azt alapul vevő későbbi hamisítvány[56] méltóságsora azonban több tévedést is tartalmaz. Így például Háb váci püspök 1294–1311 között töltötte be tisztségét, (Csák nembeli) Máté nem 1290-ben, hanem 1296–1297-ben volt (ekkor már harmadszor) nádor, s az országbíró sem a más oklevélből nem ismert András, hanem (Hont-Pázmány nembeli) Tamás volt ekkoriban, de (Rátót nembeli) Domokos tárnokmestersége is csak 1293–1301 között igazolható.[57] A két hamisítvány, amikor téved a méltóságok felsorolásában, rendre néhány évvel későbbi tisztviselőt szerepeltet az oklevelek dátumaként fel-

---

[53] A kapcsolat lehetőségét már Lázár Miklós és Rácz György is jelezték, anélkül azonban, hogy az azonosítást illetően állást foglaltak volna (Lázár Miklós: *Székely ispánok* 733.; Rácz György: *Az Ákos nemzetség* 25. 76. sz. jegyzet).

[54] Kiss Lajos: *Földrajzi nevek* I. 749–50., II. 81. Majs és fia nevét Majosnak írja egy 1329. évi oklevél: *„Elleus et Moyus filiorum Moyus"*, *„iidem filii Moyus"* (AO. II. 395.).

[55] RA. 3654. sz. Hamis voltára: Karácsonyi János: *Hamis oklevelek* 38–39.; RA. II/4. 19.

[56] ÁUO. X. 2–4.; HO. VI. 354–357.; RA. 3655. sz. Hamis voltára: Karácsonyi János: *Hamis oklevelek* 38–39.; RA. II/4. 19.

[57] A méltóságsorok: RA. II/4. 19.; ÁUO. X. 3–4.; HO. VI. 356–357. A váci püspökök sora: Bognár Krisztina–Szögi László in: KMTL. 662–663., a nádoroké: Szovák Kornél uo. 474–475., országbírók: Piti Ferenc uo. 511–512., tárnokmesterek: Bognár Krisztina–Szögi László uo. 662–663.

tüntetett időpontnál. Minden bizonnyal ebbe a sorba tartozik Majos is, akinek királynéi tárnokmesteri tisztségére csak évekkel később vannak adatok. A hamisítványok tehát nem szolgálhatnak alapul egy olyasféle feltevéshez, hogy Majos székely ispáni tisztét megelőzően már 1290-ben is viselte volna királynéi tárnokmesteri méltóságát.

Nincs tehát fogódzónk annak megállapításához, hogy Ákos nembeli Majos mikor vált székely ispánná; annyi azonban bizonyos, hogy posztjáról 1294. július 29. előtt távoznia kellett, mert ekkor már mást találunk ebben a szerepkörben. Elképzelhető, hogy ezt követően átmenetileg nem viselt tisztséget, az 1296. évi diplomák legalábbis nem tesznek erről említést. Királynéi tárnokmesterként való említéseit követően ő már nem, csak Károly Róbert ellen lázadó fia bukkan fel a forrásokban.

Majos után Péter a következő székely ispán, akinek a tisztségviseléséről tudomásunk van. Először III. András 1294. július 29-én kelt oklevelében történik róla említés, mint azon speciális kiküldöttek egyikéről, akik az esztergomi polgárok, valamint a káptalan, az érsek és a Szent Tamás-egyház emberei között történt atrocitásokat kivizsgálva jelentést tettek a királynak.[58] Hogy ki is közelebbről e Péter, az a pécsi káptalan 1294 decemberében kelt okleveléből derül ki. A káptalan tanúbizonysága szerint a Tamás bán nemzetségéből való Gergely fia (Monoszló) Egyed testvére, Péter erdélyi püspök és mások jelenlétében Mihály erdélyi prépostot és ennek testvérét, Bő nembeli Ders fia István fiát, Péter székely ispánt – akikkel egyébként is másodfokú rokonság fűzi össze (*in secundu gradu collaterali solummodo distet ab eisdem*) – testvéreiül fogadja, s nekik adja örök jogon az atyinai uradalom három falvát.[59] Az adományt a következő év január 9-én III. András is jóváhagyta; a diplomából kiderül, hogy Péter to-

---

[58] DF 236 350: *„prout hec omnia et alia quam plur[im]a grauamina...fidelium nostrorum, ad hoc specialiter deputatorum, videlicet discreti viri, magistri Demetrii, Albensis ecclesie Canonici, nostri familiaris et specialis clerici, et comitis Petri Syculi, necnon Stephani presbiteri, capellani nostri ueridica relacio patefecit"* (MES. II. 357. = ÁUO. X. 141.)

[59] DL 34 090: *„Michael prepositus...et magister Petrus comes Siculorum, filii videlicet comitis Stephani filii Ders de genere Bew"* (Smičiklas VII. 193. = ÁUO. XII. 557.). Monoszlai Egyed anyai ágon lehetett rokonságban a Bő nem Ders ágával: Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* 300., 837.

vábbra is viselte hivatalát,[60] csakúgy, mint 1299. február 19-én, amikor a Rátót nembeli Domonkos tárnokmester és Sártványvecse nembeli Gyula fiai között lezajlott birtokcserénél jelen levő bárók között említi egy királyi oklevél. A diploma Fogasnak mondott Péternek nevezi a székely ispánt, aki valószínű hivatali elődje, Majos királynéi tárnokmester társaságában vett részt a királyi udvarban zajló aktuson.[61]

Ezt követően Fogas Péter már csak egy 1300. október 28-ra keltezett oklevélben fordul elő, továbbra is a székely ispáni hivatal birtokosaként feltüntetve.[62] A diplomát a korábbi kutatás hitelesnek fogadta el, az *Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke* azonban a dátumsor ellentmondása és bizonyos paleográfiai következetlenségek miatt a 14. század első felében keletkezett hamisítványnak minősítette azt.[63] Az oklevél szerint III. András megengedi Péternek, hogy a korábban már odaadományozott Darnóc birtokot feleségének adhassa, akinek jogában áll evvel belátása szerint szabadon rendelkezni.[64] Úgy tűnik, a hamisítást nem annyira a birtokadományozás igazolása, hanem inkább a jogoknak a feleségre történő átruházása motiválta. A haszonélvező feltehetőleg az (akkor már özvegy) asszony lehetett, a hamisítás talán éppen az ő tudtával történt. Ha ez így van, akkor ez azt jelenti, hogy az oklevél állítólagos dátumakor Fogas Péter még élt és viselte a székely ispáni méltóságot. Erre enged következtetni egyébként az is, hogy 1294-től 1299-ig folyamatos a hivatalviselése, s nincs arról tudomásunk, hogy ez idő alatt, avagy ezt követően más méltóságot is betöltött volna. Úgy tűnik tehát, hogy III. András uralkodásának a végéig Bő nembeli Péter volt a

---

[60] RA. II/4. 4004. sz.: *„magistro Petro comiti Syculorum”*.

[61] DL 96 041: *„presentibus...Moys magistro tauarnicorum domine Agnetis Regine... magistro Petro dicto Fogos comite Syculorum”* (ÁUO. V. 202.).

[62] DL 34 094: *„magister Petrus filius comitis Stephani comes Syculorum nostrorum de genere Bev”* (Smičiklas VII. 403. = ÁUO. XII. 656.).

[63] RA. II. 4336. sz.

[64] *„ipsa domina similiter plenam et meram cuipiam uoluerit donandi seu conferendi habeat facultatem; et si sibi placuerit pro se ipsa reseruari, simili modo possit sev ualeat perpetuo et irreuocabiliter pacifice et quiete possidere”* (Smičiklas VII. 404. = ÁUO. XII. 657.).

székelyek ispánja. Sorsáról ezt követően nem tudunk biztosat, valószínűleg *„már régen, 1327 előtt fiörökös nélkül meghalt”*.[65]

Az Árpád-ház kihalását követő években a magyar koronáért folytatott harcok kedveztek a tartományúri hatalom megerősödésének. A zavaros időszak nem hagyta érintetlenül a székely ispáni hivatalt sem, amelyre Erdély nagyhatalmú ura, Kán László tette rá a kezét. Bár arra vonatkozó adattal, hogy ez pontosan mikor történt, nem rendelkezünk, annyi sejthető, hogy III. András 1301 legelején bekövetkezett halálát követően a vajda nem sokat várhatott hatalmának a királyi jogok és birtokok rovására történő kiterjesztésével. Az utolsó Árpád-házi uralkodóval ugyan nem szállt szembe, a dinasztia kihalását követően azonban tartózkodott attól, hogy bármelyik trónkövetelő mellé álljon, ehelyett inkább tartományurasága megerősítésével foglalatoskodott, majd pedig nyíltan fellázadt Károly Róbert ellen.[66] Valószínű tehát, hogy a tisztség Fogas Péter szereplését követően rövidesen László vajda birtokába jutott.

Nincs adatunk arra nézve sem, hogy Kán László miként gyakorolta a méltósággal járó jogköröket és feladatokat. Címei közé nem vette fel a székely ispánét, a teendőket bizonyára valamelyik familiárisa látta el. Azt is csak a szászokkal szembeni magatartásából sejthetjük,[67] hogy nem lehetett különösebben tekintettel a formálódó székely kiváltságokra sem. A teljes függetlenség kellemes állapota 1310-ben ért véget László vajda számára. Ez év április 8-án Szegeden kénytelen volt ígéretet tenni Károly Róbertnek a korona, valamint a jogtalanul eltulajdonított királyi javak, egyebek mellet a székely ispánság (*comitatum Syculorum*) visszaszolgáltatására.[68] Az egyezségben foglaltakat, így a Szentkorona visszaadását Kán László teljesítette, Károly Róbert pedig az év vége felé Erdélybe látogatott, hogy a viszonyokat rendezze, s hatalmának – amennyire lehet – ér-

---

[65] Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* 302.

[66] Kristó Gyula: *Kán László* 90.; AKO. II. 114. sz.

[67] László elfoglalta a besztercei és a szebeni ispánságot (US. I. 296.), a medgyesi, selyki és berethalmi szászokat elszakította a szebeni szászoktól (US. I. 315–316.), s más módon is zaklatta őket (US. I. 246–253.). Janits Iván: *Az erdélyi vajdák* 21.; Kristó Gyula: *Kán László* 89.

[68] DF 289 196. (US. I. 295–296.)

vényt szerezzen.[69] A vajdával való kapcsolata a továbbiakban kiegyensúlyozottnak volt mondható,[70] kétséges azonban, hogy már ekkor sor került volna az uralkodó részéről székely ispán kinevezésére. Bár ezekben az években nincs nyoma a kettejük közötti ellenségeskedésnek, *„a helyzet valójában úgy festhetett, hogy Erdélyben a tényleges hatalmat továbbra is Kán László gyakorolta, a király pedig csak elvileg formált jogot erre a területre”*.[71] László Szegeden tett ígéretének, miszerint visszszaszolgáltatja a székelyek ispánságát, inkább csak elvi jelentősége volt, az 1310-es évek közepéig nem rendelkezünk ugyanis olyan adattal, amelyik igazolná e méltóság tényleges helyreállítását. Csak 1315. június 27-én kapunk hírt (Tomaj nembeli) Dénes fia Tamás és István mesterekről, a székelyek ispánjairól (*magister Thomas et Stephanus comites Siculorum nostrorum, filii Dyonisii*), akik arra kérték Károly Róbertet, hogy Lápos nevű örökletes birtokukat, amelyet László volt vajda hatalmaskodva elfoglalt és egészen mostanáig a kezében tartott, juttassa vissza nekik.[72] Az uralkodó a kérést méltányolta és oklevelében a Losonciak Láposra való birtokjogát megerősítette. Önmagában ez az aktus is jelzi, hogy a király és a Kánok viszonya ekkorra már megváltozott. László vajda 1315 elején fellázadt Károly ellen, majd hamarosan meghalt.[73] Ezt követően az uralkodó Pok

---

[69] Engel Pál: *Az ország újraegyesítése* 95., 133., 136.; Kristó Gyula: *Erdély 1315-ben* 334–335.

[70] Amellett, hogy László megtartotta vajdai méltóságát, az uralkodóval való normalizált viszonyra utal az is, hogy 1313. június 22-én a király jelenlétében és megerősítésével kerül sor a Kánok és mások közötti birtokcserére: US. I. 310–311.; AKO. III. 548.; Pór Antal: *László erdélyi vajda (1291–1315)*. Rajzok Erdély multjából a középkorban. Erdélyi Múzeum 8. (1891) 475.; Kristó Gyula: *Erdély 1315-ben* 335.

[71] Petrovics István in: KMTL. 397.

[72] DL 29 995: *„terra Lapus vocata, in comitatu de Zonuk existens, cum aurifodina et omnibus ad ipsam pertinentibus...ipsorum esset et fuisset hereditaria, sed per Ladizlaum quondam woyuodam Transsiluanumm usque modo potentialiter occupata extitisset et detenta”* (Bánffy oklt. I. 42.).

[73] Kristó Gyula: *Erdély 1315-ben* 336–338.; Kristó Gyula: *I. Károly harcai* 320. Más felfogás szerint viszont *„a vajda, bár életben volt, ekkoriban már nem szereplője az eseményeknek; talán öregkori betegség tette cselekvésképtelenné”* (Engel Pál: *Az ország újraegyesítése* 111.). Ld. még: *Erdély története* I. 321.

nembeli Meggyesi Miklóst nevezte ki vajdává,[74] s ekkor kerülhetett sor a székely ispáni hivatal betöltésére is a Losonci testvérekkel.[75] Nem valószínű ugyanis, hogy korábban a Kán Lászlóhoz fűződő normalizált, de törékeny kapcsolatot a vajdával ellenséges viszonyban levő méltóságviselők kinevezésével akarta volna megterhelni a király.

Úgy tűnik tehát, hogy közel másfél évtizedes szünet után a székely ispáni hivatal ténylegesen is visszakerült az uralkodó rendelkezési joga alá. Az erdélyi konszolidációra azonban még várni kellett, a király ellen lázadó Majos fia Majos teljes megfékezése még éveket vett igénybe.[76] A székely ispánságra vonatkozó adatok legközelebb 1319 folyamán bukkannak fel a forrásokban; március 8-án Losonci Tamás (aki ekkor már egyedül viseli a címet[77]) az erdélyi káptalan előtt tiltja Mojs fia Ellőst Bonyha (*Bohna*) birtok – amely Tamás és testvérei tulajdona – elidegenítésétől. Az oklevél külön érdekessége, hogy először történik említés a székely ispán altisztjéről: Losonci Tamás officialisa révén, az Aranyos menti székelyek közül való Rajnáld által adja elő tiltakozását a káptalannak (*„per Renoldum comitem officialem suum de Siculis de iuxta Aranyas protestatus est coram nobis"*).[78] Egy másik tisztviselőről esik szó a december 13-án írott levélben (amely az első ránk maradt székely ispáni oklevél):

---

[74] Első említése **1315. VIII. 1**-jén: AKO. IV. 131. sz.

[75] Engel Pál: *Az ország újraegyesítése* 111.

[76] A forrásanyag hézagos volta és hosszú ideig való feltáratlansága az események ellentmondásos rekonstrukciójára vezetett a szakirodalomban: Engel Pál: *Az ország újraegyesítése* 111–112., 115., 117–118., 124–125., 129. Vö.: Kristó Gyula: *I. Károly harcai* 323–325., 328–329., 332., 335–337., 342–343.

[77] *„Thomas filius quondam Dionysii palatini comes Siculorum"* (US. I. 338.). Testvérét, Istvánt, akivel 1315-ben közösen viselték a méltóságot, 1319. XII. 12-én és 13-án csak „magister" címmel illetik: Bánffy oklt. I. 46., 47. A méltóság történetében ez az első példa arra az – egyébként meglehetősen elterjedt – gyakorlatra, hogy egy báró testvérével (testvéreivel) közösen viseli a hivatalt (a honort): Engel Pál: *Honor, vár, ispánság* 893–894. Karácsonyi János szerint Losonci Tamás 1318-ban Bereg megye ispánja volt (Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* 1019.), ez azonban tévedés, a tisztséget ekkoriban Dénes fia Jánki Tamás töltötte be. (Vö.: Engel Pál: *Archontológia* I. 109., II. 113.).

[78] US. I. 338.

Tamás Balázs mentői várnagyot és telegdi albírót (*magistrum Blasium dilectum et fidelum nostrum, castellanum de Menteu, necnon viceiudicem nostrum de Tylegd*) bízza meg avval, hogy a Dénes fiak birtokmegosztását illetően urát az Erdélyi Káptalan előtt képviselje.[79] Az ispán tehát az aranyosi székelyek közül való, valamint a telegdiek fölött ítélkező officialisokkal rendelkezik, oklevelét pedig az Aranyosszék területén levő Felvincen állítja ki (amelynek birtokjoga egyébként hamarosan elkeseredett vita tárgyát fogja képezni az esztergomi káptalan és az aranyosi székelyek között[80]). Mindez egyértelműen arra utal, hogy 1319-re már – a megelőző évek bizonytalan erdélyi viszonyai és a még végérvényesen el nem fojtott felkelések ellenére is – a székely ispáni méltóság helyzete valamennyire stabilizálódott, a királyhoz hű tisztviselő kiépítette hatalmát, s ténylegesen gyakorolja a hivatalhoz kapcsolódó jogköröket. Az is látszik azonban, hogy a tisztség még a formálódás korszakát éli ekkoriban. Bár *„az albíró e korszakban lényegében az alispán szinonimája”*,[81] így Balázst a székely alispánok elődjének tekinthetjük (esetleg Rajnáldot is), nem lehet észrevétlenül hagyni a különbségeket sem. Balázs illetékességi körét behatárolni látszik az, hogy telegdi albírónak mondja őt az oklevél, másrészt várnagyságát nem Görgényben, a székely ispánok későbbi központjában, hanem a Losonciak tulajdonát képező Mentővárban viseli.[82] Mindez azt mutatja, hogy a székely alispáni intézmény – hasonlóan az ispánihoz – még nem találta meg kiforrott, végleges formáját az erdélyi (illetve az országos) főméltóságok körében.

Bizonyára részt vettek a Losonciak a sok kellemetlenséget okozó Majos fia Majos leverésében is.[83] Károly Róbert 1320. március 25-én kelt oklevele tudósít (hivatali címét említetlenül hagyva)

---

[79] Bánffy oklt. I. 47. XLVIII. sz. A káptalan **XII. 14**-i átíró oklevele *„magistro Blasio officiali magistri Thomae comitis Syculorum”*-ként említi Balázst (uo. 47. XLIX. sz.).

[80] AKO. XI. 257., 270., 385., 389. sz.

[81] Kristó Gyula: *A korai Erdély* 189.

[82] Mentővárra: Engel Pál: *Archontológia* I. 367.

[83] A Majossal való leszámolást Kristó Gyula 1319-re, Engel Pál viszont 1320 elejére tette (Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi* 56.; Engel Pál: *Az ország újraegyesítése* 129.).

Dénes fia Istvánnak Majossal vívott győztes bonchidai csatájáról.[84] Erdély teljes pacifikálása, a Kán fiak erejének a megtörése azonban csak 1321-ben következett be. Károly Róbert júliusban új vajdát nevezett ki, a tisztséget több mint 20 éven át betöltő, nagy ívű pályát befutó Kacsics nembeli Szécsényi Tamást, aki novemberre már meg is oldotta a feladatot, megszerezve Kán László fiainak utolsó várát, Csicsót.[85] A hadjáratban a vajda mellett részt vett unokatestvére, Kacsics nembeli Mihály fia Simon székely ispán is, aki november 1-jén Tamással együtt szavatosságot vállalt a Csicsót átadó Emich fia Miklós várnaggyal kötött egyezséget illetően.[86]

Simon (Kacsics nembeli Mihály fia) rokonsága sok más tagjához hasonlóan Csák Mátét támogatta, s csak 1317-ben állt át Károly Róbert táborába. Az irányváltás gyümölcsözőnek bizonyult, jutalma egyebek mellett a krassói és mezősomlyói ispánság elnyerése volt.[87] Az erdélyi káptalan 1320. március 26-i oklevele medgyesi ispánként említi, 1321. november 1-jén pedig már székely ispánként szerepel a

---

[84] *„cum Moys filius Moys dampnate memorie emulus et infidelis noster in Bonchyda cum magistro Stephano filio Dyonisii fideli nostro, in contemptum nostre regie corone conflictum et bellum execrabile presumptione temeraria habuisset...ubi ipse magister Stephanus victoriam obtinuit et triumphum laudabilem reportavit"* (DPIR. XIV/1. 428.).

[85] Szécsényi Tamás vajdaként történő első említése: **1321. VII. 25.**: AKO. VI. 209. sz. Pályafutására: Wertner Mór: *Szécsényi Tamás erdélyi vajda*. Erdélyi Múzeum 10. (1893) 119–134.; Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* 720–722.; Kis Bálint: *Erdély régi családai* 95–100. Az 1321. évi erdélyi harcokra: Engel Pál: *Az ország újraegyesítése* 129. Vö.: Kristó: *I. Károly harcai* 342–343.

[86] DL 29 422.: *„fide nostra et fide magistri Simoniis, filii Michaelis comitis Siculorum"* (AKO. VI. 289. sz.)

[87] **1317. VI. 24**-i oklevél szerint még a tartományúr szolgálatában áll (*Nos Matheus palatinus notum facimus...quod ad instanciam...magistri Symonis, filij Michaelis*: MES. II. 748.), **1319. IV. 13**-án azonban már Károly Róbert krassói ispánja (*Nos magister Symun Comes de Kraso:* AO. I. 512.; AKO. V. 429. sz.), **V. 13**-án pedig krassói és somlyói ispánnak címzik: *„magister Symon filius Mychaelis comes de Sumlou et de Karasou"* (AO. II. 516.; AKO. V. 454. sz.). Simon átállása: Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* 723.; Kis Bálint: *Erdély régi családai* 145.; Engel Pál: *Az ország újraegyesítése* 120–121.

csicsói egyezséggel kapcsolatos, idézett oklevélben.[88] Ugyanebből az évből való – csak Lázár Miklós említéséből ismert – adat szerint székely és besztercei ispán volt.[89] Kacsics nembeli Simon székely ispánná történő kinevezését minden valószínűség szerint összefüggésbe hozhatjuk Szécsényi Tamás vajdává emelkedésével. Az unokafivérek már korábban is láttak el közösen diplomáciai feladatot: az 1317 végén megözvegyült király őket küldte el Luxemburgi János prágai udvarába, hogy a cseh uralkodó húgai közül új feleséget válasszanak számára.[90] Amikor 1321-ben sor került új erdélyi vajda kinevezésére, Károly Róbert szükségesnek tarthatta – bizonyára Szécsényi Tamásnak a kérésére –, hogy a tartomány második legjelentősebb tisztsége az új méltóságviselővel szorosan együttműködő, vele jó kapcsolatban levő ember kezébe kerüljön.[91]

A választás helyességét az elért eredmények egyelőre igazolták. A keleti országrész helyzetét sikerült normalizálni, így Tamás vajda 1322 áprilisában András erdélyi püspök, és az unokatestvérének (*fratris nostri*) nevezett Simon székely ispán társaságában közgyűlést tarthatott Keresztesen a tartomány nemesei, valamint a székelyek és a szászok részvételével.[92] Ugyanebben az esztendőben, egy májusban kiadott és júliusban megerősített oklevelében a király hű

---

[88] **1320. III. 26.**: *„vir magister Symon filius Mychaelis comes de Medyes"* (US. I. 345.); **1321. XI. 1.**: DL 29 422.

[89] Lázár Miklós: *Székely ispánok* 734.

[90] Engel Pál: *Az ország újraegyesítése* 125–126.

[91] Az erdélyi káptalan fentebb idézett, **1320. III. 26**-i oklevele medgyesi ispánként említi Simont; mivel a medgyesi ispánság hosszú időn keresztül össze volt kötve a székely ispáni méltósággal, felmerülhet az a lehetőség, hogy Kacsics Simon már ekkor betöltötte az utóbbi tisztséget (így pl. Engel Pál: *Archontológia* I. 155.). Bár teljességgel kizárni e feltevést nem lehet, valószínűbbnek tartjuk, hogy Simon **1320**-ban még csak medgyesi ispán volt; ellenkező esetben az erdélyi káptalan feltehetően szerepeltette volna oklevelében a rangosabb székely ispáni címet is. Halvány megerősítést jelenthet talán az is, hogy Károly Róbert **1321. XI. 22**-i oklevelében – **VII. 25**. előtti esemény elbeszélése kapcsán – csak *„magister Symon filius Mychaelis"*-ként, a székely ispáni cím említése nélkül szerepel az akkor már vajdaként emlegetett Tamás unokaöccse mellett (DL 2049; AKO. VI. 209., 243., 310. sz.).

[92] DF 278 741 (US. I. 363.).

szolgálatai elismeréseképpen Simon székely, besztercei és mezősomlyói ispánnak adományozta az örökös nélkül elhunyt Kökényes-Radnót nembeli Radnótnak (a kedvezményezett sógorának) a birtokait.[93] A rendelkezésünkre álló gyér adatok szerint Kacsics Simon 1327/28-ig viselhette méltóságát.[94] Hivatali működésére egy 1327.

---

[93] A Zsigmond király **1428. VII. 6**-i diplomájában tartalmi átiratban fennmaradt oklevél szerint Károly király *„pro fidelibus servitiis quondam nobilis et magnifici viri magistri Symonis filii Michaelis comitis Siculorum ac de Bezthercze et de Mezewsomlyo...universas possessiones quondam comitis Rednoldi filii Johannis filii Kwkenes ut hominis absque heredum solatio decedentis...contulisset possidendas"*. DL 30 294 (US. I. 360–361.).

[94] Nem igazolható Szécsényi Tamás székely ispánsága, amellyel a régebbi kutatás egy része 1322-től számolt. (Így például elfogadja ezt Connert János: *A székelyek intézményei* 117., valamint – némi gyanúval ugyan – Janits Iván: *Az erdélyi vajdák* 21. 14. sz. jegyzet és 83. is). A feltételezésre okot adó diploma latin nyelvű kivonatát Fejér György közölte Cornides alapján (FCD. VIII/2. 395.). Eszerint *„Thomae Vajuodae, ac Siculorum Comitis litterae, quarum tenore possessionem Rundal in Comitiis regni Magistro Gegus, filio Nicolai, et Iacobo fratri suo adiudicat"*. A kételyt nemcsak az okozza, hogy az oklevél eredetije nem maradt fenn, hanem gyanút ébreszt az is, hogy 1322-ben több irat is bizonyítja Kacsics nembeli Simon hivatalviselését, Tamás vajda székely ispáni tisztjére viszont egyetlen más adatunk sincs. Amennyiben nem egyszerű hamisítványról van szó, akkor elírásra gondolhatunk, illetve arra, hogy a regeszta készítője félreérthetően fogalmazott, s az eredetiben nem a vajda székely ispáni méltóságáról történt említés, hanem Szécsényi Tamás és a székelyek ispánja együtt intézkedett az ügyben. Simon hivatalviselésének a folyamatosságára látszik utalni XXII. János pápa **1325. XI. 2**-án kiadott diplomája. Az oklevél nehezen értelmezhető tartalmi kivonatban maradt csak fenn (DF 291 353). Eszerint az egyházfő *„Dilecto filio Symoni Magistro Aymonis Comitis Siculorum Umgarie, Preposito ecclesie Dimisiensis Strigoniensis diocesis providetur ex consideratione pre primis Clementie Regine Francie et Navarre, cuius Capellanus et familiaris existit, de beneficio ad collationem Archiepiscopi Strigoniensis pertinente"* (Augustinus Theiner: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. I. Romae 1859. 504.). Aymon nevű székely ispánra semmilyen adat sem utal, így a nevet elírásnak kell tartanunk (hasonlóképpen: AKO. IX. 504. sz.), ami a pápai regeszták készítőjének tévedése nyomán keletkezett az eredeti Symonból. A pápai adományt tehát leginkább úgy lehet értelmezni, hogy az (Kacsics) Simon székely ispán hasonló nevű

június 4-én kelt oklevél szolgáltatja az utolsó konkrét adatot. A Köcski Sándor országbíró vezetése alatt álló bíróság tagjaként hivatalához szorosan kapcsolódó, székely vonatkozású ügyben szerepelt Simon. A király külön parancsára Visegrádon összeült bárók és egyháznagyok az esztergomi káptalan és az Aranyos menti kézdi székelyek (*Siculos de Kyzd, iuxta Aranas existentes*) között Felvinc ügyében évek óta zajló per végére tettek pontot, a káptalannak ítélve a vitatott birtokot.[95]

Ezt követően Kacsics Simon élete újabb fordulatot vett. Hogy mi történt, arra csak későbbi utalásokból lehet következtetni. Károly király 1338. február 9-i okleveléből értesülünk arról, hogy a Belső-Szolnok megyében levő Róna birtok korábban királyi adomány révén Mihály fia Simon akkori székely ispán tulajdonába került, súlyos gaztettei miatt azonban bírói úton átszállt Tamás vajda kezére.[96] Nem tudjuk pontosan, hogy a súlyos gaztettek (*gravium delictorum*) kifejezés pontosan mire vonatkozik, csak sejthető, hogy a király elleni megmozdulásról volt szó, ami birtokelkobzással járt. Az eseményre 1327. június 4-ét követően kerülhetett sor, korábban nincs nyoma annak, hogy Simon összeütközésbe került volna Károly Róberttel. Több mint egy évvel később azonban már nem ő, hanem Hermány nembeli Lack viseli a székely ispáni méltóságot.[97] Feltehetőleg e két dátum között került sor arra az eseményre, amely Kacsics Simon kegyvesztéséhez és a hivataltól való megfosztásához vezetett. A méltóság történetében a személycsere új korszak kezdetét is jelen-

---

fiát illette (Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Kacsics nem 3. tábla: Libercsei ág. Vö.: Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* 722. skk. Wertner Mór: *Adalékok* 63. is Simonra vonatkoztatja az adatot).

[95] DF 238 226.: *„una cum...magistro Symone comite Siculorum”* (MES. III. 111–112.; SZO. VIII. 12.).

[96] DL 105 438: *„possessionem Rona nominatam...ad Simonem filium Michaelis tunc comitem siculorum et de Biztricia regia nostra donacione mediante translatam, que pretextu gravium delictorum eiusdem comitis Simonis ad manus...Thome voyvode tamquam iudicis ordinarii...devoluta fore dinosscitur”* (AO. III. 470.). Ld. még Károly Róbert 1339. évi oklevelét: *„quandam possessionem...Rona vocatam... per...Thomam woyvodam a Simone filio Michaelis ordine iudiciario optentam”* (AO. III. 613.).

[97] DF 257 972: *„Ladizlaus comes Syculorum”.*

tette. Végleg lezárult a Károly királlyal szembeforduló tisztviselők kora, s a dinasztiához feltétlenül hű családok köréből kerültek ki ezt követően a székely ispánok. Mivel 1328 és 1370 között – kisebb megszakításokkal – Hermány nembeli Lack és utódai töltötték be ezt a hivatalt, az elkövetkező évtizedeket a Lackfiak, egyben a kiegyensúlyozott, konszolidált működés időszakának nevezhetjük.

A székely ispáni méltóság első szakaszának tehát az 1226-tól (a tisztség felállításának feltételezett időpontjától) az 1327/28-ig, Kacsics Simon leváltásáig terjedő mintegy százéves időszakot tarthatjuk. A periódust tulajdonképpen a kialakulás, a formálódás, a megtorpanás és az újjászervezés láncolata alkotja. A méltóság felállítása kapcsolódott az erdélyi székelység önkormányzati rendszerének a kezdeteihez, tágabb értelemben pedig az ekkoriban Dél–Délkelet-Erdélyben zajló változásokhoz (Német Lovagrend kiűzése, szász önkormányzatiság kezdetei stb.). A tisztség formálódásának ezt követő folyamatába csak a 13. század végén engednek némi bepillantást a források, e halovány fényt is kioltja azonban a tartományúri berendezkedés időszaka. Miként ez a rendelkezésünkre álló szegényes forrásanyagból kivehető, illetve más tisztségek alapján feltételezhető, Károly Róbert nem egyszerűen reprodukálta, hanem újjászervezte a székely ispáni méltóságot (miképpen a vajdait is), így az általa nyerte el „végleges" (legalábbis huzamosabb időn keresztül fennálló) formáját. Bár a „végső" alakot öltött székely ispáni hivatal legfőbb jellegzetességei elsősorban a második szakasz kútfői alapján rajzolhatók meg (mint például a honor-szisztéma, amelyről a következő fejezetben szólunk részletesebben), annyi azonban megállapítható, hogy a méltóság súlya növekedett az Árpád-kori előzményekhez képest.[98]

A tisztségviselők személyét illetően vannak ugyan adataink, hogy ezek azonban mennyire töredékesek, az a leginkább akkor mutatkozik meg, ha rádöbbenünk, hogy a százéves időszakból összesen hat székely ispánról van tudomásunk, ebből is azonban ketten testvérek, akik egyszerre töltötték be a hivatalt. Mindezt az alábbi táblázat szemlélteti (*1. sz. ábra*). A nevet és a nemzetséghez való tartozást

[98] Kordé Zoltán: *Károly Róbert székelyispánjai* 29–30.

jelölő első két oszlop után a harmadik a hivatalviselőre vonatkozó legkorábbi és legutolsó forrásos említést tartalmazza, amikor az illetőt már, illetve még székely ispánként említik. Az utolsó oszlopban a hivatalviselés feltételezett ideje szerepel, amely a forrásokon és a fentebb már ismertetett megfontolásokon alapuló feltételezés, s nem egy pontos időtartam.

A három Árpád-kori ispánról megállapítható, hogy – más országos méltóságok betöltőihez hasonlóan – a politikai életben fontos szerepet játszó, nagybirtokos, főúri nemzetségekből kerültek ki. Károly Róbert tisztségviselői az új arisztokráciába tartoztak, annak különböző rétegeit képviselték.[99] Losonci Tamás és István a nagymúltú Tomaj nemzetségből származtak; őseik fontos szerepet töltöttek be az ország életében már a 13. századtól kezdődően. A nemzetség, s a belőle fakadó Losonci család tagjai azonban nem építettek ki tartományúri hatalmat, sőt az I. Károlyt támogató testvérek birtokait Kán László jogtalanul lefoglalta.[100] Simon szintén jeles nemzetségből, a Kacsics nemből származott, ő azonban a Losonciakkal ellentétben az 1310-es évek második feléig Károly Róberttel szemben Csák Mátét támogatta, s csak ezt követően állt át a király oldalára.[101] (Az új arisztokrácia igazi „parvenü" rétegét a szerény társadalmi állású nemzetségből származó Lack képviselte, az ő működése azonban már a méltóság történetének következő szakaszához tartozik.[102]) Kétségtelen, hogy e székely ispánok többsége rendelkezett valamilyen erdélyi kötődéssel.[103] E kötődés azonban erősen eltérő jellegű és mértékű, ráadásul Bogomér esetében nem számolhatunk ilyen kapcsolattal. Úgy tűnik tehát, hogy az erdőntúli vidékhez való szoros kötődés, bár nyomott valamit a latban, de nem volt döntő fontosságú szempont a tisztségviselők kinevezésénél, azt inkább más megfontolások befolyásolták. Ezt egyébként a következő periódus első

---

[99] A Károly Róbert által felállított új arisztokráciát alkotó csoportokról: Fügedi Erik: *Ispánok, bárók, kiskirályok* 230. skk.

[100] Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* 1014–1027; Almási Tibor in: KMTL. 414.

[101] A Kacsics nemre és Simonra: Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* 719–733.; Kis Bálint: *Erdély régi családai* 92. skk.; Sebők Ferenc in: KMTL. 312.

[102] Kordé Zoltán: *Károly Róbert székelyispánjai* 30.

[103] Kristó Gyula: *A korai Erdély* 189.

méltóságviselőjének, egyben meghatározó személyiségének, Lacknak a példája is alátámasztja.

1. sz. ábra

Az 1226–1327/28 közötti székely ispánok
(● = testvérek, e. = előtt, k. = körül, u. = után)

Név	**Nemzetség**	**Forrásokban való első és utolsó feltűnés**	**Hivatalviselés feltételezett időpontja**
Szoboszló fia Bogomér	Ludány	1235[104]	1228. k.
Albert fia Majos	Ákos	1291. III. 12.[105]	? – 1294. VII. 29. e.
Fogas Péter	Bő	1292. VII. 29. +1300. X. 28.[106]	1292. VII. 29. e. – 1300. X. 28. u.?
Losonci Tamás ● Losonci István ●	Tomaj	1315. VI. 27. 1319. XII. 14.[107] 1315. VI. 27.[108]	1315. VI. 27. e. – 1321. XI. 1. e. 1315. VI. 27. e. – ?
Simon	Kacsics	1321. XI. 1. 1327. VI. u.[109]	1321. XI. 1. e. – 1328. IX. 28. e.

[104] DL 58 382 (CDES. II. 4., RA. I. 608. sz.). Zsoldos Attila: *Archontológia* 239.

[105] DL 28 502. 573–574.; RA. II. 3712. sz.; EO. I. 478. sz.; Zsoldos Attila: *Archontológia* 239.

[106] **1292. VII. 29.**: DF 236 350 (MES. II. 357. = ÁUO. X. 141.); **1300. X. 28.**: DL 34 094 (Smičiklas VII. 403. = ÁUO. XII. 656.) RA. II. 4336. sz.

[107] **1315. VI. 15.**: Bánffy oklt. I. 42.; EO. II. 235. sz.; **1319. XII. 14.**: Bánffy oklt. I. 47. XLIX. sz.; EO. II. 342. sz.

[108] **1315. VI. 15.**: Bánffy oklt. I. 42.; EO. II. 235. sz.

[109] **1321. XI. 1.**: DL 29 422 (EO. II. 409. sz.); **1327. VI. 4.**: DF 238 226 (MES. III. 111–112.; EO. II. 596. sz.)

Lack és utódai

Hermány nembeli Lack előéletéről nagyon keveset tudunk. Olyan nemzetségből származott, melynek tagjai Károly Róbert koráig nem játszottak fontos szerepet az országos politikában. A vele ismeretlen rokonsági fokban levő Hermány nembeli Lampert volt az első, aki magas méltóságra emelkedett: 1312–1324 között az országbírói tisztet töltötte be.[110] Lack talán Károly Róbert temesvári tartózkodása során került közelebbi kapcsolatba az uralkodóval.[111] 1323-ban már az előkelők között tűnik fel: pecsétjével ő is megerősítette a Károly és Frigyes német király közötti egyezséget.[112] Legidősebb fia, István 1326-ban lett lovászmester, ami arra utal, hogy a székely ispáni tisztet két évvel később elnyerő Lack már nem tartozott a méltóságviselők fiatalabb generációjához.[113]

A székelység legfőbb elöljárójaként először 1328. szeptember 21-én szerepel, a Károly Róbert és Frigyes német király, valamint ennek testvérei között létrejött békeszerződésben, a tanúságtevő előkelők sorában (akik között egyébként ott található fia, István lovászmester is).[114] Az előző székely ispán, Kacsics nembeli Simon működésére, mint láttuk, egy 1327. június 4-én kelt oklevél szolgáltatja az utolsó konkrét adatot. Hogy a két időpont között eltelt több mint egy év során pontosan mikor került sor Lack kinevezésére, azt nem tudjuk megmondani, arra viszont – mint fentebb már erről szót ejtettünk – mutatnak halovány nyomok, hogy mi lehetett az oka elődje leváltásának. Bár azt konkrétan nem tudjuk, hogy miben is álltak az elkövetett „bűntettek", ha azonban figyelembe vesszük,

---

110 Fügedi Erik: *Ispánok, bárók, kiskirályok* 235–236., 238.; Engel Pál: *Archontológia* I. 6.

111 Karácsonyi János: *A Laczkfyak története* 8–9.

112 DF 257 969, AKO. VII. 45. sz.; Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* 625.; Fügedi Erik: *Ispánok, bárók, kiskirályok* i. m. 238.

113 Engel Pál in: KMTL. 391.; Karácsonyi János: *A Laczkfyak története* i. m. 9. Lackra és családjára ld. még: Lázár Miklós: *A két Laczk család eredete* 110–117.; Engel Pál: *Zsigmond bárói* 427–430.

114 *„Ladizlaus comes Syculorum"*, *„Stephanus magister agasonum"* (DF 257 972, AKO. XII. 423. sz.).

hogy 1327 után Kacsics nembeli Simon tisztségviselőként már nem fordul elő a forrásokban, akkor arra gondolhatunk, hogy e tettek vezettek leváltásához és Lack kinevezéséhez.[115]

Amennyiben jó nyomon járunk, akkor csak megerősödik az a felfogásunk, hogy a személycsere a székely ispáni méltóság történetében új korszak kezdetét is jelentette. Végleg lezárult a Károly királlyal szembeforduló tisztviselők kora, s ezt követően a dinasztiához feltétlenül hű családok köréből kerültek ki a székely ispánok. Mivel 1328 és 1371 között – kisebb megszakításokkal – Hermány nembeli Lack és utódai töltötték be ezt a hivatalt, az elkövetkező évtizedeket a Lackfiak, egyben a kiegyensúlyozott, konszolidált működés időszakának nevezhetjük.[116]

Mint említettük, Lack számára ez a méltóság volt a legmagasabb, amit pályafutása során betöltött. Ehhez azonban mintegy másfél évtizednyi tevékenykedése során más tisztségek is társultak: brassói, besztercei, csanádi és medgyesi ispánként szerepel még a forrásokban, 1336-ban kiadott diplomájában pedig a Rába és a Rábca között levő királyi had vezérének, illetve kapitányának címezte magát (*princeps seu capitaneus exercitus domini regis inter fluvios Raba et Rapcha existentium*).[117] A rá vonatkozó források elsősorban olyan jellegű tevékenységéről őriztek meg adatokat, amely nem kapcsolódott szorosan a székelységhez. A már említett tanúsorban való szereplései, illetve hadvezéri tevékenysége mellett az országnagyok között látjuk,

---

[115] Károly Róbert **1338. II. 9**-én kelt oklevele: DL 105 438 (AO. III. 470. – kihagyásokkal; AKO. XXII. 62. sz.). Tamás vajda **1335**. évi oklevele: EO. II. 848. sz.).

[116] Kordé Zoltán: *Károly Róbert székely ispánjai* 27.

[117] Engel Pál: *Archontológia* I–II. tartalmazza Lack egyéb hivatalait is, így a párhuzamosan viselt tisztségekre most csak néhány adat erejéig utalunk. Brassói ispánként: **1343. I. 13.**: DL 3553 (AKO. XXVII. 20. sz.), besztercei ispánként: **1334. I. 13.**: DL 62 690. (EO. II. 793. sz.); **1336. VII. 22.**: DF 252 741. (EO. II. 902. sz. Wass cs. cegei lt. 39. sz.); **1339. IX. 15.**: DF 277 288. (EO. II. 1046. sz.), csanádi ispánként: **1336. VII. 22.**: DF 252 741 (DPIR. III. 587., EO. II. 902. sz.); **1339. IX. 24.**: DF 257 475 (EO. II. 1052. sz.), medgyesi ispánként: **1339. IX. 15.**: DF 277 288. (EO. II. 1046. sz.); **1340. VI. 17.**: DF 257 477 (EO. III. 20. sz.). Hadsereg vezéreként való említése: **1336. VII. 22.**: DF 257 741 (DPIR III. 587.; AO. XX. 300. sz.).

amint Visegrádon birtokügyben ítél, a király meghatalmazottjaként (*procurator*) birtokcsere lebonyolításában vesz részt. Besztercei ispánként az uralkodó parancsára védelmébe veszi Henul Jánost és a fiát birtokaikkal együtt, magánemberként a megölt fiának, Imre vérdíjának a megfizetésével kapcsolatos aktusokban tűnik fel, fiaival együtt birtokadományban részesíti a gyulafehérvári káptalant, de hírt kapunk erőszakos birtokfoglalásairól is.[118]

Lack székely ispánként betöltött szerepéről jóval kevesebb adat maradt fenn. Nála tűnik fel elsőként a már bevettnek mondható *„comes Siculorum"* titulus mellett a *„comes trium generum Siculorum"* címzés; a vitákra alkalmat adó kitételt eltérően értelmezi a szakirodalom.[119] Nevezik azonban *„iudex Siculorum"*-nak is, ami a székely ispáni tisztnek a katonai melletti másik szerepkörét, az igazságszolgáltatóit emeli ki.[120] A székelység katonai vezetőjeként végzett tevékenységéről csak közvetett adatok alapján lehet némi képet alkotni. A gyulafehérvári káptalan 1351. március 30-i oklevele tudósít arról, hogy abban az időben, amikor Károly király Havasalföldre ment haderejével, Lack akkori székely ispán hatalmaskodva elfoglalta a Péterfalvaiak birtokát.[121] Az adat egyrészt bizonyítja, hogy (kora más

---

[118] Országnagyokkal való ítélkezés: DL 2632 (AKO. XIV. 100. sz.); királyi procurator: AKO. XIII. 179. sz.; Henul János és fia védelme: DL 62 690. (EO. II. 793. sz.), DL 62 691 (EO. II. 802. sz.), DL 62 692 (EO. II. 820. sz.) stb. Fia megölésével és a vérdíjjal kapcsolatos oklevelek: DL 76 508 (AKO. XIX. 507. sz.), DL 76 539 (AKO. XX. 291. sz.), DL 76 540 (AKO. XX. 348. sz.) stb.; a gyulafehérvári káptalan számára tett birtokadomány: DF 277 288. (AKO. XXIII. 259–60. 549. sz.); erőszakos birtokfoglalások: DL 29 673 (AKO. XXVII. 239. sz.), DL 29 686. (EO. III. 596. sz.), DL 4289 (AO V. 593/368. sz.).

[119] **1339. IX. 15.**: AKO. XXIII. 549–550. sz. A kifejezés értelmezésére ld.: Göckenjan, Hansgerd: *Hilfsvölker und Grenzwächter im mittelalterlichen Ungarn. Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa.* Bd. V. Wiesbaden 1972. 26. skk; Vekov Károly: *Tria genera Siculorum.* In: *Kastélyok, udvarházak és lakóik* 39–63.; *Székelyföld története* I. 195–196. (Péterfi Bence)

[120] **1336. IX. 15.**: DL 76 540 (EO. II. 906. sz.), 1343. szeptember 15.: DL 29 673 (Lázár Miklós: *A két Laczk család eredete* 111.)

[121] *„Eo tempore quo dominus rex Karolus pie recordationis ad partes Transalpinas cum suo iverat exercitu, magister Lach tunc temporis comes Siculorum, quandam par-*

hatalmasságaihoz hasonlóan) időnként Lacktól sem állt távol a törvényesség határainak az áthágása, másrészt közvetve megerősíti, hogy – miként ez várható – a székely ispán a fennhatósága alá tartozó népesség katonai erejével együtt részt vett Károly Róbert 1330. évi, súlyos vereséggel végződő havasalföldi hadjáratában. Hasonlóképpen csak következtetni lehet arra, hogy Lack 1336. évi – fentebb már idézett – hadvezéri tevékenysége kiterjedt az osztrák háborúban részt vevő székely csapatokra is. Sajátos epizódját jelenti Lack hivatali működésének az, hogy ő maga is tagja volt azon bárók és nemesek gyülekezetének, akik 1330. május 15-én, Visegrádon kiadott ítéletlevelükben példátlan kegyetlenséggel torolták meg Zách Feliciánnak a királyi család ellen elkövetett merényletkísérletét, elrendelve – egyebek mellett – a bűnös nemzetségének harmadíziglen való kiirtását.[122] A székelységgel kapcsolatos szegényes forrásadottságoknak tudható be, hogy nincs hírünk alispán(ok)ról. Többször is említés történik ugyan Lack *servien*sről, illetve *officialis*ról, Tiborc fia Lászlóról, őt azonban a vele kapcsolatos oklevelek egyike sem nevezi székely alispánnak, így mi sem tehetjük ezt.[123] A kérdés kapcsán nem zárkózhatunk el attól a feltételezéstől sem, hogy a források hallgatására – hézagos voltuk mellett – az is magyarázatul szolgálhat, hogy a viceispáni hivatal ekkoriban még nem nyerte el későbbi, kiforrott formáját. Figyelemre méltó, hogy ez a „hiány" nemcsak Lack hivatalviselésére jellemző, hanem az Anjou-kor egészére: ebből az időszakból alig egy-két alispánról van tudomásunk. Akármi is legyen az ok, ennek a pontos feltárására még további vizsgálatokra van szükség.

Lackot fia, András váltotta a székely ispáni tisztségben. Hogy pontosan mikor történt a hivatalba lépés, azt némi bizonytalanság lengi körül. Az utolsó oklevél, amely Lackot még e tisztség viselője-

---

ticulam terre ad ipsam possessionem eorum Peturfolva pertinentem...potencialiter ocupasset" DL 29 686. (AO. V. 439., EO. III. 596. sz.).

[122] AKO. XIV. 288. sz. Az ítéletlevél magyar fordítása, illetve forrásértékével kapcsolatos megjegyzések: Almási Tibor: *Záh Felicián ítéletlevele.* Aetas 15 (2000/1–2.) 191–197.

[123] **1339. V. 25.**: *„Comes ladislaus filius Tyburcy serviens magistri Ladislai Comitis Siculorum"* DF 257 474. (TT. 11 /1888/ 82.); DF 257 476. (uo. 83.); **1339. IX. 24.**: DF 257 475 (uo. 84.); **1340. VI. 15.**: *„ladislaus crispus serviens et officialis magistri ladislai Comitis Siculorum"* (DF 257 477, uo. 85.).

ként említi, 1343. május 2-án kelt.[124] Bár VI. Kelemen pápa 1344. március 7-én Villanovában kiadott irata székely és besztercei ispánnak nevezi őt, figyelembe kell azonban venni, hogy a titulus nem az akkori, tényleges állapotot tükrözi, hanem jóval korábbit. I. Lajos királynak a pápához küldött követe (aki egyébként Dénes minorita rendi *lector*, Lack fia) e dátum előtt bizonyára hetekkel vagy akár hónapokkal korábban kelt útra. A korabeli közlekedési viszonyok mellett figyelembe kell venni még azt is, hogy a pápához való megérkezés és a követ meghallgatása, illetve az egyházfői határozat írásba foglalása között eltelt bizonyos idő. A pontos időtartamot ugyan csak találgathatjuk, annyit azonban megállapíthatunk, hogy az okirat nem bizonyíték arra nézve, hogy Lack még 1344 folyamán is hivatalban levő székely ispán lett volna.[125]

András 1344. október 18-i, saját kiadású oklevelében szerepel először székely ispánként.[126] Kinevezésére tehát 1343. május 2. után, illetve 1344. október 18. előtt került sor. Úgy tűnik azonban, hogy van esély e csaknem másfél éves intervallum szűkítésére. I. Lajos 1349. október 16-án kiadott diplomájából ugyanis arról értesülünk, hogy Lackfi András részt vett a király Szerbia ellen indított első hadjáratában, melynek során életét serviense, Macska Domonkos mentette meg.[127] A katonai vállalkozás időpontját a kutatás egy vonulata

---

[124] DL 29 673 (Lázár Miklós: *A két Laczk család eredete* 111.; AKO. XXVII. 239. sz.)

[125] AKO. XXVIII. 212. sz.

[126] 1344. október 18.: AKO. XXVIII. 700. sz. Lackfi András 1343. március 12-i állítólagos oklevéléről (amelyet Szabó Károly Kemény József állítólagos másolata alapján vett fel a *Székely Oklevéltár* I. kötetébe [49. XXXVIII. sz.], már Karácsonyi János megállapította, hogy hamisítvány, így tehát a tisztségviselés kezdetére nézve nem vehető figyelembe. Karácsonyi érveihez (Karácsonyi János: *Hamis oklevelek* 45.) csak annyi fűzhető, hogy Lackot az 1343. május 2-i – korábban már tárgyalt – oklevél még hivatalban levőként említi, fiai közül viszont egyiket sem nevezi székely ispánnak: *„magistrum Ladislaum iudicem Siculorum et omnes filios suos”* (DL 29 673, Lázár Miklós: *A két Laczk család eredete* 111.). Kemény József Lackfiakkal kapcsolatos oklevél-hamisításairól: Mályusz Elemér: *Gróf Kemény József oklevélhamisítványai*. LtK. 59. (1988) 199.

[127] *„cum post coronationem nostram primo in regnum Rascie exercitum movissemus, idem Dominicus dictus Machka unacum magistro Andrea filio Lachk comite*

1342 második felére, 1343 elejére helyezi, más felfogás szerint viszont 1343 nyarán zajlott le az akció.[128] Mivel Lack két, 1343. januári és májusi forrás szerint is hivatalban volt az év első felében,[129] így a fentebb idézett oklevélrészlet megerősíteni látszik, hogy az utóbbi időpont állhat közelebb az igazsághoz. Ez természetesen csak akkor igaz, ha az évekkel később keletkezett irat a tényleges állapotokat tükrözve, nem pedig pusztán saját kora viszonyaiból kiindulva nevezi székely ispánnak a hadjárattal kapcsolatban Lackfi Andrást. Ha kétséget kizáró módon nem is tudjuk bizonyítani, de legalább valószerűsíthetjük, hogy a méltóságban a nyár elején – talán éppen a készülő szerbiai hadjárattal összefüggésben – történt meg a személycsere: Lackot ekkor váltotta fel fia, András.[130]

Lack távozása előtt jó fél évvel megvált a tisztségétől Erdély másik fő méltóságviselője, Szécsényi Tamás vajda is. Míg azonban az ő leváltásához köze volt az erdélyi püspökkel kialakult konfliktusának is, addig Lack esetében talán idős kora indokolhatta a személycserét. A két veterán méltóságviselőnek nagy szerepe volt az erdélyi konszolidáció sikerre vitelében és megszilárdításában. Együttműködésük másfél évtizedig tartott, Lack székely ispáni kinevezésétől a tisztségekből történő 1342/43-as távozásukig. Ez idő alatt nincs arról hírünk, hogy konfliktusba keveredtek volna egymással; úgy tűnik, hogy a vajdaság és a székely ispánság harmonikusan tudott együttműködni, ami az egyik feltétele volt a tartományban helyreállított

---

Siculorum domino suo ibidem dicto magistro Andrea ex adversa eundem magistrum Andream dominum suum a necis periculo exemisse dignoscitur". DF 274 724. (FCD. XI. 550.) Az oklevél *narratió*ját közli EO. III. 533. sz. is, azonban éppen a Lackfi Andrást székely ispánként említő részlet kihagyásával.

[128] A hadjárat időpontjára: *Magyarország történeti kronológiája*. I. *A kezdetektől 1526-ig*. Főszerk. Benda Kálmán. Bp. 1983.[2] I. 207.; Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi* 91. Engel Pál viszont 1343 nyarára helyezi az eseményt: Engel Pál: *Szent István birodalma* 142.

[129] **1343. I. 13.**: *„Stephani...filii...magistri Ladislai comitis siculorum et de Brasso"* (DL 3553; *Sopron vármegye története* I. 197.); **1343. V. 2.**: *„magistrum Ladis-laum iudicem Siculorum"* (DL 29 673; Lázár Miklós: A két Laczk család eredete 111.)

[130] Engel Pál szintén az említett oklevél alapján teszi Lackfi András hivatalviselésének kezdetét 1343 második felére: Engel Pál*: Archontológia* I. 192.

rend biztosításának. Távozásukat követően sorsuk némileg eltérően alakult: Tamás a későbbiekben más tisztségek mellett az országbíróit is betöltötte.[131] Lack távozását követően ugyan nem nyert el újabb hivatalt, családja azonban meghatározó szerepet játszott egészen az 1370-es évekig a két erdélyi főméltóság betöltésében. E szinte kizárólagos helyzet teszi indokolttá, hogy – mint már említettük – a székely ispáni méltóság Anjou-kor végéig terjedő szakaszát a Lackfiak korszakának nevezzük.

Lackfi András székely ispánként vezetett katonai akciói közül Küküllei János is beszámol 1345. évi, nagy győzelemmel végződő hadjáratáról, amelyet az uralkodó parancsára vezetett a keleti országrészeket gyakran dúló moldvai tatárok ellen. A fentebb már idézett, Macska Domonkos tetteit elbeszélő diploma utal arra is, hogy más alkalommal – szintén a király parancsára – az oroszok ellen harcolt András.[132] A katonai tevékenység mellett a székely ispáni hivatal más oldaláról is képet kapunk Lackfi András 1344. október 18-án kiadott okleveléből. A Székelyvásárhelyen kelt diplomában az ispán tanúsítja, hogy az ő és a székelyek egyetemének színe előtt (*coram nobis et presentibus universitate Siculorum*) György fia Orbos székely elismerte, hogy Ferenc nevű fia véletlen megöléséért teljes elégtételt kapott András fiaitól, Györgytől és Ernyétől, a királyi udvar vitézeitől.[133] E székely vonatkozású forrás az egyetlen, amely a Lack idejében feltűnt *„comes trium generum Siculorum"* címmel illeti Andrást, aki egyébként – elődeihez hasonlóan – hivatali ideje alatt más tisztségeket is betöltött: brassói, besztercei, máramarosi, szatmári és valószínűleg medgyesi ispán volt ekkoriban. Alispánjáról – csakúgy, mint apja esetében – nem tudunk, csupán serviensérő, a fentebb már említett

---

[131] Szécsényi Tamás távozásának időpontjára és további tisztségeire: Engel Pál: *Archontológia* I. 12., II. 222.

[132] Küküllei Lackfi Andrást tévesen erdélyi vajdának mondja, ezt a tisztséget azonban csak később nyerte el. (JTCH I. 166.) Macska Domonkossal kapcsolatos oklevél: *„in alio prelio eiusdem contra Rutenos similiter ex nostro mandato commisso predictus Dominicus...cum eodem magistro Andrea domino suo"* (EO. III. 533. sz.).

[133] DL 40 959 (ÓMO. 168.; AKO. XXVIII. 700. sz.)

Macska Domonkosról, illetve medgyesi *officialis*áról, Oroszfáji Istvánról olvashatunk.[134]

András hivatalviselésének a lejártát illetően megint csak némi bizonytalanság tapasztalható. A Lack fiú ugyanis 1350 áprilisában elkísérte a nápolyi hadjárat folytatására induló királyt Itáliába, ahol azután helytartó lett, s csak 1352-ben tért haza a tengerentúlról.[135] A kérdésre, hogy távolléte alatt is viselte-e a hivatalt, a szakirodalom nem szolgált egyértelmű válasszal. Lázár Miklós úgy vélte, hogy *„a székelyispánságot távol léte alatt is viselte, s talán csak visszajötte után tette le”*. Hasonlóképpen foglalt állást Karácsonyi János és Mályusz Elemér, míg Wertner Mór és Engel Pál 1350-nel zárták a tisztségviselésre vonatkozó adatokat.[136] Úgy tűnik, hogy a rendelkezésre álló kútfők nem támogatják Lackfi András hivatalviselésének 1352-ig történő kinyújtását. Igaz ugyan, hogy az Itáliába történő távozást követően néhány forrás székely ispánként említi őt, ezek azonban nem bizonyítják, hogy ekkoriban is viselte volna a tisztséget. A váradi káptalan 1350. október 24-én kelt oklevele beszámol arról, hogy Sixtus kanonok több okból kifolyólag – elsőként is Lackfi András székely ispán fosztogatása miatt (*primo ... per depredacionem magistri Andree filii Lack comitis Siculorum*) – igen nagy ínségre jutott. E fosztogatás azonban értelemszerűen az itáliai utat megelőzően kellett, hogy végbemenjen (amit az oklevél tartalma is megerősít), így erősen valószínű, hogy a címzés is az 1350 áprilisa előtti állapotokra értendő. Nem

---

[134] Brassói és besztercei ispánként: **1344. X 18.**: DL 40 959. (AKO. XXVIII. 700. sz.), szatmári ispánként: **1349. XII. 13.**: DL 4100 (AKO. XXXIII. 925. sz.); máramarosi ispánként: **1348. XI. 4.**: AKO. XXXII. 734. sz.; **1349. XII. 13.**: DL 4100 (AKO. XXVIII. 700. sz.). Az utóbbi oklevélből – melynek kiadója maga Lackfi András – lehet medgyesi ispánságára következtetni; említi ugyanis emberét, Oroszfáji Istvánt, medgyesi officialist: *„Stephanum de vrusfaya nostrum hominem officialem de Megyes”*. Ld. még: Engel Pál*: Archontológia* I. 111., 121., 152., 188.

[135] JTCH. I. 171., 173., 175. Bertényi Iván: *Magyarország az Anjouk korában*. Bp. 1987. 176–180.; Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi* 119–125.

[136] Lázár Miklós: *Székely ispánok* 737.; Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* 626.; JTCH. II/2. 108.; Wertner Mór: *Adalékok a XIV. századbeli magyar világi archontológiához*. TT. úf. 7 (1907) 63.; Engel Pál*: Archontológia* I. 192.

zárható ki azonban teljes mértékben egy olyan értelmezés sem, hogy a megfogalmazás az irat kibocsájtása körüli időkre is utal; így például Engel Pál archontológiájában ezt tekinti Lackfi András székely ispánként való utolsó említésének.[137] Egyértelműen nem a jelenre vonatkozóan nevezi viszont székely ispánnak Andrást Zsámboki Miklós nádor 1351. augusztus 4-i diplomája. Ugyanezen év október 18-án viszont István herceg Bereck fia Miklós brassói ispánnak és alispánjának címzi levelét.[138] Mivel ekkoriban általában a székely ispánok töltötték be e hivatalt (miként András esetében is), már régebben felmerült Miklós tisztségviselésének a lehetősége.[139] Lázár Miklós azonban a *comes Siculorum* cím hiányából arra következtetett, hogy Miklós csak afféle helyettes, ideiglenes ispán lehetett.[140] Egy 1352. január 24-én kelt nádori oklevél azonban megoldja a problémát, mert egy (előző év májusában lezajlott) esemény kapcsán székely ispánként említi Bereck fia Miklóst, aki tehát tényleg betöltötte a hivatalt (és a hozzá kapcsolódó brassói ispánságot).[141] Miklóst tehát – aki egyébként a Gútkeled nem Bátori-ágába tartozott[142] – székely ispánnak kell tekintenünk, s az archontológiai szakirodalom bizonytalankodása ellenére az Anjou-kori méltóságviselők sorába kell őt illesztenünk.[143] A kérdőjelek ezzel azonban még nem tűnnek el. Nem tudjuk, hogy mennyi ideig viselte Miklós a méltóságot, s meg-

---

137 DL 66 138; HO. IV. 174.; AKO. XXXIV. 701. sz.; Engel Pál*: Archontológia* I. 192.

138 **1351. VIII. 4.**: *„tempore magistri Andree filij Lachk Comitis Siculorum, modernique Comitis ipsius Comitatus Zathmariensis"* (DF 253 442; Lázár Miklós: Székely ispánok 737.); **1351. X. 8.**: *„Nicolao filio Briccii, comiti de Braschaw, necnon vicecomiti suo"* (DF 286 543; SZO. I. 60.)

139 SZO I. 60. 2. sz. j.

140 Lázár Miklós: *Székely ispánok* 738.

141 *„magister Nicolaus filius Briccii comes Siculorum"* (DL 51 608; Kállay Okl. I. Bp. 1943. 1085. sz.).

142 Bereck fia Miklós családi viszonyaira: Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* 476–478.; Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Gútkeled nem 1. Rakamazi ág 4. tábla: Bátori (somlyói).

143 E bizonytalanságot jól érzékelteti, hogy Engel Pál sem archontológiai, sem genealógiai munkájában nem tesz említést Miklós székely ispánságáról: Engel Pál*: Archontológia* I–II.; *Engel Pál: Középkori magyar genealógia* Gútkeled nem 1. Rakamazi ág 4. tábla: Bátori (somlyói).

lehetősen homályos a tisztségviselésének a jellege is. Az biztos, hogy karrierjében – nem egyedüliként a méltóságviselők történetében – e tisztség jelentette a csúcspontot.[144]

Bereck fia Miklós nem sokáig töltötte be a hivatalt: Nagy Lajos 1352. november 23-i oklevele már nem őt, hanem a Raholcai családba tartozó „Tót" Lőköst szerepelteti székely ispánként.[145] Lőkös testvére, Kont Miklós (a későbbi nádor) volt a vajda ekkoriban, így a két legfontosabb erdélyi tisztséget testvérpár töltötte be; szoros együttműködésük a hivatali ténykedésen túl magán- (főleg birtok-) ügyekben is megmutatkozott. Lőkös – elődeihez hasonlóan – brassói ispán is volt, de betöltötte az asztalnokmesteri és pohárnokmesteri tisztséget is.[146] Brassói ispánként folytatta a barcasági tizednegyed beszedésének – István herceg által már elődje, Bereck fia Miklós esetében is kifogásolt – gyakorlatát. Ez alkalommal maga a király tiltotta el Lőköst brassói alispánjával, Domonkos fia Péterrel és testvérével, az erdélyi vajdával együtt e jövedelemforrástól.[147]

Lőkös székely ispánságára 1355. december 21-én kelt az utolsó adat.[148] Leváltása minden bizonnyal összefüggött avval, hogy az 1356 februárja körül meghalt Gilétfi Miklós nádor helyére a királyi tanács március végén Kont Miklóst nevezte ki, aki így hatalmas hivatali birtokokhoz és jövedelmekhez jutott. Cserében testvérének, Lőkösnek távoznia kellett a székely ispáni méltóságból, melyben utódja az elhunyt nádor fia, Gilétfi (Zsámboki) János lett.[149] A kine-

---

144 Miklós egyéb tisztségeire ld.: Engel Pál*: Archontológia* II. 25.

145 *„magnifici viri Nicolai fily Laurency woyuodae transsiluani et Leukus magistri dapiferorum nostrorum Comitis Syculorum fratris eiusdem"* (DL 4319; AO. V. 621.). Lőkös családi viszonyaira: Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Újlaki 1. tábla: Raholcai; Engel Pál: *Archontológia* II. 201.

146 Brassói ispánként: **1353. IX. 2.** (DL 4382; EO. III. 729. sz.), **1355. VII. 9.** (DF 286 544; EO. III. 800. sz.); asztalnokmesterként: **1352. XI. 23.** (DL 4319; AO. V. 621.); pohárnokmesterként: **1353. IX. 18.** (DL 4319.). Engel Pál*: Archontológia* II. 201.

147 **1355. VII. 9.**: DF 286 544 (EO. III. 800. sz.).

148 DL 4572.

149 Engel Pál: *Honor, vár, ispánság* 885–886. A Zsámboki családra és Jánosra: Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Smaragdus nem 2. tábla: Gilétfi (Zsámboki); Uő.: in: KMTL. 749.

vezésre a tisztségek újraosztásával egy időben került sor, Zsámboki hivatalviselésére azonban csak Macska Domonkos erdélyi alvajda két évvel később, 1358. március 18-án kiadott oklevele szolgáltatja az első forrást. Az okirat szerint János székely ispán görgényi várnagyának, Simonnak a hatalmaskodási ügyében sem az első, sem a második idézésre nem volt hajlandó megjelenni, ezért az alvajda az erdélyi részek szokásjogának megfelelően (*quia consuetudo regni partium Transsilvanarum id requirit*) az ügyet lezárja, s Jánost és várnagyát az ellenük felhozott vádakban elmarasztalja.[150] Az oklevél érdekessége, hogy Simonról szólva így fogalmaz: *„magister Simon vice ipsius magistri Johannis castellanus de Gurgyn"*.[151] Ami úgy értelmezhető, hogy Simon Zsámboki János székely ispán helyettese és görgényi várnagy volt.[152] Simont tehát székely alispánnak tekinthetjük, még ha az okirat nem is ezt a megnevezést használja.[153] Az alispáni tisztség kiformálódásáról, mint említettük, nem sok információnk van. Az ezt megelőző – tulajdonképpen a legelső, ebbe a körbe vonható – adatok csaknem negyven évvel korábbról, 1319-ből származnak. A fentebb már idézett iratok közül az egyik Losonci Tamás akkori székely ispán officialisát, az Aranyos menti székelyek közül való Rajnáldot említi: *„Renoldum comitem officialem suum de Siculis de iuxta Aranyas"*. A másik szintén az ő emberét, Balázs mentői várnagyot és telegdi albírót nevezi meg: *„magistrum Blasium dilectum et fidelum nostrum, castellanum de Menteu, necnon viceiudicem nostrum de Tylegd"*.[154] Rajnáld esetében kérdéses, Balázs kapcsán viszont elég egyértelmű, hogy a székely alispánok elődjéről van szó. Nem lehet azonban észrevétlenül hagyni a különbségeket. Balázs illetékességi körét behatárolni látszik az, hogy telegdi albírónak mondja őt az oklevél, másrészt várnagyságát nem Görgényben, a székely ispánok későbbi központjában, hanem a Losonciak tulajdonát képező Mentővárban viseli.[155] Simon viszont a székely ispáni honor fő elemének számító Görgény várnagya és a székely ispán helyettese. Az ő szerepköre sokkal inkább emlékeztet a

---

150 DL 41 337 (AO. VII. 113–114.; EO. III. 995. sz.).
151 AO. VII. 113.
152 EO. III. 975. sz.
153 Hasonlóképpen alispánnak tekinti Simont Engel Pál*: Archontológia* I. 192. is.
154 Rajnáld: US. I. 338. Balázsra: *Bánffy oklt.* I. 47.
155 Mentővárra: Engel Pál*: Archontológia* I. 367.

későbbi, bőbeszédűbb forrásokból megismerhető alispánokéra, mint elődeié. Ez a változás viszont feltehetőleg Lack, illetve utódjai hivatalviseléséhez köthető, s nem a megelőző néhány rövid évben játszódott le.

Néhány héttel később (május 5.) már egészen más ügy kapcsán tűnik fel Zsámboki János neve. Budán, a király közvetlen környezetében találkozunk vele: ott szerepel azon előkelők között, akik tanúsítják, hogy az uralkodó Velence esetleges támadásával szemben segítséget ígért Carrarai Ferencnek, Padova urának.[156] Május 20-án újabb szerepkörben bukkan fel a székely ispán: Kont Miklós nádor és más előkelők társaságában dönt Visegrádon Csürkének mondott Tamás fia Péter és Ite fia János fia János közötti birtokperben.[157] Nem tudjuk pontosan, hogy meddig töltötte be hivatalát Zsámboki János; talán 1360-ig, amikor is tárnokmesterként említik a források.[158] Akárki is volt a székely ispán a következő évben, az valószínűnek tűnik, hogy a tisztségben nem volt üresedés, hiszen 1361. március 7-én Lajos király Nagyváradon kelt rendeletét az akkor hivatalban levő és a jövőbeni ispánoknak (*fideli suo comiti Siculorum nunc constituto et in futurum constituendo*) címezte, elrendelve nekik, hogy akadályozzák meg a besztercei mészárosokat a posztóvágásban, illetve eladásban.[159]

A következő, név szerint ismert méltóságviselő jó két évvel később, 1363 októberében bukkan fel a forrásokban. Az ő személyében a Lackfiak rövid szünet után visszatértek a székely ispáni méltósághoz. Lack unokája, Lackfi István erdélyi vajda fia, ifj. Miklós viselte ekkor a tisztséget, aki az oklevél szerint testvéreivel, Dénes erdélyi vajdával és Imre lovászmesterrel együtt közbenjárt az uralkodónál Bede fia Istvánnak a felesége, Klára fiúsítása érdekében.[160] A

---

[156] FCD. IX/2. 667–668.

[157] *Sztáray Okl.* I. 296.

[158] Lázár Miklós: *Székely ispánok* 739.; Wertner Mór: *Adalékok* 63.; Engel Pál: *Archontológia* I. 38.

[159] DF 247 226 (US. II. 189.). EO. IV. 105. sz. Maria Holban érveit részben elfogadva gyanúsnak tartja az oklevél hitelességét.

[160] DL 66 154 (HO. I. 246.). Miklós családi viszonyaira: Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Hermán nem 2. tábla: Lackfi. Ugyanebben a szerep-

székely ispáni funkciók rendkívüli meghatalmazással történő gyakorlásába enged betekintést az a diploma, amelyet 1366. május 30-án adott ki Székelyvásárhelyen Lackfi Miklós és Szécsi Miklós horvát bán, akiket az uralkodó speciális küldöttekként és bírákként rendelt a székely közösség helyzetének a megjavítása érdekében (*pro reformationem status et commodo universorum Siculorum partis Transsylvanie ... nuncii speciales et iudices*).[161] A székely ispán és a horvát bán megbízatása, a Székelyvásárhelyre összehívott gyűlés kapcsolódott Lajos erdélyi útjához (1366. április–július).[162] A király itteni tartózkodása alkalmával került sor az *Andreanum* megerősítésére (június 20.). A méltóságsorban helyet kapott a székely ispán is, egyéb hivatalainak, a szatmári, máramarosi és ugocsai ispánságnak a feltüntetésével.[163] Ez az oklevél említi utoljára Lackfi Miklóst az ispáni hivatal viselőjeként. Nem tudjuk pontosan, hogy tisztségét meddig töltötte be; valószínűleg 1367 márciusáig, ekkor ugyanis erdélyi vajdává nevezték ki. E tisztségben érte utol a halál 1368-ban, a Lajk havasalföldi vajda elleni hadjárat során.[164]

Lackfi Miklóst a székely ispáni hivatalban nagy karriert befutó, de majdan, Zsigmond uralkodása alatt szerencsétlen véget érő testvére, (Csáktornyai) István követte.[165] Lackfi István tevékenységére vonatkozóan az első oklevél 1368 áprilisából maradt fenn, amikor is az uralkodó megparancsolta, hogy bizonyos sárdi nemeseket vegyen birtokaikkal együtt az oltalmába. Mivel Sárd Küküllő vármegyében, Udvarhelyszék közvetlen közelében fekszik, így érthető, hogy ottani védenceit a székely ispán oltalma alá helyezte a király.[166] Úgy tűnik, hogy – a családi hagyományoknak megfelelően – István jól együttműködött az erdélyi vajda tisztjét Miklós halála után betöl-

---

körben említi Miklóst egy 1364. évi, Bebek István országbíró által kiadott oklevél is: HO. V. 140.

[161] DL 50 271; EO. IV. 474. sz.

[162] Lajos erdélyi útjára: Wertner Mór: *Nagy Lajos király hadjáratai (1342–1382)*. HK. 19 (1918) 234–235.; Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi* 156–157.

[163] DF 244 583 (EO. IV. 486. sz.).

[164] Engel Pál: *Archontológia* I. 12.; Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi* 158–159.

[165] Lackfi Istvánra: Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* 629–630.; Mályusz Elemér: *Zsigmond király uralma* 36–38.; Engel Pál: *Zsigmond bárói* 427–428.

[166] DF 253 662 (EO. IV. 681. sz.).

tő másik fivérével, Imrével is. Legalábbis erre utal az uralkodó 1369. augusztus 22-én kelt levele, melyben felszólítja a testvéreket, hogy a Tolna megyei Gyánt birtok ügyében ne zaklassák az ispotályosok közé tartozó Donát testvért, s a megfelelő okmányokkal egyetemben a királyi kúriába idézi őket.[167] Feszültségei támadtak Lackfi Istvánnak hivatali ténykedése idején a brassói polgárokkal, mint kiderül ez Lajos 1370. május 10-én kelt okleveléből. Ebben az uralkodó megparancsolta ispánjának és a helyetteseinek, hogy a kereskedelmi szabadságjogokat és törvénykezési kiváltságokat ne sértsék meg, ítélkezési gyakorlatuk e privilégiumokkal és az ottani választott bíróéval összhangban legyen.[168] Szintén szász vonatkozású volt Lajosnak az az 1369. július 29-én kelt oklevele, amelyben megerősítette Medgyes, Nagyselyk és Kisselyk székek Károly Róbert által adományozott privilégiumát, fenntartotta ugyanakkor a székely ispán jogait a törvénykezés vonatkozásában.[169]

Lackfi István székely ispánként a fentebb említett 1370. május 10-i oklevélben szerepel utoljára. 1371 folyamán vált meg hivatalától, amikor is dalmát–horvát bán lett.[170] Vele együtt családja is búcsút vett a székely ispáni méltóságtól, ez azonban nem jelentette az erdélyi tisztségviselés lezárulását. Ugyanis a székely ispánsággal szoros kapcsolatban álló, s a Lackfiak által szintén preferált vajdai méltóságot Lackfi István két alkalommal is betöltötte a későbbiekben: először 1372–1376 között, majd pedig 1385–1386-ban.[171] A család tehát lényegében az Anjou-kor végéig meghatározó szerepet játszott az erdőntúli főméltóságok viselése terén. Hogy a székely ispánság vonatkozásában e befolyás mit jelentett, azt részben már láttuk, néhány adattal azonban még jobban lehet ezt érzékeltetni. Az 1328-tól,

---

[167] DL 106 152 (FCD. IX/4. 160–161.; FCD. IX/7. 289–290.); Érszegi Géza: *Fejér megyére vonatkozó oklevelek a székesfehérvári keresztes konvent magán levéltárában, 1193–1542*. Fejér megyei Történeti Évkönyv 5 (1971) 192–193.; Fenyvesi László: *Tolna megye középkori történetéhez kapcsolódó oklevelek regesztái*. Tolna Megyei Levéltári Füzetek. Tanulmányok. Szekszárd, 2000. 120.

[168] DF 246 835 (EO. IV. 845. sz.).

[169] *„salvis etiam iurisdictionibus et iudicatibus Siculorum nostrorum comitis remanentibus"* (DF 285 583; US. II. 327.; EO. IV. 754. sz.).

[170] Engel Pál*: Archontológia* I. 22.

[171] Engel Pál*: Archontológia* I. 13.

Hermány nembeli Lack hivatalba lépésétől 1387-ig terjedő mintegy hatvan esztendőből harminc év során, vagyis a periódus fele időszakában a nemzetség tagjai közül kerültek ki a tisztségviselők (*2. sz. ábra*). A vajdai méltóságban eltöltött idő is huszonhét évet tesz ki.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a fontos tényt sem, hogy szintén jelentős azon esztendők száma, amikor a két erdélyi méltóságot (a vajdait és az ispánit) a Lackfiak párhuzamosan töltötték be (*3. sz. ábra*). A székely ispáni méltóság történetében egyetlen család sem játszott Lack és utódaiéhoz mérhető szerepet. E jelentős hatalomkoncentráció sem vezetett azonban olyan túlsúlyhoz, amely veszélyessé válhatott volna a királyi hatalom számára. Sőt éppen Lack nevéhez fűződik a székely ispáni hivatal teljes konszolidálása, a központi hatalom érdekeivel összhangban történő működtetése. Ez a szilárdság és megbízhatóság jelenti a Lackfiak nevével fémjelzett korszak legfőbb értékét, amely kitartott az Anjou-kor hátralevő részében. Ez indokolja, hogy az 1387-ben végződő szakaszt Lackról és utódairól nevezzük el, jóllehet 1371 után már nem ők töltötték be a székely ispáni méltóságot. Az igazi változás majd Zsigmond hatalomra kerülésével fog bekövetkezni.[172]

Az Anjou-kor Lackfiak utáni időszakának székely ispánjai viszonylag rövid ideig viselték a méltóságot; általában 3-4 évenként követték egymást a hivatalban. Lackfi István után Dezső fia László (*Ladislao, filio Deseu*) tűnik fel a tisztség viselőjeként egy 1373. március 19-i oklevélben. Személyében, fél évszázad múltán, ismét a Tomaj nembeli Losonci család tagja töltötte be a hivatalt.[173] Hivatali működésére csak csekély adatok állnak rendelkezésünkre. Az említett diplomában Lajos a brassói szászok panasza alapján felszólítja az ispánt, hogy a polgárokat ne akadályozza meg a régóta hozzájuk tartozó és a határaikon belül levő erdők használatában.[174] Legközelebbi, egyben utolsó említésére 1374. december 19-én kerül sor, a Nagy Lajos

---

[172] Erre vonatkozóan ld.: Kordé Zoltán: *A székely ispáni méltóság a Zsigmond-korban.*

[173] A Tomaj nembeli Losonci családra: Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* 1014–1022.; Almási Tibor in: KMTL. 414.

[174] **1373. III. 19.**: *„vos ipsos ab vsu silue ipsorum semper et ab antiquo ad ipsos spectanti, et intra terminos eiusdem ciuitatis existenti, prohibuis-setis minus iuste"* (FCD. IX/4. 499.).

és V. Károly francia király között megkötött szerződést tanúsító bárók között.[175] Tisztségét valószínűleg 1376 tavaszáig viselte, amikor erdélyi vajda lett.[176]

Utódja Balog nembeli Derencsényi Miklós volt, aki 1377. novemberi oklevélben szerepel először székely ispánként, az uralkodótól elnyert birtokadomány kapcsán.[177] A méltósághoz szorosan kapcsolódó besztercei ispáni funkciókra vet fényt Lajos 1380. április 21-én kelt levele, amelyben arra utasítja Miklóst, hogy a besztercei területben levő demeteri és törpényi királyi birtokokat a szomszédos nemesi birtokoktól határoltassa el, s védje meg azokat, valamint a rajtuk élő jobbágyokat a jogtalan használókkal szemben.[178] Szintén besztercei vonatkozású a székely ispánnak egy keltezetlen, saját kiadású oklevele.[179] Miklós viszonylag rövid hivatalviselése maradandó nyomot hagyott – igaz, nem a méltóság történetében, hanem családi viszonyaiban: Péter nevű fiát ugyanis apja tisztsége nyomán a „székely" melléknévvel ruházták fel a kortársak.[180]

Derencsényi Miklós utódjának, Perényi Miklósnak a hivatalviseléséről csak egy későbbi, 1396. január 7-i oklevélből lehet tudomást szerezni. A Brassó város bírái és esküdt polgárai által kiadott okirat egy malom és tartozékai körül folyó per kapcsán megjegyzi, hogy *„litigaverunt autem haec partes duae coram magnifico viro Nycolao de Perin comite Syculorum et viro magnifico viro Nycolao successore sui etiam comite Syculorum"*. Mivel a Perényi utódjaként megjelölt Miklósról egy későbbi diploma alapján tudjuk, hogy [Losonci] László erdélyi vajda testvére, így Perényi Miklós székely ispánságát Derencsényi Miklós és Losonci Miklós méltóságviselése, azaz 1380–1382 közé kell helyeznünk.[181] A Perényi család rihnói ágából származó Miklós karrier-

---

175 Magyar Történelmi Tár 23 (1877) 42.

176 Engel Pál: *Archontológia* I. 13.

177 **1377. XI. 11.**: *„Nicolai filii Petew Comitis Siculorum nostrorum"* (DL 26 987; SZO. I. 77.). A Balog nemre és Miklósra: Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* 192–98.; Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Balog nem 2. Derencsényi.

178 **1380. IV.21.**: US. II. 523–524.

179 US. III. 1748. sz.

180 Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Balog nem 2. Derencsényi.

181 DF 290 679; US. III. 161., 176.; Engel Pál: *Archontológia* I. 13., 192–193.

jének – úgy tűnik – a rövid székely ispánság jelentette a csúcsát; más, fontosabb tisztségéről nem tudunk.[182]

Losonci Miklós méltóságviselésére egy 1382. évi saját kiadású diploma szolgáltatja az első adatot.[183] A tartalmi átiratban fennmaradt, napi dátumot nem tartalmazó iratban a székely ispán arról ad hírt, hogy Márton egy erdőt adományozott a szentkirályi pálos kolostornak. Hivatali működéséhez egy másik hiányos dátumozású (az év jelzése nélküli), január 25-re keltezett okirat is kapcsolódik. Ebben László erdélyi vajda és Miklós székely ispán felszólítják radnai Jakust, hogy radnai officialisuknak, Dezső fia László mesternek bizonyos vérdíj tekintetében tegyen eleget.[184] A diplomáról tartalma alapján már Szabó Károly megállapította, hogy annak kiállítói *„nem hivataluknál fogva, hanem mint testvérek és birtokosok rendelkeztek együtt e levélben”*. Mivel az oklevél kiállítási helye, Szentiván (Torda megye) a Losonci család birtoka volt, ezért a testvérpárban Losonci László erdélyi vajda és Losonci Miklós székely ispán látható.[185] Az okmány évhez kötését illetően meglehetős bizonytalanság tapasztalható.[186] Mivel tudjuk, hogy Losonci László 1376 és 1385 között töltötte be első ízben az erdélyi vajda méltóságát, testvérét, Miklóst pedig 1382. évi adat említi először székely ispánként, így a diploma keletkezését az 1382–1385 közötti évekre tehetjük. 1385. évi, Szabolcs vármegye hatósága által kiállított oklevélből viszont Miklós jobbágyainak a hatalmaskodásáról értesülünk. Ez egyben az utolsó olyan adat, amely még hivatalban levő székely ispánként említi.[187]

Losonci Miklóson kívül nem ismerünk név szerint más székely ispánt az Anjou-kor végéig. 1385. november 25-én Mária királynő már meg nem nevezett *„fidelibus suis comiti Siculorum nostrorum et vicecomiti eiusdem”* intézi parancslevelét. Nem tudjuk, hogy ekkor

---

182 A Perényiekre: Engel Pál: *Zsigmond bárói* 437–440.

183 *„in literis Nicolai filii Desew comitis siculorum trium generum”* (DAP. II. 447.)

184 SZO. I. 92–93.; ZSO. I. 367. sz. Wass cs. cegei lt. 191. sz.

185 SZO. I. 92. 1. és 3. sz. jegyzet.

186 Szabó Károly az 1377–1391 közötti éveket jelölte meg a keletkezés dátumául (SZO. I. 92–93.), csakúgy, mint nyomában a *Zsigmondkori Oklevéltár* I. kötete is (367. sz.). Engel Pál 1382–1385 közé helyezi a kiadás idejét (*Archontológia* I. 193.), csakúgy, mint Wass cs. cegei lt. 191. sz.

187 **1385. V. 6.**: DL 77 915 (ZO. IV. 249. sz.; Szabolcs megye I. 723. sz.).

még Miklós viselte-e a méltóságot vagy valaki más. Valószínű viszont, hogy azok a sérelmek, amelyeket a brassói és barcasági szászok hoztak az uralkodónő tudomására, még az ő (és esetleg elődei) ténykedéséhez kötődnek. A panaszok alapján Mária tiltja a székely ispánt és helyettesét, valamint jövőbeni utódjaikat attól, hogy folytonos megszállással, gyakori élelmiszeradóval, törvényszékükön pedig új bírságok és szokatlan törvények bevezetésével zaklassák a szászokat.[188] Ezzel az aktussal zárulnak a székely ispánság Anjou-kori szakaszára vonatkozó ismereteink. A történet fonalát Zsigmond uralkodásának a kezdetén tudjuk újból felvenni.

A székely ispáni méltóság 1327/28–1387 közötti, második szakaszának Lack és utódai voltak a meghatározó egyéniségei. A periódus közel fele időszakában azonban nem közülük, hanem más családok tagjai közül kerültek ki a tisztségviselők. A méltóságviselő személyek nevét, családját, hivatali idejét a *4. sz. ábra* foglalja össze. A táblázatból kitűnik, hogy a Lackfiakon kívül nem volt olyan család ebben az időszakban, amelynek tagjai kitörölhetetlenül bevésték volna nevüket a méltóság történetébe. Egyedül az erdélyi birtokos famíliából származó Losonciak képviseltették magukat két alkalommal és két taggal a tisztség betöltése során, azonban az ő együttes hivatali idejük is csak töredéke a Lackfiakénak. Lack és utódai vezető szerepét húzza alá az is, hogy – miként a *2. sz. ábrán* bemutattuk – tizennégy esztendőn keresztül az e családból kikerülő testvérek egyszerre töltötték be a két erdőntúli főméltóságot, a vajdaságot és a székely ispáni hivatalt. Rajtuk kívül ilyenfajta együttes tisztségviselést csak a Raholcai „Tót" Lőkös – Raholcai „Kont" Miklós testvérpárnak sikerült elérnie 1352–1356 között.[189] A központi hatalom szilárdságát mutatja, hogy ilyen mérvű hatalomkoncentrálás sem vezetett az erdélyi stabilizáció megingásához, a tisztségviselő bárók királlyal való nyílt szembefordulásához – legalábbis egyelőre.

A konszolidáció személyi feltételeit a Károly Róbert által kialakított új arisztokrácia biztosította, amelynek Lack mondhatni tipikus képviselője volt. A stabilizáció kormányzati, szervezeti oldalát a

---

[188] DF 201 891, DF 246 813 (US. III. 601–602.)

[189] Raholcai „Kont" Miklós vajdasága: Engel Pál: *Archontológia* I. 12.

honorrendszer jelentette, amelynek magyarországi meghonosítása és a helyi viszonyokhoz való alakítása megint csak első Anjou királyunk nevéhez fűződik. E szisztémában az ország fő tisztségei honornak számítanak, melyeket az uralkodó adományoz híveinek tetszése időtartamára. *„Az adomány tárgya egyrészt a hivatali joghatóság – egy vagy több tartomány (Erdély, Szlavónia, Macsó) vagy megye, vagy meghatározott népelemek (kunok, székelyek) fölötti katonai és bírósági fennhatóság –, másrészt a vele járó vagy ideiglenesen hozzá kapcsolt jövedelmek (bírságok, vámok, királyi uradalmak bevételei stb.)”*[190] Ilyen honorrá vált korszakunkban a székely ispáni méltóság is, melynek állandó tartozékát két királyi vár: Höltövény és Görgény alkotta (ezek száma a későbbiekben növekedett), a méltóságviselő báró pedig egyúttal besztercei, radnai, medgyesi és brassói ispán is volt.[191] A székely ispánok helyettesei az alispánok voltak. Az alispáni intézmény az előző periódusban – amennyire ez a gyér adatokból kikövetkeztethető – még a formálódás jegyeit viselte magán. A források korszakunkban sem kényeztetik el a kutatót adatbőségükkel: így például Károly Róbert 1340. június 17-i oklevele Lack László nevű serviensről és officialisáról (*Ladizlaus crispus serviens et officialis magistri ladislai comitis Siculorum et de Medyes*) ad hírt, azt azonban nem tudjuk, hogy e minőségében konkrétan milyen feladatokat látott el ura oldalán.[192] Az 1349. szeptember 21-i oklevélben Lackfi András birtokba iktatásnál segédkező közeli hívéről (*proximus et fidelis magistri Andreae Loczk*), ugyanezen év december 13-án medgyesi officialisáról (*per Stephanum de Wruzfaya, nostrum hominem, officialem de Medgyes*), 1355. július 9-én pedig Lőkös brassói viceispánjáról (*Petro filio Dominici vice comiti dicti comitatus de Brassou*) olvashatunk.[193] 1358. március 18-i diplomából kapunk hírt Simonról, Zsámboki János görgényi várnagyáról (*magistrum Johannem filium quondam domini Nicolai palatini et Simonem castellanum eiusdem de Gurgyn*).[194] Mivel a ké-

---

[190] Engel Pál in: KMTL 267.

[191] Engel Pál: *Honor, vár, ispánság* 914. Höltövényre és Görgényre: Engel Pál: *Archontológia* I. 329., 321.

[192] DF 257 477 (SZO. III. 419. sz.).

[193] **1349. IX. 21.**: *Máramarosi diplomák* 28. (Ld. még **1349. IX. 15.**: DF. 247 886; *Máramarosi diplomák* 27.); **1349. XII. 13.**: DL 4100 (SZO. I. 59.); **1355. VII. 9.**: DF 286 544 (US. II. 110.).

[194] DL 41 337 (AO. VII. 113–114.).

sőbbiekben a székely alispánok rendre görgényi várnagyként szerepelnek a forrásokban, így Simonban (aki urához hasonlóan magisternek van címezve az oklevélben) már ilyen alispánt láthatunk. Úgy tűnik tehát, hogy erre az időre a székely ispáni méltósághoz hasonlóan az alispáni tisztség is elnyerte saját helyét és szerepkörét az erdőntúli hivatalok rendjében. Korszakunk vége felé, 1385-ben jelenik meg az a formula, amelyik azután általánossá válik a későbbiekben: Mária királynő *„fidelibus suis comiti Siculorum nostrorum et vicecomiti eiusdem"* intézi parancslevelét, ily módon tanúsítva, hogy az alispáni intézmény a székely ispánság szerves része volt már ekkoriban.[195]

A honorrá alakult székely ispánság tehát az Árpád-kori előzményeket és a tartományúri berendezkedés által okozott megtorpanást követően korszakunkban nyerte el végső formáját és helyét az első Anjou királyunk által kialakított kormányzati rendszerben. Nagy Lajos uralkodásának a második felére azonban már érezni lehetett a változás előszelét. A Károly Róbert által létrehozott új arisztokrácia első generációjának a képviselői ekkoriban már nem éltek. Helyüket a különböző tisztségekben fiaik vagy unokáik vették át, akik érzelmileg nem kötődtek olyan szorosan a dinasztiához, mint elődeik, hatalmuk és befolyásuk azonban az „alapító atyákéhoz" képest csak gyarapodott. Az 1370-es években a központi hatalom nagyszabású kormányzati reformokkal kívánta a hatalmi viszonyok számára kedvezőtlen módosulását ellensúlyozni.[196] A látványos fordulat így csak Nagy Lajos halálát követően zajlott le: leánya, a kiskorú Mária megkoronázása ugyan még különösebb ellenállás nélkül ment végbe, az elkövetkező időszakban azonban az arisztokrácia (amúgy is már csak látszólagos) egysége gyorsan megszűnt, s átadta a helyét a hatalmi vetélkedésnek. A fejlemények legfőbb kárvallottja természetesen maga a királyság lett: néhány év elteltével *„Lajos korlátlan monarchiája*

---

[195] **1385. XI. 25.**: DF 201 891, DF 246 813 (US. III. 601.).

[196] Gerics József: *A magyar királyi kúriai bíráskodás és központi igazgatás Anjou-kori történetéhez.* In: uő.: *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban.* Bp. 1995. 310–318.; Bertényi Iván: *Az országbírói intézmény története a XIV. században.* Bp. 1976. 156. skk; Fügedi Erik: *Ispánok, bárók, kiskirályok* 264–272.; Bertényi Iván: *Magyarország az Anjouk korában* 223–236.

már csak emlék volt”.[197] A székely ispáni méltóságot illetően számottevő változások ezekben az években – amennyire erről a hézagos forrásanyag megbízható felvilágosítást nyújthat – nem következtek be. A komolyabb változások kora e téren csak Zsigmond trónra kerülésével vette kezdetét.

2. sz. ábra

Lack és a Lackfiak korának székely ispánjai[198]

Székely ispán	**Első és utolsó említés**	**Tisztségviselés kikövetkeztethető időpontja**
Hermány nb. Lack	1328. IX. 21. – 1342. V. 2.[199]	1328–1343. nyár
Lackfi András	1344. X. 18. – 1350. X. 24.[200]	1343. nyár?–1350
Bereck fia Miklós	1352. I. 24.[201]	1350 ?–1352
Raholcai „Tót” Lőkös	1352. XI. 23. – 1355. XII. 21.[202]	1352–1355
Zsámboki János	1358. III. 18. – 1358. V. 20.[203]	1356–1360
ifj. Lackfi Miklós	1363. X. 16. – 1366. VI. 20.[204]	1363?–1367 eleje
(Csáktornyai) Lackfi István	1368. IV. 26. – 1370. V. 10.[205]	1367–1371
Tomaj nb. Losonci László	1373. III. 19. – 1374. XII. 19.[206]	1371–1376. tavasz

[197] Engel Pál: *Szent István birodalma* 167. A Lajos halálát követő évek fejleményeire vonatkozóan ld. még: Mályusz Elemér: *Zsigmond király* 7–21.; Fügedi Erik: *„Könyörülj bánom, könyörülj...”* Bp. 1986.

[198] A táblázat második oszlopában a tisztségviselő székely ispánként való első és utolsó források általi említése szerepel. A harmadik oszlopban a források alapján kikövetkeztethető, *feltételezett* időpont szerepel. Ez utóbbi feltételezések indoklása a főszövegben szerepel. Rövidítések: nb. = nembeli, ifj. = ifjabb, k. = körül

[199] AKO. XII. 423. sz.; AKO. XXVII. 239. sz.

[200] AKO. XXVIII. 700. sz.

[201] DL 51 608. 1351. májusi eseményre vonatkozóan.

[202] AO. V. 621.; DL 4572.

[203] EO. III. 995. sz.; Sztáray I. 296.

[204] DL 66 154 (HO. I. 246.); DF 244 583 (EO. IV. 486. sz.)

[205] DF 253 662 (EO. IV. 681. sz.); DF 246 835 (EO. IV. 845. sz.)

[206] FCD. IX/4. 499.; Magyar Történelmi Tár 23 (1877) 42.

Balog nb. Derencsényi Miklós	1377. XI. 11. – 1380. IV.21.[207]	1376. tavasz–1380
Perényi Miklós	[1381.k.][208]	1380. IV. 21. u. – 1382
Tomaj nb. Losonci Miklós	[1382]–1385. V. 6.[209]	1382–1385. V. 6. u.

3. sz. ábra

Azon időszakok, amikor a székely ispánok és a vajdák is a Lackfiak közül kerültek ki
(Az egyszerre hivatalban levők mindannyian testvérek)[210]

Székely ispán	**Erdélyi vajda**
Lackfi András (1343. nyár – 1350. április)	Lackfi (I.) István (1344–1350)
Lackfi Miklós (1363 – 1367. március)	Lackfi Dénes (1359–1367)
(Csáktornyai) Lackfi (II.) István (1367. március – 1371)	Lackfi Miklós (1367–1368) Lackfi Imre (1369–1372)

[207] DL 26 987; SZO. I. 77; US. II. 523–524.

[208] **1396. I. 7.**: DF 290 679; US. III. 161., 176. Engel Pál: *Archontológia* I. 192–193.

[209] SZO. I. 92–93.; ZSO. I. 367. sz. Wass cs. cegei lt. 191. sz.; DL 77 915 (ZO. IV. 249. sz.; Szabolcs megye I. 723. sz.)

[210] A székely ispánok hivatali idejére ld. a szöveget, illetve az 1. sz. ábrát, az erdélyi vajdákra: Engel: *Archontológia* vonatkozó részeit.

Zsigmond és ispánjai

Zsigmondot 1387. március 31-én koronázták Magyarország királyává. Ennek egyik előfeltétele az volt, hogy elfogadja a Lackfi István nádor és Kanizsai János egri püspök vezette főúri csoportosulás által készített egyezséget, melynek pontjai biztosították a liga tagjai számára, hogy az elkövetkező években kézben tarthassák a legfontosabb tisztségeket, a legbefolyásosabb hivatalokat, vagyis a politikai hatalmat.[211] Ebből a körből kerültek ki a korszak székely ispánjai is. Elsőként Szász moldvai vajda fiai, a Bélteki testvérek viselték a tisztséget. Balk és Drág még Nagy Lajos korában kerültek az országos méltóságviselők körébe: szatmári és máramarosi ispánok voltak.[212] A székely ispánságot valószínűleg Zsigmond hatalomra kerülését követően nyerték el; Drág tisztségviselésére az első adat 1387. november 19-ről való.[213] Hivatalukat bizonyára nem a király személyes szimpátiájának, hanem elsősorban a ligához való tartozásuknak köszönhették. Úgy tűnik, hogy a méltóságot eredetileg ketten kapták meg, testvérüket, Jánost csak egyetlen forrás, Zsigmond 1390. február 8-i oklevele címezi székely ispánnak.[214] A tevékenységükre vonatkozó diplomák elsősorban birtokügyekkel kapcsolatosan emlegetik őket: rokonságukkal együtt adományokban részesültek, de jogtalan foglalást is elkövettek a Kusalyi Jakcsok rovására.[215] A test-

---

[211] Engel Pál: *Királyi hatalom* 31–34.; Mályusz Elemér: *Zsigmond király uralma* 22. skk.; Engel–Kristó–Kubinyi: *Magyarország története* 125–127.

[212] Engel Pál: *Királyi hatalom* 34.; Engel Pál: *Archontológia* II. 29. A székely ispánsággal kapcsolatos Zsigmond-kori fejleményekre: Kordé Zoltán: *A székelyispáni méltóság* 193–239.

[213] Zsigmond átírta és megerősítette Erzsébet királyné, illetve I. Lajos király oklevelét. Az aktus előterjesztője Drág volt: *„Relatio Drag comitis Siculorum"* (DL 38 167).

[214] *„viris magnificis Balk, Draagh et Johanni comitibus nostrorum Siculorum"* (*Documenta historiam Valachorum* 376.).

[215] Birtokadományok: **1387. XI. 25.**: DL 7328 (*Máramarosi diplomák* 87–88.); **1389. II. 2.**: DL 7481. (*Teleki cs. okl.* I. 216–222.; *Máramarosi diplomák* 89–94.); **1390. II. 8.**: *Documenta historiam Valachorum* 376.; **1390. IV. 30.**: DF 211 384 (*Documenta historiam Valachorum* 380–381.). A Kusalyi

vérek e megbízatásuk mellett ellátták még a szatmári és máramarosi, valamint (elődeikhez hasonlóan) a besztercei ispáni tisztet is. Erről – egyéb források mellett – a Drág által székely ispánként kibocsátott oklevelek is tanúskodnak.[216] Balk és Drág esetében tehát a ránk maradt iratok – nem egyedüliként a hivatal történetében – a tulajdonképpeni székely ispáni feladatkörről semmiféle konkrétumot nem őriztek meg.

Némileg szerencsésebb helyzetben vagyunk a testvérpár utódjának rövid idejű tisztségviselését illetően. Simon, Kónya horvát bán fia a Kacsics nembe tartozó Szécsényi család tagja volt. Egyik őse, nagyapjának szintén Simon nevet viselő unokatestvére Károly Róbert alatt már viselte e méltóságot.[217] Szécsényi Simon hivatalviselésére egy saját kiadású, 1391. február 27-re keltezhető diploma szolgáltatja az első adatot.[218] Mivel a Bélteki fivérek 1390. április 30-i okiratban szerepelnek utoljára székely ispánként, Simon pedig ez év június 14. előtt tette le az 1388 óta viselt trencséni ispánságot (és

---

Jakcsoktól történt birtokfoglalás: **1388. V. 1.**: DF 254 815 (SZO. I. 81.); **1388. VII. 2.**: DL 105 460 (*Documenta historiam Valachorum* 336–338.).

[216] **1388. I. 9.**: *„Nos magister Drag comes siculorum et de Zotmar necnon Maramorosiensis"* (TT. úf. 9 /1909/ 3.); Beszterce (**1389**): US. III. 531.; ZSO. III. 2454. sz.

[217] *„Frank et Symon filii quondam Konyae bani filii quondam Thomae vaivodae filii Falkus fratris annotati Michaelis senioris...quondam Symon comes Siculorum ab avus ipsius Symonis sine heredibus noviter defuncti...seminis praefati quondam Symonis iunioris successoris ut puta eiusdem Symonis comitis Siculorum"* stb. (US. IV. 362., 364.). Szécsényi Simon családi viszonyaira: Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Kacsics nem 4. tábla: Szécsényi. Tevékenységére a korábbi fejezetek, valamint: Kordé Zoltán: *Károly Róbert székelyispánjai* 25–27.

[218] DL 74 432. (SZO. IV. 8–9., *Teleki cs. okl.* I. 277.) A *„Symon Comes Syculorum"* által Gyulafehérvárott kiadott, év nélküli, *„feria secunda proxima post dominicam Oculi"* keltezésű diplomát az íráskép és a benne használatos terminológia alapján már korábban is a 14. század végére datálták (SZO. IV. 8., *Teleki cs. okl.* I. 277.). A február végi keltezés alapján világos, hogy csak 1391-ben keletkezhetett az okirat, hiszen egy évvel korábban még Balk és Drág voltak hivatalban, 1392-ben viszont már nem Simon viselte a tisztséget (1391. év alatt közli az oklevél regesztáját ZSO. II/1. 751. sz. is).

valószínűleg evvel egy időben a hontit is), ezért tisztségviselésének a kezdetét 1390 májusára tehetjük.[219] A méltóságot csak kevés ideig, kevesebb, mint egy évig töltötte be. Zsigmond 1391. március 23-i diplomája a Szebenben ítélkező bárók között még székely ispánként említi, öt nappal később kelt levelében viszont már arról értesíti az uralkodó a görgényi vár hospeseit és népeit, hogy a vár igazgatását és a székely ispánságot – szeretetének fenntartása mellett – elvette Simontól, s Kanizsai Istvánra ruházta át. Március 31-én maga az új méltóságviselő is értesíti a vár népeit a változásról.[220] Az okiratok, amellett, hogy szinte napnyi pontossággal tájékoztatnak a méltóságviselésben bekövetkezett változás időpontjáról, rávilágítanak a hivatal-átvétel menetére is. A Szécsényi Simon tevékenységére vonatkozó csekély számú okmány közül érdeklődésre tarthat még számot székely vonatkozása miatt a fentebb már idézett, saját kiadású oklevél is. A Marosszék nemes elöljáróinak és egész közösségének címzett levélben az ispán járandósága megfizetésére szólítja fel az ettől vonakodó (egyébként testvéreinek és atyafiainak nevezett) székelyeket.[221]

Kanizsai István a Zsigmond megkoronázása után esztergomi érsekké előlépett Kanizsai János öccse volt. Nagy befolyással rendelkező bátyja meghatározó szerepet játszott a király trónra ültetésében, s abban a bárói csoportosulásban, amelyik egészen 1401-ig a legfőbb hatalmi tényezőnek számított. A Kanizsai testvérek – a legidősebb fivér Miklós volt – szorosan együttműködtek egymással a családi vagyon gyarapításában.[222] Világosan kitűnik ez az összehangolt tevékenység azokból a birtokügyekkel (elsősorban adományozásokkal) kapcsolatos oklevelekből, melyekben István székely

---

[219] **1390. IV. 30.**: DF 211 384 (*Documenta historiam Valachorum* 380–381.) Simon tisztségeire: Engel Pál: *Archontológia* I. 137., 212.

[220] Zsigmond **1391. III. 23**-i, csak 1487. évi tartalmi átiratban fennmaradt oklevele: *„prelatorum et Baronum suorum, presertim...Simonis fily Konye Bani Comite Siculorum suorum"* (DL 37 066. A helyes keltezésre: US. III. 13.). **1391. III. 28.**: DL 52 722 (ZSO. I. 1951. sz.). **1391. III. 31.**: DL 52 724 (ZSO. I. 1958. sz.).

[221] *„Nobilibus viris Senioribus ac toti qommunitati Siculorum sedis Marus fratribus ac proximis suis dilectis"* DL 74 432 (*Teleki cs. okl.* I. 277.; SZO. IV. 9.).

[222] Mályusz Elemér: *Zsigmond király* 25–28.; Engel Pál: *Zsigmond bárói* 424–425.

ispánként szerepel, s testvéreivel együtt részesül a javakból, de megfigyelhető a közös fellépés más esetekben is (adósság megfizetése, de Frank királyi kincstartó mellett Kanizsai Miklóshoz és Istvánhoz fordul a király akkor is, amikor védelmükbe ajánlja Lindvai Zsigmondot).[223]

A birtokügyekkel kapcsolatos információk mellett azonban olyan adatokkal is rendelkezünk, amelyek felvilágosítást nyújtanak a székely ispáni tevékenység különböző oldalairól. Több forrás is hírt ad Kanizsai István moldvai hadakozásáról.[224] Tevékenységét Zsigmond már közvetlenül a hadjárat után, 1395. március 11-én birtokadománnyal honorálta, de ezzel állhat összefüggésben ajtónállómesterré való kinevezése is.[225] A katonai expedíciót követően Zsigmond egy ideig Brassóban időzött, s több olyan intézkedésre is sort kerített, amelyek a székely ispánok fennhatósága alá tartozó várost érintették. Február 18-án az itteni kereskedőknek és polgároknak – nem utolsósorban az István moldvai vajda elleni hadjáratban tanúsított szolgálataikért – az uralkodó keresekedelmi kiváltságokat biztosított. Ugyanezen a napon kelt másik diplomájában megparancsolja a ki-

---

223 Adományozások: **1392. II. 7.**: DL 7749., ZSO. I. 2378. sz.; **1392. II. 25.**: DL 7756; **1392. III. 11.**: DL 87 620 (ZSO. I. 2426. sz.); **1392. III. 12.**: DL 7774 (ZSO. I. 2428. sz.); **1394. XII. 24.**: DL 8001 (ZSO. I. 3747. sz.) Amikor Kanizsai István – elsősorban a moldvai hadjáratban szerzett érdemeiért – birtokot kap, testvérei ebből az ügyletből sem maradnak ki: *„eidem Domino Stephano, et per eum fidelibus nostris dilectis, reuerendissimo in Christo patri et domino Ioanni, archiepiscopo ecclesiae Strigoniensis et magnifico viro domino Nicolao tauernicorum nostrorum magistri, fratribus videlicet carnalibus domini Stephani praelibati...dedimus, donauimus"* (DL 8045, FCD. X/2. 275. – némi kihagyással). Birtokvásárlás, illetve -csere: **1392. IX. 30.**: DL 7810 (ZSO. I. 2633. sz.); **1393. I. 13**.: DL 24 694 (ZSO. I. 2781. sz.); **1393. III. 27.**: DL 24 696 (ZSO. I. 2882. sz.). Tartozás megfizetése: **1393. V. 26.**: DL 25 336 (ZSO. I. 2954. sz.). Lindvai Zsigmond védelme: **1394. XI. 7.**: DL 7987 (ZSO. I. 3696. sz.).

224 Thuróczyn kívül (JTCH I. 209–210.) több oklevél is foglalkozik az eseményekkel, a fentebb idézett mellett ld. például **1397. III. 4.**: DL 8202, Smičiklas XVIII. 200.; **1397. XII. 8.**: DL 8282, FCD. X/2. 444.; **1401. II. 17.**: DL 8635; Nagy: *Sopron vármegye története* I. 544. stb.

225 *„Magnifici domini Stephani, filii Ioannis de Kanisa, magistri ianitorum, et comitis Siculorum nostrorum"* (DL 8045, FCD. X/2. 274.).

rály, hogy senki se merje a város és a kerület lakóit mások kára miatt – kivévén lopás, rablás vagy közbűntények esetét – letartóztani, elítélni vagy megkárosítani. Igazát mindenki a brassói bírák előtt keresse, ha pedig ezek hanyag módon kezelnék az ügyet, jogorvoslatért a székely ispánhoz, az itteni polgárok rendes ispánjához kell fordulni. Március 11-én viszont már attól tiltotta Zsigmond jelenlegi és jövőbeni székely ispánjait – I. Lajos oklevelére hivatkozva –, hogy Brassóban levő embereik révén az itteni és a szebeni kereskedőktől havasalföldi áruik után harmincadot és egyéb vámot szedjenek.[226]

Kanizsai István hivatalviselése 1395 szeptembere előtt érhetett véget, e hónap 29-i oklevél ugyanis (amelyben somogyi ispánná nevezik ki) már nem említi székely ispánként.[227] Utódja Bebek Ferenc lett, Ákos nembeli Bebek Domonkos unokája, az akkori szlavón bán (később nádorrá lett) Bebek Detre unokatestvére.[228] Tevékenységére csak egyetlen irat utal, IX. Bonifác pápa 1397. június 9-én kelt oklevele, amelyben engedélyezi Ferenc számára, hogy szabadon választott gyóntatója olyan bűnök alól is feloldozhassa, amelyek megítélése a Szentszékre tartozik.[229] A tisztséget ez év szeptember végéig, október elejéig töltötte be, egy október 28-i oklevél már

---

[226] **1395. II. 18.**: A méltóságsorban szerepel a székely ispán is: *„Stephano filio eiusdem Johannis de dicta Kanisa comite Siculorum et magistro ianitorum"* (DF 246 822; US. III. 120.). Ugyanezen a napon kelt másik oklevél: DF 246 821 (US. III. 124.). **1395. III. 11.**: *„Quare fidelitati vestrae firmiter mandamus, quatenus prout etiam in literis quondam domini Lodouici regis praeceptoriis superinde confectis videbitis contineri a modo in antea praefatos homines seu mercatores ipsarum partium Transsiluanarum signanter Civitatum nostrarum praedictarum res et mercimonia de ipsis partibus Transalpinis deferentes in dicta civitate nostra Brassouiensi ad solutionem huiusmodi tributi et tricesimae cogere et compellere non debeatis nec per ipsos vestros homines et tricesimatores id facere permittatis"* (DF 246 823; US. III. 142–43.).

[227] FCD. X/2. 276.

[228] Bebek Ferencre: Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Ákos nem 1. Bebek-ág 3. tábla: Bebek (pelsőci ág).

[229] *„Dilecto filio nobili viro Francisco Bobeke de Pelsolk"* (VMO. IV. *Bullae Bonifacii IX. P. M. Pars altera.* Bp. 2000. [Reprint] 19.).

Perényi Pétert tünteti fel székelyispánként, míg Bebek Ferenc macsói bán lett.[230]

Simon fia Péter (a Perényi család nyalábi ágának őse) nem egyedül viselte a méltóságot, hivataltársa a volt macsói bán, a Maróti család bárói ágába tartozó János lett. A kettős tisztségviselés azonban nem tartott sokáig: 1398-ban Marótit újból macsói bánná nevezték ki, ezt követően Perényi egyedül töltötte be a székely ispáni hivatalt.[231] A két székely ispán hivatali tevékenységének idejéből számos, birtokügyeiket érintő adat maradt fenn.[232] Jóval kevesebb azon okiratok száma, amelyek a tisztséghez közvetlenebbül kapcsolódó információval szolgálnak. 1398. január 12-én kelt oklevelében a király felszólítja Perényi Pétert és Maróti Jánost, valamint a jövőbeni székely ispánokat és alispánokat, hogy a brassóiak szabadságjogait – melyeket a korábbi magyar uralkodók, kiváltképpen pedig Lajos király óta élveznek – semmilyen módon se sértsék meg. Feladatul kapta Maróti János a királytól azt is – Bebek Ferenc macsói bánnal együtt –, hogy bizonyos nemes személyeket és birtokaikat vegyen védelmébe mindenkivel szemben. Más esetben viszont Perényi Péter kérte fel Pelsőci Ferenc volt macsói bánt arra, hogy a prépostját vesztett turóci egyházat, illetve a premontrei rendet segítse, és érde-

---

230 Perényit **1397. IX. 11**-i adat még macsói bánnak említi (ZSO. I. 4960. sz.), az **X. 28**-i oklevél viszont már volt macsói bánként és székely ispánként beszél róla: *„vir magnificus Petrus filius Simonis pridem Banus Machouiensis Comes Siculorum nostrorum"* (DL 8264.). Bebek Ferencet **XII. 8**-i adat említi először macsói bánként (DL 8282; Engel Pál: *Archontológia* I. 29.).

231 Maróti János székely ispánként történő első említése **1398. I. 12**-én: *„fidelibus suis viris magnificis Petro de Peren et Johanni de Marouth Comitibus Siculorum nostrorum"* (DF 246 832, US. III. 212.). Ez év április 2-án viszont már nem viseli a hivatalt, csak macsói bánként említik: DL 7808 (Engel Pál: *Archontológia* I. 193.).

232 Perényi Péter birtokügyeivel kapcsolatos oklevelek pld. **1397. X. 28.**: DL 8264 (ZSO. I. 5040. sz.); **1397. XI. 27.**: DL 8278 (ZSO. I. 5091. sz.); **1398. VII. 14.**: DL 8336 (ZSO. I. 5403. sz.); **1401. IV. 17.**: DL 70 721 (ZSO. II/1.1007. sz.) stb. Engedély birtokain történő várépítésre: **1399. XI. 5.**: DL 70 750 (ZSO. I. 7111. [helyesen: 6111.] sz.). Bitokadomány Maróti János részére: **1398. II. 20.**: DL 8302 (Smičiklas XVIII. 315–16.), **1398. III. 25.**: DL 8301 (ZSO. I. 5226. sz.).

kében járjon közben a királynál.[233] Találkozunk Perényivel birtokadományozás előterjesztőjeként, de ott szerepel a neve (*Petrus de Peren comes Siculorum*) abban az egyezségben is, amelyet az országnagyok 1401. augusztus 31-én Garai Miklóssal kötöttek a fogságban levő Zsigmond szabadon bocsátásának a feltételeiről.[234] Hivatali ideje alatt Perényi Péter más tisztségeket is betöltött: így például macsói bánként, zempléni és beregi ispánként említik a források.[235] A méltóságot 1401 végéig viselhette; az utolsó oklevél, amely még székely ispánként említi, 1401. szeptember 7-én kelt, a következő év január 20-i okiratok viszont már volt ispánnak nevezik.[236]

Perényi nem kegyvesztettség vagy politikai bukás miatt távozott a tisztségből, hiszen a későbbiekben is megmaradt Zsigmond rendíthetetlen hívének, s nagy fontosságú, jövedelmező méltóságokat töltött be.[237] A váltás oka a politikai körülményekben keresendő. A Zsigmondot 1387-ben hatalomra segítő Kanizsai János és a körülötte csoportosuló liga tagjai egyre elégedetlenebbül szemlélték az uralkodó külpolitikáját, s külföldi származású, jelentős befolyással rendelkező hívei (így például az erdélyi vajda tisztségét betöltő lengyel Stiborici Stibor, a zágrábi püspökké lett Eberhard vagy a stájer Cillei Hermann) tevékenységét. A hatalmuk gyengülésétől tartó bá-

---

233 **1398. I. 12.**: *„eosdem in iisdem libertatum praerogativis, quibus semper et ab antiquo et specialiter tempore ipsius quondam Lodouici regis freti fuerunt et gravisi indempnes et illesos conseruare seu conservari facere debeatis, nullam iniuriam nulla sue nouitates ipsis inferendo"* (DF 246 832.; US. III. 212.). **1398. II. 12**.: *„Sigismundus... viris magnificis Francisso Bebek bano nostro Machouiensis et Johanni de Maroth comiti Siculorum nostrorum...mandamus...nobilem puellam Katerinam vocatam et Ladislaum filium Andree similiter...protegere"* (DF 265 827.). **1401. III. 1.**: DF 234 074 (ZSO. II/1. 913. sz.).

234 **1399. X. 18.**: *„Relacio Petri de Peren, comitis Siculorum"* (DL 32 839; Smičiklas XVIII. 497.). Garai és a bárók egyezsége: DL 8666. (ZSO. II/1. 1218. sz.). Zsigmond fogságáról: Engel Pál: *Királyi hatalom* 41.; Mályusz Elemér: *Zsigmond király* 48–51.

235 Macsói bán: **1401. I. 25.**: DL 70 718, ZSO. II/1. 99. Zempléni ispán: **1399. VIII. 29.**: DL 70 706, ZSO. I. 6049. sz. Beregi ispán: **1401. IX. 7.**: DL 8668, ZSO. II/1. 1225. sz. Engel Pál: *Archontológia* II. 190.

236 **1401. IX. 7.**: DL 8668 (ZSO. II/1. 1225. sz.) Az **1402. I. 20**-i iratok: ZSO. II/1. 1404–6. sz.

237 Engel Pál: *Királyi hatalom* 47.

rók a köznemesség támogatását is élvezték. Az elégedetlenség 1401 áprilisában az uralkodó letartóztatásához és fogságba vetéséhez vezetett. Zsigmond ugyan ellenállt a követeléseknek, kiszabadulása és a döntő összecsapásra való felkészülés érdekében azonban kénytelen volt átmeneti engedményeket tenni.[238] Az engedmények részeként Stibor lemondott az erdélyi vajdaságról; utódjává rövid időre Szécsényi Simont, majd pedig két főurat nevezett ki a király: Csáki Miklóst (Zsidó nembeli István fiát) és Marcali Miklóst (Péc nembeli István fiát). A két főúr kinevezésében szerepet játszhatott az is, hogy temesi ispánként korábban már bizonyították katonai rátermettségüket a törökkel szemben, többet nyomhatott azonban a latban, hogy Kanizsai János híveinek számítottak.[239] Kinevezésükre 1401–1402 fordulóján került sor, körülbelül akkor, amikor az újdonsült vajdák testvérei – Csáki György és Marcali Dénes – átvették a székely ispáni hivatalt. Ily módon Magyarország katonai szempontból egyik legfontosabb tartományában gyökeresen megváltoztak a hatalmi viszonyok: míg korábban Zsigmondhoz feltétlenül hű emberek – Stiborici Stibor és Perényi Péter – töltötték be Erdély meghatározó tisztségeit, a vajdai és a székely ispáni feladatkört, most ugyanezek a méltóságok már Kanizsai Jánoshoz közel álló személyek kezébe kerültek. A két testvérpár számos megye ispánságával is rendelkezett, így Csáki György és Marcali Dénes fennhatósága kiterjedt Szatmárra és Ugocsára is.[240]

A tisztségviselők egy 1402. február 9-én kelt oklevélben szerepelnek először székely ispánként.[241] A hivatali működésük alatt keletkezett és székely ispáni méltóságukat említő iratok túlnyomó többsége nem hivatalviselésükkel szorosan összefüggő feladataikról,

---

[238] Zsigmond fogságáról és az eseményekről: Engel Pál: *Királyi hatalom* 40–42.; Mályusz Elemér: *Zsigmond király* 47–51.; Székely György: *Luxemburgi Zsigmond, egy közép-európai uralkodó.* In: Beke László–Marosi Ernő–Wehli Tünde (szerk.): *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437*. I. Bp. 1987. 42.

[239] Mályusz Elemér: *Zsigmond király* 50., 282. 142. sz. jegyzet.

[240] A Csáki és a Marcali családra: Engel Pál és Sebők Ferenc in: KMTL 750., 534. Egyéb tisztségeikre: Engel Pál: *Archontológia* I. 13., 193.

[241] Az oklevél kiadója Bertalan fia Imre: *„in personis egrediorum militum Georgii de Chaach et Dyonisii de Marchally comitum Syculorum in comitatu Zathmaryensi comes constitutus”* (DL 96 727; ZSO. II/1. 1430. sz.).

hanem megyés ispáni tevékenységükről ad felvilágosítást.[242] Néhány diploma Csáki György és Marcali Dénes birtokügyeivel kapcsolatban nyújt információt.[243] Ebben az időszakban Zsigmond 1402. december 4-én kelt oklevele az egyetlen olyan forrás, amely kifejezetten a székely ispáni hivatalhoz tartozó jogköröket érinti. Az uralkodó a medgyes- és selykszéki szászok kérésére – akik terheik és elnyomatásuk miatt panaszkodtak – kivette őket a székely ispánok joghatósága alól, s engedélyezte számukra, hogy a hét szász szék mintájára bírót válasszanak maguk közül.[244]

Csáki és Marcali hivatalviselése nem bizonyult hosszú életűnek. A méltóság történetének alakításában újból a felgyorsult politikai események jutottak főszerephez. A Zsigmond uralmával elégedetlen bárók és főpapok (ismét csak Kanizsai János vezetésével) döntő lépésre szánták el magukat, s elhatározták, hogy helyette az 1386-ban meggyilkolt Kis Károly fiát, Nápolyi Lászlót teszik meg magyar királynak. A széleskörű felkeléshez csatlakoztak haderejükkel az erdélyi vajdák és a székely ispánok is. 1403. július 21-én Váradon kiadott levelükben a váradi és az erdélyi püspök, a vajdák, Kerekegyházi Mihály és Csáki György székely ispán értesítik Péter fia Istvánt és Cselnök Györgyöt, hogy napokon belül hadba szállnak László király érdekében, egyben felszólítják a címzetteket, hogy minden ere-

---

[242] E tárgykörben a fent idézett oklevélen kívül a többi irat Csáki Györgyre, pontosabban Szatmár és Ugocsa megyék királyi parancsra tartott közgyűlésén (amely 1402. június 12-én vette kezdetét) kifejtett tevékenységére vonatkozik. Így például: **1402. VI. 12.**: DL 32 551 (ZSO. II/1. 1709. sz.); DL 39 553 (ZSO. II/1. 1710. sz.); **VI. 14.**: DF 220 342; **VI. 15.**: DL 53 159 (ZSO. II/1. 1713. sz.); **VI. 20.**: DL 53 161 (ZSO. II/1. 1726. sz.); **VI. 21.**: DL 96 738; **VI. 24.**: DL 53 163 (ZSO. II/1. 1732. sz.); DL 78 501 (ZSO. II/1. 1733. sz.); DL 284 001 stb. Szatmár megye **1402. IX. 7.**: DL 53 173 (ZSO. II/1. 1881. sz.).

[243] Csákira és tesvéreire vonatkozik a leleszi konvent **1402. VI. 26**-i oklevele: DL 72 399 (ZSO. II/1. 1744. sz.). Marcali Dénesre és testvéreire: fehérvári káptalan **1402. IX. 3.**: DL 8742, ZSO. II/1. 1875. sz.; Szécsényi Frank országbíró **1403. I. 10.**: DF 200 389 (ZSO. II/1. 2192. sz.).

[244] DF 285 638 (US. III. 289–290.). Teutsch: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen* I. 110–111.

jükkel csatlakozzanak hozzájuk.[245] A vajdák és a székely ispánok tehát Zsigmond ellen fordultak az erdélyi haderővel, jelentősen megnövelve így a felkelők katonai erejét. Az uralkodó azonban Nápolyi László habozásának, az ellenfelei körében uralkodó széthúzásnak és nem utolsósorban a mellette kitartó hívek támogatásának köszönhetően hamar úrrá lett a nehézségeken, s katonai-politikai győzelmet aratva ellenfeleit meghódolásra késztette.[246] Szeptember 25-én kelt levelükben az erdélyi vajdák, megköszönve Cselnök Györgynek és Péter fia Istvánnak a kapott híreket, értesítik őket, hogy elküldték hozzájuk Csáki György székely ispánt, s tudatják azt is, hogy Zsigmonddal (akit királynak neveznek) két hétre fegyverszünetet kötöttek.[247] A fegyverszünet alatti béketárgyalások eredményesek voltak, s a felkelők többsége hamarosan visszatért Zsigmond hűségére, köztük az erdélyi vajdák és a székely ispánok is. A gyors és teljeskörű győzelem lehetővé tette a Luxemburgi uralkodó számára, hogy megbízható híveire támaszkodva mélyreható változásokat eszközöljön a kormányzati rendszerben, s hatalmát végleg megszilárdítsa.[248] A változások jele volt az is, hogy a megtérők kegyelmet kaptak ugyan, a felkelés előtt viselt tisztségükről azonban többnyire le kellett mondaniuk. Így járt a Csáki és Marcali testvérpár is. Mind az erdélyi vajdaságot, mind pedig a székely ispánságot elvette tőlük Zsigmond. 1403. október 16-án már Tamási János és Szántói Lack Jakab töltötte be a vajdai méltóságot,[249] ez év december 9-én kelt oklevelében

---

[245] DL 56 513 (*Csáky oklevéltár* I. 229.): *„vestras fraternitates requirimus, quatenus et vestre fraternitates cum ceteris ipsorum fratribus in illis partibus existentibus cum gentibus et viribus se promptuando domino nostro Ladislao regi ad serviendum versus nos gressus vestros dirigere velitis”.*

[246] A felkelés történetére: Engel Pál: *Királyi hatalom* 42–43.; Mályusz Elemér: *Zsigmond király* 52–55.

[247] DL 47 905 (ZSO. II/1. 2628. sz.): *„Nos autem unacum rege Sigismundo treugas pacis habemus dierum quindecim”.* A keltezésből az évszám ugyan kimaradt, de teljesen egyértelmű, hogy csak 1403-ban íródhatott a levél.

[248] A felkelés leverése utáni változásokról és berendezkedésről: Engel Pál: *Királyi hatalom* 44. skk., Mályusz Elemér: *Zsigmond király* 55. skk.

[249] ZSO. II/1. 2656. sz., Engel Pál: *Archontológia* I. 14.

pedig volt székely ispánnak nevezi az uralkodó Csáki Györgyöt.[250] A tisztségviselők cseréjére tehát még 1403 őszén sor került; az új székely ispánok Harapki János és Monostori László lettek.[251]

Harapki János az új kormányzati rendszerben kulcsszerepet játszó Garai Miklós nádornak a rokonságához tartozott, míg Monostori László egy Baranya megyei, kisebb jelentőségű családnak volt a tagja.[252] Egyikük sem tartozott a politikai elit legfelsőbb köreihez, s a későbbiekben sem játszottak meghatározó szerepet az ország irányításában. Rövid, egy évet valamivel meghaladó tisztségviselésük is azt sejteti, hogy az uralkodó eleve átmeneti jellegűnek szánta a székely ispáni méltóságra történő kinevezésüket. E tisztség viselőiként csak egyetlen – igaz kifejezetten székely vonatkozású – oklevélben for-

---

[250] **1403. X. 16.**: ZSO. II/1. 2656. sz., Engel Pál: *Archontológia* I. 14. **1403. XII. 9.**: ZSO. II/1. 2831. sz.

[251] Zsigmond egyik oklevele még november 3-án is *„Dyonisio comiti Siculorum"*-ként említi Marcali Dénest, ebből azonban nem lehet arra következtetni, hogy megmaradhatott volna tisztségében. Az irat ugyanis – a tényleges helyzetnek megfelelően – Marcali testvérét *„Nicolao pridem vaivode nostro Transsiluaniae"*-nek címzi; nem valószínű, hogy a két testvérpár közül egyedül Marcali Dénes tarthatta volna meg korábbi hivatalát (DF 200 390, FCD X/4. 322.). Ráadásul az uralkodó július 28-i diplomája (SZO. III. 20.) név szerint is megemlíti az új tisztségviselőket, kétségtelenné téve ily módon, hogy Marcali is osztozott társa, Csáki György sorsában. Mindezek alapján természetesen tévesnek kell tartanunk Lázár Miklós feltevését, aki 1404-ben, sőt azt követően is számol Marcali Dénes székely ispánságával (Lázár: *Székelyispánok* 744–745.). Itt jegyezzük meg, hogy a Marcali–Csáki tesvérek közül egyedül Csáki Miklós nyerte vissza évek múltán (1415–1426 között) korábbi tisztségét, az erdélyi vajdaságot (Engel Pál: *Archontológia* I. 14.), sőt az 1403 utáni hatalmi elit előkelő csoportosulásának, a Sárkányos-társaságnak is a tagja lett (DL 9470, Engel Pál: *Királyi hatalom* 59–60.).

[252] Wertner Mór jött rá egy 1411. júliusi oklevél méltóságsora alapján arra, hogy Harapki János szintén a székely ispánok közé tartozott, ő azonban még úgy vélte, hogy ekkoriban viselte a tisztségét. Itt azonban csak arról van szó, hogy a méltóságsorban a legfontosabb – bár évekkel korábban viselt – tisztségét tüntették fel (Wertner Mór: *Egy ismeretlen*). Ld. még: Engel Pál: *Archontológia* I. 193. 265. sz. j.) Harapki János családi viszonyaira: Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Dorozsma nem 3. tábla: Harapki Botos és Monostori (Baranya m.)

dulnak elő név szerint: Zsigmond fentebb említett, 1404. július 28-i diplomájában, melyben arra kapnak megbízatást a vajdákkal együtt, hogy a Sepsiszék és Miklósvár közötti vitás ügyet rendezzék el. Ugyanezen a napon kelt Zsigmond másik oklevele is, amelyben megtiltja a vajdáknak és a székely ispánoknak, illetve alispánoknak, hogy zavarni merjék az erdélyi nemességet azon szabadságjogok élvezetében, amelyeknek a korábbi királyok, különösen I. Lajos uralkodása alatt örvendtek.[253] Két nappal később, július 30-án Kolozsvár küldötteinek a kérésére – akik elpanaszolták, hogy a közelmúltbeli zavaros időkben a király iránti hűségük miatt milyen sokat szenvedtek, főleg a székelyek dúlásai miatt – oklevélben erősítette meg a város kiváltságait, egyben felszólította az erdélyi vajdákat és a székely ispánokat, hogy e szabadságjogokat védelmezzék meg.[254]

Harapki János és Monostori László székely ispánként való szereplése 1404 végén vagy a következő esztendő első felében ért véget, ugyanis Zsigmond 1405. július 4-én kelt oklevele már Nádasi Mihályt említi a tisztség birtokosaként.[255] Az új méltóságviselő nem tartozott az előkelő ősökkel rendelkező bárók közé; Erdélyben birtokos köznemesi család sarja volt. Származásáról és karrierje kezdetéről az uralkodó 1403. december 9-i birtokadományozó oklevele nyújt felvilágosítást. A diploma szerint Mihály Segesvári Salamon fia volt, testvérét szintén Salamonnak hívták.[256] Zsigmond háláját azzal érdemelték ki a testvérek, hogy a Nápolyi László trónraültetése érdekében kitört felkelés idején „mintegy az erdélyi részeink fegyvereseinek főkapitányaiként" (*veluti generales capitanei gentium nostrarum partium*

---

[253] SZO. III. 424. sz; DF 253 492 (US. III. 321–322.).

[254] DF 281 102 (US. III. 322–323.). A székelyek dúlása bizonyára annak a következménye volt, hogy a „zavaros időkben" ispánjaik – Csáki György és Marcali Dénes – Nápolyi László mellett foglaltak állást.

[255] *„magister Michael filius Salomonis de Nadasd comes Siculorum nostrorum"* (DL 29 215, US. III. 344.).

[256] *„magister Michael filius Salomonis de Segeswar sua ac Salomonis filii praedicti Salomonis fratris sui uterini de eadem in personis"* (US. III. 303.). Mihály nevét a korabeli források általában Michael... de Nadasd-nak írják, a modern szakirodalomban hol Nádasdi, hol pedig Nádasi formában találkozunk vele. Mivel a származást jelző helynév a Küküllő megyei (Szász)nádasra utal, a Nádasi tekinthető a helyes alaknak.

scilicet Transsiluanarum) a királyhoz hű erők élén eredményesen szálltak szembe a lázadókkal.[257] Hűségükért Fehér megyei birtokok, Kissebes és a hozzá tartozó négy román falu, illetve Spring, valamint Drassó odaadományozásával jutalmazta őket a király. Ennél is fontosabb volt azonban az, hogy Mihály valamivel később elnyerte a székely ispáni méltóságot. (Testvére időközben elhunyhatott, mert 1405-ben nem Salamonnal, hanem annak szintén Mihály nevű fiával együtt kérte az uralkodótól az adományozás megerősítését.) A kinevezés eredményeként Nádasi Mihály a köznemesség soraiból az országos méltóságviselők közé emelkedett, akinek a bárókat megillető *magnificus* címzés járt ki.[258] Az uralkodó választásában nagy szerepet

---

[257] *„totis viribus et potentia eorum coassumptis ceteris nostris fidelibus sub vexillo nostro regio praenotatis nostris aemulis et rebellibus tam viriliter tamque constanter se opponere studuerunt, ut in numero iustorum, quibus rex regum adversus hostes triumphum largitur, sunt inventi"* (US. III. 303.). A 19. századi kutatás csak kivonatos, pontatlan közlésben ismerte Zsigmond 1405. évi oklevelét, s ennek alapján a *„generalis Capitaneus gencium nostrarum parcium Transsiluanarum"* címmel ruházta fel a székely ispánt (SZO. I. 99.; Lázár Miklós: *Székelyispánok* 745.). A diploma azonban nem tartalmazza ezt a kitételt (DL 29 215; US. III. 344–345.), amely szerepel ugyan az 1403. évi adománylevélben, azonban nem csak (az ekkor még a székely ispáni méltóságot nem viselő) Mihályra, hanem Salamonra vonatkozóan is, másrészt – miként a *veluti* szó mutatja – nem tényleges rangot vagy méltóságot jelölt, hanem a testvéreknek a felkelés leverésében játszott szerepére utalt (DL 29 215; US. III. 303.).

[258] A címzést illetően az egyetlen kivételt Zsigmond már idézett, **1405. VI. 28**-án kelt diplomája jelenti, melyben átírja és megerősíti a birtokadományozással kapcsolatos korábbi okleveleket. Az irat következetesen *magister*nek aposztrofálja Mihályt: *„fidelis noster dilectus magister Michael filius Salomonis de Nadas comes Siculorum nostrorum"*, *„pro eodem magistro Michaele"* stb. (DL 29 215, US. III. 344–345). Ennek az a magyarázata, hogy az uralkodó által átírt oklevelek (kettő Zsigmondé, egy pedig az erdélyi káptalané) 1403-ban, illetve 1404-ben keletkeztek (DL 29 215, US. III. 303–304., 305., 314.), akkor, amikor még Nádasi Mihály nem volt székely ispán, így jogosan illették a magister címzéssel. A kancellárián a megerősítő irat fogalmazásakor ezeket az okleveleket vették alapul, átvéve az azokban használt címzést. Ez egyúttal arra is utal, hogy Mihály tisztségviselése viszonylag friss keletű lehetett, rangjának emelkedése

játszhatott az, hogy a felkelés idején Nádasi Mihály és testvére jelentős erdélyi haderőt tudott mozgósítani Zsigmond érdekében, hozzájárulva így a lázadás leveréséhez. A király joggal gondolhatott arra, hogy a székely ispáni hivatal birtokosává tett Mihály ugyanilyen eréllyel és eredménnyel fog munkálkodni a tartomány hűségének biztosításán is. Nádasi személyének jelentőségét és helyzetének szilárdságát tükrözi, hogy 1408-ban huszonegy bárótársával, valamint a királlyal és a királynéval együtt alapító tagja lett a Sárkány-rendnek, annak az elit lovagi társaságnak, amely a hatalom legfőbb birtokosait tömörítette, s látta el a korábbiaknál is jelentősebb kiváltságokkal. 1414-ben pedig *seigneur de Saesbourg*, *gouverneur de Sept-Châteaux*-nak címzi egy okirat.[259]

A méltóságviselés időszakára vonatkozó oklevelek egy része Nádasi Mihály birtokügyeivel kapcsolatos információkat tartalmaz: adományozásról, iktatásnak történő ellentmondásról, más földjeinek jogtalan elvételéről, illetve búcsútartás érdekében a pápához való folyamodásról szólnak az iratok.[260] A már említett Kissebesen, Springen és Drassón kívül a szintén Fehér megyében található Ramacha, Rochan és Komlós, a Küküllő megyei Hétúr, Szentlászló, Ivedics és

---

nem tudatosult még kellő mértékben a nótáriusok körében. A későbbiekben azonban már teljesen egyöntetű a *magnificus* cím használata.

[259] A Sárkány-rend alapítólevele: DL 9470. (FCD. X/4. 682–694.). A rend megalakulására és jelentőségére: Mályusz Elemér: *Zsigmond király* 60. skk. Az 1414. évi adat: Engel Pál: *Archontológia* I. 497. A *gouverneur de Sept-Châteaux* kitétel arra utal, hogy a távoli Aachenben Mihály egyenesen Erdély kormányzójának tűnt.

[260] Zsigmond már idézett **1405. VI. 28**-i oklevelén kívül birtokadománnyal (beiktatással) kapcsolatos az uralkodó **1411. VII. 29**-i diplomája is: DL 29 755 (ZSO. III. 771. sz.). Nádasi Mihály és unokatestvére birtokba iktatásának való ellentmondások: **1406. III. 6.**: DL 9174 (ZSO. II/1. 4512. sz.); **1413. XI. 17.**: DL 26 385 (ZSO. IV. 1302. sz.); **1414. X. 17.**: DL 62 782 (ZSO. IV. 2589. sz.); **1416. XI. 20.**: DL 62 786. (ZSO. V. 2460. sz.). Erőszakos birtokfoglalással kapcsolatos adatok: **1414. V. 21.**: DF 246 850 (ZSO. IV. 2008. sz.); **1414. VII. 13.**: DF 246 851 (ZSO. IV. 2252. sz.); **1414. VIII. 29.**: DF 246 852 (ZSO. IV. 2400. sz.). Búcsú engedélyezéséért való folyamodás a pápához: **1417. XII. 7.**: ZSO. VI. 1213. sz. Ld. még: **1418. I. 13.**: ZSO. VI. 1367. sz.).

Monyorós, valamint a barcasági Zernyest, Tohány és Újfalu[261] birtokok neve bukkan fel a forrásokban a székely ispánnal és Mihály nevű unokaöccsével kapcsolatosan. Mindez világosan mutatja azt az egyébként érthető törekvést, hogy a méltóságviselés által a vagyongyarapításra nyújtott lehetőséget a családi birtokok közelében fekvő földek megszerzésére használta fel Nádasi. Az iktatásoknak való ellentmondások, illetve a birtokfoglalás miatti tiltakozások azonban arra is utalnak, hogy a köznemesből nagyhatalmú báróvá avanzsált Mihály nem volt válogatós a vagyonszerzés módszereit illetően. (Úgy tűnik, más formában is előfordult a törvénnyel való összeütközés: az erdélyi káptalan 1417. évi vizsgálata szerint Brassó város biztatására Földvárral szemben hatalmaskodott Nádasi Mihály, ugyanebben az esztendőben kelt levelében Zsigmond pedig arra szólítja fel a mindenkori székely ispánokat és vajdákat, hogy hagyjanak fel az egresi cisztercita kolostornak történő károkozással).[262]

---

[261] Zernyestről, Tohányról, Újfaluról és Komlósról Zsigmond **1414. V. 21**-én kelt oklevele (DF 246 850, US. III. 610–611.) ugyan azt állítja, hogy *„in comitatu Albensi Transsiluano"* találhatóak, ez azonban csak Komlósra nézve helytálló, mivel Zernyest, Tohány és Újfalu (*Newendorf*, azaz Neudorf) birtokokat Stibor erdélyi vajda **1412. IX. 1**-i oklevelei egyértelműen *„in districtu Brassowiensi"* fekvőknek mondják (DF 246 841, US. III. 542.; DF 246 842, US. III. 540; DF 246 843, US. III. 539.). Az iratok, amelyek a földek tulajdonosait megerősítik birtokjogukban, azon az általános gyűlésen keletkeztek, melyen a vajda és más tisztségviselők, illetve nemesek mellett Nádasi Mihály is részt vett. A székely ispán ekkor még semmilyen kifogással nem élt a megerősítés ellen, nem sokkal később viszont már arról olvashatunk, hogy az említett földeket erőszakkal elfoglalta, s azokat a király parancsára sem hajlandó visszaszolgáltatni (a birtokfoglalásra vonatkozó adatokat ld. a fenti jegyzetben).

[262] 1414-ben a Brassói kerület igazolja, hogy Nádasi Mihály a Földvártól neki járó, de meg nem fizetett bírság fejében jogosan vett el állatokat a helységtől (US. III. 610–611.). **1417. VI. 30**-i oklevelében Váraskeszi Lépes Loránd alvajda viszont már annak kiderítésére szólítja fel az erdélyi káptalant, hogy igaz-e a földváriak állítása, miszerint Nádasi Mihály Brassó biztatására vette el jószágaikat; a káptalan **VII. 16**-i jelentése szerint a vádat a vizsgálat megalapozottnak találta (DF 278 685, ZSO. VI. 620., 691. sz.).

A birtokügyleteken kívül a székely ispáni méltósággal szorosan összekapcsolódó különféle tevékenységekről is felvilágosítást nyújtanak a források. Mihály részt vett az Erdélyben tartott közgyűlések lefolytatásában. Ebben a minőségében 1407-ben kiadott oklevél említi először. Számos irat szól 1412. évi szerepléséről; ekkor az uralkodó parancsára lebonyolított vajdai *congregatio* az Erzsébet, Mária és Zsigmond által eszközölt új adományokat vizsgálta felül. Néhány évvel később az erdélyi püspök, a vajda és Nádasi Mihály Zsigmond parancsára katonai ügyekben Tordára összehívott nemesi tanácskozás kapcsán fordul a hét szász székhez.[263] Természetesnek mondható, hogy a királyi udvarban forgolódó méltóságviselő időnként különféle ügyek előkészítőjének a szerepkörében is felbukkan: 1411-ben például birtokadományozással kapcsolatos királyi diplomák kancelláriai jegyzetében említik előterjesztőként.[264] Nem meglepő az sem, hogy szükség esetén különleges feladatot is ellátott a székely ispán. 1416. szeptember 4-én az országnagyok rendkívüli adó kivetését rendelték el, hogy a török fogságban levő bárókat ki lehessen váltani; a behajtás ellenőrzésére Erdély területén a püspök és a vajda mellett Nádasi Mihály kapott megbízást. Teljesen szok-

---

[263] **1407. II. 16.**: DL 73 871 (*Teleki cs. okl.* I. 316., ZSO. II/2. 5295. sz.). **1412.** évi adatok: **VI. 12.**: US. III. 655–656.; **VI. 15.**: US. III. 523–525.; **VII. 12.**: DL 73 929 (*Teleki cs. okl.* I. 384–386., ZSO. III. 2424. sz.); **VII. 14.**: DL 30 154, DL 30 155 (ZSO. III. 2428. sz.); **VII. 19.**: DF 257 560 (ZSO. III. 2443. sz.); **VII. 21.**: DF 247 236 (US. III. 527–529., ZSO. III. 2452. sz.); DF 247 237 (US. III. 529–530., ZSO. III. 2453. sz.); US. III. 530–531., ZSO. III. 2454. sz.; **VII. 28.**: DF 247 238 (US. III. 534–35., ZSO. III. 2480. sz.); **VII. 30.**: DF 247 240 (US. III. 535–536., ZSO. III. 2485. sz.); **IX. 1.**: DF 246 841 (US. III. 541–42., ZSO. III. 2604. sz.); DF 246 842 (US. III. 540–541., ZSO. III. 2603. sz.); DF 246 843 (US. III. 538–539., ZSO. III. 2602. sz.); **IX. 5.**: DF 286 731 (US. III. 543–544., ZSO. III. 2625. sz.); **IX. 7.**: DF 246 845 (US. III. 545–547., ZSO. III. 2636. sz.); **IX. 17.**: DF 246 847 (US. III. 552–553., ZSO. III. 2697. sz.). Az **1415.** évi adat: DF 244 643 (US. III. 651.).

[264] **1411. VII. 22.**: DL 62 219 (ZSO. III. 733. sz.); **1411. VII. 22.**: DL 62 220 (ZSO. III. 734. sz.). Mindkét esetben a *„királyi székelyek ispánja”*-ként (*relatio...comitis Siculorum regalium*) szerepel Nádasi Mihály.

ványos tevékenységnek mondható viszont birtokügyben perhalasztó oklevél kiadása.[265]

Nagyobb érdeklődésre tarthatnak számot azok az iratok, amelyek a székely ispáni méltósághoz szorosabban kapcsolódó tevékenységről nyújtanak felvilágosítást. A Brassót, Barcaságot és Besztercét érintő fejleményekről a későbbiekben még szó lesz, most Radnával kapcsolatban csak arra szeretnénk utalni, hogy az 1412. évi *congregatió*n a székely ispán és bárótársai a polgárok panaszának engedve visszaállították azokat a vámtételeket, amelyeket a radnai vár korábbi birtokosai jogtalanul megváltoztattak. Két évvel később azonban már Nádasi Mihály radnai várnagyairól és tisztviselőiről olvashatunk, vagyis ekkor már a székely ispán kezében volt a vár, s – legalábbis egy ideig – az ő honorjának a részét alkotta.[266] Az 1412. évi *congregatió*n kiadott iratok közül számos bizonyítja, hogy e területek és a székely ispáni méltóság között szoros kapcsolatok álltak fenn ekkoriban. Bár a Szászföld (a hét szász szék) vonatkozásában nem lehet olyan rendszeres és szabályozott viszonyról beszélni, mint a két másik kiváltságolt német vidék esetében, ennek ellenére, miképpen a múltban, úgy Nádasi Mihály hivatali ideje alatt is különböző formája létezett ezeknek a kötelékeknek. 1407 januárjában Teremi Sükösd Mihály székely alispán Nagyszebenbe küldött familiárisa, Nagy György számára állított ki megbízólevelet. Az 1412. évi, többször említett vajdai *congregatio* a Szászföldet sem kerülte el. Június folyamán a Nagyszebenben ülésező Stiborici Stibor, Nádasi Mihály és társaik különböző ügyekben intézkedtek: birtokviszályban, vásárjogot adományoztak Nagyselyknek és elsimították a Szeben és Brassó közötti kereskedelmi konfliktust. A székely ispán a későbbiekben sem szakadt el teljesen a hét szász széktől: 1414-ben Segesvárott érte el őt az erdélyi káptalan embere, s itt adta át neki

---

[265] DL 43 338, DL 71 377 (ZSO. V. 2255. sz.). Perhalasztó oklevél: **1406. XI. 13.**: US. III. 420., ZSO. II/1. 5112. sz.

[266] **1412. VII. 21.**: *„ante praedictum quondam Procopium ac suos successores Rodnam premissam tenentes pro honore”* (DF 247 236; US. III. 528.). **1414. VII. 26.**: *„vobis fidelibus nostris magnifico Michaeli Salamonis de Nadas Siculorum nostrorum comiti necnon castellanis vel vicecastellanis vestris in dicto castro Rodna nunc constitutis et in futurum constituendis”* (DF 247 242; US. III. 614.). Hasonlóképpen: **1414. VII. 30.** (DF 247 245; US. III. 618.).

Zsigmond levelét. 1419-ben pedig az uralkodó az ispán beszámolója alapján erősítette meg Szászkézd kiváltságait és jogszokásait.[267]

Nádasi Mihály hosszú tisztségviselésének idejéből mintegy tucatnyi olyan oklevél maradt fenn, amelyek a székely ispán elsőszámú feladatáról, a székelységgel kapcsolatos ügyek intézéséről nyújtanak tájékoztatást. A sort az a diploma nyitja, amelyet egészen a közelmúltig hitelesnek tartott a kutatás. A Nádasi Mihály nevében íródott dokumentum szövegét Szabó Károly közölte a Székely Oklevéltár I. kötetében gróf Kemény József másolata alapján. Mályusz Elemér a Zsigmondkori Oklevéltár II/2. kötetében még gyanún felül állónak tekintette az oklevelet, a későbbiekben azonban – részben az abban említett tisztségek, illetve intézmények anakronisztikus jellegére, részben pedig az eredeti példány hiányára hivatkozva – Kemény József hamisítványának minősítette azt.[268] Bár Mályusz érvelése nem minden ponton meggyőző és több kérdést is nyitva hagy, összességében komoly kétségeket támaszt az irat valódiságát illetően, amelyet – esetleges újabb adatok vagy szempontok felbukkanásáig – ki kell iktatni a felhasználható források közül.[269] A fennmaradó

---

[267] **1417. I. 16.**: DF 244 655. Birtokviszály: **1412. VI. 12.**: US. III. 655., ZSO. III. 2273. sz. Vásárjog: **1412. VI. 15.**: US. III. 523–525., ZSO. III. 2289. sz. Szeben és Brassó közötti viszály: **1412. IX. 17.**: DF 246 847 (US. III. 552–553., ZSO. III. 2697. sz.). Segesvári tartózkodás: **1414. VII. 3.**: DF 246 851 (US. III. 611–12., ZSO. IV. 2252. sz.). Szászkézd kiváltságai: **1419. V. 18.**: DF 246 313 (US. IV. 85–86., ZSO. VII. 465. sz.).

[268] SZO. I. 102–103., ZSO. II/2. 5817. sz. Mályusz Elemér: *Kemény József oklevélhamisítványai* 210.

[269] Önmagában még nem bizonyítja az oklevél hamis voltát a *primipilus* és a *Judex terrestris* kifejezések első előfordulására való hivatkozás, hiszen Nádasi Mihály két évvel később, 1410. december 10-én kiadott és eredetiben fennmaradt oklevelében mind a két terminus szerepel (DL 37 026, SZO. III. 28.). Nem ad választ Mályusz érvelése arra a kérdésre sem, hogy mi motiválhatta az oklevél hamisítását, hiszen az olyan szokványos tartalmú, hogy nem alkalmas sem tudományos szenzáció keltésére, sem pedig valamilyen tétel igazolására. Érthetetlen az is, hogy a hasonló jellegű iratokat jól ismerő Kemény miért úgy határozta meg a néhány székely szék számára tartott *generalis congregatio* helyszínét, hogy *„in Transyluania celebrata”* (a másolati hibának vélt helyet Szabó Károly javította át *„in Toriawasará”*-ra: SZO. I. 102. 5. sz. jegyzet); a jól képzett

tucatnyi oklevél (melynek mintegy a fele a somkerekiekkel kapcsolatos ügyeket tárgyal) a székely ispáni szerepkör különböző oldalait mutatja be. Nádasi Mihály székely székek részére tart törvényszéket (*generalis congregatio*), egy alkalommal pedig az alvajdai szék szereplőjeként is megjelenik. Az ezeken a fórumokon keletkezett diplomák birtokügyleteket tárgyalnak, csakúgy, mint a máshol kiadott oklevelek nagyobb része. A fennmaradó iratok egyedi jellegű intézkedésekről tájékoztatnak: Zsigmond a somkerekiek vámjának kikerülését tilalmazza, s ennek betartatását a vajdára, illetve a székely ispánra bízza; a sepsi székelyek Botfalva részére történő földeladásának a garantálója Nádasi Mihály; szintén az ő feladatává teszi a király, hogy a sepsi és kézdi székelyeket visszatartsa a brassói kereskedők Moldvába való szabad közlekedésének az akadályozásától. Végül egy sajátos eset: Bolgár Miklós amiatt tiltakozik a székely ispánnál, mert Náznánfalvi Tamás lólopásért elítélt familiárisát az ő háza előtt végezték ki.[270]

---

hamisítónak tudnia kellett, hogy a nem helyénvaló kitétel megingathatja az oklevél iránti bizalmat. Kétségtelen viszont, hogy Mályusz Elemér három olyan mozzanatra is rámutatott, amelyek az irat hitelessége ellen vallanak: *primipilus*nak *homo regius*ként való szerepeltetése, az esküdtek számának pontos meghatározása (tizenkettő: *duodecim personatis Senioribus Siculorum*), ami csak jóval később vált szokásossá (Connert János: *A székelyek intézményei* 44. skk.), végül pedig az, hogy már a Székely Oklevéltárban való közlés időpontjában, azaz 1872-ben sem volt meg az 1414. évi átirat és Benkő József erről készített állítólagos másolata, amire Kemény József hivatkozott. E három mozzanat *együttes* léte teszi igazából kétségessé az irat hitelességét, s zárja ki a felhasználását.

[270] *Generalis congregatio* tartása, illetve alvajdai széken való részvétel: **1409. XII. 10.**: DL 37 026 (SZO. III. 28–31., ZSO. II/2. 7219. sz.); **1410. II. 11.**: DL 73 906 (*Teleki cs. okl.* I. 357–359., ZSO. II/2. 7338. sz.); DL 73 907 (*Teleki cs. okl.* I. 355–357., ZSO. II/2. 7339. sz.); **1414. VII. 10.**: DF 255 018 (ZSO. IV. 2243. sz.). Egyéb birtokügyek: **1409. X. 9.**: DL 73 902 (*Teleki cs. okl.* I. 352 353., ZSO. II/2. 7114. sz.); **1412. VI. 23.**: DL 73 926 (SZO. VIII. 42–45., ZSO. III. 2322. sz.); **1412. IX. 8.**: DL 74 133 (SZO. VIII. 42–47., ZSO. III. 2644. sz.). Egyéb ügyek: **1415. V. 26.**: DL 73 950 (US. III. 657–659., ZSO. V. 668–69. sz.); **1415. VII. 12.**: DF 246 853 (ZSO. V. 847. sz.); **1415. VII. 31.**: DF 246 864 (ZSO. V.

Az 1467 előtti székely ispánok közül Nádasi Mihály töltötte be leghosszabban a hivatalt: több mint másfél évtizedig volt egyfolytában méltóságviselő, kicsivel tovább mint a „második helyezett" Hermány nembeli Lack. A kettejük közötti párhuzam vonását azonban nem csak a hivatali idő közel azonos volta indokolja, hanem más, ennél lényegesebb körülmények is. Mindketten kevésbé jelentős, az országos politikában szerepet nem játszó családban születtek, s innen jutottak be a hatalmi elit legszűkebb köreibe. Pályafutásuk csúcspontját a székely ispáni hivatal elnyerése és huzamosabb időn keresztül történő birtoklása jelentette. Olyan időszakban viselték e hivatalt, amely – egy-egy korábbi zavaros periódust követően – lehetőséget nyújtott nekik az erdélyi viszonyok rendezésére, a királyi hatalom érdekeinek megfelelően. Lacknak az jutott feladatul, hogy a nagyhatalmú vajdával, Szécsényi Tamással együttműködve elmélyítse és sikerre vigye a Károly Róbert-i konszolidációt.[271] Nádasi Mihály szintén olyan időszakban vált méltóságviselővé, amikor a korábbi politikai válságot követően Zsigmond új hatalmi struktúra kiépítésén fáradozott. E törekvés sikeréhez természetesen arra is szükség volt, hogy az egyes kulcspozíciókba – így az erdőntúli terület második legjelentősebb tisztségébe – megbízható, az uralkodóhoz hű, politikáját támogató emberek kerüljenek. Hogy Nádasi Mihály ezeknek az elvárásoknak teljes mértékben megfelelt, s a rábízott feladatokat jól teljesítette, arra hosszú, folyamatos tisztségviselése a legjobb bizonyíték. A székely ispáni méltóságból történő távozására sem kegyvesztés miatt kerülhetett sor (1427-ben is az országnagyok között említik[272]), hanem idős kora, vagy éppen a politikai viszonyok módosulása indokolhatta a tisztségben bekövetkezett változást.

Nádasi Mihály utódja Bebek Péter lett, néhai Bebek Detre nádor fia. A Bebekek közül korábban már került ki székely ispán: a pelsőci ágba tartozó Bebek Ferenc 1395-ben rövid ideig betöltötte ezt a méltóságot. Nem sokkal ezt követően a vámosi ágból származó Detre nádor lett, e magas méltóság viselőjeként azonban szembekerült az uralkodó csehországi politikájával, amiért Zsigmond 1402-

---

847. sz.); **1419. VI. 5.**: DF 246 858 (US. IV. 97–99., ZSO. VII. 592. sz.); **1420. VIII. 9.**: DL 73 986 (*Teleki cs. okl.* I. 446., ZSO. VII. 2062. sz.).

[271] Lack tevékenységére: Kordé Zoltán: *Károly Róbert székelyispánjai* 27–30.

[272] Engel Pál: *Archontológia* I. 497.

ben eltávolította őt a tisztségből, s Garai Miklóst nevezte ki a helyére. Nem meglepő, hogy ilyen előzmények után Bebek Detre az 1403. évi felkelés vezetője lett Kanizsai Istvánnal együtt. Bár a lázadás kudarca után mind a ketten kegyelmet nyertek, birtokaik egy részével, s családjuk politikai háttérbe szorulásával kellett fizetniük a hűtlenségért. Ez magyarázza azt, hogy a nagy karriert befutott Detre harmadik fia, Péter pályafutása messze elmaradt atyjáétól; számára a székely ispáni tisztség jelentette a csúcsot, más hivatalviseléséről nincsen tudomásunk.[273] Nádasi Mihályt hivatalban levő székely ispánként egy 1421. január 14-én kelt irat említi utoljára, míg Bebek Péter tisztségviselésére az első adatot 1423. február 2-i saját kiadású oklevele tartalmazza.[274] Ez utóbbiban az ispán olyan – a barcasági Földvár és Veresmart közötti – vitás ügyet utal a király személyes jelenléte elé, amelyben elődje korábban már ítéletet hozott. A szöveg alapján arra gondolhatunk, hogy az irat kibocsátására Bebek Péter beiktatása utáni első brassói bíráskodása során került sor,[275] ami azt valószínűsíti, hogy a hivatalváltás 1422 első felében mehetett végbe. A méltóságviselésről tudósító iratok között többségben vannak a brassói és barcasági vonatkozásúak. Egyesekben Földvár és Veresmart pereskedésének a lezárására szólítja fel Zsigmond a székely ispánt, másokban viszont, helyt adva a brassóiak panaszainak, a város és lakói jogainak a tiszteletben tartására inti méltóságviselőjét és annak embereit. Hogy ezek a jogtalanságok nem csak egyoldalúak voltak, arra a király 1427. április 14-én kelt diplomája világít rá a leginkább: eszerint Gyapolyi Péterre, Bebek Péter familiárisára – midőn ura megbízásából Brassóba ment, hogy a jogos járandóságot beszedje – a brassói bíró és az esküdtek rátámadva három nem nemes familiárisát megölték, őt magát pedig harminckét napon keresztül elzárva tartották, s jelentős anyagi kárt is okoztak neki. Az uralkodó az akkor hivatalban levő székely ispánok feladatává tette, hogy a bűnösöket – amennyiben vonakodnának – az elégtétel

---

[273] Bebek Detre Zsigmonddal szembeni politikájáról: Mályusz Elemér: *Zsigmond király* 50. skk. Bebek Péterről: Engel Pál: *Archontológia* II. 27.

[274] **1421. I. 14.**: DL 28 572 (SZO. IV. 9–10.); **1423. II. 2.**: DF 278 694 (US. IV. 180–181.).

[275] *„vestra serenitas...pridem mihi in civitate vestra Brassouyensi constituto”* (US. IV. 180.).

megfizetésére rászorítsák. Más diplomából viszont arról értesülünk, hogy Görgény vára a székely ispáni honor része (*ad Castrum nostrum Georgen nuncupatum ad honorem comitis Siculorum perti[nentem]*[276]), melyet a király zálogba adott Losonci Dénesnek. Székely vonatkozású az az oklevél, amelyben Bebek Péter átírva Nádasi Mihály diplomáját megerősíti a botfalvaiakat a sepsi székelyektők vásárolt föld birtokában, az utóbbiaknak pedig örök hallgatást parancsol az ügyben. Végül említést kell tenni a székely ispán egy állítólagos okleveléről, amely azonban a kutatás megállapítása szerint nagy valószínűséggel csak egyike gróf Kemény József számos hamisítványának, így a felhasználható források sorában nem vehető figyelembe.[277]

Bebek Péter rövid hivatalviselését követően a király két unokatestvért: Kusalyi Jakcs Jánost és Mihályt nevezett ki méltóságviselőnek. A cserére 1426 végén kerülhetett sor, mivel Bebek Péter utolsó székely ispáni oklevele 1426. október 13-án kelt, Zigmond 1427. január 24-i diplomája viszont már az új tisztségviselőkhöz szól.[278] Kusalyi Jakcs János György, egykori tárnokmester fia, Mihály apja pedig György testvére, István főkincstartó volt. Az 1403. évi felkelés alkalmával a Kusalyi Jakcsok Zsigmond ellen fordultak, azonban hamar visszatértek a király hűségére, így teljeskörű kegyelmet nyertek, s pályafutásukban az évekkel későbbi kényszerű igazolási eljárás sem okozott törést.[279] A közös tisztségviselés Kusalyi

---

[276] **1426. VIII. 28.**: DL 28 370.

[277] Földvár és Veresmart: **1423. IV. 28.**: DF 278 695 (US. IV. 188–189.), **1425. XII. 15.**: DF 278 697 (US. IV. 240–242.). Brassó: **1423. IV. 28.**: DF 246 871 (SZO. III. 39–40.; US. IV. 187–188.), **1423. IV. 30.**: DF 278 696 (US. IV. 189–190.), **1424. VI. 1.**: DF 246 872 (US. IV. 212–213.), **1427. IV. 14.**: US. IV. 281–283. Botfalvaiak és sepsi székelyek: **1426. X. 13.**: DF 246 875 (US. IV. 257–258.). Kemény József-féle hamisítvány: **1426. XII. 26.** (DL 36 626, SZO. I. 119.). Ld. Hermann Gusztáv Mihály: „*Villa nostra olachalis" (Egy hamis oklevél utóéletéről).* In: A *többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéről.* Társszerk.: Hermann Gusztáv Mihály. Múltunk könyvek. Csíkszereda 1999. 24. 39. sz. jegyzet.

[278] DF 278 654 (US. IV. 269–270.).

[279] ZSO. II/2. 7309., 7352. sz.; ZSO. IV. 720. sz. Mályusz Elemér: *Zsigmond király* 57–58. A Kusalyi Jakcsok családfája: Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Jakcs(i) (kusalyi) 1–2. tábla.

Jakcs János 1431–1432 fordulója körül bekövetkezett haláláig tartott; ezt követően Mihály éveken át egyedül töltötte be a hivatalt.[280]

A közös méltóságviselésük ideje alatt kiadott okleveleket – egy kivételével – nem együtt, hanem külön, egyikük vagy másikójuk nevében bocsájtották ki. Tekintve, hogy az egyetlen kivétel hamisítvány,[281] elmondható, hogy a székely ispánok hivatali ügyeiket többnyire nem közösen, hanem külön-külön (nyilván valamilyen munkamegosztás alapján) végezték. A Kusalyi Jakcs János neve alatt fennmaradt oklevelek legérdekesebbike a király részvételével 1427. május 13-án Sepsiszentgyörgyön tartott törvényszék határozatát ismerteti, mely bizonyos személyeket az *Aghaz* nembe tartozó igaz nemes székelyeknek ismer el. A másik kettőben Szántói Bekcset bízza meg pénzügyletek lebonyolításával.[282] A tisztségviselő társ, Kusalyi Jakcs Mihály ekkoriban kiadott oklevelei közül kettő olyan maradt ránk, amelyik nem katonai jellegű: az egyik budai ügyvédjéhez intézett utasítás 1431 januárjából, a másik pedig ugyanezen év júniusában Kálnoki Demeter királybíró előtti egyezségről kiadott tanúsítvány.[283]

A székely ispánok tevékenységével kapcsolatos, nem általuk kiadott iratok többsége az uralkodó által valamilyen ügyben hozzájuk intézett utasítás, parancs, amely mind a kettőjükhöz szól, így gyakran nem lehet megállapítani, hogy végül is ki járt el a konkrét

---

[280] Kusalyi Jakcs Jánost **1431. III. 20**-i oklevél említi utoljára székely ispánként (DF 247 251, US. IV. 436–437.); **1432. V. 3.** előtt halt meg (Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Jakcs(i) (kusalyi) 1. tábla.)

[281] Az **1428. IX. 6**-ra datált oklevélben Kusalyi Jakcs Mihály és János tudtul adják, hogy engedélyezték Máté fiainak: Kálnoki Nemes Demeternek és Lászlónak (*„Demetrius dictus Nemes, et Ladislaus filius Mathei similiter Nemes dicti de Kalnok”*), hogy Ivásfokmező (*Iwasfokmezen*) nevű örökségüket szabadon eladhassák. Az oklevél eredetije nem maradt fenn, hanem Kemény József másolatából közölte Szabó Károly a Székely Oklevéltár I. kötetében (SZO. I. 125.). Hamisítvány voltát, s a hamisítás körülményeit részletesen taglalta Barabás Samu az oklevéltár VIII. kötetében (SZO. 425. skk.).

[282] **1427. V. 13.**: DL 105 984 (SZO. III. 43–44.); **1429. V. 13.**: DL 65 023; **1430. VI. 9.**: DL 65 029.

[283] **1431. I. 25.**: DL 74 053 (*Teleki cs. okl.* I. 531.), **1431. VI. 7.**: SZO. VIII. 64–65.

esetekben. A kifejezetten székely vonatkozású ügyekkel foglalkozó diplomák közül az első 1427. március 7-én kelt Brassóban; ebben arra szólítja fel az ispánokat a király, hogy Szentgyörgyi Jakab fia, Barnabás örökletes székely tisztsége (*honorem seu officiolatum suum hereditarium* – a kifejezés nyilván a lófőségre utal) ügyében, amelyet Szentpéteri László erőszakkal elfoglalt, a peres feleket bírói székük elé idézzék és szolgáltassanak igazságot. Ugyanebben az esztendőben bocsátotta ki Zsigmond a székelyföldi mezővárosi fejlődés becses forrásává vált oklevelét, amelyben Torjavására (Kézdivásárhely) jogainak a betartására szólítja fel a kézdiszéki előkelőket, parancsa foganatosítását pedig az ispánok feladatává teszi. (Az ügy előterjesztője maga Kusalyi Jakcs János volt.) 1430. évi oklevelek viszont a székelyek és a szomszédságukban levő birtokos nemesek közötti ellentétekre világítanak rá. Május 8-i parancslevelében a király Somkereki (Erdélyi) Antal fiai Sáromberke nevű birtokának elfoglalásától tiltja a székelyeket, s ispánjaikat (köztük az ügyet előterjesztő Kusalyi Jakcs Mihályt) bízza meg ennek ellenőrzésével. A július 19-én Csáki László vajdához írott leveléből viszont már egy jelentős méretű konfliktus képe bontakozik ki: a székelyek bizonyos erdélyi nemesek falvait és birtokait elpusztították, földjeiket pedig elfoglalták. A király utasította Kusalyi Jakcs Jánost és Mihályt, hogy személyesen vessenek véget a zavargásnak, a székelyeket pedig szorítsák rá elégtétel adására. Amennyiben nem járnának sikerrel, a vajda feladatává teszi, hogy minden erejével és a szászokkal együtt siessen a segítségükre.[284]

A korábbi méltóságviselők tevékenységéhez képest új színfolt Kusalyi Jakcs János és Mihály hivatalviselésének történetében a sókamarákkal való kapcsolatuk. 1427-ben Mihály volt az előterjesztője a dési és (víz)aknai bányászok panaszának, melynek nyomán Zsigmond eltiltotta a Losonciak tisztviselőit a bányászokkal szembeni visszaélésektől. 1429-ben viszont már arról olvashatunk ugyancsak a király által kiadott oklevélben, hogy a Kusalyi Jakcs János és Mihály sókamaraispánok által Désbe kinevezett alispánok követnek el tör-

---

[284] **1427. III. 7.**: DL 74 286 (SZO. VIII. 51–52.). **1427. V. 9.**: DF 286 480, DF 253 569 (SZO. I. 122–124.); **1430. V. 8.**: DL 74 048 (SZO. VIII. 62–64.). **1430. VII. 19.**: DL 74 049 (SZO. III. 48–49., US. IV. 405–6.).

vénytelenségeket. A következő esztendőből pedig fennmaradt Vízaknai Miklós széki sókamarás elismervénye arról, hogy János és Mihály nevében átvett Cegő birtokért ezer aranyforintot.[285] A székely ispáni jövedelmek alakulásáról ad képet Zsigmond 1427-ben kiadott oklevele, melyben a brassóiakat – az őket ért török pusztításokra és korábbi szolgálataikra való tekintettel – felmenti a malmaik után neki, a székely ispánoknak, illetve az ispánok által kézben tartott Törcs várának fizetendő mindenféle adó alól.[286] Váraskeszi Lépes Loránd alvajda 1427. évi okleveléből arról szerezhetünk tudomást, hogy Kusalyi Jakcs János Lépes György erdélyi püspökkel és az alvajdával együtt a király megbízásából követi teendőket látott el Nagyszebenben.[287] Természetesen nem hiányoznak a korszakból a birtokügyekre vonatkozó iratok sem. 1428-ban Árapataki Antal árapataki és hídvégi birtokainak, illetve az ott élő jobbágyoknak a zaklatásától tiltja Zsigmond a székely ispánokat és officiálisaikat, 1431-ben viszont Borbála királyné a Besztercéhez tartozó Jád község határainak az elkülönítésével, egyúttal Betlendi János fiaival szembeni védelmével bízza meg őket és embereiket. Szintén Besztercéhez kapcsolódik az uralkodó 1428. június 28-i oklevele, amelyben a vajda, illetve a mindenkori székely ispánok feladatává teszi, hogy parancsának – mellyel megtiltja a besztercei polgároknak, hogy a környékbeli falvak lakóit a vásáron történő szabad adásvételben akadályozzák – érvényt szerezzen. A Barcaságban viszont Volkány falu lakóit kellett erdőik és legelőik használatában megvédelmezniük (1427. január 24.). Ugyanebben az esztendőben kelt királyi parancs szerint Brassót

---

[285] **1427. III. 18.**: DF 253 323 (US. IV. 277–78.). **1429. VII. 25.**: *„magnifici Johanni et Mychaeli Jakch de Kussal Siculorum ac certarum camararum salium nostrorum regalium comitibus salutem et gratiam"* (DF 253 326; US. IV. 382–383.). **1430. XI. 29.**: DF 247 250 (US. IV. 419.); a birtokeladás előzményére ld. Zsigmond ez év **III. 26**-i oklevelét (DF 254 858; SZO. I. 126–128., US. IV. 399–400.).

[286] **1427. VI. 19.**: DF 246 877; DF 246 879 (SZO. III. 45–47., US. IV. 295–297.).

[287] **1427. XII. 31.**: DF 244 696 (US. IV. 323–324.).

is rá kellett szorítaniuk az előző székely ispán, Bebek Péter familiárisának okozott súlyos jogtalanságok jóvátételére.[288]

Kusalyi Jakcs János 1432. május 3. előtt hunyt el. Tisztviselő társa ezt követően éveken át egyedül látta el a méltósággal összefüggő feladatokat. Ennek részben az lehetett az oka, hogy a Zsigmond alatt elkezdődött gyakorlat – miszerint ugyanazt a tisztséget két báró tölti be – nem vált kizárólagossá az eltelt évtizedek során. Másfelől magyarázatul szolgálhat még Kusalyi Jakcs Mihály azon törekvése is, hogy a jövedelmeken ne kelljen senkivel se osztoznia. Ez egészen 1437-ig nem is következett be; ekkor tűnik fel a forrásokban egy újabb társ, Tamási Henrik. Mindenesetre Kusalyi Jakcs Mihály egyedüli méltóságviselőként eltöltött évei nem teltek unalmasan. A fennmaradt források – érthető módon – leggyakrabban katonai jellegű tevékenységéről adnak számot. Természetesen ez a feladatkör a katonai szolgálatot ellátó székelyek vezetőitől egyáltalán nem volt idegen. Az 1430-as évekre azonban az ország külpolitikai helyzete úgy alakult, hogy az ilyen jellegű feladatkört ellátó méltóságviselőknek különösen gyakran nyílott alkalma arra, hogy a hadakozásban való jártasságukról újból és újból tanúbizonyságot adjanak. Míg északon a huszita csapatok adtak munkát a magyar seregeknek, addig a déli határ mentén a török jelentett immár több évtizedes állandó gondot. Zsigmond a balkáni országok maradványaiból ütközőállamokat hozott létre a védekezés megkönnyítése végett, ez a rendszer azonban az 1430-as évekre lényegében összeomlott. Erdélyben 1432-ben kezdődött kritikus periódus, amikor Alexandru Aldea havasalföldi vajda a török vazallusává vált, lehetővé téve így az országrész elleni pusztító portyázások kiújulását.[289] Ilyen körülmények között teljesen érthető, hogy a honvédelem az uralkodó politikájának egyik legfontosabb kérdésévé nőtte ki magát. Kusalyi Jakcs Mihálynak szinte minden esztendőben alkalma nyílott rá, hogy hadra

---

[288] **1428. I. 18.**: SZO. VIII. 57–60.; **1431. III. 20.**: DF 247 251 (US. IV. 436–437.). **1428. VI. 28.**: US. IV. 349–350.; **1427. I. 24.**: DF 278 654 (US. IV. 269–270.). **1427. IV. 14.**: US. IV. 281–283.

[289] Zsigmond török politikájára és az ütközőállami rendszerre: Rázsó Gyula: *Zsigmond-kori Magyarország és a török veszély*; Engel–Kristó–Kubinyi: *Magyarország története* 154–158. A havasalföldi helyzetre: Engel Pál: *Szent István birodalma* 200.

keljen, s ilyen irányú kötelezettségének eleget tegyen. A körülmények ismeretében nem meglepő az sem, hogy ezek az akciók kivétel nélkül a szomszédos román vajdaság, Havasalföld kül- és belpolitikai viszonyaival függtek össze. Így például 1433. május 16-án a brassóiakhoz címzett levelében gyors segítséget ígér a városnak a Havasalföld felől fenyegető török és román veszéllyel szemben. Egy év elteltével a kissinki katonai táborból ismét hozzájuk fordul és arra kéri őket, hogy *„minden erőtökkel rövid napokon belül hágjatok a havasokra s öljétek le teljességgel a hitszegő fogarasi románokat, kivéve a gyermekeket és az asszonyokat, akiket foglyul ejtve, ha el tudjátok fogni, ide vezessétek”*, hozzátéve, hogy ő maga is az üldözésükre indul. 1435. július 29-én Kusalyi Jakcs Mihály Besztercéből ír a brassóiaknak hírt adva Alexandru Aldea vajda haláláról, s az ezt követően kialakult havasalföldi helyzetről, egyúttal biztosítja őket arról, hogy gondosan őrködik biztonságuk felett. Ismét egy év eltelte után, 1436. augusztus 31-én Lépes György erdélyi püspökkel és Lépes Loránd alvajdával közösen intéz a székely ispán felszólítást Brassó és a Barcaság illetékeseihez, hogy a király parancsának megfelelően vegyenek részt a Vlad Dracul havasalföldi vajda megsegítésére indítandó hadjáratban.[290]

A kifejezetten katonai jellegű feladatok mellett a székely ispáni méltóság másik, igazságszolgáltatói jellegű funkciójával kapcsolatban is maradtak fenn adatok ebből az időszakból. Zsigmond 1435. évi igazságügyi reformjának a székely ispánokat is érintő rendelkezéséről a későbbiekben még szó lesz. Itt kell viszont említést tenni az idevágó konkrét ügyekről. A székelyekkel kapcsolatos igazságszolgáltatói jogkörének gyakorlására szólítja fel Kusalyi Jakcs Mihályt a király két – 1436. január 2-án és április 25-én kelt –

---

[290] **1432. XII. 14.**: DF 244 710 (SZO. III. 50–51.; US. IV. 490–491.); **1433. V. 16.**: DF 246 453. **1434. VI. 2.**: DF 246 451 (Az MNL online archívuma **1438. VI. 18**-ra oldja fel a dátumot, ami mind az oklevél fényképének alapján, mind a kiadások dátumfeloldása szerint téves: SZO. I. 129.; US. IV. 523. Ford.: Demény Lajos: *Parasztfelkelés forrásai* 38.); **1435. VII. 29.**: DF 246 666. A szász okmánytár **VII. 1**-jével oldja fel a dátumot (US. IV. 578–79.), a *„feria sexta in festo beati regis Ladislai”* keltezés azonban **VII. 29**-re utal. Hasonlóképpen oldotta fel a dátumot Jakó Zsigmond–Radu Manolescu: *A latin írás története*. Bp. 1987. (21/A melléklet fordítása) is. **1436. VIII. 31.**: DF 246 666 (US. IV. 612–613.).

oklevele. Az elsőben az uralkodó megparancsolja az ispánnak, hogy szolgáltasson igazságot a kőhalmi szászoknak azokkal a székelyekkel szemben, akik különféle jogtalanságokat követtek el ellenük és súlyos károkat okoztak nekik. Hasonló ügyben született a második diploma is; a kárvallott ezúttal Somkereki (Erdélyi) Miklós volt, akinek Sáromberk nevű birtokán a marosszéki székelyek nem először pusztítottak és okoztak károkat. Az ispán mellett Zsigmond még az erdélyi püspököt és a vajdákat szólította fel, hogy a székelyeket elégtétel adására szorítsák.[291] Különféle ügyeknek a király elé terjesztőjeként is szerepel Kusalyi Jakcs Mihály e korszak irataiban. 1435. április 8-án Zsigmond két oklevelet is az ő előkészítése alapján adott ki: az egyikben a török pusztításokra való tekintettel több évre felmenti Brassó, Földvár és a Barcaság lakóit az adó megfizetése alól, a másikban pedig a vajdát arra szólítja fel, hogy járjon el a brassóiaktól eltulajdonított réz és pénz dolgában. A harmadik ilyen jellegű ügyletre ugyanezen év május végén került sor; ekkor katonai érdemekért történő birtokadományozásra tett javaslatot a székely ispán.[292] Kusalyi Jakcs Mihály a források tanúsága szerint unokatestvére halála után is megtartotta sókamarai ispáni tisztjét. Zsigmond 1435. április 25-i oklevele *„Siculorum et certarum camararum salium nostrorum comitis”*-ként említi, 1436. december 31-én pedig az ispán értesíti Szalárd mezővárost, hogy Papi nevű dési kamarását szalárdi sókamarásnak tette meg.[293] Végezetül két olyan iratról kell még szót ejteni, amelyek bizonyos értelemben a bekövetkező parasztfelkelés előjeleiként is felfoghatók. Zsigmond 1435. március 12-i oklevelében megparancsolja Kusalyi Jakcs Mihálynak és Lászlónak, hogy azt a két jobbágyot, akik Almakereki Apafi Miklós birtokáról engedély nélkül távoztak el, s a Kusalyi Jakcsok kezében levő Radnai kerületben (*ad districtum vestrum Radnaweulge vocatum*) telepedtek le, szolgáltassák vissza eredeti földesuruknak. Az engedély nélküli távozás (ha valóban erről van szó) a társadalmi feszültségek jeleként is felfogható, illetve úgy is értelmezhető, hogy az adózó parasztok meg-

---

[291] **1436. I. 22.**: DF 244 720 (SZO. III. 52., US. IV. 593–594.); **1436. IV. 25.**: DL 74 066 (SZO. VIII. 65–66.).

[292] **1435. IV. 8.**: DF 246 894 (US. IV. 558–560.); DF 246 893 (US. IV. 560–561.). **1435. V. 31.**: DF 244 414 (US. IV. 572–573.).

[293] **1436. IV. 25.**: DF 253 327 (US. IV. 566.); **1436. XII. 31.**: DL 55 060.

tartása vagy megszerzése érdekében a felek időnként hajlandók voltak figyelmen kívül hagyni az ország szokásait és törvényeit. A másik, ez év április 10-én kibocsátott parancslevelében a király az erdélyi püspök, a vajda és a székely ispán feladatává teszi, hogy a szászokat és mindenki mást, aki a musttizedet hiányosan és rossz minőségben szogáltatja be vagy egyáltalán nem rója le, kényszerítse kötelezettségének pontos teljesítésére. A tized és más szolgáltatások megtagadása meglehetősen gyakorivá vált ezekben az években, újabb előjeleként a kitörni készülő viharnak.[294]

Kusalyi Jakcs Mihály társtalansága 1437-re véget ért. A somogyi konvent április 22-i oklevele birtokügylet kapcsán említi Henriket, néhai Tamási János vajda fiát, a székelyek ispánját (*magnifico Henrico filio quondam Johannis vayuode de Thamasy, Comiti Siculorum*).[295] Tamási Henrik családja Jánostól, Károly Róbert lovászmesterétől, Kőszegi „Nagy" Henrik unokájától származott. Apja a Sárkányosrend tagja és 1403–1409 között erdélyi vajda volt (innen származik a „Vajdafi" elnevezés), ő maga pedig 1423–1432 között az udvarmesteri tisztséget töltötte be.[296] Zsigmond utolsóként kinevezett székely ispánjának a hivatalba lépésére valószínűleg a somogyi konvent oklevelét nem sokkal megelőzően, 1437 folyamán kerülhetett sor. Az előző évi forrásokban ugyanis még nincs nyoma annak, hogy Kusalyi Jakcs Mihály másvalakivel osztozott volna a méltóságviselésben; így például az 1436. augusztus 31-i, fentebb már idézett hadbahívó parancson is csak az ő neve szerepel az erdélyi püspöké és az alvajdáé mellett. Hogy több évi szünetet követően miért két báró töltötte be ismét a méltóságot, arra éppúgy magyarázatul szolgálhat Erdély helyzetének romlása (török veszély állandósulása, jobbágyság körében tapasztalható feszültség növekedése), mint az, hogy a megfelelő tisztségekkel nem rendelkező előkelők (nincs arról tudomásunk, hogy 1432 után Tamási Henrik számottevőbb hivatalt töltött volna be) maguk is részesülni akartak a méltóságviselésből,

---

[294] **1435. III. 12.**: DL 62 810; **1435. IV. 10.**: DF 246 246 (US. IV. 562–64.). Az erdélyi parasztfelkelés előzményeire: Demény Lajos: *Parasztfelkelés* 41. skk.

[295] DL 95 355 (kihagyással: FCD. X/7. 886.).

[296] Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Héder nem. 5. tábla: Tamási; Miklós Zsuzsa in: KMTL 660.; Engel Pál: *Archontológia* II. 239.

illetve az azzal együttjáró jövedelmekből. Bár Tamási Henrik 1437. június 8-án kelt, s Brassó városához intézett levelében még a szerbiai és a havasalföldi helyzetről, valamint a törökről kér híreket, s a külső viszonyok alakulásának megfelelően ígér segítséget a városnak, a két székely ispán közös ténykedésére leginkább az erdélyi parasztfelkelés nyomta rá a bélyegét.[297] Az első dokumentum, amely e téren felvilágosítást nyújt a székely ispánok szerepéről, az a nevezetes egyezség, amelyet a nemesek és a felkelő parasztok képviselői kötöttek egymással, s amelyet a kolozsmonostori konvent foglalt írásba 1437. július 6-án. Az oklevélből kiderül, hogy az egyezséget megelőző, Bábolna hegyénél történt összecsapásban Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik csapatai is részt vettek: *„Amikor pedig ugyanezen vajda úrnak* [Csáki Lászlónak]*, valamint a nagyságos székelyispánoknak csapataival háborús összeütközést pattantottak ki, szembeszálltak velük* [a parasztok] *és megütközvén sokan elestek mind a két részen."* A békekötés pontjaiban is említés történik az ispánokról: a hadikötelezettségek szabályozása során elrendelik, hogy ha *„bármiféle hadi vállalkozás szüksége merülne fel, az említett urak, a püspök, a vajda és a székelyek ispánjai (...) vagy bármily rendű-rangú emberek, akik katonáskodni tartoznak"* csak *„méltányos becsértéken, igazi áron"* vásárolják meg az élelmiszereket. A béke fenntartása érdekében elrendelték azt is, hogy a parasztok kapitányait vagy közösségét *„bárki az uruk közül, a vajda és a székely ispán urak, a püspök úr,* [Lépes] *Loránd alvajda vagy tisztségviselők vagy bármily más rendű-rangú és méltóságú emberek"* ne merészeljék bántalmazni vagy zaklatni, különben az ilyen ember esküszegőnek tekintendő, s sem a vajdánál, sem a székely ispánoknál vagy a püspöknél ne találjon védelemre.[298] Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik nemcsak a harcmezőn tevékenykedett a rend helyreállítása érdekében, de kivették részüket az 1437. szeptember 16-i kápolnai unió megkötéséből is, miként ezt Váraskeszi Lépes Loránd alvajda oklevele tudtul adja:

---

[297] **1437. VI. 8.**: DF 246 665 (US. IV. 634.). Az erdélyi parasztfelkelés történetére ld.: Mályusz Elemér: *Zsigmond király* 201–207.; Demény Lajos: *Parasztfelkelés*; Demény Lajos: *Parasztfelkelés forrásai*; Engel Pál: *Szent István birodalma* 231–232. A felkelés történetét érintő forráskritika: Mályusz Elemér: *Kemény József oklevélhamisítványai* 208.

[298] DL 36 972 (Demény Lajos: *Parasztfelkelés forrásai* 76–82., magyar ford.: uo. 83–90.).

„velünk együtt Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik, a székelyek ispánjai, az ország nemeseivel együtt, a hét meg két szász szék, a besztercei szászokkal és a székelyek összes székei összegyűltünk és megszálltunk Kápolna mezővárosban, hogy megtárgyaljuk ezeknek a részeknek [Erdélynek] *nehéz ügyeit. Az említett nemesek, a szászok és a székelyek között testvéri egyezséget létrehoztunk* (fraternam disposuimus unionem)*”*. A kápolnai unió és ennek következő év február 2-án Tordán bekövetkezett megerősítése a hagyományosnak mondható felfogás szerint a sajátos erdélyi rendiség alapjainak a lerakását jelentette (még akkor is, ha a „rendi nemzet” jelölésére szolgáló latin *natio* szó e két dokumentumban még nem fordul elő).[299] Az esemény olyan fontos fejlemények eredménye, amelyek nem csak a székelység és Erdély társadalmi-politikai viszonyaira voltak kihatással, hanem a székely ispáni méltóságra és az azt betöltő előkelők jog- és szerepkörére is.[300] A székely ispánok a parasztháború további eseményeiben is jelentős szerephez jutottak: 1437. október 6-án a nemesek és a jobbágyok között Apátiban megkötött második egyezményt az alvajdával együtt pecsétjükkel látták el. Az okmányt október 10-én a kolozsmonostori konvent írta át megjegyezve, hogy az abban foglaltakat a *„nagyságos Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik székely ispánok és* [Lépes] *Loránd alvajda színe*

---

[299] Kétségtelen, hogy a *natio* szó ebben az értelemben csak később fordul elő a forrásokban, így *„filológiailag téves álláspont”* az, amelyik *„azt tartja, hogy itt az erdélyi három nemzet uniója (*unio trium nationum*) született meg”* (Kristó Gyula: *A magyar nemzet megszületése*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 12. Szeged 1997. 241.). Tagadhatatlan ugyanakkor az is, hogy a kikristályosodott terminológia hiánya nem jelenti egyben a jelenség hiányát is. Az 1437. évi *unio* résztvevői esetében ugyanis több olyan kritérium – jogi egység, testületi jelleg, önállóság, politikai színtéren való szereplés stb. – kimutatható, amelyet többen a rendiség jeleként értelmeznek, újabban viszont e rendiség létét megkérdőjelezték. A nézetek közötti érdemi állásfoglalás komoly elméleti fejtegetések révén lenne csak lehetséges, ez viszont messze vezetne mostani tárgyunktól, így – legalább is jelenleg – nem követjük ezt az utat.

[300] Kápolnai unió: DF 244 724 (US. IV. 638–640., magyar ford.: Demény Lajos: *Parasztfelkelés forrásai* 92–94.); a tordai megerősítés: Demény Lajos: *Parasztfelkelés forrásai* 109.).

előtt el fogják rendelni és nyilvánosságra fogják hozni".[301] A végső szót természetesen a fegyverek mondták ki: 1438. január 9-én Kusalyi Jakcs Mihály, *„az erdélyi részek összes nemesének kapitánya"* címet viselő Losonci Dezsővel (*Desew de Losoncz universorum nobilium partium Transsilvanarum*), Lépes Loránd alvajdával és másokkal együtt a frissen körbezárt Kolozsvár alól fordul levélben a hét szász székhez, hogy haderejükkel csatlakozzanak a felkelt parasztok által elfoglalva tartott várost ostromló sereghez.[302] A források alapján úgy tűnik, hogy a székely ispánok a parasztháború során szorosan együttműködtek, s az általuk vezetett székelységgel együtt fontos szerepük volt a mozgalom leverésében. Mint a király által kinevezett főtisztviselőknek, természetesen elsőrendű feladatuk volt a társadalmi és a közrend fenntartása, illetve helyreállítása. Az irányításuk alatt álló székelység távolmaradása a felkeléstől (ami nem mondható el a kisnemesség egy részéről), illetve az avval való fegyveres szembefordulása is érthető, hiszen e népcsoport kollektív kiváltságai révén lényegesen jobb társadalmi helyzetben volt mint a jobbágyság, nem állt érdekében, hogy ez utóbbi esetleges felemelkedésével, a rendies jellegű szervezkedés útjára lépésével a jogi, társadalmi különbségek elmosódjanak. A székelység – annak ellenére, hogy ekkoriban már maga is belső konfliktusokkal, feszültségekkel küszködött – ebben a kérdésben egységes volt, amit világosan bizonyít a kápolnai unióban való részvétele is. A parasztháború 1438. január vége felé, Kolozsvár elestével véget ért. Ekkoriban fejeződött be Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik tisztségviselése is, hiszen a január 9-i levél után már egyetlen forrás sem említi őket székely ispánként, február 14-én viszont Albert király (Zsigmond még az előző év december 9-én elhunyt) arról értesíti Brassót és a Barcaságot, hogy olyan embereket nevezett

---

[301] DL 26 778 (Demény Lajos: *Parasztfelkelés forrásai* 95–99., magyar ford.: uo. 99–103., i. h.: 103.).

[302] DF 244 726. Az eredeti oklevélben egyértelműen *desew de Losoncz,* azaz Losonci Dezső szerepel, aki 1438–1440 között erdélyi vajda volt, nem pedig *Dionysius de Losoncz,* azaz Losonci Dénes, aki már 1426/27 körül meghalt (Engel Pál: *Archontológia* II. 148.) mint ahogyan e téves olvasat nyomán az US. V. 1-ben szerepel (ld. még Demény Lajos: *Parasztfelkelés forrásai* 106.). Az oklevelet helyesen közölte már SZO. III. 53. is.

ki és küld e vidékre székely ispánoknak, akik képesek megvédeni őket ellenségeikkel szemben.[303]

Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik személyében Zsigmond utolsó ispánjai távoztak a tisztségből. Az új király nem csak őket váltotta le, hanem több más főméltóság is gazdát cserélt. Albert nem önszántából cselekedett, hanem annak a bárói csoportosulásnak a nyomására, amely Zsigmond halálakor kézbe vette a hatalmat, s szembefordult az elhunyt uralkodó politikájával. E bárók ereje elegendő volt ahhoz, hogy az új uralkodót rákényszerítsék rendi jellegű, kemény koronázási feltételeik elfogadására. Albertnek egyebek mellett vállalnia kellett, hogy eltörli elődje „újításait", illetve hogy minden fontos kérdésben – így a tisztségek betöltésében – a főpapok és a bárók szándéka szerint fog eljárni.[304] A személycsere és a trónon bekövetkezett változás azonban nem eredményezett olyan azonnali átalakulást a méltóság történetében, amely új periódus kezdetét jelezné. A Zsigmond-kori hatalmi struktúra teljes összeomlása és a székely ispánságot érintő jelentős változások még néhány évet várattak magukra, így a Zsigmond halála utáni néhány esztendőt még az ő nevével fémjelzett szakaszhoz számíthatjuk.[305]

Zsigmond vejének, Albert királynak rövid idő jutott az uralkodásra: 1438. január 1-jén koronázták meg, a következő év október 27-én pedig örökre lehunyta a szemét. E nem egészen két esztendő sem volt azonban eseménytelen. 1439 februárjában még csak annyit jelzett a brassóiaknak írott levelében, hogy a védelmükre alkalmas székely ispánokat nevezett ki. Az új tisztségviselők kilétére csak későbbi oklevelekből derül fény. Egyikőjük Pelsőci Bebek Imre volt, a korábbi székely ispán, Bebek Péter másod-unokatestvére, akit szintén neveztek „Vajdafi"-nak is, jóllehet nem László nevű apja, hanem

---

303 *„honorem comitatus Siculorum nostrorum talibus duximus conferendum personis de quorum fide et operum strenuitate nulla dubitatione possumus agitari, quos paucorum dierum labente curriculo cum tali dispositione in ipsas partes nostras Transilvanas et versus vos transmittemus"* DF 246 451 (SZO. I. 136–137., US. V. 4.).

304 Engel Pál: *Szent István birodalma* 233–234.

305 A székely ispáni méltóság történetére a Zsigmond halála utáni években: Kordé Zoltán: *Vajda és ispán.*

nagyapja, Bebek Imre volt korábban erdélyi vajda.[306] Elsőként egy 1438. szeptember 14-én kelt saját kiadású, Brassó városához intézett oklevélben tűnik fel méltóságviselőként (*Emericus Bobek de Pelsevch*).[307] A tisztségben Csáki Ferenc volt a társa, annak a Csáki Györgynek a fia, aki 1402–1403 között szintén viselte a székely ispáni méltóságot. Neve Albert király 1438. december 17-i oklevelében bukkan fel először, amelyben az uralkodó felszólítja az ispánokat, hogy ők és tisztviselőik hagyjanak fel a beszterceiek szabadságjogainak és javainak a megkárosításával.[308] Némileg meglepő módon Bebek Imre és Csáki Ferenc tisztségviselésének időszakából elsősorban az erdélyi szászokra vonatkozó iratok maradtak fenn. 1439. június 29-én a király Beszterce város és kerület esküdtjeinek a panaszára (*iuratus civitatis necnon...iurati seniores districtus Bistriciensis...in ipsorum ac universorum Saxonum ipsius nostrae civitatis et districtus Bistriciensis nominibus et personis*) – miszerint az ispánok és tisztviselőik törvénytelen élelmiszer- és más adókkal, sőt *descensus*szal zaklatják őket – ismételten tiltja a méltóságviselőket és jövőbeni utódjaikat a beszterceiek szabadságjogainak megsértésétől.[309] Augusztus 2-án egy sor oklevelet adott ki Albert Szegeden; ezek közül három foglalkozik a brassóiak és a barcaságbeliek panaszaival. Az egyikben az uralkodó megtiltja a székely ispánoknak, hogy emberek letartóztatásával, meg nem engedett egyezségekkel és szokatlan dolgok bevezetésével sértsék meg a szászok jogait. A másikban viszont az erdélyi vajdákkal együtt avval bízza meg őket, hogy a brassóiaknak biztosított bíráskodási kiváltságok betartása felett őrködjenek. A harmadik parancslevelet megint csak Bebek Imréhez és Csáki Ferenchez intézte Albert a földváriak panasza nyomán: eszerint a személyük és javaik védelmére sok költség árán saját maguk által helyreállított vár használatában a

---

306 Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Ákos nem 1. Bebek-ág. 4. tábla: Bebek (vámosi ág); Engel Pál: *Archontológia* II. 26–27. A „Vajdafi" elnevezésre ld. például **1438. XII. 17.**: *„Emerico filio vaivodae de Pelsewcz"* (DF 247 254; US. V. 15.).

307 DF 246 457 (SZO. III. 55., US. V. 14. – szeptember 21-re keltezve az oklevelet).

308 Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Zsidó nem 4. tábla: Csáki. **1438. XII. 17.**: (DF 247 254; US. V. 15.).

309 DF 247 257 (US. V. 32.).

székely ispánok jogtalanul akadályozzák őket, sőt arra törekszenek, hogy a panaszosokat onnan kivessék. Mivel a király ezt nem tűrheti (*nos praefatos exponentes per vos in praedicto castro impedire et perturbare nolentes*), tisztségviselőinek megtiltja, hogy e törekvésüket tovább folytassák. Ezen a napon kelt még az uralkodónak egy csonkán fennmaradt, Csáki Ferenc és testvérei, György, valamint László részére történő birtokadományozással kapcsolatos oklevele is.[310] Szintén az erdélyi szászokkal kapcsolatos Albert január 31-i parancslevele, melyben meghagyja Lépes György erdélyi püspöknek, Losonci Dezső vajdának, a székely ispánoknak, valamint minden rendű és rangú személynek, hogy ne akadályozzák meg Szászsebes lakóit abban, hogy lakhelyükre visszatérhessenek, kivéve azokat, akiknek sugallatára a várost korábban a töröknek átadták (*ex traditione seductioneque et iniqua ac diabolica suggestione illorum perfidissimorum Anthonii plebani, Hermann Mewlmeuster, Martini Vlich et Zacharie pro tunc civium praefatae civitatis nostrae Zazsebes*).[311]

Az erdélyi szászok panaszainak az előtérbe kerülése és Albert törekvése ezek orvoslására részben avval magyarázható, hogy a Zsigmond halálát követő új politikai helyzetben, az általa kiépített és élete végéig működtetett hatalmi struktúra felbomlásával a méltóságviselők kevésbé érezték magukat a király által korlátozva, így elődeiknél bátrabban hághatták át a törvényt és a szokásokat. Másfelől az is igaz, hogy a szász önkormányzatiság erre az időszakra elég erőssé vált ahhoz, hogy birtokosai igyekezzenek megszabadulni a székely ispánok – a korábbi állapotokhoz képest igencsak összezsugorodott – maradék fennhatóságától is. A székely ispáni szerepkör egy másik oldalára világít rá az az oklevél, amelyet Albert és felesége, Erzsébet bocsátott ki 1439. szeptember 17-én a tüdőrévi katonai táborban (*in descensu nostro exercituali campestri iuxta portum Tydewren*). Szendrő elestét követően, a súlyos helyzetre való tekintettel az uralkodópár ígéretet tett arra, hogy a következő tavaszra nagy létszámú sereget fog kiállítani a török ellen; a hadjáratot személyesen a király fogja vezetni. A költségek fedezésére rendkívüli

---

[310] DF 246 900 (SZO. I. 140–141., US. V. 38–39.); DF 246 899 (US. V. 40–41.); DF 278 701 (US. V. 39–40.). Csáki Ferenc és testvérei részére történő birtokadományozás: DL 30 172.

[311] US. V. 23.

hadiadót vetnek ki. Jóváhagyásuk és támogatásuk jeléül a név szerint felsorolt, személyesen jelen levő országnagyok – köztük Csáki Ferenc és Bebek Imre – is hitelesítették az okiratot (*Franciscus de eadem Chaak, Emericus de Pelsewcz comites Siculorum*).[312] Az esemény és az okirat a bárók szerepének növekedésére mutat: jóváhagyásuk és támogatásuk nélkül az uralkodó nem vállalkozhatott arra, hogy az ország alapvető érdekeit szolgáló támadó hadjáratot szervezzen a török ellen. A másik tanulság az, hogy ekkoriban a királyságot fenyegető veszély már olyan mértékű volt, hogy az országos hadjáratok-ban mind a két székely ispán személyesen vett részt (nyilván katonai erejével együtt), figyelmen kívül hagyva azokat a megfontolásokat, miszerint amíg egyikőjük harcol, a másik a hivatali teendőket látja el.[313]

Bő hónappal ezt követően Albert már nem volt az élők sorában: vérhasban elhunyt. Halála súlyos válságot idézett elő az uralkodóját vesztett királyságban. A várandós Erzsébet mindenképpen a maga, illetve (elhunyt férje végakaratának megfelelően) születendő gyermeke számára kívánta megszerezni a hatalmat. A királyné februárban fiúgyermeknek adott életet, akit Lászlónak kereszteltek el. Utószülött Lászlót 1440. május 15-én a szabályoknak és szokásoknak megfelelően Székesfehérvárott az esztergomi érsek megkoronázta a Szent Koronával (melyet Erzsébet udvarhölgye révén tulajdonított el Visegrádról). A bárók jelentős része azonban már korábban úgy döntött, hogy mást ültetnek a magyar trónra. Január 18-án küldöttséget menesztettek III. Ulászló lengyel királyhoz, aki a felkérést elfogadta, a rendek pedig március 8-án Krakkóban megválasztották magyar királlyá. A csecsemő megkoronázására válaszul az országlakosok június 29-én ünnepélyes okiratban érvénytelenítették V. László uralkodását, s a királyi hatalmat átruházták Ulászlóra. Mivel tárgyalások útján már nem lehetett rendezni az ellentéteket, a fegyvereké lett a döntő szó.[314]

---

[312] DL 39 290 (Teleki: *Hunyadiak kora* X. 70–73. – a keltezés helyét Titelrévnek olvassa).

[313] Ilyenféle munkamegosztásra gondolt már Wertner Mór is: Wertner Mór: *Egy ismeretlen* 130. A későbbiekben még visszatérünk a kérdésre.

[314] Az eseményekre: MTK. I. 259–60.; Engel–Kristó–Kubinyi: *Magyarország története* 199–200.

Hogy e zavaros körülmények között hogyan alakult a székely ispáni méltóság sorsa, arra a hézagos forrásanyag révén kísérelhetünk meg választ adni. Erzsébet 1439. november 9-i oklevelében igazolja, hogy Bazini Gróf György a még Albert által rábízott Szent Koronát és a koronázási ékszereket sértetlenül átadta a királynénak. A tanúságtevő bárók között egymás mellett szerepel Kusalyi Jakcs Mihály és Csáki Ferenc. Lázár Miklós – aki Katona István művéből ismerte az oklevelet – úgy vélte, hogy az említett személyek ekkor együtt viselték a székely ispánságot.[315] Ez azonban tévedés, mert az iratban az áll, hogy a királyné *„in praesentiis...Michaelis Jaakch de Kwsal alias et Francisci de Chaak comitum Siculorum nostrorum"* vette át a koronát és a jelvényeket.[316] A kutatás egy másik része e mondatból arra következtetett, hogy ekkor átmenetileg Csáki Ferenc sem viselte a méltóságot, csak valamivel később lett újból tisztviselő.[317] Magunk nem látjuk indokoltnak, hogy Csáki Ferenc leváltásával számoljunk az Albert halála körüli időszakban. Úgy véljük, hogy az *alias* csak Kusalyi Jakcs Mihályra vonatkozik (ami ismereteinkkel egybevág), nem pedig Csákira. A két báró a felsorolásban csak azért került egymás mellé, mert mind a ketten ugyanazt a méltóságot viselték – csak éppen az egyikőjük (Csáki Ferenc) aktuális, másikójuk pedig volt székely ispánként tanúskodott az aktusnál. Nem valószínű, hogy a szeptember 17-én még együtt szereplő Bebek Imrét és Csáki Ferencet Albert október 27-én bekövetkezett halálát követően leváltották volna. (Más főméltóságok esetében sem ismeretesek ebben az időpontban személycserék.) Főleg annak tudatában vethetjük el e feltételezést, hogy a következő év februárjában mind a kettőjüket székely ispánnak címezték.[318] Úgy véljük tehát, hogy mind Bebek Imre, mind pedig Csáki Ferenc folyamatosan betöltötték a méltóságot az Albert halálát követő időszakban is. Az özvegy királynéval azonban szembekerültek, mivel nem őt és fiát, hanem az ellenpártot támo-

---

315 Lázár: *Székelyispánok* 749., 750.

316 DL 13 457.

317 Engel Pál: *Archontológia* I. 194., II. 48.

318 Erzsébet **1440. II. 18-**án kelt oklevelének a hátoldalán olvasható – minden bizonnyal még ugyanebben a hónapban íródott – feljegyzés szerint Bebek Imre és Csáki Ferenc is székely ispánok: *„comites Siculorum Emericum de Persehlt et Franciscum de Cahc"* (DL 27 162; US. V. 52.).

gatták. 1440. június 29-én a Budán összegyülekezett rendek megerősítették Jagelló Ulászló királlyá választását, elfogadták őt uralkodójuknak, egyúttal semmisnek mondták ki a csecsemő László koronázását. Az okiratot hitelesítő főurak pecsétje között ott található a székely ispánoké is, Csáki Ferencé pedig ott függ a július 17-i királykoronázás alkalmából az országnagyok által kibocsátott újabb oklevélen is. (Feltehetőleg nem hiányzott onnan Bebek Imréé sem, de az eredeti nyolcvanhat pecsét közül az 1950-es évekre már közel harmincnak a tulajdonosát nem lehetett azonosítani.)[319]

Bebek Imre és Csáki Ferenc nyílt állásfoglalása és pártválasztása tette szükségessé Erzsébet számára, hogy a székely ispáni méltóságot hozzá hű személyre bízza. 1441. január 13-i dátummal maradt fenn Losonci Dezső és Losonci Bánfi István oklevele, melyben a kiadók Erzsébet királyné parancsára hivatkozva felszólítják Beszterce város vezetőit, hogy a tőlük behajtandó cenzus maradék részét juttassák el nekik. Az oklevél korábbi közlője, Szabó Károly a Losonciak címét *Desew de Losoncz alias Waywoda Transsiluanus et Stephanus filius Bani comites Siculorum* formában adta meg, s mindkettőjüket székely ispánnak tekintette. Ezt a felfogást átvette Lázár Miklós, de hasonló formában közölte az oklevelet az erdélyi szász okmánytár is.[320] Az okelevél eredetijében azonban *comes Siculorum* forma olvasható, vagyis a címzés így szól: „Losonci Dezső volt erdélyi vajda és Bánfi István, a székelyek ispánja". Losonci Bánfi István tehát egyedül viselte a méltóságot, Losonci Dezső csak mint egykori vajda szerepel az oklevélben (őt még az előző év nyarán váltotta le Ulászló király).[321] Erzsébet valószínűleg a polgárháború kezdetén nevezhette ki Bánfi Istvánt székely ispánná, amikor már egyértelművé vált, hogy Bebek Imre és Csáki Ferenc Ulászló pártján állnak. Nem valószínű, hogy a királyné döntését akár Ulászló, akár a régi méltóságviselők figyelembe vették volna, így egy ideig három székely ispán is működött az országban. Ez az állapot azonban nem tartott sokáig, mert

---

[319] Mályusz Elemér: *A magyar rendi állam Hunyadi korában*. Századok 91 (1957) 76. 128. sz. jegyzet, 77. 131. sz. jegyzet. Az oklevelek fényképei: DF 289 006; DL 98 438.

[320] SZO. I. 144.; Lázár Miklós: *Székelyispánok* 796–98.; US. V. 68.

[321] DL 28 979. Nem számol Losonci Dénes székely ispánságával Engel Pál: *Archontológia* I. 194. sem.

az események olyan fordulatot vettek, amely nagy horderejű változást eredményezett a székely ispáni hivatal történetében.[322]

A székely ispáni méltóság történetének harmadik szakasza tehát Zsigmond trónra lépésétől I. Ulászló hatalmának a megszilárdulásáig tartott. A tisztség sorsának alakulása – miként más főméltóságoké is – nagyban függött a királyi hatalom és a politikai elit, az arisztokrácia közötti erőviszonytól.[323] E szemszögből tekintve a kérdést nem csekély különbséget fedezhetünk fel a székely ispáni hivatal Zsigmond-kori és előző korszakbeli helyzete között. Eltérést mutat mindenekelőtt a két szakaszban a tisztségviselők kiválasztása és hivatalba jutása. Míg az Anjou-korban egy megbízható körből, a dinasztiához hű új arisztokráciából kerültek ki a főtisztviselők, s kinevezésük többnyire az uralkodó és a királyi tanács közötti egyetértés eredménye volt (még ha a tanácson belül komoly szerepet játszott is

---

[322] Nem vehetjük fel az Albert-kori székely ispánok közé Zoltáni Lőrincet. Az állítólagos méltóságviselőt egyetlen oklevél említi, amelyet Benkő József nyomán Szabó Károly közölt (SZO. I. 139.). Az iratot, s a benne található információt a régebbi kutatás valódinak fogadta el (Lázár Miklós: *Székelyispánok* 796.), annak ellenére, hogy hamis voltát több körülmény is igazolja. Zoltáni Lőrinc (*Laurencio de Soltan*) neve egyetlen más forrásban sem szerepel, személyéről, családjáról semmit sem tudunk. Az oklevelet állítólag Lévai Cseh Péter erdélyi vajda adta ki 1439. március 1-jén. Ekkor azonban már nem Lévai Péter, hanem Losonci Dezső töltötte be a vajdai méltóságot (Engel I. 14.), aki e minőségében több okiratot is kibocsátott ebben az időben (így pl. **1438. XI. 19.**: DL 28 803; **1439. III. 24.**: DL 26 885; **1439. V. 4.**: DL 27 021 stb.). Mint láttuk, a ránk maradt források alapján folyamatosnak tekinthetjük Bebek Péter és Csáki Ferenc tisztségviselését; semmi sem utal arra, hogy Albert életében akár csak *„igen rövid ideig”* más (is) betöltötte volna a székely ispáni hivatalt, miként azt Szabó Károly feltételezte (SZO. I. 139. 1. sz. jegyzet). Mindezek alapján természetesnek teinthető, hogy nem szerepelteti a székely ispánok sorában Zoltáni Lőrincet Engel Pál sem (Engel Pál: *Archontológia* I. 194.).

[323] Királyi hatalom és arisztokrácia a Zsigmond-korban: Engel Pál: *Királyi hatalom* 30–82.; Engel: *Szent István birodalma* 170–194.; Mályusz Elemér: *Zsigmond király* 22–74.; Fügedi Erik: *Ispánok, bárók, kiskirályok* 288. skk.

az intrika),[324] addig Zsigmond uralkodásának első éveiben a liga érdekei és akarata döntött, a posztok elosztásába, a méltóságviselők kiválasztásába a fiatal királynak érdemi beleszólása nemigen lehetett. Ezt támasztja alá az is, hogy Zsigmond megkoronázását követően a ligához tartozó Bélteki testvérek szerezték meg a tisztséget, 1391-től 1395-ig pedig Kanizsai János öccse, István töltötte be azt. Zsigmond függetlenedési törekvése, s fokozatos szembefordulása a Kanizsai-ligával kihatással volt a székely ispánok váltakozására is. A pillanatnyi politikai és erőviszonyoktól függően olyan emberek kerültek pozícióba, akik vagy az uralkodó, vagy a vele szemben egyre inkább kritikussá, sőt ellenségessé váló Kanizsai-párt hívei voltak. Így például 1397–1401 között Perényi Péter töltötte be a tisztséget (egy ideig Maróti Jánossal közösen), aki Zsigmondnak köszönhette felemelkedését, s ennek megfelelően rendíthetetlen híve maradt élete végéig. 1401-ben, Zsigmond fogságát követően távozni kényszerült a tisztségből, a király pedig – nyilván nem önszántából – a Kanizsai-híveknek számító Csáki Györgyöt és Marcali Dénest nevezte ki a helyére. A tisztviselők – testvéreikkel, az erdélyi vajdákkal együtt – 1403-ban az esztergomi érsekhez és a király ellen lázadókhoz csatlakoztak, igaz, a felkelés hanyatlása idején visszatértek az uralkodó iránti hűségre. Érdekes kivételt jelent ebből a szempontból az 1395–1397 közötti évek székely ispánja, Bebek Ferenc, Bebek Detrének, a liga másik vezérének unokaöccse, aki – talán azért, mert Garaival rokonságban állt, talán, mert Zsigmond pártfogoltjának tekintette magát – családjából egyedüliként nem vett részt a felkelésben.[325] Zsigmondnak a liga felett aratott győzelmével megszűnt a tisztségek betöltésében is megnyilvánuló erőpróba; a király és a Garai–Cilleiféle csoport szilárdan kézben tartotta a gyeplőt, az uralkodó és a királyi tanács viszonyát nem a szembenállás, hanem a közös cselekvés

---

[324] Az Anjou-kor viszonyaira, történetére a fentebb már idézett munkákon kívül ld. legújabban Csukovits Enikő két kötetes monográfiáját: *Az Anjouk Magyarországon* I. *I. Károly és uralkodása (1301–1342)*. Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. MTA Történettudományi Intézet. Bp. 2012. A Nagy Lajos és Mária uralkodását tárgyaló II. rész megjelenés előtt.

[325] ZSO. II/2. 2670. sz., Engel Pál: *Királyi hatalom* 43.; Engel Pál: *Zsigmond bárói* 125.

jellemezte. A királyi hatalom megerősödése, a politikai konszolidáció következtében megszűnt a korábbi időszaknak a fontosabb tisztségviselők gyakori cseréjében testet öltő gyakorlata. A székely ispáni méltóság vonatkozásában is megfigyelhető a stabilitásra, folyamatosságra való törekvés. Az 1403–1437 közötti közel három és fél évtizedre alapvetően két méltóságviselő működése nyomta rá a bélyegét: Nádasi Mihályé, aki tizenhét éven keresztül (1405–1422) látta el – végig egyedül – a hivatali teendőket, valamint Kusalyi Jakcs Mihályé, aki csaknem tizenkét évig (1426 közepe – 1438 eleje) volt székely ispán. Igaz, ebből csak mintegy öt évig volt egyedüli birtokosa a tisztségnek (mint láttuk, kezdetben unokatestvérével, Kusalyi Jakcs Jánossal, később – rövid időre – Tamási Henrikkel osztotta meg azt), ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy ez alatt az idő alatt ő képviselte a folyamatosságot és az állandóságot. A két tisztviselő hivatali ideje együttesen csaknem három évtizedet tesz ki, így nem meglepő, hogy a többiek – a már említetteken kívül Harapki János és Monostori László (1403–1405), illetve Bebek Péter (1422–1426) – szinte csak epizódszereplőnek tűnnek mellettük.

A méltóság betöltésénél a folytonosságra való törekvést az általános megfontolások mellett egy másik szempont is motiválta. 1403 után Zsigmond új rendszerének az egyik jellemzője az volt, hogy néhány, a királyi várak igazgatásán alapuló, nagy kiterjedésű kormányzati-territoriális egység jött létre, amelyeket az uralkodó legközelebbi, legmegbízhatóbb hívei irányítottak. Ezen egységek egyike a király lengyel származású hívének, Stiborici Stibornak a kezén alakult ki, aki 1409-ben meglevő posztjai mellé elnyerte (immár másodszor) az erdélyi vajdai tisztet is.[326] 1414-ben bekövetkezett halála után a territórium – bizonyos módosulásokkal – a Csákiak kezére jutott. Stibort a vajdai székben az a Csáki Miklós követte, aki 1402–1403-ban már viselte a méltóságot, de a felkelésben való részvétele miatt elvesztette azt. Ekkorra azonban már öccsével, Györggyel (az egykori székely ispánnal) együtt kegyelmet nyert, így nem volt akadálya annak, hogy a család Stibor örökségére támaszkodva kiépítse az ország legnagyobb kiterjdésű kormányzati egységét. A territórium egészen 1437 végéig állt fenn, ekkor – néhány nappal Zsigmond

[326] Engel Pál: *Királyi hatalom* 50–51.; Engel Pál: *Archontológia* I. 13–14.

halála előtt – mentették fel Csáki Lászlót (Miklós fiát) a vajdai tisztség alól. Mind Stiborici Stibor, mind pedig a Csákiak óriási hatalmat öszpontosítottak a kezükben, melynek az erdélyi vajdaság szolgáltatta az alapját. Ennek ellenére – vagy inkább éppen ezért – a székely ispánság és a vajdaság soha nem egyesült ugynannanak a méltóságviselőnek a hatalma alatt. Ennek részben a tradíció volt az oka (korábban nem volt még példa a két tisztség ilyen összevonására, ez a gyakorlat majd csak a következő korszakban veszi kezdetét), másrészt szemmel látható Zsigmondnak az a törekvése, hogy az ispánok révén némileg ellensúlyozza a vajdák hatalmát. A székelyek vezetői nem azokból a családokból kerültek ki mint a vajdai méltóság birtokosai. 1422–1426 között ugyan Bebek Péter, Csáki György leányának, Katalinnak az első férje töltötte be a székely ispáni hivatalt, az uralkodó azonban nem hagyott neki hosszú időt a posztján: 1426-ban, Csáki László vajdává történő kinevezésekor leváltotta, s a méltóságot Kusalyi Jakcs Mihálynak és Jánosnak adta oda.[327] A két Mihály – Nádasi és Kusalyi Jakcs – hosszú tisztviselése tehát azt a célt is szolgálta, hogy megakadályozzák Erdélyben az erőviszonyoknak a királyi hatalom kárára történő esetleges módosulását.

Bizonyára ezzel függ össze, hogy a honor intézménye megszűnt ugyan a Zsigmond-korban, a mindenkori székely ispán azonban – az erdélyi vajdához és néhány más méltóságviselőhöz hasonlóan – továbbra is *„élvezte azt a különleges kiváltságot, hogy szolgálati javadalomként tarthat a kezén várakat és birtokokat”*.[328] A székely ispáni honorhoz az előző periódusban két királyi vár tartozott: Görgény és Höltövény. A források szerencsére lehetővé teszik, hogy a főbb vonásokat tekintve nyomon követhessük e várak sorsának alakulását (és számának növekedését) korszakunkban. A Görgénnyel kapcsolatos iratok sorát két rendkívül érdekes és ritka oklevél nyitja meg: ezek arról nyújtanak tájékoztatást, hogy miként zajlott le a honorrendszer felbomlásának időszakában a székely ispáni tisztségnek és tartozékainak az átadása, illetve átvétele. Zsigmond 1391. március 28-án kelt oklevelében értesíti a vár hospeseit és népeit, hogy a várat

---

[327] Engel Pál: *Királyi hatalom* 68–70., ld. még 64–65. közötti térképeket. Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Zsidó nem 4. tábla: Csáki.

[328] Engel Pál: *Szent István birodalma* 184.

és a székely ispánságot szeretetének fenntartása mellett elvette Kónya bán fia Simon mestertől, s (idősebb) Kanizsai János fia, István mesternek adta honorként (*pro honore*), egyúttal felszólítja őket az engedelmeskedésre. A frissen kinevezett méltóságviselő néhány nappal később, március 31-én a vár alól keltezett levélben fordul a görgényi népekhez és királyi jobbágyokhoz (*universis populis et Jobagionobus regalibus ad castrum Gurgen vocatum spectantibus*) tudatva velük, hogy István fia István mester személyében (*in persona magistro Stephano filio Stephani*) átveszi a várat és szintén engedelmességre inti őket.[329] A források alapján úgy tűnik, hogy az Anjou-kortól eltérően – amikor *„a legtöbb esetben a honorok átadása is az írásbeliség mellőzésével történt"*[330] – Zsigmond uralkodásának első éveire már bevett szokássá vált a tisztségváltás ilyen formában történő hivatalossá és nyilvánossá tétele. 1426. augusztus 28-i oklevelében Zsigmond a görgényi vár birtokának elzálogosítása kapcsán a várat a székely ispáni honorhoz tartozónak mondja (*ad castrum nostrum Georgen nuncupatum ad honorem comitis Siculorum per[tinentem]*). 1433. május 16-án Kusalyi Jakcs Mihály Görgényből intéz levelet a brassóiakhoz, s ígér nekik segítséget a törökökkel és a románokkal szemben. 1435. július 29-én ismét katonai ügyben fordul hozzájuk; a levélből kiderül, hogy néhány napon belül Görgénybe fog érkezni.[331] Höltövényt többször is említik a források, ezek az adatok azonban nem utalnak arra, hogy a vár igazgatása kikerült volna a székely ispánok kezéből.[332] Vannak viszont olyan ada-

---

329 **1391. III. 28.**: *„dictum castrum nostrum a magistro Symone filio quondam Konye bani Comite Siculorum nostrorum salua nostra dileccione simulcum dicto comitatu aufferendo magistro Stephano filio Johannis de Kanysa adhuc pro honore duximus conferendum"* (DL 52 722). **1391. III. 31.**: (DL 52 724).

330 Engel Pál: *Honor, vár, ispánság* 887.

331 **1426. VIII. 28.**: DL 28 370 (SZO. I. 119. – kivonat). **1433. V. 16.**: DF 246 453. Az erdélyi szász okmánytár hibásan *Gergiu*-nak olvassa a kiállítás helyét, s így Gyergyó(szentmiklós)ra helyezi a székely ispán tartózkodási helyét. Az oklevél fényképe alapján egyértelmű, hogy *Gergin*, azaz Görgény a helyes olvasat, ahogy ezt már Szabó Károly is megállapította (SZO. I. 129.), aki azonban a dátumot oldotta fel rosszul **1434. V. 1**-jére (uo. 128.). **1435. VII. 29.**: DF 246 666. (US. IV. 579.).

332 Így például: **1400. X. 29.**: ZSO. II/1. 69. 580. sz.; **1412. IX. 1.**: DF 246 843 (US. III. 539.). Ld. még: Engel Pál: *Királyi hatalom* 117.

taink, amelyek közvetve megerősítik e fennhatóság tényét. 1417. március 14-i oklevelében a király megparancsolja Höltövény lakosainak, népeinek és hospeseinek, hogy térítsék meg a földváriaknak bizonyos járadékok ki nem fizetésével okozott károkat. Amennyiben többszöri felszólításának nem engedelmeskednének, úgy Nádasi Mihály feladatává teszi, hogy akaratának érvényt szerezzen. A höltövényi lakosok közvetlen bírósági felettese tehát a székely ispán volt. Az uralkodó azonban élt a gyanúperrel, hogy a méltóságviselő – nyilván a saját népei iránti kedvezésből – esetleg vonakodik parancsa végrehajtásától; erre az esetre az erdélyi vajdát vagy alvajdáit bízta meg az ügy elrendezésével.[333] Szintén Nádasi Mihály kapott megbízatást Zsigmondtól 1420. március 31-én arra, hogy a legrövidebb időn belül hozzon ítéletet a Földvár, Veresmart és Höltövény között bizonyos földek miatt támadt vitás ügyben; ha a felek döntésébe nem nyugodnának bele, a pert tegye át a királyi kúriába. Végül egyértelmű jele a Höltövény feletti fennhatóságnak az, hogy Kusalyi Jakcs Mihály 1431. június 7-én innen keltezi oklevelét.[334] Görgényhez és Höltövényhez képest némileg változatosabban alakult Törcsvár sorsa a Zsigmond-korban. Teremi Sükösd Mihály székely alispán 1407. január 16-án még törcsi várnagyként adott ki oklevelet. Stibor vajda 1412. szeptember 18-án kelt, s Nádasi Mihály székely ispánhoz írott levelében viszont már arról olvashatunk, hogy a vár idegen kézen van. Zsigmond 1419. június 7-i, Nádasi Mihálynak szóló okleveléből végül kiderül, hogy Törcs korábban Mircea havasalföldi vajda (1386–1418), majd fia, Mihály (1418–1420) igazgatása alatt állt, de az okmány keletkezésekor már ismét a székely ispán kezén volt, s az iratok tanúsága szerint ezt követően folyamatosan meg is maradt

---

333 „*Qui* [ti. Nádasi Mihály – K. Z.] *si praemissis opem et operam dare non curaverit aut aliis negotiis impeditus non valuerit, ex tunc similiter praesentium vigore committimus magnifico [Ni]colao de Chaak dictarum partium nostrarum Transsiluanarum vaivodae eiusque vicevaivodae praesentibus et futuris praesentium notitiam habituris, ut ipsi vos ad praemissam solutionem [pro]ut tenemini et fieri consuevit ab antiquo faciendam teneant et compellant*" (DF 278 681; US. IV. 29.)

334 **1420. III. 31.**: DF 278 689, DF 278 690 (US. IV. 122–123.); **1431. VI. 7.**: SZO. VIII. 64–65.

ott.[335] A székely ispáni kézen levő várak sorában meg kell még említeni Királykőt, melyről csak 1404-től kezdődően vannak adataink; várnagyának ekkor az erdélyi vajdák büntetlenséget ígérnek, ha visszatérve Zsigmond hűségére, a várat átadja. 1427-ben a király – alkalmasint a havasalföldi hadjárat során – Királykő alól keltezi oklevelét (*Datum sub castello nostro Kiralku vocato*). Végül 1435-ből van arra konkrét adatunk, hogy az erősség a székely ispán fennhatósága alatt áll: Kusalyi Jakcs Mihály fentebb említett oklevelében puskaport kér törcsi és királykői várnagyai részére a brassóiaktól. A vár a későbbiekben is a székely ispánok kezén volt.[336] Úgy tűnik, hogy Királykő a Zsigmond-korban került a székely ispánokhoz (talán a török betörések megindulása után épült), így a honor-rendszer felbomlása ellenére a méltóságviselők fennhatósága alatt álló királyi várak száma az előző korszakhoz képest nem csökkent, sőt még gyarapodott is. E jelenség részben a török részéről fenyegető katonai veszély megnövekedésével magyarázható, részben pedig az uralkodó azon törekvésével, amelyre korábban már utaltunk: Zsigmond a székely ispáni

---

[335] **1407. I. 16.**: *„Nicolaus Sikisd de Theremi, vicecomes Siculorum necnon castellanus castri Terch"* (DF 244 655). **1412. IX. 18.**: *„ex parte tributi, quod de praesenti in eadem civitate* [azaz Brassóban - K. Z.] *per vestros recipitur homines, quod prius sub castro Torcz exigere fuerat consuetum et pro eo, quod castrum praenominatum in manibus exstat alienis"* (DF 246 844, US. III. 554.). **1419. VI. 7.**: *„castellani castri nostri Turch vocati per quondam magnificum Merche partium Transalpinarum olym et Mychaelem filium eisdem nunc vaivodam pro tempore constituti"* (DF 246 860, US. IV. 102.). **1427. IV. 14**-én Bebek Péter egykori székely ispán törcsi familiárisáról esik szó: *„Petrus de Gyapol alias familiaris fidelis nostri magnifici Petri Bubek de Pelswcz Siculorum nostrorum comitis et castellanus de Terch"* (US. IV. 281.); Zsigmond ugyanezen év **VI. 19**-én kelt oklevelében a székely ispánokhoz és az általuk a törcsi vár élére állított várnagyokhoz szól: *„vobis fidelibus nostris magnificis Johanni et Michaeli Jakch de Kusal (...) eorumque castellanis et vicecastellanis per ipsos in dicto castro nostro Terch vocato nunc constitutis et in futurum constituendis"* (DF 246 877, DF 246 879; US. IV. 297.). **1435. VII. 29**-én Kusalyi Jakcs Mihály törcsi várnagyát is említi oklevelében: *„cum castellanis nostris de Therch."* (DF 246 666; US. IV. 579.).

[336] Engel Pál: *Archontológia* I. 341. **1404. III. 22.**: *Teleki cs. okl.* I. 295–96. (ZSO. II/1. 3064. sz.); **1427**: DL 84 390; **1435. VII. 29.**: DF 246 666 (US. IV. 579.)

kormányzati-territoriális egység révén kívánt egyfajta ellensúlyt képezni a nagy erőforrásokkal és hatalommal rendelkező erdélyi vajdákkal szemben, akik szintén megőrizték fennhatóságukat a tisztségükhöz tartozó királyi várak felett. Ez a tény majd a következő időszakban fog különös jelentőséget kapni, amikor sor kerül majd – egyelőre átmeneti jelleggel – a két tisztség összevonására: ekkor a vajda-ispánok kezében összpontosulnak majd a tisztséggel járó várak. Ez azonban már nem korszakunk, hanem a következő időszak fejleményei közé tartozik.

A Zsigmond-kori új jelenségek közé sorolható az a gyakorlat is, hogy az uralkodó gyakran két, esetleg három személyt, többnyire (de nem feltétlenül) egymással rokoni kapcsolatban levő bárót nevez ki tisztségviselőnek.[337] A székely ispáni méltóság Anjou-kori történetében erre csak a Losonci testvérek szolgáltatnak példát, ezt is azonban csak egyetlen említés erejéig. Az Anjou királyok korára inkább az volt a jellemző, hogy a tisztséget birtokló bárót testvérei messzemenően támogatták a honor igazgatásában és a jövedelmeken is megosztoztak, de elismerték vezető szerepét, s a királyi hatalom is őt tekintette a hivatalos méltóságviselőnek.[338] A Zsigmond-kori gyakorlat ezzel szemben úgy nézett ki, hogy az uralkodó gyakran két személyt nevezett ki tisztviselőnek, esetünkben székely ispánnak; ezek lehettek testvérek vagy állhattak más rokoni viszonyban egymással, de ez nem volt kötelező, hiszen nem egyszer olyanok töltötték be a hivatalt, akiket vérségi szálak nem kötöttek össze. A kinevezettek nem álltak alá-fölérendeltségi viszonyban egymással, egyenrangúak voltak. Mind a kettőjüknek kijárt a *comes Siculorum* cím, s természetesen a kancellária is úgy tekintett rájuk mint a tisztség hivatalosan elismert birtokosaira. Ennek megfelelően, ha a király parancsot intézett hozzájuk, azt eleve kettőjüknek címezte, függetlenül attól, hogy azután ki hajtotta azt végre. E „többes tisztségviselés" a kezdetektől fogva jellemezte Zsigmond uralmát, anélkül azonban, hogy kizárólagossá vált volna. A székely ispáni tisztséget illetően szinte minden variáció előfordult időszakunkban: volt, aki egyedül töltötte

[337] Mályusz Elemér: *Zsigmond király* 68.

[338] A losonciakra: Kordé Zoltán: *Károly Róbert székelyispánjai* 23–24. Az Anjou-kori viszonyokra: Engel Pál: *Honor, vár, ispánság* 893–894.

ki hivatali idejét, volt, aki testvérével, más unokatestvérével osztotta meg a feladatokat, voltak, akik nem rokonukat kapták társként a tisztségben, s olyanok is akadtak, akik részben egyedül, majd pedig társsal együtt látták el a teendőket (*4. sz. ábra*).

4. sz. ábra

Székely ispánok és többes tisztségviselés a Zsigmond-korban[339]
(e = előtt, ● = testvérek, ▯ = rokonok, □ = nincs rokonság)

Egyedüli méltóságviselő	**Közös tisztségviselők**	**Kikövetkeztethető hivatali idő**
	● Bélteki Balk (1387. XI. 25. – 1390. IV. 30.)[340] ● Bélteki Drág (1387. XI. 19. – 1390. IV. 30.)[341] ● Bélteki János (1390. II. 8.)[342]	1387. okt. – 1390 ? – 1390
Szécsényi Simon (1391. II. 27. – 1391. III. 28.)[343]		1390. május – 1391. márc.

[339] Az első oszlopban azon méltóságviselők neve szerepel, akik teljesen vagy részben egyedül látták el a hivatalukat, nevük után zárójelben a forrásokban székely ispánként való első és utolsó említésük található. A másodikban az együttesen méltóságot viselő bárók neve szerepel a rokonsági foknak, vagy éppen e hiánynak a jelzésével. A harmadik oszlop a méltóságviselés kikövetkeztethető idejét tartalmazza. Az ábra a korszak összes tisztségviselőjét szerepelteti.

[340] DL 7328, *Máramarosi diplomák* 87–88.; DF 211 384, *Documenta historiam Valachorum* 380–381.

[341] DL 38 167, ZSO. I. 291. sz; DF 211 384, *Documenta historiam Valachorum* 380–381.

[342] *Documenta historiam Valachorum* 376.

[343] DL 74 432, SZO. IV. 8–9.; DL 52 722, ZSO. I. 1951. sz.

Kanizsai István (1391. III. 28. – 1395. III. 11.)[344]		1391. márc. – 1395. szept. e.
Bebek Ferenc (1397. VI. 9.)[345]		1395–1397
	□ Perényi Péter (1397. X. 28. – 1401. IX. 7.)[346] □ Maróti János (1398. I. 12. – 1398. II. 20.)[347]	1397 – 1398. márc. (közös hivatalviselés)
Perényi Péter		1398. márc – 1401 (egyedüli hivatalviselés)
	□ Csáki György (1402. II. 9. – 1403. IX. 25.)[348] □ Marcali Dénes (1402. II. 9. – 1403. I. 10.)[349]	1401/1402 fordulója – 1403. szept.
	□ Harapki János és Monostori László (1404. VII. 28.)[350]	1403–1405
Nádasi Mihály (1405. VII. 4. – 1421. I. 14.)[351]		1405–1422
Bebek Péter (1423. II. 2. – 1426. X. 13.)[352]		1422–1426

[344] 1391. III. 28. (DL 52 722, ZSO. I. 1951. sz.); 1395. III. 11. (DF 246 823, US. III. 142–143.)
[345] VMO. IV. 9.
[346] DL 8264; DL 8668; ZSO. II/1. 1225. sz.
[347] DF 246 832, US. III. 212.; ZSO. I. 5192.
[348] DL 96 727; ZSO. II/1. 1430. sz.; DL 47 905, ZSO. II/1. 2628. sz.
[349] DL 96 727; ZSO. II/1. 1430. sz.; DF 200 389 (ZSO. II/1. 2192. sz.)
[350] SZO. III. 21.
[351] DL 29 215, US. III. 344.; DL 28 572 (SZO. IV. 9–10.)
[352] DF 278 694, US. IV. 180–181; DF 246 875, US. IV. 257–258.

	Kusalyi Jakcs Mihály (1427. I. 24. – 1438. I. 9.)[353] Kusalyi Jakcs János (1427. I. 24. – 1431. III. 20.)[354]	1426 – 1432. V. 3. e. (közös hivatalviselés)
Kusalyi Jakcs Mihály		1426 – 1438. jan. (teljes hivatali idő)
	□ Kusalyi Jakcs Mihály □ Tamási Henrik (1437. IV. 22. – 1437. X. 10.)[355]	1437 – 1438. jan. (közös hivatali idő)
	□ Bebek Imre (1438. IX. 14. – 1441. VII. 6.)[356] □ Csáki Ferenc (1438. XII. 17. – 1440. VII. 17.)[357]	1438. jan. – 1441. febr. (közös hivatali idő)
Losonci Bánfi István (1441. I. 13.)[358] *(Erzsébet királyné tisztségviselője)*		1440–1441

Hogy mi volt az oka e jelenségnek, vagyis a többes tisztségviselésnek, arra több magyarázat is kínálkozik. Kétségtelen, hogy a török veszély következtében megsokasodtak a katonai jellegű feladatok, s ezek, valamint az egyéb kötelezettségek maradéktalan ellátására hasznos volt, ha a tisztségviselők megoszthatták egymás között

[353] DF 278 654, US. IV. 269–270.; DF 244 726, SZO. III. 53.
[354] DF 278 654, US. IV. 269–270.; DF 247 251, US. IV. 436–437.
[355] DL 95 355 (kihagyással: FCD. X/7. 886.); DL 26 778, Demény Lajos: *Parasztfelkelés forrásai* 95–99.
[356] DF 246 457, SZO. III. 55.; DL 97 181.
[357] DF 247 254; US. V. 15.; DL 98 438.
[358] DL 28 979.

feladataikat.[359] Az oszmán probléma azonban csak az 1390-es évek második felére öltött olyan méreteket, hogy szükségessé váljon a kettős tisztségviselés. A szerbek 1389. évi rigómezei vereségét követően megindultak a Magyarország elleni török betörések, 1395-ben első ízben sújtották Erdély területét. Zsigmond kezdetben a megszokott módon, ellentámadásokkal és megelőző hadműveletekkel próbálta elejét venni az ellenséges portyáknak. Ezt követte nemzetközi segítséggel a kereszteshadjárat megszervezése, amely azonban 1396-ban Nikápolynál kudarcba fulladt.[360] E súlyos vereség után tudatosult igazán a királyban – és a közvéleményben is –, hogy a török kérdés egyszer s mindenkorra történő megoldása nem lehetséges, a probléma kezelése állandó és komoly fegyveres erőfeszítést követel. Csak e felismerést követően gondolhatunk arra, hogy a kettős tisztségviselést illetően a katonai szempontok is komoly jellentőségre tettek szert. Márpedig a székely ispánság vonatkozásában e gyakorlat Zsigmond trónralépését követően azonnal elkezdődött: a Bélteki testvérek 1387–1390 között közösen viselték a méltóságot. Olyan időpontban, amikor a katonai megfontolások még nem tették szükségessé a többes kinevezést.[361] Nem tarthatjuk megalapozottnak azt a véleményt sem, amelyik a kettős tisztségviselést arra vezeti vissza, hogy Zsigmond uralkodása alatt *„a pártküzdelmek teljesen lekötötték a tisztségviselő arisztokrácia figyelmét és tevékenységét, hivatali teendőiket már nem személyesen látták el, hanem familiárisaikra bízták. A király ezen úgy próbált segíteni, hogy a legfontosabb tisztségekre egyszerre két személyt nevezett ki, a helyzeten azonban ez sem változtatott”*.[362] Az utóbbi évtizedek – fentebb már hivatkozott – kutatásai alapvetően módosították a korábbi történetírásnak a gyengekezű, a ligák között tehetetlenül őrlődő királyáról kialakított képét. Zsigmond legkésőbb 1403-tól szilárdan kézben tartotta a hatalmat, akaratát a méltóságok betöltésénél is

---

[359] Mint fentebb már láttuk, Wertner Mór is ezzel magyarázta két székely ispán együttes kinevezését (Wertner Mór: *Egy ismeretlen* 130.)

[360] Rázsó Gyula: *Zsigmond-kori Magyarország és a török veszély* 411–425.; Engel Pál: *Magyarország és a török veszély Zsigmond korában. (1397–1437)*. In: *Fejezetek a régebbi magyar történelemből* II. Szerk.: Makk Ferenc. Bp. 1985. 87–93., *Erdély története* I. 351.

[361] Vö. Mályusz Elemér: *Zsigmond király* 68.

[362] *Erdély története* I. 351.

érvényesíteni tudta, s természetesen nem szorult arra, hogy a tisztségviselők mulasztásait számuk megduplázásával próbálja pótolni. Magunk úgy gondoljuk, hogy a kettős vagy többes tisztségviselés nem Zsigmond „találmánya", az uralkodótól független körülmények alakították ki ezt a gyakorlatot. A gyökerek az Anjou-korba, illetve a Károly Róbert által kialakított hatalmi-politikai viszonyok felbomlásáig nyúlnak vissza. Az új arisztokrácia megerősödése, s a királysággal való lassú szembefordulása azt eredményezte, hogy Nagy Lajos halálát követően nyíltan felszínre törtek azok a szándékok és követelések, amelyek érvényesülését a monarcha és a dinasztia tekintélye mindaddig megakadályozta. Ezen igények közé tartozott az is, hogy a korábbi gyakorlatot – vagyis azt, hogy a honor igazgatásában „csendestársként" közreműködtek a méltóságot kézben tartó báró testvérei is, de maguk nem számítottak hivatalos tisztségviselőknek – átalakítva többen részesülhessenek a nemcsak jövedelmet, de rangot, presztízst is biztosító méltóságokból. A szándék valóra váltását több körülmény is elősegítette. Egyrészt az, hogy már az Anjou-korban sem ment kivételszámba, ha a király *„eleve két vagy néha három testvért együtt állított valamely ispánság élére"*,[363] másrészt a központi hatalom tartós gyengélkedése kedvezett e célok megvalósulásának. Megkoronázását követően Zsigmond évekig nem volt abban a helyzetben, hogy a méltóságok betöltésénél érvényesíteni tudja saját érdekeit és akaratát. Érthető, hogy a Kanizsai-ligához közel álló bárók ki akarták használni kedvező pozíciójukat; mivel sokan voltak, a megszerezhető méltóságok száma viszont nem emelkedett a korábbi időszakhoz képest, ezen a helyzeten csak úgy lehetett változtatni, ha lehetővé teszik, hogy ugyanazt a tisztséget egyszerre két ember is viselhesse. Tulajdonképpen nem történt más, mint az Anjou-kori „látens" kettős tisztségviselés legalizálása. Ettől kezdve a báró és méltóságviselő társa egyenjogú partnerként töltötték be a hivatalt, osztoztak a hatalomban és a politikai karrier lehetőségében – igaz, cserében a jövedelmeket is közösen élvezték. A gyökerek ismeretében természetesnek mondható, hogy sok esetben testvérek vagy rokonok nyertek ily módon hivatali megbízatást, de az sem meglepő, hogy a többes tisztségviselés nem vált „családi vállalkozássá" és a

[363] Engel Pál: *Honor, vár, ispánság* 894.

rokonsági kapcsolat hiánya egyáltalán nem volt kizáró tényező. Mindezek tükrében úgy gondoljuk, hogy Zsigmond egyszerűen tudomásul vette a szeme láttára kialakult gyakorlatot, s ezen akkor sem akart változtatni, amikor már megtehette volna. Bizonyára érzékelte, hogy a merev tiltás ellenállásba ütközne, s több kárt okozna, mint amennyi hasznot hajtana a számára. Ráadásul – mint láttuk – az 1390-es évek második felétől komoly súlyra tettek szert a katonai megfontolások is, melyek szintén amellett szóltak, hogy ketten lássák el a teendőket. Mindazonáltal e gyakorlat nem vált kizárólagossá; bizonyára a pillanatnyi helyzet és a politikai viszonyok, illetve a méltóság sajátosságai határozták meg, hogy egy vagy két, rokon vagy idegen tisztviselő – székely ispán – legyen hivatalban.[364] Végső soron e jelenség eredetét az általános társadalmi-politikai fejlődésben és a külpolitikai helyzet sajátos alakulásában láthatjuk.

A székely ispáni méltóság Zsigmond-kori fejleményei nemcsak a királyi hatalom és az arisztokrácia közötti viszony alakulásának voltak a függvényei. Az ispáni szerepkör módosulása, bővülése összefüggésben állt a székely társadalmon belüli változásokkal is. Az egyik ilyen fontos változást a székelyföldi mezővárosi fejlődés jelentette. Székely mezővárosok már az Anjou-korban is léteztek, Zsigmond azonban elődeihez képest sokkal határozottabb és markánsabb városvédő és -fejlesztő politikát folytatott. Ez a gyakorlat a Székelyföldön is éreztette hatását. Az uralkodó 1409. május 9-i oklevele szerint *„erdélyi részeinken mindegyik székely székben van egy olyan városunk* (vnam habemus Ciuitatem)*, amely bizonyos szabadságjogokkal van felékesítve; ezek közül az egyik Torjavására város vagy mezőváros* (de quibus Ciuitas nostra seu oppidum Thoryauasara vna fore dinoscitur)*”*. A *civitas* ebben az esetben, mint ezt az újabb kutatások is hangsúlyozzák, nem szabad királyi várost jelent, hanem királyi kivált-

[364] Kevésbé tűnik meggyőzőnek az a magyarázat, miszerint Zsigmond uralkodásának első felében a rokonságban nem levő főurak ugyanazon tisztségre való kinevezése arra vezethető vissza, hogy a méltóságviselőknek *„ekkor egymás ellenőrzése és egyensúlyban tartása lehetett feladatuk”* (Mályusz Elemér: *Zsigmond király* 68.). Csáki György és Marcali Dénes székely ispánsága legalábbis ennek ellentmond, hiszen ők tesvéreikkel, az erdélyi vajdákkal (Csáki Miklóssal és Marcali Milóssal) együtt Zsigmond ellen léptek fel az 1403. évi felkelés során.

ságokkal rendelkező mezővárost (erre utal egyébként Torjavásárával, azaz Kézdivásárhellyel kapcsolatban a terminológia: a *civitas* és az *oppidum* váltakozása is). A mezővárosi fejlődésnek e fokára eljutott székely települések óhatatlanul összeütközésbe kerültek a szék hatóságaival és az előkelő székelyekkel, akik joghatóságukat továbbra is szerették volna a „város" fölött fenntartani. E konfliktusokban Zsigmond – az általa folytatott politikai gyakorlatnak megfelelően – igyekezett a királyi mezővárosok érdekeit védeni. Így történt ez esetünkben is; a király a mindenkori székely ispánokat bízta meg avval, hogy a városlakók jogait és érdekeit a kézdiszéki előkelőkkel szemben védelmezzék meg: *„meghagytuk és a jelen oklevél erejével elrendeljük székelyeink mindenkori ispánjainak és helyetteseiknek (*comittimus comitibus Siculorum nostrorum, eorumque vices gerentibus)*, hogy ezen parancsunk betartására titeket, akár a ti károtokra és sérelmetekre is, igen keményen rászorítsanak és kötelezzenek, előbb mondott városlakóinkat ezen szabadságaik előjogaiban ellenetek és közületek bárki ellen védjék, oltalmazzák és óvják felségünk személyében és a jelen oklevél ereje által e részben rájuk ruházott hatalomnál fogva".*[365] Bár a székelyföldi mezővárosi fejlődést nem lehet egyedül Zsigmond személyéhez kapcsolni, az kétségtelen, hogy e folyamat az ő uralkodása alatt okozott olyan súlyú gondokat, amelyek szükségessé tették az ispánok bevonását e problémák kezelésébe, evvel pedig feladatkörüknek a kibővítését.[366]

A mezővárosok és a széki előkelők közötti nézeteltérések átvezetnek bennünket a székely ispáni tevékenység egy olyan területére, amely az Anjou-kori forrásokban még nem, pontosabban nem ilyen formában jelent meg. E tevékenység a székely társadalmon belüli feszültségek növekedésével és az ebből eredő konfliktusokkal függ össze. A társadalmi viszonyok és az ispáni feladatkör e szeletébe enged bepillantást Kusalyi Jakcs János 1427. május 13-i oklevele. Eszerint a király az ispánnal, báróival és a sepsiszéki előkelőkkel közösen törvényszéket tartott (*pro tribunali consedisset*) Sepsiszent-

---

[365] **1427. V. 9.**: DF 253 569 (SZO. I. 122–124.). Ford.: *A középkori székelység* 103–104. A székelyföldi mezővárosi fejlődésre: Benkő–Demeter–Székely: *Középkori mezőváros a Székelyföldön*; *Székelyföld története* I. 234. skk.

[366] Nem tekinthető véletlennek, hogy az oklevél 16. századi másolata szerint Kusalyi Jakcs János volt az ügy előterjesztője: *„Relatio Joannis Jakch Comitis Siculorum"* (DF 286 480).

györgyön, melynek során az előkelők egybehangzóan bizonyították, hogy Bálint fia János, valamint Gidófalvi Barnabás fiai, Péter és Mihály felmenőikkel és leszármazóikkal együtt az *Aghaz* nembe tartozó igaz nemes székelyek (*fuissent et essent de vero et certo genere nobilium Siculorum wlgo Aghaz nominatorum*). Maga az eset első látásra nem tűnik rendkívülinek, hiszen korábban is volt rá példa, hogy a király vagy valamelyik főtisztviselője székelyek jogállása vagy székelyekhez való tartozás ügyében hozott ítéletet. Ezek az Árpád-, illetve Anjou-kori ügyek azonban vagy olyan státusperek voltak, amelyek akörül forogtak, hogy egyes személyek vagy székely csoportok milyen jogállással rendelkeztek, vagy a székely közösségbe való befogadásra, illetve birtokbaiktatásra vonatkozó királyi parancsok voltak.[367] Kusalyi Jakcs János oklevele azonban olyan esetről tudósít, amikor nem a székelyek közösségébe való befogadás, hanem a székely nemesek nemébe, azaz a tisztviselő, kiváltságokkal rendelkező réteghez való tartozás volt a tét. Bár a sepsiszéki előkelők egyöntetűen igazolták Bálint fia János és társai jogállását, ahhoz, hogy státusuk valóban biztos és kétségbevonhatatlan legyen, szükség volt a király és bárói – köztük a székely ispán – megerősítésére is. Arra, hogy e státus kétségbevonására mindezek ellenére számítani lehetett, az oklevél záró

[367] Így például **1217**-ben a Váradi Regestrum egyik bejegyzése arról a perről tudósít, melynek során egy Deus nevű személynek sikerült bizonyítania, hogy nem tartozik a „Székelyszáz" nevű bihari katonai egységbe, hanem teljesen szabad ember (VR. 213; *A középkori székelység* 70–71.). IV. Béla – pontosan nem meghatározható időpontban, de talán a tatárjárást követő évtizedekben – a nagyvátyi székelyek csoportját a királyi serviensek rangjára emelte (SZO. I. 14–15.; *A középkori székelység* 71–72.); V. István megparancsolta a telegdi (udvarhelyi) székelyeknek, hogy Éliás fia Lőrincet és az ő fiát, Leustákot fogadják be közösségükbe (US. I. 107–108.; EO. I. 292.; *A középkori székelység* 154.); Székely Domonkosnak sikerült bizonyítania, hogy a sásvári székelyek közé tartozó igazi székely, amelyről Károly Róbert, majd később Nagy Lajos is kiváltság-, illetve megerősítő levelet adott ki (Jakubovich Emil: *Ugocsa-szabolcsi székelyek* 206–207.; *A középkori székelység* 73–77.). **1324. VI. 17**-én Károly Róbert megparancsolja az erdélyi káptalannak, hogy Opor fia Sandurt és Pál fia Egyedet – miután a csíki székelyek parancsának ellentmondtak, az idézésre pedig nem jelentek meg – újra iktassa be a Lokazzun nevű birtokba (SZO. I. 42–43.; AKO. VIII. 159–160., 312–314. sz.).

rendelkezése utal, mely azzal fenyegeti az esetleges ellentmondókat, hogy a megvádolt személyek vérdíjában marasztaltatnak el.[368] Mindez arra utal, hogy az előkelők „rendje" nem csak elkülönült a székely társadalom többi rétegétől, hanem egyre zártabbá, az oda való bejutás pedig fokról-fokra nehezebbé vált. Előjele volt ez azoknak a belső feszültségeknek, amelyek a maguk teljességében csak a következő évtizedekben mutatkoztak meg.

E társadalmi problémákat újabb aspektusból láttatja Zsigmond király 1430. július 19-i, Csáki László erdélyi vajdának szóló levele. Ebből kiderül, hogy szinte az összes székely felkelt (*nonnulli immo fere omnes Siculi ipsarum partium nostrarum Transsiluanarum*) és sok nemes birtokát elpusztították, illetve elfoglalták. Ha a székely ispánok – Kusalyi Jakcs János és Mihály – nem tudnának véget vetni a zavargásnak, a vajda és a szászok siessenek minden erejükkel a segítségükre.[369] Nem ez volt az első eset, hogy a székelyek a szomszédos nemesekkel birtokügyben konfliktusba keveredtek; ezek a viszályok akár évszázadon át is húzódhattak.[370] Arra azonban még nem volt példa, hogy olyan nagy mérvű zavargás törjön ki, amelynek a megfékezéséhez az erdélyi vajda és a szászok hadereje is szükségeltetett. Nincs róla tudomásunk, hogy korábban a székely ispánoknak ilyen jellegű feladattal kellett volna megbirkózniuk. Úgy tűnhet, hogy a székelyek és a nemesség közötti ellentétek függetlenek voltak a társadalmi feszültségektől. Valójában éppen ezek állnak a háttérben. Székelyföldön a földművelés lehetőségei eléggé korlátozottak voltak. A szűkös termőterület elosztása a népesség növekedésével egyre nehezebbé vált. Ez természetesen hozzájárult a belső feszültségek növekedéséhez. Ezek levezetésére nyújtott volna lehetőséget a terjeszkedés, ha a határok nem állandósultak volna a 14. századra. Így Székelyföld kibővítése csak a környező nemesi birtokokon keresztül volt lehetséges, ami természetesen nem bizonyult járható útnak, s

---

368 *„si quispiam prefatum Johannem aut suos successores patrueles de nobile Seniorum non esse allegaret, et hoc ipse Johannes vel suus frater cum idonea persona probare posset, extunc in homagio ipsius conuincatur ipso facto, harum literarum nostrarum testimonio mediante"* (DL 105 984; SZO. III. 44.)

369 DL 74 049 (SZO. III. 48., US. IV. 405–406.)

370 Erre példa a sepsi székelyek és a hídvégi nemesek birtokvitája: *A középkori székelység* 94–101.

nem is szolgálhatott a társadalmi problémák elodázására. A Zsigmond uralkodása alatti komoly mértékű konfliktus e próbálkozás záróakkordját jelenti, egyben jelzi a belső konfliktusok nyílt színre terelődését, ami majd maga után vonja az ispáni feladatkör változását is. Ez azonban már a következő időszak történetéhez tartozik.

A székely ispáni szerepkör további módosulásának az alapját nem kizárólag a székelység belső viszonyai, hanem a tágabb értelemben vett erdélyi társadalmi-politikai viszonyok szolgáltatják. Fentebb már utaltunk rá, hogy az utolsó, klassszikus értelemben vett vajdai *generalis congregatió*ra Stiborici Stibor vezetésével, 1412 folyamán került sor a királyi birtokadományozások felülvizsgálata kapcsán. A *congregatio* állandó résztvevője volt Nádasi Mihály székely ispán is. Az ezt követő időszakban a vajdai közgyűlések átadták a helyüket más fórumoknak: egyrészt az alvajdák által vezetett *octavalis* törvényszéknek (melynek székhelye az 1430-as évekre Torda lett), másrészt a nyolcados törvénykezésen kívüli gyűléseknek, melyeken a nemesség mellett részt vettek a székelyek és a szászok is.[371] Ez utóbbiak – mint fentebb már utaltunk rá – a hagyományos felfogás szerint a három kiváltságokkal rendelkező erdélyi nemzet (*natio*) rendi jellegű összejöveteleit jelentették. A kezdetek – Mályusz Elemér megállapítása szerint – az 1410-es évek második feléig nyúlnak vissza: *„az első olyan, országgyűléshez hasonló tanácskozás, amelynek tárgyáról és lefolyásáról tájékoztatnak emlékeink, az 1415–1419 közti években zajlott le”*.[372] Az eseményről Upori István erdélyi püspök, Csáki Miklós vajda és Nádasi Mihály székely ispán pontosan nem datálható (1415. március 4. – 1419. március 20. között kibocsátott) oklevele tudósít. A kiadók arról értesítik a hét szász szék egyetemét, hogy tordai gyűlésükön a nemesek (*partis Transiluanae regni nobilibus*) Zsigmond király levélben megfogalmazott kívánságainak megfelelően egyhangúan elfogadták, hogy ha szükséges, saját erejüknek egyharmadát, a parasztságnak pedig tizedrészét hadba küldik (*tertiam partem nobilium, decimam vero rusticorum*). Egyúttal felszólítják a szászokat, hogy a nemesekhez hason-

[371] Janits Iván: *Az erdélyi vajdák* 48–50.
[372] Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom* 39.

lóan haderejük egytizedét bocsássák az uralkodó rendelkezésére.[373] (Minden bizonnyal hasonló tartalmú levelet kaptak a székely székek is.) Az alvajdai *congregatio* a király kérésének elfogadásával és általános érvényű határozattá emelésével kilépett a szokásos törvényszéki gyűlések keretéből, s közeledett a majdani tartománygyűlések irányába. A különbség elsősorban az volt, hogy tagjai sorából, valamint a döntéshozatalból ekkor még hiányoztak a székelyek és a szászok.[374] Ezt a hiányt pótolta a paraszttháború közepette 1437. szeptember 16-án Kápolnán megkötött unió. Az eseményre Váraskeszi Lépes Loránd alvajda vezetésével, valamint Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik székely ispánok részvételével került sor. Az oklevelet kiállító alvajda szavai szerint a *„nemesek, a szászok és a székelyek között testvéri egyezséget létrehoztunk* (inter praedictos nobiles ac Saxones et Siculos talem fraternam disposuimus unionem)*”*. A felek *„kölcsönösen megesküdtek, hogy ennek az országnak a védelmében szétválaszthatatlanok maradnak* (se inseparabiles ab invicem iuraverunt in defensione huius regni observaturos)*”*. Ha azonban valamelyikőjüknek a királlyal támadna konfliktusa, *„akkor a másik két fél nem siet másképpen segítségül menni, mint azáltal, hogy meghajtott térddel a harmadik félnek kegyelmet eszközöl ki, más támogatást semmiképpen nem köteles nyújtani* (tunc aliae duae partes non aliter nisi flexis gemibus gratiam tertiae parti impetrare succurrerent nec aliud iuvamen ullomodo praestare teneantur nec ausis in modo aliquali)*”*. A továbbiakban egyebek között szó esik még a hadjáratok idején követendő magatartásról, a három fél egymás iránti segítségnyújtási kötelezettségéről, illetve az egymás közötti peres eljárások szabályozásáról.[375] Bár a szövetséglevélben nem fordul elő a „rendi nemzet” jelentésű *natio* szó, kétségtelen, hogy *„az unió rendi jellegű”*.[376] Erdély kiváltságokkal rendelkező népelemei testületként jelennek meg, amikor védelmi jellegű szövetséget kötnek egymással, vagy amikor – igaz, nagyon óvatos fogalmazásba burkolva – a királlyal szemben lépnek fel, de akkor is, midőn egymás közötti konfliktusaikat igyekeznek rendezni. Az idézetek mind a sajátos erdélyi

---

[373] DF 244 643 (US. III. 651.; SZO. III. 38–39.)

[374] Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom* 39.

[375] DF 244 724 (US. IV. 638–40., magyar ford.: Demény Lajos: *Parasztfelkelés forrásai* 92–94.).

[376] Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom* 41.

rendiség kezdeteiről tanúskodnak.[377] E renddé válási folyamat befolyásolta a székelység és a felette álló főméltóság történetét, szerepét. Zsigmond uralkodásának idején mindebből talán az a legszembeötlőbb, hogy a székely ispánok ott bábáskodtak e rendiség, illetve a rendi országgyűlések születésénél.[378]

Mielőtt azonban rátérnénk a Zsigmond halálát követő időszak fejleményeire, válaszolni kell a korábban feltett kérdésre: vajon önálló korszaknak tekinthető-e a császár-király uralkodása a székely ispáni méltóság történetében? A válaszadást segítő, fentebb megfogalmazott szempontokat lehetne ugyan bővíteni (így például a későbbiekben részletesen szólunk még a székely ispánok igazságszolgáltatói szerepköréről), ennek ellenére úgy véljük, hogy az e szempontok alapján elvégzett elemzésből egyértelműen kiderül, hogy a fél évszázados időszak olyan ismérvekkel rendelkezik, s olyan fejleményeket produkált a tisztség vonatkozásában (többes tisztségviselés, székelyföldi mezővárosi fejlődés, katonai szerepkör jelentőségének növekedése, rendies jellegű fejlemények stb.), melyek révén mind az előző Anjou-kortól, mind pedig az ezt követő – alább felvázolandó – korszaktól jól elkülöníthető és megkülönböztethető. Zsigmond uralkodása nem csak önálló, de több szempontból a további fejlődést is meghatározó periódusa volt a székely ispáni méltóság történetének.

---

[377] Az unióra és a három erdélyi rendi nemzetre: Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom* 38. skk; *Erdély története* I. 347–352., 355–356.; Demény Lajos: *Parasztfelkelés* 154–160., 178–179.

[378] Mint fentebb már jeleztük, az erdélyi rendiség kérdéskörét csak annyiban kívánjuk érinteni, amennyiben ez témánkkal összefügg, s nem kívánunk a hagyományos és az újabban felmerülő ellentétes nézetek között igazságot tenni.

A Hunyadiak kora

1441. január elején I. Ulászló hívei Hunyadi János szörényi és Újlaki Miklós macsói bán vezetésével döntő vereséget mértek Bátaszéknél az Erzsébet királynét és fiát, Lászlót támogató lázadókra. Bár a trónharc ezzel még nem ért véget, a győzelem mégis nagy jelentőségű volt, mert megszilárdította a lengyel király helyzetét Magyarországon, ellenfelei mozgásterét viszont jelentősen korlátozta.[379] Ulászló nem maradt adósa azoknak, akiknek a sikert köszönhette, s Hunyadit meg Újlakit korábbi tisztségeik mellé újabbakkal halmozta el: egyebek mellett erdélyi vajdává és székely ispánná nevezte ki őket. Evvel első ízben egyesült a két méltóság ugyanabban a kézben, ami új korszak beköszöntét jelezte a tisztség történetében.[380] Korábban ugyanis óvakodtak attól az uralkodók, hogy az erdőntúli terület két legfontosabb hivatalát, s az ahhoz kapcsolódó erőforrásokat egyetlen tisztviselő rendelkezésére bocsássák. Máskor is megtörtént ugyan, hogy testvérpár töltötte be a vajdai és a székely ispáni méltóságot, s az sem számított rendkívülinek, ha az idősebb testvér öccse honorjával és embereivel is rendelkezett (mint például Lackfi Dénes vajda és öccse, Miklós székely ispán esetében[381]), ezt azonban csak afféle „csendestársként", a családi munkamegosztás keretében tehette; mind a királyi kancellária, mind maguk az érintettek tisztában voltak azzal, hogy kié a tisztség hivatalosan, ki látja el az ahhoz kapcsolódó katonai, bíráskodási, közigazgatási feladatokat, s hogy kié a felelősség. Döntésével Ulászló végleg szakított Zsigmond azon török-

---

379 Teke Zsuzsa: *Hunyadi János és kora*. Magyar História. Bp. 1980. 101–103.; Szakály Ferenc: *Virágkor és hanyatlás*. Magyarok Európában II. Bp. 1990. 36–37.

380 Kán László ugyan magához ragadta a vajdai és a székely ispáni méltóságot is, ezeket azonban nem királyi akaratból, hanem törvénytelenül birtokolta (Janits Iván: *Az erdélyi vajdák* 21. 14. sz. jegyzet; Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom* 9.), s a későbbiekben kénytelen volt lemondani a székely ispánságról. Szécsényi Tamás ispánságának a feltételezése viszont – mint korábban erre rámutattunk – téves forráskölcsön alapult.

381 Engel Pál: *Honor, vár, ispánság* 984.

vésével, hogy a székely ispáni kormányzati-területi egység révén képezzen ellensúlyt a vajdai hatalommal szemben. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy befejeződött, s visszafordíthatatlanná vált a Zsigmond-kori hatalmi struktúra felbomlása, ami viszont óhatatlanul maga után vonta – ha nem is azonnal és látványosan – a székely ispáni tisztség súlyának, a többi méltóság körében elfoglalt helyzetének a változását. Hogy mi vezetett el a két hivatal egy kézben történő összevonására, az több tényezővel is magyarázható. Szerepe volt ebben a királyi hatalom meggyengülésének, s az ország politikai struktúrája megváltozásának, annak, hogy Hunyadi számára Erdély természetes hatalmi bázist jelentett, de nem szabad figyelmen kívül hagyni a katonai szempontokat sem: Zsigmond halála után az erdőntúli vidékre nehezedő török nyomás csak súlyosbodott, a betörések gyakoribbá és pusztítóbbá váltak, mint korábban. Ebben a helyzetben egyáltalán nem meglepő, hogy a tartomány katonai szempontból legfontosabb két posztja egy kézbe került: ez hozzájárult a rendelkezésre álló erők jobb koncentrálásához, gyorsabb és jobb kihasználásához. A későbbiekben még visszatérünk e fejlemény társadalmi hátterére, így most csak utalni szeretnénk arra, hogy az erdélyi rendiség, a három „nemzet" kialakulása szintén szerepet játszott a vajdaság és a székely ispánság egyesítésében. Mindazonáltal egyelőre nem történt meg a két tisztség teljes összeolvasztása, amit egyebek mellett az is bizonyít, hogy 1446 után huzamosabb időre visszaállt az eredeti gyakorlat, s külön személyek töltötték be a vajdai és az ispáni méltóságot.

1441-ben az említett tisztségeken kívül Hunyadi és Újlaki kezébe került a temesi, csanádi és a csongrádi ispánság, valamint a legfontosabb végvár, Nándorfehérvár is. E hatalmas territóriumot elvileg közösen kormányozták, valójában egyfajta munka- és hatásköri megosztás működött közöttük. *„Újlaki a Tiszától nyugatra építette ki területi befolyását, ahol családi birtokai is feküdtek, a keleti részek kormányzását pedig meghagyta vezértársának. Oda csupán familiárisait küldte, akik az érdekeit képviselték és közreműködtek az óriási territórium igazgatásában."*[382] Erdélyt és a székely ispánságot illetően azt lehet mondani, hogy Újlaki szerepe formális volt; e részeken Hunyadi tartotta kézben a ha-

[382] Engel–Kristó–Kubinyi: *Magyarország története* 201.

talmat. Kiviláglik ez már abból is, hogy hivatali idejéből több tucatnyi olyan oklevél maradt fenn, amelyeket erdélyi vajdaként és székely ispánként bocsátott ki, míg Újlaki esetében ez a szám nem éri el a fél tucatot sem, s ezek között is alig akad ténylegesen erdélyi vonatkozású. Amikor tehát a székely ispánság ezen évekbeli történetéről szeretnénk képet nyerni, ezt alapvetően Hunyadi János tevékenységének a vizsgálata révén kaphatjuk meg.

Hunyadi és Újlaki kinevezésére nem sokkal a bátaszéki győzelem után, valószínűleg 1441. február elején kerülhetett sor. Erre utal, hogy az előző erdélyi vajdák, a Losonci Dezsőt felváltó Kusalyi Jakcs Mihály és László ez év január 16-án szerepelnek utoljára az iratokban mint erdőntúli méltóságviselők; február 20-án már Hunyadi viseli ezt a címet, míg Újlaki március 7-én szerepel első ízben e titulussal a forrásokban.[383] Január 13-án még Erzsébet királyné székely ispánja, Losonci Bánfi István bocsátott ki oklevelet Kolozsvárott, április 8-án viszont már arról olvashatunk a kolozsmonostori konvent oklevelében, hogy *„Johannes de Hwnyad inter ceteras honorum ipsius dignitatis vaivoda Transsilvanus necnon Themesiensis et Siculorum comes personaliter coram nobis constitutus”* megfogadta, hogy a várost megvédi régi kiváltságaiban.[384] Újlaki jóval később, csak 1442. június 23-i, saját kibocsátású (egyébként nem erdélyi vonatkozású) diplomájában szerepel székely ispánként.[385] Mindeközben a korábbi székely ispán, a szintén Ulászló-párti Bebek Imre még 1441. július 3-án kiadott oklevelében is hivatalban levőnek mondja magát (*Emericus Bubek de Pelsewch comes Siculorum*); hogy nem önkényesen, azt Ulászló három nappal későbbi irata igazolja, amely székely és borsodi ispánnak címezi őt.[386] Mindebből tévedés lenne arra a következtetésre jutni, hogy Újlaki csak később nyerte el a székely ispáni méltóságot, s arra sem gondolhatunk, hogy Bebek Imre szembefordult a döntéssel, s még fél évvel az új tisztségviselők kinevezése után is megmaradt jogtalanul a hivatalában; addigi és későbbi pályafutása, valamint Ulászló említett oklevelének az ismeretében ez a megoldás is kizárható. A

---

[383] Engel Pál: *Archontológia* I. 14–15.

[384] DL 36 899 (US. V. 81.).

[385] *„Nos Nicolaus de Wylak wayuoda Transilvanus et banus Machoviensis necnon Siculorum ac comitatuum Themesiensis, Albensis comes”* (DL 13 683).

[386] DL 13 683; DL 97 181.

tisztség körüli „torlódásnak” a magyarázata a Hunyadi és Újlaki közötti munkamegosztásban rejlik. E munkamegosztás értelmében Hunyadi egyedül érkezett tartományába, s így látott neki a hatalmas territórium átszervezésének, biztos hátországgá formálásának. Mivel Újlaki a teendők elvégzésében ténylegesen nemigen vett részt, így Hunyadi számára bizonyára kapóra jött az évek óta hivatalban levő Bebek Imre segítsége (arról nincs adatunk, hogy Csáki Ferenc is megőrizte-e még egy ideig a posztját), aki egyúttal a folytonosságot is biztosítani tudta. Huzamosabb időn keresztül természetesen nem volt fenntartható az az állapot, hogy párhuzamosan három (esetleg négy?) tisztségviselő is betöltse a méltóságot, így, miután Hunyadi kiépítette a saját hatalmi rendszerét, Bebek Imre megbízatása – valószínűleg még a nyár folyamán – véget ért. Ez azonban nem jelentette azt, hogy kapcsolatai is megszakadtak Erdéllyel, hiszen néhány év elteltével vajdaként tért vissza a tartomány élére, míg egykori tisztségviselő társa, Csáki Ferenc újból székely ispán lett.

Mint említettük, a vajdai és székely ispáni teendők ellátása alapvetően Hunyadi Jánosra hárult. Újlaki Miklós ugyan familiárisai révén képviseltette magát Erdélyben,[387] de nem mélyedt el a tartomány ügyeinek az intézésében. Kevés számú, vajdaként és székely ispánként kibocsátott oklevele közül csak két erdélyi vonatkozású akad, ezek is Hunyadival közös kiadásúak. Igaz, mind a kettő kapcsolódik a székely ispánsághoz: 1443. március 2-án megújították a Havasalfölddel kereskedő brassóiak és a barcaságiak kiváltságait és szabályozták a vámtételeket, megparancsolva törcsi és királykői várnagyaiknak (*vobis castellanis nostris castrorum Thercz et Keralkew per nos constitutis et futurum constituendis*), hogy e szabadságjogokat ne sértsék meg. Hasonló tartalmú parancslevelet intéztek törcsi várnagyaikhoz (*vobis castellanis nostris in castro Tercz per nos nunc constitutis et in futurum constituendis*) 1446. március 15-én is.[388] Törcs és Királykő is a székely ispáni honor részét képezték, az ott szedett vámok az ispáni jövedelmeket gyarapították. E példák azonban kivételt jelentenek. Az esetek túlnyomó többségében Hunyadi volt az, aki az ügyekben el-

---

387 Alvajdáira vonatkozóan: Engel Pál: *Archontológia* I. 15.

388 **1443. III. 2.**: DF 246 907 (US. V. 106–107.); **1446. III. 15.**: DF 246 913 (US. V. 164.)

járt, így a vele kapcsolatos vagy az általa kiadott iratok alapján kaphatunk képet arról, hogy milyen is volt a székely ispáni méltóság helyzete a két tisztség – a vajdai és az ispáni – első egyesítése során.

Hogy mikor intézkedett Hunyadi székely ispánként és mikor vajdaként, azt elsősorban az oklevelek alapján lehet eldönteni – már amikor egyértelműen szét lehet választani a két funkciót. Nem nehéz felismerni a „színtiszta" vajdai hatáskört, amikor például a kolozsmonostori konvent már idézett oklevelében Kolozsvár városi kiváltságainak a megőrzésére tesz fogadalmat vagy midőn vármegyei területen levő birtokok örökhagyása, illetve adományozása kapcsán intézkedik.[389] Más esetekben ennél nehezebb a döntés, vagy éppen nem is lehet szétválasztani a két hatáskört. Számos diploma maradt ránk, melyekben Hunyadi János az erdélyi szászokat érintő kérdésben intézkedik. Egyes esetekben egyértelmű, hogy vajdai minőségében cselekszik, mint például amikor 1443. május 23-án átírja a bolkácsi és a sitvei szászok jogait tartalmazó oklevelet, melyet vajda elődje, Csáki László bocsátott ki 1434-ben.[390] Brassó és a Barcaság vagy Beszterce vonatkozásában már korántsem ilyen egyszerű a helyzet. Mind a két terület – annak ellenére, hogy jelentős eredményeket ért el az önkormányzatiság kiépítésében – sok szállal kapcsolódott a székely ispáni hivatalhoz, de a vajdasághoz is. Ennek megfelelően a korábbi időszak vonatkozásában is keveredtek a hatáskörök, s még inkább így volt ez az „egyesítést" követően. Volt, hogy a király – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – eleve a jelenlegi és jövőbeni vajdákat és székely ispánokat bízta meg parancsa teljesítésével, mint például 1442. június 29-én, amikor elrendelte, hogy a beszterceieket a tőlük jogtalanul elvett és eladományozott falvak és birtokok élvezetében mindenkivel szemben védjék meg.[391] Más esetben viszont nemigen lehet megállapítani, hogy milyen minősé-

---

[389] Így például: **1441. V. 14.** (DL 37 600); **1443. V. 22.** (DL 30 817, US. V. 113–114.); **1444. V. 26.** (DF 277 501; US. V. 138.).

[390] DF 244 749 (US. V. 114–115.).

[391] *„vobis fidelibus nostris vaivodis partium nostrarum Transsiluanarum...et comitibus Siculorum...nunc constitutis et in futurum constituendis firmissime praecepientes mandamus, quatenus omnes illas villas et possessiones, ad praetactas civitatem et districtum pertinentes...contra quoslibet indebite impetitores protegatis tueamini et defendatis"* (DF 247 258; US. V. 99–100.).

gében intézkedik a vajda-ispán: így az 1442. szeptember 17-i oklevél szerint a brassói bíróság által vagyon- és jószágvesztésre ítélt polgárnak kegyelmet eszközölt ki (*quae facta est per magnificum dominum, dominum Johannem de Hwnyad weyvodam Transsiluaniae, comitemque Siculorum et cetera*); 1444. július 3-án a király nevében engedélyezi a brassói polgároknak és a barcasági lakosoknak (*nos in persona serenissimi domini nostri praetitulatis sagacibus viris civibus in civitate dicta Brassouiensi necnon alterius cuiusvis status hominibus in regione Barcza commorantibus talem facultatem nostram potestatisque nostrae plenitudinem duximus annuendam et concedendam*), hogy a gonosztevők elszaporodása miatt a latrokat elfoghassák és elítélhessék, kivéve három birtokosnak a területét; ugyanezen a napon még egyházi adomány ügyében is intézkedik.[392] Vannak olyan esetek, amelyek a szászokkal kapcsolatos székely ispáni hatáskör bizonyos elemeinek a továbbélésére utalnak. Ebbe a sorba tartoznak Hunyadi és Újlaki fentebb már idézett közös kiadású oklevelei, melyekben a barcasági és brassói kereskedők jogainak és kiváltságainak a tiszteletben tartására szólítják fel törcsi és királykői várnagyaikat. E két vár a székely ispáni honor tartozéka volt, az élükön álló tisztviselők pedig a mindenkori ispánok rendelkezése alá tartoztak, így a vajda-ispánok intézkedésében az utóbbi hatáskör domborodik ki. E vonatkozásban a harmadik vár, Höltövény egykori várnagya, Árapataki Antal (*Antonius de Arapathaca, pridem castellanus noster de Heltweny*) is szerepel Hunyadi 1442. június 15-i oklevelében mint a mirkevásári szászok által megkárosított, majd az (ebben az esetben ispáni szerepkörben eljáró) méltóságviselő intézkedésére kártalanított peres fél. Még világosabban rajzolódik ki ez a szerepkör Hunyadi János másik, 1444. május 25-én kiadott oklevelében, melyet Betleni Gergely és Emőkei Miklós székely alispánokhoz intézett (*egregiis viris Gregorio de Betlen et Nicolao de Emeke vicecomitibus Siculorum*), felszólítva őket arra, hogy a legutóbbi országgyűlés határozatának megfelelően a Brassó városához és a Barcasághoz tartozó, de jogtalanul eladományozott birtokokat vegyék vissza a kedvezményezett nemesektől, s adják vissza a városnak, illetve a kerületnek.[393] Hunya-

---

[392] **1442. IX. 17.**: US. V. 102.; **1444. VII. 3.**: DF 246 911 (US. V. 141–142.); DF 286 644.

[393] **1442. VI. 15.**: US. V. 98.; **1444. V. 25.**: DF 246 910 (US. V. 137.)

di nem az alvajdákhoz, hanem egyértelműen az alispánokhoz címezte levelét, ami arra utal, hogy ebben a kérdésben a székely ispán, illetve tisztviselői voltak az illetékesek. Összegezve a fenti iratok tanúságát, úgy tűnik, hogy a két méltóság első egyesítése során a szászok vonatkozásában még nem mosódtak teljesen egybe a jogkörök; voltak ugyan olyan esetek, amikor a két szerepkört nem tudjuk egyértelműen elkülöníteni (valószínűleg maguk a kortársak sem lettek volna erre képesek), máskor viszont világosan elválik, hogy Hunyadi vajdai, illetve székely ispáni minőségében járt el. Meg kell azonban jegyezni, hogy a jövő útja nem az elkülönülés konzerválása felé, hanem a székely ispáni fennhatóságnak a szász területek feletti megszűnése irányába vezetett.

A Besztercével és Brassóval kapcsolatos iratok átvezetnek bennünket azokhoz a forrásokhoz, amelyek kifejezetten székely vonatkozású ügyekkel foglalkoznak. A székely ispánok elsődleges feladatköréről tájékoztató iratok között több olyan is van, amelyek székelyek és szászok közötti konfliktussal foglalkoznak. Antal brassószéki dékán 1442. július 26-án kelt oklevele tanúsítja, hogy Hunyadi János vajda és a székelyek három neme ispánja (*Johannis de Hwnyad vaivodae Transsiluani et trium generum comite Siculorum*) ítéletének megfelelően a földvári és veresmarti előkelők megfizették előtte a csíki székelyek képviselőinek hat, nem szándékosan megölt társuk vérdíját.[394] Más esetben a szászok voltak a kárvallottak, mint például 1444-ben, amikor Csernátoni Imre fia, Domonkos a brassói Mártontól huszonhárom ökröt rabolt el. Az ügyre vonatkozóan Hunyadi két oklevele maradt fenn: május 25-én felszólítja a kézdiszéki elöljárókat, hogy az elkövető részéről adassanak elégtételt a kárvallottnak, különben a brassói városi tanácsot hatalmazza fel, hogy bármilyen módon is, de elérje ezt (*ex parte antefati Dominici filii Emerici omnimodam recipiant satisfactionem*). A következő levél már közvetlenül az elkövető Nyújtódi Domonkost és Demetert szólítja fel az ökrök visszaszolgáltatására megismételve a kilátásba helyezett szankciót.[395] Rendkívül

[394] DF 278 702 (US. V. 100–101.) Hunyadi **1442. V. 28**-án az egyezség megkötése érdekében a brassói elöljárókhoz írott (csak vajdaként szignált) levele: US. V. 97–98.; SZO. III. 58–59.

[395] **1444. V. 25.**: DF 246 908 (US. V. 136.); **1444. VIII. 28.**: DF 246 909 (US. 146.)

tanulságosak azok az oklevelek, amelyek a székely alispánok szerepére világítanak rá. A fentebb már idézett iraton kívül több ilyen jellegű is fennmaradt ezekből az évekből. 1444. június 13. után a Kusalyi Jakcsok a kolozsmonostori konvent előtt tiltják Betleni Gergely alispánt Radnavölgy kerület és a vár elfoglalásától. A vár, mint korábban már szó esett róla, egy ideig a székely ispáni honor tartozéka volt, majd a Kusalyi Jakcsok kezére jutott a kerülettel együtt. Betleni Gergely valószínűleg hivatali birtokként tartott igényt rá, azonban kétséges, hogy törekvése sikerrel járt volna, mivel a Kusalyi Jakcsok még 1460-ban is tiltották Mátyást a vár és Radnavölgy Szilágyi Mihály részére történő eladományozásától.[396] Az alispáni tevékenység más oldala villan fel Hunyadi János 1441. május 5-i oklevelében, mellyel igazolja, hogy az előző évi Márton napi cenzust Emőkei Miklós székely alispán (*Nicolao de Emeke vicecomiti Siculorum*) közvetítésével átvette és a királynak továbbította. Május 13-án kiadott iratában maga az alispán is nyugtatja a brassóiakat és a barcaságbelieket a királynak járó évi adó megfizetése felől.[397] Emőkei Miklós a kolozsmonostori konvent 1444. április 24-ei és 1446. január 20-ai bejegyzésében is említésre kerül familiárisai révén, akik másokkal együtt emberölésbe keveredtek.[398]

A források több dologról is vallanak. Egyrészt rámutatnak arra, hogy a székely ispáni honor – megfogyatkozva bár, de – még ekkor is létezett, s nem olvadt még össze a vajdai honorral. Ezt erősíti meg az is, hogy a szászokkal kapcsolatban világosan kitapintható az önálló székely ispáni jogkör megléte, bár kétségtelen, hogy – ezen a téren – már megindult a hatáskörök egybemosódása. Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy az 1441. évi egyesítés fordulópontot jelentett a méltóság történetében. A vajdai és székely ispáni hivatal egy (illetve kettő) tisztviselő kezébe való összevonása nem pusztán formalitás és nem a véletlen műve volt, hanem új szakaszt jelentett a méltóság történetében. Ezt a későbbi fejlemények egyértelműen iga-

---

[396] **1444. VI. 13. u.**: DL 36 406 (Jakó Zsigmond: *Kolozsmonostor* I. 496. sz.); **1460. II. 11.**: DL 36 392 (Jakó Zsigmond: *Kolozsmonostor* I.1425. sz.)

[397] **1441. V. 5.**: DF 246 669 (fél sornyi kihagyással: US. V. 82–83.; **1441. V. 13.**: DF 246 527 (SZO. III. 56.; némi kihagyással: US. V.82–83.)

[398] **1444. IV. 24.**: DL 36 406 (Jakó Zsigmond: *Kolozsmonostor* I. 491. sz.; **1446. I. 20.**: DL 36 391 (Jakó Zsigmond: *Kolozsmonostor* I. 550. sz.)

zolják: a székely ispáni méltóság végleg beleolvadt a vajdai hivatalba. Ez az út azonban több szakaszból állt és több mint negyed évszázadig tartott. Hunyadi és Újlaki tisztségviselése csak az első felvonása volt e folyamatnak, amelyet több éves szünetek szakítottak meg.

Hunyadi János és Újlaki Miklós székely ispánsága és a két méltóság első egyesítése 1446-ban ért véget. Ez év júniusában a Rákos mezején összegyűlt rendek – hogy a királynélküliség problémáját megoldják – V. László kiskorúságának idejére kormányzóvá választották Hunyadit. Az ország legfelsőbb vezetésében lezajlott változás természetesen nem hagyta érintetlenül a főméltóságokat sem. Még június folyamán megválasztották Bebek Imrét vajdának (miközben Újlaki is megtartotta, legalábbis névleg, a méltóságot),[399] Hunyadi és Újlaki pedig megváltak a székely ispánságtól. Legalábbis erre utal az, hogy a későbbiekben nem viselik a székely ispáni címet, a méltóságot pedig újból önálló tisztségviselő töltötte be Csáki Ferenc (az 1441 előtti egyik ispán) személyében. Csáki 1446. június 8-án Pesten kelt oklevelében még bihari és volt székely ispánnak mondja magát (*Nos Franciscus de Chaak comes Byhoriensis alias comes Siculorum*), a diplomát egy hónappal később, július 9-én átíró Szécsi Dénes esztergomi érsek viszont már hivatalban levő székely ispánnak címzi őt (*quasdam literas magnifici viri Francisci de Chaak comitis Siculorum*).[400] Hogy nem elírásról van szó, azt az országnagyok és prelátusok által június 23-án kiadott oklevél bizonyítja, amely a bihari és a székely ispánság birtokosának mondja őt (*magnificus Franciscus de Chaak Siculorum necnon Comitatus Bychoriensis comes*).[401] Csákit tehát – aki részt vett a rákosi országgyűlésen – Hunyadi kormányzóvá választását követően, június 8. és 23. között nevezték ki székely ispánná. Az erdélyi vajdáétól újból elválasztott tisztségét, eltérően korábbi ténykedésétől, most egyedül töltötte be. A méltóságviselésével kapcsolatosan fennmaradt – meglehetősen gyér számú – oklevelek egy része eleve nem a székely ispáni hivatali teendőkkel, hanem a Csáki Ferenc ré-

[399] MTK. I. 266.; Engel Pál: *Archontológia* I. 15.
[400] DF 283 065 (*Csáky oklevéltár* I/1. 380.)
[401] DL 70 560.

szére történő birtokadományozásokkal foglalkozik.[402] (Ezek az adománybirtokok mind Bihar megye területén feküdtek – nyilván nem véletlenül, hiszen Csáki bihari ispánságát ezekben az években is megőrizte.[403]) Hunyadi János kormányzó 1446. október 25-i parancslevele a brassói és barcasági elöljárókhoz szól, értesítve őket az új, értékálló pénz veréséről, egyben elrendelve ennek kizárólagos használatát minden más fizetőeszköz – így a havasalföldi vajda pénze – helyett. Az általánosságban az alvajdákhoz, székely ispánokhoz stb. szóló utasítása (*commisimus et harum serie committimus universis vicevaivodis, comitibus Siculorum, civitatensibus, oppidanis ac alterius cuiusvis status hominibus*) értelmében a parancs ellen vétőket le kell tartóztatni, javaikat pedig lefoglalni.[404] Csáki Ferenc saját kiadású, 1448. március 26-i levelében a Hunyadi János által neki ígért sót kéri a széki sókamarásoktól.[405] Korábban a Kusalyi Jakcsok sókamarai ispánok is voltak, ez a kapcsolat azonban csak alkalmi jellegű volt, a későbbiekben a székely ispánok nem élveztek rendszeres jövedelmet a sókamarák után; a levél tanúsága szerint Csáki is csak alkalomszerűen, a kormányzó külön engedélye alapján jutott a jól értékesíthető árucikkhez.

Csáki Ferenc egyike volt az „utolsó mohikánoknak", vagyis azon székely ispánoknak, akik nem voltak vajdák, s tisztségüket egyedül töltötték be, nem osztoztak sem rokonnal, sem idegennel. Ez az állapot 1448 folyamán megszűnt: Csáki Ferenc megvált a tisztségtől. Távozása nem bukás volt, hiszen hivatali működése alatt számos birtokadományban részesült (ilyen tárgyúak azok az oklevelek is, amelyekben utoljára szerepel székely ispánként[406]), s továbbra is megmaradt országnagynak és tisztségviselő bárónak. Utódjai a Rozgonyi testvérek lettek, néhai János tárnokmester fiai: János, Rajnáld és Osvát. A Rozgonyiak csak a székely ispáni méltóságban számítottak „újoncnak"; családjuk nagy múltú, befolyásos família

---

402 **1446. IX. 23.**: DL 71 479 (*Csáky oklevéltár* I/1. 381–83.); **1448. V. 8.**: DL 71 482 (*Csáky oklevéltár* I/1. 390–91.); DL 14 161.

403 Engel Pál: *Archontológia* II. 48.

404 US. V. 178–179.

405 DL 55 384.

406 **1448. V. 8.**: DL 71 482 (*Csáky oklevéltár* I/1. 390–391.); DL 14 161.

volt, ők maguk is az országnagyok közé tartoztak, s számos tisztséget töltöttek be korábban.[407]

A méltóság élén történő cserére 1448 júniusában kerülhetett sor: Csáki Ferenc a fentebb idézett, május 8-i oklevelekben szerepel utoljára székely ispánként, Pálóci László országbíró július 7-én kelt tanúságlevele viszont Rozgonyi Jánost tünteti fel méltóságviselőnek (*Johannes filius Johannis de Rozgon magistri thauarnicorum regalium, comes Siculorum*).[408] Az irat csak Jánost nevezi tisztségviselőnek, testvéreit még nem, ennek azonban nincs jelentősége, hiszen a valamivel később keletkezett diplomák őket is így címzik.[409] Egyértelmű, hogy a tisztséget közösen viselték, s az avval járó jövedelmeket is felosztották egymás között. A Rozgonyiak hivatalviselésével hosszú évek után visszatért az a gyakorlat, hogy közeli rokonok, mégpedig testvérek együtt töltik be a székely ispáni méltóságot. Hogy időközben a dolgok állása megváltozott, azt éppen a fenti oklevél szemlélteti a legvilágosabban. Az iratban ugyanis az országbíró tanúsítja, hogy színe előtt megjelent testvérei képviseletében is Rozgonyi János tárnokmester fia, János székely ispán, másrészt Rozgonyi István temesi ispán fia, János (*Johannes filius Stephani de eadem Rozgon comiti Themesiensis*) és megegyeztek, hogy – a székely ispánságot kivéve – ha bármilyen tisztséget meg tudnak szerezni, azon megosztoznak, ha pedig ez nem lehetséges, akkor legalább a jövedelmet osztják el egymás között. Korábban a közös tisztségviselés királyi elhatározás eredménye volt; ha az uralkodó csak az egyik testvért bízta meg valamilyen tisztség ellátásával, akkor a többiek legfeljebb „suba alatt", nem hi-

---

[407] A Rozgonyiakra: Engel Pál: *Zsigmond bárói* 440–444.; Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Básztély nem 4. tábla: Rozgonyi (Lőrinc ága). A Rozgonyiak erdélyi vonatkozású tisztségviseléseiről: Kordé Zoltán: *A Rozgonyiak és Erdély*.

[408] DL 14 181. Engel Pál: *Archontológia* I. 194. 1449-re teszi a Rozgonyiak hivatalviselésének kezdetét, az oklevél alapján azonban e dátum fél évvel előbbre hozandó. Kordé Zoltán: *A Rozgonyiak és Erdély* 67.

[409] Rajnáld **1449. I. 22**-i saját kiadású levelében már székely ispánként szerepel: *„Renoldus de Rozgon inter cetera Siculorum comes"* (DF 240 015), míg Osvát Pálóci László országbíró **1449. IV. 18**-i oklevelében szerepel először e címmel: *„pro magnificis Johanne, Rinoldo et Osvaldo de Rozgon comitibus Siculorum"* (DF 14 252).

vatalos formában részesülhettek az abból származó jövedelemből. Most azonban már más volt a helyzet. A Rozgonyiak az országbíró előtt, szabályszerű szerződésben rögzítették azt a szándékukat, hogy a méltóságokat közösen szerzik meg, s ha ez csak egyikőjüknek sikerülne, a tisztséggel járó anyagiakon akkor is megosztoznak – függetlenül az uralkodó akaratától és szándékától. Világosan mutatja ez azt az eltolódást, ami a központi hatalom és az arisztokrácia közötti erőviszonyokban Zsigmond halála óta bekövetkezett a királyság kárára. A szerződés alátámasztja azt is, hogy a főurak a méltóságokat elsősorban családi jövedelemforrásnak, az anyagi gyarapodás biztosítékának tekintették.[410]

A megegyezés egyébként nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mivel a három testvér végeláthatatlan pereskedésbe keveredett az unokatestvérrel, ifjabb Jánossal; a civódásnak ez utóbbi halála sem vetett véget, tovább folytatódott a fiával is.[411] Annál példásabb és eredményesebb volt viszont a Rozgonyi fivérek, idősebb János, Rajnáld és Osvát együttműködése. A szoros összefogás a perbeli fellépéseken túl megmutatkozott a birtokok vonatkozásában is: az adományok sohasem egyikőjüknek vagy másikójuknak szóltak, hanem mind a hármójuknak.[412] Ugyanez mondható el a tisztségviselést illetően is. A székely ispánságon testvéries szellemben osztozkodtak meg, igaz e mellett mindenkinek volt valamilyen „saját" tisztsége is. Ezek közül az erdélyi vajdaság volt a legfontosabb, amelyet 1449-től kezdődően János töltött be.[413] Így a székely ispánság megint egy kézbe került a vajdai méltósággal. Rozgonyi János egyedül nyerte el a legfőbb erdőntúli hivatalt, s testvérei hivatalosan nem tölthették be e méltóságot és nem viselhették a címet. Ennek magyarázata ab-

---

410 Bónis György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Bp. 1971. 106–107.; Mályusz: *Zsigmond király* 69.

411 A számos, e tárgyban keletkezett oklevél közül néhány: **1449. III. 6.**: DL 14 232; **1449. III. 8.**: DL 14 233; **1449. III. 19.**: DL 14 233; **1449. IV. 18.**: DL 14 252; **1449. V. 13.**: DL 14 254; **1450. VII. 3.**: DL 59 412; **1450. XI. 2.**: DL 39 294; **1458. IV. 26.**: DL 15 163; **1461. VI. 17.**: DL 14 625; **1461. XI. 30.**: DL 14 625.

412 Így pl. **1449. VI. 2.**: DL 14 255; **1453. I. 31.**: DL 14 606, DL 14 610; **1453. IX. 14.**: DL 45 085 stb.

413 Engel Pál: *Archontológia* I. 15.

ban rejlik, hogy Újlaki Miklós is viselte (1441-től folyamatosan) a vajdai tisztséget. A tényleges ügyintézésbe ugyan nem nagyon folyt bele, a jövedelmek megfelelő részére azonban minden bizonnyal igényt tartott. Ebben a helyzetben nem lett volna szerencsés, ha egyszerre négy erdélyi vajda tevékenykedik, s próbál megosztozni a javadalmakon. A vajdaság és a székely ispánság összefonódása ettől azonban még bekövetkezett. Újlaki évek óta nem viselte a székelyek elöljárójának a tisztségét, Rozgonyi János viszont testvéreivel közösen töltötte be azt. Vajdai méltósága így hivatalosan, de a tényleges helyzetet tekintve is a két tisztség újbóli egyesülését jelentette.

Hogy e folyamat a korábbi szakaszhoz (Hunyadi és Újlaki szerepléséhez) képest előrébb jutott, arra a helyettes tisztviselők szolgáltatnak bizonyítékot. Az első „egyesítés" során az alvajdák és az alispánok megőrizték különállóságukat, a két hivatal megtartotta teljes önállóságát és egymástól való függetlenségét. A Rozgonyiak tisztségviselése ezen a téren is változást hozott. Tarkői Rikalf György alvajda egyszersmind székely alispánként is tevékenykedett. 1453. július 2-án és szeptember 1-jén kibocsátott oklevelében alvajdának és alispánnak címzi magát (*Nos Georgius filius Rycalff de Tharkew vicevaivoda Transsiluanus et Siculorum vicecomes et cetera*). Az első iratból kiderül, hogy Rikalf György a Marosvásárhelyen székely közgyűlést tartó Rozgonyi Rajnáld ispán (*magnificus dominus Rynoldus de Rozgon inter ceteras dignitates honorum Siculorum comes in sede Morus in opido Vasarhel simulcum nonnullis probis nobilibus viris in congregatione generali Siculorum fuit constitutus*) parancsára járt el. Szintén Rozgonyi Rajnáld parancsa alapján lezajlott birtokvásárlási ügyről adott ki tanúságlevelet 1451. október 17-én. Bár ebben csak alvajdának címzi magát, az oklevél hátulján levő, 15. századi bejegyzés székely alispánnak mondja őt (*Litera nobilis Georgii Rykalph, vicecomitis Siculorum*).[414] II. Bogdán moldvai vajda egyenesen székely ispánnak titulálja (*apud magnificum Georgium de Rykal vicevaivodam Transsilvaniae et comitem Siculorum*), ami azonban tévedés vagy elírás, hiszen sem ekkoriban, sem később egyetlen forrás sem támasztja alá Rikalf György e méltóságviselé-

[414] **1453. VII. 2.**: DF 246 948 (US. V. 406–407.); **1453. IX. 1.**: DF 246 953; **1451. X. 17.**: DL 37 019 (US. V. 325–326.)

sét.[415] Az idézett oklevelekből átmeneti helyzet képe bontakozik ki. Kétségtelen, hogy – a korábbi időszaktól eltérően – ekkor már megindult az alvajdai és alispáni hivatal egybeolvadása. Ez a fejlemény természetes következménye volt a vajdaság és a székely ispánság egyesülésének: ennek hatása alól a helyettes tisztviselők sem vonhatták ki magukat. Ebbe az irányba hatott az is, hogy három szorosan együttműködő testvér töltötte be a vajdai, illetve a székely ispáni méltóságot. Ebben a helyzetben elkerülhetetlen volt, hogy helyetteseik hol alvajdaként, hol pedig alispánként szerepeljenek, attól függően, hogy (egyik vagy másik) uruk milyen feladattal bízta meg őket.

A Rozgonyi testvérek hivatali ideje alatt egyéb, a székely ispánok jogkörét és jövedelmeit érintő változás is bekövetkezett. Brassó és a Barcaság mellett Beszterce volt az a szász terület, amelyet már régóta számos kötelék fűzött a méltósághoz, illetve annak betöltőihez. Rozgonyi Rajnáld első ismert székely ispáni intézkedése is a besztercei kerülettel volt kapcsolatos, amikor is birtokeladás ügyében egyezséget szerzett a nagydemeteri és törpényi szászok, valamint a györgyfalvi nemesek között.[416] 1453-ban azonban Hunyadi János főkapitány megszerezve a város és a kerület fölötti fennhatóságot, Beszterce örökös grófja lett (*perpetuus comes Bistriciensis*). E minőségében 1453. július 22-én kiadott kiváltságlevelében megerősítette és rendezte Beszterce jogait, megszüntetve a székely ispánok itteni joghatóságát és innen húzott jövedelmeit.[417] Evvel a vajdai és a székely ispáni méltóság mind gyakoribbá váló összevonása, a helyettes tisztviselők hatáskörének egybemosódása mellé most már felsorakozott a korábbi, önálló jogkör és a jövedelmek megfogyatkozása is. Mindez együttesen azt bizonyítja, hogy a Zsigmond halála óta eltelt másfél évtized alatt a székely ispáni méltóság sokat vesztett korábbi súlyából, jelentőségéből. Ebben az átalakulásban – a fentebb már kifejtettek mellett – az is közrejátszott, hogy ez az időszak egybeesett a központi hatalom rég nem tapasztalt meggyengülésével és a szinte

---

[415] **1450–1451. III. 24. e.**: US. V. 293.

[416] **1449. I. 22.**: DF 247 764 (US. V. 274–276.). Az ügyre vonatkozó további oklevelek: **1449. V. 22.**: DF 247 264 (Herepei Márk alvajda), **1451. X. 17.**: DL 37 019 (US. V. 325–326. – Tarkői Rikalf György alvajda, székely alispán), **1451. X. 18.**: DL 27 309 (Tarkői Rikalf György).

[417] DF 247 282, DF 247 277. Teutsch: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen* I. 128.

anarchikus állapotoknak a kialakulásával.[418] Az arisztokrácia befolyásának megnövekedése, a királyi tekintély és az ellenőrzés szinte teljes hiánya nem kedvezett a főtisztségeknek, így a székely ispánságnak sem. A méltóságviselők sokkal több energiát fordítottak birtokállományuk gyarapítására, a családi vagyon növelésére, illetve védelmére, mint a hivatali teendők megfelelő ellátására. A helyzetet jól jellemzi egyetlen adat is: a Rozgonyi testvérek hivatalviselésének időszakából alig néhány diploma maradt csak fenn, amelyek a tényleges székely ispáni feladatkörhöz tartozó ügyeket tárgyalnak. A méltóságviselők birtokadományaival, pereskedéseivel, hatalmaskodás miatti panaszaival kapcsolatos iratok száma több tucatnyira rúg, nagyságrendekkel múlja felül az előzőekét.

A kevés, székely vonatkozású oklevél közé tartozik a korábban már idézett marosvásárhelyi *congregatió*ról tudósítón kívül egy egyháztörténeti vonatkozású is 1453-ból, amelyről a székelyházai pálos kolostor okleveleinek jegyzéke tesz említést: *„Egyezség történt a remeték* [a pálosok – K. Z.] *és Kisfaludi Benedek között egy malom tárgyában, melyet a testvérek újraépítettek a Maros folyó patakján, amit a nép Székesnek nevez. Lásd Rozgonyi Rajnáld oklevelében”*.[419] Van még két diploma, amelyek szintén egyházi vonatkozásúak, de ezek már brassói illetékességűek. Hunyadi János főkapitány 1453. június 30-án írott parancslevelében Rozgonyi Rajnáld székely ispánt és helyetteseit (*magnifico domino Reinold de Rozgony comiti Siculorum vel suis vicesgerentibus*), valamint a városi tanácsot bízza meg avval, hogy védelmezzék meg András földvári plébánost és egyházát a neki adományozott malom birtokában Tarkői Rikalf György alvajda és Nemes Bálint zaklatásaival szemben. Hunyadi másik, július 21-én kelt parancslevele szintén brassói vonatkozású; a Szűz Mária-egyháznak, illetve az annak adományozott birtokok védelmét teszi feladatává a vajdáknak, a székely ispánoknak, valamint alispánoknak (*comitibus vel vicecomitibus Siculorum*), és általában minden rendű és rangú embernek.[420]

---

[418] A korszak belpolitikai fejleményeire: Engel–Kristó–Kubinyi: *Magyarország története* 204–213.; Draskóczy István: *A tizenötödik század*; Engel Pál: *Szent István birodalma* 241. skk.

[419] DAP. II. 449. (ford.: *A középkori székelység* 283.)

[420] **1453. VI. 30.**: DF 286 651 (US. V. 405.); **1453. VII. 21.**: DF 246 951 (US. V. 411.)

A meglehetősen zavaros belső viszonyok visszatükröződnek a székely ispánság körüli bizonytalanságban is. Nem lehet ugyanis pontosan nyomon követni a méltóságviselők váltakozását, illetve hivatali idejük alakulását. Rüdel János brassói plébános és követ (*Johannes Riedel plebanus Brassouiensis vester exorator*) 1454. március 17-én Bécsből írott levelében egyebek mellett arról értesíti városát *„quomodo dominus rex per disposicionem gubernatoris Remildo Hispanatum Siculorum contulisset sigillatis litteris ipso presente"*.[421] A király természetesen V. László, a kormányzó Hunyadi (jóllehet az előző évben már letette ezt a tisztséget, s ekkor Magyarország főkapitánya volt a hivatalos címe), Remildus alatt pedig Rozgonyi Rajnáld értendő. Az információból annyi világos, hogy az uralkodó Hunyadi hatására adományozta pecsétes levéllel Rozgonyi Rajnáldnak a székely ispánságot. Kérdéses azonban, hogy ez mikor történt. Mint az előzőekben láttuk, a Rozgonyiak tisztségviselése a források alapján folyamatosnak tűnik egészen 1453-ig. Amikor viszont a brassói plébános levele íródott, már Gúti Ország János, a korábbi tárnokmester (Gúti Ország Mihálynak, a későbbi nádornak a testvére), valamint Hédervári Imre (Lőrinc nádor fia) töltötte be a méltóságot. Első fennmaradt oklevelüket 1454. február 3-án adták ki Brassóban (*Nos Johannes Orzag de Guth et Emericus de Hederwar comites Siculorum*) annak az András plébánosnak és a neki adományozott malomnak az ügyében, akinek a védelmét néhány hónappal korábban Hunyadi még Rozgonyi Rajnáld akkori székely ispánra bízta. (Ugyanezen a napon és helyen Gúti Ország János egymaga is adott ki birtokügyben oklevelet.)[422] Nehéz megállapítani, hogy mikor és miért nevezte ki a király Rozgonyi Rajnáldot székely ispánnak. Lázár Miklós arra gondolt, hogy Ország János kinevezését követően *„Hunyadi János V. László királynál ki igyekezett eszközölni, hogy Rozgonyi e tisztséget visszakapja"*.[423] Engel Pál szintén a Rozgonyiak tisztségviselésének a szünetelésével számol.[424] Magunk is azt tartjuk a legvalószínűbbnek, hogy egy rövid pauza csakugyan bekövetkezett a Rozgonyiak székely ispánságában. Rajnáld 1453. július 21-én, Hunyadi János oklevelében szerepel utoljára szé-

---

[421] DF 246 673 (SZO. I. 168.).
[422] DF 286 652 (US. V. 433–34.); DF 246 762 (US. V. 434.).
[423] Lázár Miklós: *Székely ispánok* 803.
[424] Engel Pál: *Archontológia* I. 194.

kely ispánként.[425] Gúti Ország János és Hédervári Imre kinevezésére valószínűleg ez év vége felé vagy a következő esztendő legelején kerülhetett sor. Rajnáld és testvérei leváltására utal az, hogy február 3-án az új ispánok olyan ügyben intézkednek (András földvári plébános védelme), melynek elintézésével még Rozgonyi Rajnáldot bízta meg Hunyadi június 30-án. Ez a szünet azonban nem tartott sokáig. Rüdel levelének megírása, március 17. előtt Hunyadi kieszközölte a királynál, hogy Rajnáld (és így testvérei) visszakapják a tisztséget. Ezt látszik megerősíteni az is, hogy Hédervári Imre a február 3-i oklevelet követően nem szerepel többé székely ispánként, így tisztségviselése csak néhány hónapig tarthatott. Rozgonyi Oszvald viszont Komorovi Péter liptói ispán 1454. december 24-ei oklevelében már újból székely ispánként, valamint Magyarország Felső Részeinek főkapitányaként jelenik meg (*Oswaldus de Rozgon comes Siculorum, partium Regni Hungariae superiorum capitaneus generalis*), míg Rozgonyi Rajnáld Hunyadi János 1455. január 16-i parancslevelében szerepel ismét evvel a címmel (*magnifici domini Rynoldi comitis Siculorum*). Rozgonyi János pedig 1457. január 25-i saját kiadású oklevelében erdélyi vajdának és székely ispánnak címzi magát (*Nos Johannes de Rozgon woywoda Transsiluanyensis et comes Siculorum*).[426] Mivel ezekben az években Gúti Ország János is többször szerepel méltóságviselőként a forrásokban, megállapítható, hogy 1454-től négy székely ispán töltötte be a tisztséget, akik közül Rozgonyi János egyúttal erdélyi vajda is volt. Önmagában ez a tény arra hívja fel a figyelmet, hogy a 15. század közepére a központi hatalom említett megroppanása és az arisztokrácia befolyásának rendkívüli megerősödése következtében a főméltóságok – köztük a székely ispáni – betöltése a gyorsan változó bel-

---

[425] DF 286 651 (US. V. 405.) – vö. Engel Pál: *Archontológia* I. 194., aki **III. 18**-ra teszi az utolsó szereplést. A Rozgonyiak tisztségviselésének kronológiájáról: Kordé Zoltán: *A Rozgonyiak és Erdély* 70. skk.

[426] **1454. XII. 24.**: DL 15 307. A Felső Részek főkapitánya címről és magáról az intézményről: Horváth Richárd: *A Felső Részek kapitánysága a Mátyáskorban*. Századok 137 (2003). 929–954.; Teiszler Éva: *A Felső Részek főkapitányságáról*. In: *Medievisztikai tanulmányok. A IV. Medievisztikai PhD-konfrencia (Szeged 2005. június 9–10.) előadásai*. Szerk.: Marton Szabolcs–Teiszler Éva. Szeged 2005. 169–183.; **1455. I. 16.**: DL 14 916; **1457. I. 25.**: DL 15 128.

politikai harcok és erőviszonyok függvénye lett – sokkal inkább, mint valaha. A székely ispáni hivatalt, melynek feladatait egyetlen tisztségviselő is képes volt ellátni, most négyen töltötték be, szinte áttekinthetetlenné téve a személycseréket, illetve annak nyomon követését, hogy a méltósággal járó kötelezettségeket valójában ki, mikor és hogyan látta el.

Kérdés, hogy a kaotikusnak tűnő képet a forrásokból nyerhető – korántsem egyértelmű – információk segítségével mennyire lehet világosabbá tenni. Ami Gúti Ország János hivatalviselését illeti, az evvel kapcsolatos oklevelek – a fentebb már idézett két saját kiadásún kívül – csak olyan tevékenységről adnak hírt, ami nem tartozik közvetlenül a székely ispáni méltósághoz: három esetben fogott bíróként szerepel Erdélyen kívüli ügyben, egyszer pedig birtokadományban részesül V. László királytól.[427] Nem sokkal jobb a helyzet a Rozgonyiak tisztségviselését illetően sem. Információink többsége az ő esetükben is olyan jellegű, ami nem sok felvilágosítással szolgál a székely ispáni tevékenységről.

Amelyek viszont a rendelkezésünkre állnak, azokat nem lehet konkrétan egyik vagy másik méltóságviselőhöz kötni. V. László 1456. május 6-i parancslevele *„magnificis comitibus Siculorum vel eorum vicecomitibus presentibus et futuris”* íródott bizonyos falvak tizedének az ügyében, melyet a székely ispánok jogtalanul lefoglalnak és törcsi várnagyaik rendelkezésére bocsátanak, amit a király tilalmaz. Bár az irat nem árulja el, hogy a négy tisztségviselő közül konkrétan ki volt ebben az ügyben az illetékes (ezt nyilván maga az uralkodó sem tudta volna pontosan megmondani), kiderül azonban belőle, hogy a székely ispáni honorhoz tartozó várak közül Törcs még mindig a méltóságviselők kezén volt, a várnagyok az ő embereik közül kerültek ki (*quas nunc decimas vos occupassetis, occupatasque castro nostro Thurch vocate appropriassetis et appropiatis castellani vestri in dicto castro commorantes vterentur eciam de presenti*).[428] A másik parancslevél, amely 1457. február 3-án íródott, szintén általánosságban a székely ispánokhoz és helyet-

---

[427] *Justh család levéltára* **1454. VIII. 26.**: DL 63 178 (*Justh család levéltára* 70. 179. sz.); **1454. IX. 30.**: DL 63 181 (*Justh család levéltára* 71. 181. sz.), **1456. V. 1.**: DL 63 188 (*Justh család levéltára* 74. 190. sz.). Birtokadományozás: **1457. I. 12.**: DL 15 126.

[428] SZO. I. 172–173.

teseikhez szól, elrendelve, hogy Hunyadi János korábbi adományát tartsák tiszteletben és ne merészeljék elfoglalva tartani.[429] A legérdekesebb két irat nem az uralkodótól és nem is a méltóságviselőktől származik, hanem székely alispánoktól. Kazimiri Masa Mihály 1458. január 16-i levele a havasalföldi kereskedőknek vámkönnyítést ígér. Az irat jól kiegészíti V. László fentebb idézett oklevelét, bizonyítja ugyanis, hogy nemcsak Törcs, hanem a korábban a székely ispáni honorhoz tartozó többi vár is a méltóságviselők kezében volt ekkor: *„Nos Michael Masa de Kasimir, vicecomes Syculorum necnon castellanus castrorum Terch, Heltwin et similiter Kyralku"*. A Brassóban kiállított, s másolatban fennmaradt iratból az is kiderül, hogy azt az alispánvárnagy alvárnagya, a nemes férfiú, István látta el pecsétjével (*nobilis vir Stephanus vicecastellanus dicti Michaelis Masa castellani sigillum suum praesentibus impressit*).[430] A másik alispáni oklevelet Kosztolányi Oszvald (*Osvaldus de Kostolan vicecomes Siculorum*) bocsátotta ki 1454. július 20-án olyan birtokügyben, melyről az orbaiszéki székelyek közgyűlésén (*in congregatione Siculorum sedis Orbay*) történt megegyezés.[431] E források alapján úgy tűnik, hogy a székely ispáni jogkörrel együtt járó feladatokat nem maguk a méltóságviselők, hanem leginkább tiszthelyetteseik végezték el. Mindez megerősíti azt a korábbi benyomást, miszerint a névleges tisztségviselőket oly mértékben lekötötték ekkoriban a belpolitikai csatározások és a pozícióharcok, hogy a konkrét hivatali teendőikkel keveset foglalkoztak, e feladatok elvégzését inkább alispánjaikra és más hivatalviselőkre: a központi hatalom által kinevezett kormányzókra, alkormányzókra hagyták.

Gúti Ország János tisztségviselése 1457 elejére véget ért: a január 12-i adománylevél volt székely ispánként említi (*Johannis similiter Orzaag de eadem Gwth, alias comitis Siculorum*), a január 26-i iratban viszont királyi adomány kedvezményezettjeként már csak gyermekei és testvére, Ország Mihály szerepel, annak jeleként, hogy nem sokkal ezt megelőzően elhunyt.[432] A Rozgonyiak azonban továbbra is hivatalban maradtak. 1457. május 6-án V. László király megerősíti ko-

---

429 US. V. 558.

430 DF 246 991 (US. VI. 1–2.).

431 DL 44 736.

432 **1457. I. 12.**: DL 15 126. Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Gútkeled nem 6. Farkas ága 2. tábla: Ország (gúti).

rábbi birtokadományát Rozgonyi János erdélyi vajda, valamint Rajnáld és Osvát székely ispánok számára (*magnificis Johanni de Rozgon waywode partium nostrarum Transsilvanarum ac Raynoldo et Osualdo de eadem Rozgon comitibus Siculorum nostrorum*).[433] A testvérek rászolgáltak a jutalomra. Egyes adatok szerint közük volt Hunyadi László tőrbe csalásához és kivégzéséhez.[434] Szilágyi Mihály felkelése során kitartottak V. László mellett: a király 1457. október 21-én parancsot intézett Brassó városához, hogy Rozgonyi Oszvald székely ispánt és erdélyi kapitányt, akinek a rebellis Szilágyi Mihály a romlására törekszik (*Michael Zylagy rebellis noster et homines sui fideli nostro magnifico Osualdo de Rozgon comiti Siculorum et capitaneo illorum parcium nostrarum perniciem capitis minaretur*). A brassóiak eleget tettek a felszólításnak, s befogadva védelmükbe vették a székely ispánt, aki december 9-i levelében – mit sem tudva V. László időközben bekövetkezett haláláról – ezt a király tudomására kívánta hozni: *„hec ciuitas Brassouia Vestre Serenitatis semper penes mandatum Vestre Serenitatis mihi prona affuit contra inimicos Serenitatis Vestre"*.[435] Rozgonyi Oszvald Brassó feletti hatalma az elkövetkező hetekben is megmaradt, legalábbis erre utal Kázméri Masa Mihály székely alispán 1458. január 16-án Brassóban kiadott oklevele, melyben a városba jövő tergovistyei és havasalföldi kereskedőknek vámkönnyítést ígér. Mivel Masa Mihály korábban a Rozgonyiak várnagyaként tűnt fel a forrásokban, így minden valószínűség szerint most is az ő alispánjukként adta ki az oklevelet.[436]

Miközben Rozgonyi Oszvald Brassóba szorulva folytatta az ellenállást, az országos politika iránya más fordulatot vett. 1458. január 12-én Szilágyi Erzsébet és testvére, Szilágyi Mihály egyezséget kötött Garai László nádorral, akinek komoly része volt Hunyadi László kivégeztetésében. A Szilágyi testvérek bocsánatukról biztosították Garait és családját a közelmúltbéli események miatt, egyben megígérték, hogy Mátyás feleségül fogja venni Garai Annát, a nádor pedig megtarthatja a főméltóságot, cserében viszont támogatja Má-

---

433 DL 15 163.

434 Kubinyi András: *Mátyás király* 22.

435 DF 246 467 (SZO. I. 175–76.)

436 **1458. I. 16.**: DF 246 991 (US. VI. 1–2.). A Rozgonyiak familiárisaként és várnagyaként szerepel **1448. V. 2**-án (DF 213 191), valamint **1447. III. 9**-én (DL 44 454). Ld. még: Engel Pál: *Archontológia* I. 295., 440.

tyás királlyá választását. Az oklevél tartalmazza azoknak a nevét is, akik Garai párthíveiként csatlakozhatnak a megállapodáshoz; a Szilágyiak által vállalt garanciák rájuk is vonatkoznak. A felsorolásból Újlaki Miklós és mások mellett kimaradtak a Rozgonyi testvérek is.[437] Talán azért, mert Újlakihoz hasonlóan ők is ellenezték a megállapodást vagy ellenkezőleg, éppen amiatt, mert eddigre ők már megkötötték a maguk külön alkuját? A pontos okot csak találgatni lehet. Tény viszont, hogy alig egy hónap elteltével, február 9-én Rozgonyi János erdélyi vajdával Stražnicén találkozunk Szilágyi Mihály és azon magyar főurak körében, akik a megválasztott király elé menve a magyar–morva határra, kötelezettséget vállaltak Mátyás Podjebrád György számára tett ígéreteinek a betartatására. A tanúskodásnál jelen volt még a Rozgonyi család másik ágába tartozó Sebestyén is, aki ekkor a lovászmesteri tisztséget töltötte be, hiányzott viszont onnan Újlaki Miklós.[438]

A Rozgonyi fivéreknek tehát sikerült kiegyeznie a Hunyadipárttal, illetve annak vezetőjével, Szilágyi Mihállyal, s hatalmukat átmentették az új kormányzati érába. Rozgonyi Oszvald székely ispán március 12-én Budáról, az udvar tartózkodási helyéről küldi levelét a brassóiaknak, melyben önmagát a királyság egyik legfontosabb emberének mondja (*scitis tamen ut nos fuerimus unus principalior de regno*).[439] Április 26-án Mátyás kiváló szolgálataikra való tekintettel Rozgonyi János erdélyi vajda, valamint Rozgonyi Rajnáld és Oszvald székely ispánok (*magnificus Johannes de Rozgon wayuoda Transsiluanus...suo ac fidelium nostrorum magnificorum Rynoldi et Osualdi de eadem Rozgon comitum Siculorum*) számára átírja és megerősíti V. László egy évvel korábbi – fentebb már idézett – adománylevelét.[440] Rozgonyi Oszvaldnak az udvarban betöltött szerepét a legjobban talán az mutatja, hogy Podjebrád György 1458. május 7-i koronázásán – a Mátyás által küldött főpapok és Újlaki Miklós mellett – ő képviselte a magyar uralkodót és egyike volt azon előkelőknek, akik Podjebrádnak a koroná-

---

437 Teleki: *Hunyadiak kora* X. 565–569. Kubinyi András: *Mátyás király* 25–26.

438 Teleki: *Hunyadiak kora* X. 573–575.

439 DF 246 470.

440 DL 15 163. Székely ispánként szerepel Rozgonyi Osvát és Rajnáld egy **IV. 9**-én kelt, zálogügylettel kapcsolatos oklevélben is: DL 15 234.

zást megelőzően a Szentszék számára kiállított hitlevelében tanúként szerepelnek.[441]

Az események azonban hamarosan olyan fordulatot vettek, amely hatással volt mind a Rozgonyiak, mind a székely ispánság további sorsára. A koronázást követően Mátyás viszonya egyre feszültebbé vált hatalomra vágyó nagybátyjával, Szilágyi Mihállyal. Az ellentétek odáig fajultak, hogy 1458. július 26-án Szilágyi szövetséget kötött a király ellenében Garai László nádorral és Újlaki Miklóssal, minek következtében arra kényszerült, hogy lemondjon a kormányzói tisztségről, hamarosan pedig Mátyás elfogatta és börtönbe záratta.[442] Bizonyára közvetlen kapcsolat van ezen események és az erdélyi méltóságok terén bekövetkezett változások között. 1458 nyarán Mátyás Rozgonyi János helyébe apja unokahúgának, Dengelegi Borbálának a férjét, Rozgonyi Sebestyént nevezte ki erdélyi vajdának, s úgy tűnik, hogy a vajdai cím másik birtokosát, Újlaki Miklóst is leváltotta átmenetileg. Ezzel egy időben a székely ispáni méltóság viselői is kicserélődtek: a Rozgonyi testvéreket ezen a poszton is új tisztségviselők váltották fel: Lábatlani János és Paksi (vagy Pakosi) László.[443] A cserék vesztesei látszólag a Rozgonyi testvérek voltak, valójában a változások nem ellenük irányultak: Rozgonyi Oszvald ezt követően is megtartotta lovászmesteri posztját, amelyet korábban Sebestyénnel együtt töltött be, később pedig visszatért a székely ispáni tisztségbe is, mint ahogy János is hamarosan újra vajdaként szerepel a forrásokban.[444] Hogy maguk a Rozgonyiak sem érezték

---

441 SZO. I. 176.

442 **1458. VII. 26.**: Teleki: *Hunyadiak kora* X. 593–595. Az eseményekre: Kubinyi András: *Mátyás király* 46–49., Engel–Kristó–Kubinyi: *Magyar-ország története* 218–219.

443 Rozgonyi Sebestyén vajdaságára vonatkozó első oklevelek **1458. IX. 6**-án keltek: DL 69 017, DL 69 018, DL 69 019. *Archontológia 1458–1526*. I. 84. Mátyás rokoni kapcsolataira: E. Kovács Péter: *A Hunyadi-család* 29–51., 40., 45.

444 Rozgonyi János lovászmesterségére: Fügedi Erik: *A 15. századi magyar arisztokrácia* 123., 139.; Kubinyi András: *Bárók a királyi tanácsban* 212. Rozgonyi János vajdaságára: Fügedi Erik: *A 15. századi magyar arisztokrácia* 109., 133. Az utóbbi táblázat azonban úgy ábrázolja Rozgonyi János erdélyi vajdaságát, mitha az folyamatos lett volna Sebestyén kine-

kegyvesztettségnek a bekövetkezett változásokat, azt a legvilágosabban egy 1459. február 10-én kelt oklevél bizonyítja, melyben a III. Frigyes-párti lázadás közepette Rozgonyi János és Rajnáld volt vajda, illetve székely ispán közösen nyilvánítják ki Mátyás iránti töretlen hűségüket az aktuális vajdával és székely ispánokkal.[445] A fiatal király a Szilágyi Mihállyal kiéleződő konfliktus miatt kényszerült a személycserékre. Nagybátyja befolyását abban a tartományban kellett a leginkább ellensúlyozni, amely a Hunyadiak legfontosabb hátországának számított, s ahol a családi birtokok jó része is feküdt: Erdélyben. Itt – immár hosszú évek óta – Újlaki Miklós volt az egyik vajda, Vingárti Geréb János (Szilágyi Mihály sógora) az erdélyi alkormányzó, Rozgonyi János a másik vajda, testvérei pedig a székely ispánok. Újlaki nem játszott döntő szerepet a tartomány életében, így – egyes vélemények szerint – Mátyás Szilágyi letartóztatása után nem akarta (vagy nem tudta) elmozdítani a vajdai hivatalból, más felfogás viszont 1458 nyarán történő átmeneti leváltásával számol. Vingárti Geréb János főkapitány lett, az új vajda pedig – mint láttuk – Rozgonyi Sebestyén volt.[446]

A személycserék révén az erdélyi főméltóságok eddig is nehezen áttekinthető rendje, illetve a tényleges hatalmi viszonyok zilált képe még inkább összekuszálódott. Különösen érvényes ez a székely ispánságra. Ennek élére a Rozgonyi testvéreket követően két új tisztségviselő került: Lábatlani János és Paksi (vagy Pakosi) László. Az előbbi *„feltétlenül megbízható, de jelentéktelen nemes katona volt, aki emellett a temesi ispánságot is betöltötte”*. Másikuk, Paksi László előkelő család sarja, aki pályája kezdetén állt ekkoriban.[447] A két új méltóságviselő

---

vezése után is. Az 1458 őszén, illetve 1459 tavaszán keletkezett oklevelek azonban egyértelműen cáfolják ezt, *volt* vajdaként, vagy éppen minden cím nélkül emlegetve Jánost, aki csak ezt követően lett ismét méltóságviselő. Így pl.: **1458. XI. 29.**: DL 15 298, **1459. III. 5.**: DL 15 329, **1459. IV. 20.**: DL 15 350 stb. *Archontológia 1458–1526*. I. 84. 46. j.

445 DL 39 297 (SZO. I. 176.)

446 Kubinyi András: *Mátyás király* 46–47. Újlaki leváltására: *Archontológia 1458–1526*. I. 83. 45. j.

447 Kubinyi András: *Mátyás király* 47. A Lábatlani és a Paksi családra: Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Lábatlani; Rátót nem 2. tábla: Paksi. Ld. még: Kubinyi András: *Bárók a királyi tanácsban* 205–206. Ezen évek

közül Lábatlani János tűnik fel elsőként a forrásokban. 1458. október 1-jén két oklevélben is szerepel: az egyik Mátyás birtokügyben kiadott megerősítő irata, amelynek ő volt az előterjesztője (*Johanne de Labathlan comite Siculorum referente*), a másik viszont a testvéreivel közösen szignált, Pozsonyhoz szóló levél. Ez utóbbi érdekessége, hogy Lábatlani János testvére, László – aki a méltóságviselésben hamarosan fivére nyomdokaiba lép – itt még csak magánemberként szerepel (*Johannes de Labathlan comes Siculorum, Gregorius capitaneus gentium domini palatini, Ladislaus et Nicolaus de eadem Labathlan*).[448] Mind a két diploma Pétervárádon kelt, ahol a törökellenes hadjáratra az országos haderő gyülekezett. Adatok hiányában nem tudjuk megmondani, hogy a másik tisztségviselő, Paksi László is részt vett-e a katonai vállalkozásban vagy a hivatali teendők ellátása érdekében a hátországban maradt. Kevésbé valószínű, hogy a méltóságviselők cseréjére a hadjárat közepette került volna sor, így arra gondolhatunk, hogy a kinevezés augusztus végén, vagy inkább szeptember elején, közepén történhetett. Ezt támasztja alá az is, hogy a tisztviselő társ, Paksi László június végén még nem viselte a székely ispáni méltóságot, magánemberként szerepel az iratokban.[449] Tisztségviselőként Mátyás október 24-én kelt oklevele említi először; ebben a király meghagyja a brassóiaknak, hogy a tőlük és a Barcaságból járó Márton napi cenzust Lábatlani János és Paksi László székely ispánoknak (*Johanni de Labathlan et Ladislao de Pakos*) vagy embereiknek fizessék meg. Az összeg átvételéről Eceli Tabiásy György, Paksi László embere november 15-én állított ki igazolást.[450] (Az adat arra enged következtetni, hogy valamiféle munkamegosztás működött a két ispán között.) November 30-án az uralkodó eltiltja attól a vajdákat, a székely ispánokat és másokat, hogy az erdélyi püspökséghez tartozó plébánosokat és egyházi személyeket törvénytelen adókkal vagy descensusszal sújtsák.[451]

---

székely ispánságot érintő kronológiájára: *Archontológia 1458–1526*. I. 121–123.

[448] DL 15 099; DF 240 421.

[449] **1458. VI. 28.**: DL 36 403 (Jakó Zsigmond: *Kolozsmonostor* I. 1289. sz.).

[450] **1458. X. 24.**: DF 246 973 (US. VI. 32.); **1458. XI. 15.**: DF 246 993 (US. VI. 33.).

[451] DF 286 635 (US. VI. 36–37.)

Időközben az ifjú király hatalmát újabb veszedelem fenyegette: Garai László volt nádor és Újlaki Miklós vezetésével szervezkedés indult III. Frigyes német–római császár magyar királlyá választása és trónra ültetése érdekében. Mátyás hűségnyilatkozatot kért a főpapoktól és a báróktól; ezt – mint fentebb már utaltunk rá – 1459. február 10-én Budán a székely ispáni méltóság korábbi birtokosai, a Rozgonyi fivérek mellett az aktuális tisztségviselők, Lábatlani János és Paksi László is megerősítették. Hasonló szerepkörben, megint csak Budán látjuk viszont a székely ispánokat április 19-én: ez alkalommal az időközben elhunyt Garai László özvegye és Mátyás között létrejött egyezség betartásáért vállaltak kezességet más előkelőkkel együtt.[452] Néhány nappal későbbi, április 23-án kelt királyi oklevél viszont az ispánok panasza nyomán (*exposuerunt nobis fideles nostri magnifici Johannes de Labathlan et Ladislaus de Pakws, comites Siculorum nostrorum*) arra szólítja fel Brassó és a Barcaság elöljáróit, hogy azokat a több ezer forint értékű javakat, amelyeket a havasalföldi vajda által támasztott zavarok idején náluk rejtettek el, illetve azt a hatvan aranyforint értékű borskészletet, amelyet a brassóiak a székely ispánok törcsi várnagyaitól vettek el, haladéktalanul szolgáltassák vissza a méltóságviselők embereinek.[453] Az elkövetkező hónapokban Lábatlani János két alkalommal tűnik fel a forrásokban – május 31-én és szeptember 21-én –, mind a kétszer budai keltezésű királyi megerősítés, illetve adományozás előterjesztőjeként.[454]

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a méltóságviselők a kinevezésük óta eltelt idő nagyobb részét a király közvetlen közelében töltötték – hol a hadszíntéren, hol pedig az udvar tartózkodási helyén. Nincs arra utaló nyom, hogy hosszabb ideig lettek volna Erdélyben, tevékenységi körük tulajdonképpeni helyszínén. Megjelent ott viszont szeptemberben királyi felhatalmazással egy harmadik ember, Lábatlani János testvére, László. A zavaros bel- és külpolitikai helyzet elvonta az ispánokat (és a vajdákat) elsőrendű fontosságú teen-

---

[452] **1459. II. 10.**: DL 39 297 (SZO. I. 176.); **1459. IV. 19.**: DL 15 348 (Teleki: *Hunyadiak kora* X. 616.)

[453] DF 246 977 (US. VI. 53–54.)

[454] **1459. V. 31.**: Teleki: *Hunyadiak kora* X. 618–620. (helytelenül **VI. 2**-i dátumfeloldással); **IX. 21.**: DL 65 319 (Mályusz Elemér–Borsa Iván: *A Szent-Iványi család levéltára 1230–1525*. Bp. 1988. 50.)

dőik ellátásától, így a tartomány ügyeinek az intézése jórészt a méltóságviselőket helyettesítő – különféle címeken szereplő – „póttisztviselőkre" maradt. 1459 őszén e feladatot Lábatlani László látta el. Elsőként egy szeptember 18-i keltezésű, saját kiadású oklevélből szerezhetünk tudomást ilyen irányú tevékenységéről; ebben székely ispánnak és az erdélyi részek főkapitányának címzi magát (*Ladislaus de Labathlan comes Siculorum ac generalis capitaneus Parcium Transsyluanarum*). Az ügy, amelyben Lábatlani László intézkedett, kifejezetten székely ispáni jogkörhöz tartozó volt: felszólította Udvarhelyszék tisztjeit, hogy a pálfalvai lakosok részéről a vérontásért és az okozott károkért a váraljaiaknak elégtételt szolgáltassanak. Az oklevélből kiderül az is, hogy az esettel kezdettől fogva Lábatlani László foglalkozott, mivel ő adta ki az idéző levelet a peres felek részére (*secundum continentiam priorum literarum nostrarum evocatoriarum*), akiknek meghallgatására és a diploma kibocsájtására Görgényben, a székely ispánok székhelyén került sor.[455] Rövid idő elteltével már más helyszínen, Tordán látjuk viszont Lábatlani Lászlót. Az itteni ténykedésével kapcsolatos oklevelek székely főkapitánynak titulálják (*Siculorum ac supremus capitaneus, Siculorum supremus capitaneus*), de vannak iratok, amelyek székely ispánként vagy székely ispánként és főkapitányként (*Ladislai de Labathlan comitis Siculorum ac supremi capitanei*) említik.[456]

---

[455] Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Lábatlani. **1459. IX. 18.**: DL 30 844 (SZO. III. 72.)

[456] Székely főkapitányként pl.: **1459. X. 29.**: DL 27 318 (US. VI 63.); **1459. XI. 1.**: DL 74 147 (*Teleki család oklevéltára* II. 73.); **1459. XI. 6.**: DL 74 148; **1460. III. 24.**: DL 36 392. p. 87. nr. 3. (Jakó Zsigmond: *Kolozsmonostor* I. 1435. sz.). Székely ispánként: **1459. XI. 10.**: DL 36 392. p. 63., nr. 3.. (SZO. VIII. 93.); székely ispánként és főkapitányként: **1460. III. 31.**: DL 36 392. p. 86. nr. 3. (Jakó Zsigmond: *Kolozsmonostor* I. 562. 1438. sz.), valamint **1459. XI. 7.**: SZO. I. 180–181. Az utóbbi oklevelet Szabó Károly közölte a Székely Oklevéltár I. kötetében Kemény József másolata alapján, avval a megjegyzéssel, hogy az irat *„Gyulafejérvári Dobó József által írt másolata megvolt a nagy-enyed ref. coll. könyvtárában, Benkő József kéziratai közt, Docum. Varia. Vol. V. pag. 289."* (uo. 181.). Az eredeti hiánya, illetve Kemény József közismert hamisítói tevékenysége kétségessé teszik a diploma hitelét. Ugyanakkor tartalmi és formai szempontból nincs komoly indok arra, hogy az oklevelet

Az ingadozó címzés ellenére Lábatlani László feladata az oklevelek alapján jól körülhatárolható: királyi megbízásból bírótársaival – Héderfáji István és Székely Mihály besztercei ispánokkal – ítélőszéket tartott Tordán.

Az eseményt követően nem sokkal végre Lábatlani János is eljutott Erdélybe, ahol a király parancsára (*ex speciali commissione Serenissimi principis et domini Matthie*) Medgyesen tartománygyűlést tartott a nemesek, székelyek és szászok részére. Erre ugyan az uralkodó akaratából került sor (*nos partibus in istis ex speciali commissione Serenissimi principis et domini Matthie...fuissemus constituti*), valószínű azonban, hogy a rendek részéről is erős igény mutatkozott ügyeik megtárgyalására és a tartomány helyzetének rendezésére.[457] Tanulságos, hogy a vajdák és helyetteseik ennek az eseménynek sem voltak szereplői. A Mátyás trónra lépését megelőző és az azt követő hatalmi harcok elvonták a méltóságviselőket az erdőntúli tartomány ügyeinek az intézésétől. Ezen az sem változtatott, hogy a király – részben a korábbi gyakorlat folytatásaként – több személyt is kinevezett az egyes posztokra (korszakunkban, legalábbis névleg, hárman töltötték be a székely ispáni hivatalt). A tényleges teendőket jórészt az eredeti méltóságviselők „pótlására" kinevezett kormányzók, alkormányzók, illetve a székelyek esetében a főkapitány látta el. Úgy tűnik, hogy sem Lábatlani János, sem Paksi László nem töltött hosszabb időt kinevezése után tisztségének helyszínén. Erre utal, hogy az oklevelek rendszerint a királyi udvar közelében tüntetik fel őket, illetve az is, hogy 1459 őszén Lábatlani László végzi el a székely ispáni jogkörhöz tartozó feladatokat. Valószínű, hogy az eredetileg kinevezett méltóságviselő, Lábatlani János csak ez év novemberében jött először Erdélybe – ekkor is külön királyi parancsra. Márpedig teendőben nem volt hiány. Fentebb már idézett oklevelében az ispán maga írja, hogy magától a királytól kapott arra parancsot, hogy a Sepsiszék és a tőle különvált Miklósvárszék közötti vitát a jognak megfelelően zárja le. Ez meg is történt, s a medgyesi tartománygyűlésen Lábatlani János

---

hamisítványnak tartsuk. Így – újabb szempontok felmerüléséig – nem zárkózhatunk el attól, hogy ha kérdőjelesen is, de felhasználjuk az iratot.

[457] **1459. XI. 26.**: DF 257 738 (SZO. I. 181–182.). Az 1459. évi medgyesi tartománygyűlésre: Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom* 41–42.

Zsigmond és Mátyás intézkedéseinek megfelelően kimondta Sepsiszék és Miklósvárszék különállóságát.

A gyűlés kétségkívül legfontosabb eredménye az 1437. évi kápolnai unió megújítása volt.[458] Az egyezséget a rendek a gyulafehérvári káptalannal erősíttették meg és foglaltatták írásba. A bevezetés részletesebben előadja azt, amire Lábatlani János oklevele szűkszavúan utalt: a székely ispán a király követeként számos és különböző nagy fontosságú kérdés megtárgyalására érkezett Erdélybe (*nuntio magnifico regiae maiestatis Johanne de Labathlan Thwmesiensi et Siculorum comite in de et super variis pluribusque et magnae importantiae rebus et negotiis paulo ante supervenientibus*). A gyűlésen részt vett Łabiszyni Máté erdélyi püspök is, nem voltak ott viszont a vajdák és az alvajdák. A nemesek, a székelyek és a szászok közössége által hozott és hét pontba szedett határozatok a kápolnai unióhoz képest szűkszavúan tesznek csak említést a Szentkorona iránti hűségről, részletesen szólnak viszont a három fél közötti szövetségről, az elődök által megszerzett szabadságjogok védelméről, illetve az egyezség ellen vétőnek a büntetéséről (1–4., 7. cikkely). Külön pontban foglalkoztak a belső és külső veszélyekkel szembeni védekezéssel és a katonai összefogással (6. cikkely), de szerepel az egyezségben egy teljességgel aktuálisnak tekinthető határozat is, amelynek előképét természetesen hiába keresnénk a huszonkét évvel korábbi első unióban: ha a király bárói vagy mágnásai közül követeket küldene Erdélybe (*regalis excelentissima serenitas nuntios seu legatos suos...ex suis baronibus sive magnatibus partes ad istas seu regnum hoc Transsiluanense transmitteret et extiterit transmissuros*), a nemesek, a székelyek és a szászok közül senki sem csatlakozhat a küldötthöz és nem tanácsolhatja új és szokatlan descensus, élelem- vagy rendkívüli adó kivetését *(ad descensus inconsuetos sive victualia inusitata neve alias inusitatas quascumque inconsuetas exactiones novitate quavis inducta faciendum* – 5. cikkely) és információval sem szolgálhat ebben a vonatkozásban. Bizonyára igaza van Mályusz Elemérnek abban, hogy az itt megfogalmazott tiltások Lábatlani János küldetésének eredeti céljára utalhatnak, egyben a rendi jellegű önállóság megnyilvánulásai is.[459] Alig több mint húsz

---

[458] Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom* 40–41.
[459] Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom* 42.

esztendő telt el a kápolnai unió óta, a politikai szemlélet azonban mintha évszázadnyit változott volna ezalatt. Megmutatkozik az összetartás iránti igény és az erős testületi jelleg a negyedik cikkelyben is, amelyik kimondja, hogy ha bármilyen támadás vagy jogtalanság (*quasvis impetitiones, inuirias, adversiones*) érné valamelyik felet, akkor értesíteni kell a többieket és a vajdát, a székely ispánokat, illetve helyetteseiket, valamint az egyes közösségek élére állított kapitányokat (*partes ipsae in alterutrum puta nobiles Siculis et Siculi Saxonibus necnon wayvodis ipsorum ac comitibus Siculorum et eorum vices gerentibus item capitaneis per universitates praefatas ad hoc constitutis et deputatis*), akik kötelesek a nyolcadik napon az elnyomott fél részére segítséget nyújtani. Bár rövid utalás szerint ez a segítség összhangban van a király igényeivel, a megfogalmazás világossá teszi, hogy a cikkelyben a rendek saját akaratú védelmi szövetkezéséről van szó.[460]

A medgyesi gyűlés iratai jelentik Lábatlani János székely ispáni működésének az utolsó forrásait. Ezt követően sem az ő, sem Paksi László hivatalviselésére nincs több adat. Újból székely ispánként szerepel viszont 1460. január 20-ai és február 19-i oklevelekben Rozgonyi Oszvald. Testvére, János június 3-án ismét vajdaként intézkedik, miközben e méltóságot továbbra is viseli Rozgonyi Sebestyén.[461] Úgy tűnik tehát, hogy mintegy másfél évnyi szünet után a Rozgonyi testvérek visszatértek a székely ispáni és az erdélyi vajdai méltóságok birtokába. Valószínű, hogy az uralkodó részben jutalmazni kívánta megbízható híveit, másrészt az ő segítségükkel próbálta stabilizálni az erdőntúli tartomány még mindig zilált helyzetét. Lábatlani János és Paksi László leváltására, illetve Rozgonyi Oszvald kinevezésére 1459 legvégén vagy a következő év legelején kerülhetett sor. Oszvald tisztségviselő társa, Losonci Dezsőfi László ugyan csak 1460. július 13-án szerepel először székely ispánként a forrásokban,[462] a korábbi gyakorlat alapján azonban valószínűnek tarthat-

---

[460] DF 244 848 (SZO. V. 11–17.; US. VI. 65–69.)

[461] **1460. I. 20.**: DL 15 429 (relator); **1460. II. 19.**: DL 69 479; **1460. VII. 3.**: DL 15 452.

[462] Lábatlani Lászlót ugyan még egy fentebb már idézett, **1460. III. 31**-i irat is székely ispánként és főkapitányként említi, azonban a brassói ispánokkal közösen, az előző évben Tordán kiadott ítéletlevelük kapcsán, vagyis ebből semmiképpen sem lehet arra következtetni, hogy még

juk, hogy hivatalba lépésükre egyszerre került sor. Az „újonc" méltóságviselő a jelentős erdélyi birtokokkal rendelkező Losonci család Dezsőfi ágába tartozott, az 1438–1440 között erdélyi vajdai tisztséget betöltő Dezső (Dénes) fia volt. (Rozgonyi Osváttal egyébként rokoni kapcsolat is összekötötte, mivel ennek a felesége, Ilona szintén a Losonci Dezsőfi családból származott.) László Mátyás megbízható hívének számított, 1459 februárjában a Frigyes-párti lázadás során ott szerepelt a Mátyást hűségükről biztosító bárók sorában, akkor mint asztalnokmester.[463]

A hivatali működésére vonatkozó legelső oklevelek több érdekes következtetés levonására is módot adnak. Az elsőt Mátyás adta ki 1460. június 3-án Egerben. Ebből kiderül, hogy a korábbi székely ispánok hanyagsága folytán Törcs, Királykő és Höltövény (*Therch, Kyralkew et Helthewen*) megfelelő élelmiszer nélkül maradtak. Megparancsolja ezért a király Brassó városának, hogy száz aranyforint értékben szállítson élelmiszert az említett várakba, s azt a jelenlegi székely ispánok utasításának megfelelően (*secundum informationem modernorum comitum Siculorum nostrorum*) helyezze ott el. A másik iratot Losonci Dezsőfi László bocsátotta ki Vízaknai Miklós és Tarkői Rikalf György alvajdákkal és székely alispánokkal közösen 1460. július 13-án Görgény várából (*Ladislaus maior filius Desew de Losoncz comes Siculorum, Nicolaus de Vizakna et Georgius filius Rycalff de Thakew vicewaywodae partium Transsiluanarum et Siculorum vicecomites*).[464] A két oklevél megerősíti azt, amire más források is utalnak: Törcs, Királykő, Höltövény és Görgény továbbra is a székely ispáni honor részét képezte, a vajdai és az ispáni méltóság korábbi összevonásai – éppen ideiglenes voltuk miatt – ezen a téren nem eredményeztek jelentős változást. Úgy tűnik, hogy e honorra inkább amiatt leselkedett ve-

---

1460. március végén is viselte a méltóságot. (DL 36 392. p. 86. nr. 3; Jakó Zsigmond: *Kolozsmonostor* I. 562. 1438. sz. Hasonlóképpen uo. 1435. sz. is.) Losonci Lászlóra vonatkozó adat: *„Ladislaus maior filius Desew de Losoncz comes Siculorum"* (DF 246 473, US. VI. 83.)

463 Fügedi Erik: *A 15. századi magyar arisztokrácia* 120.; Engel Pál: *Archontológia* II. 148.; Engel Pál: *Középkori magyar genealógia*: Tomaj nem 6. tábla: Losonci Dezsőfi. **1459. II. 10.**: DL 39 297.

464 **1460. VI. 3.**: DF 246 980 (US. VI. 78–79.); **1460. VII. 13.**: DF 246 473 (US. VI. 83.)

szély, hogy a méltóságviselők kevés gondot fordítottak a tisztséggel kapcsolatos kisebb-nagyobb teendők megfelelő ellátására: ritkán és keveset tartózkodtak hivatali tevékenységük színterén, a feladatok elvégzése vagy a gubernátornak, főkapitánynak nevezett tisztviselőkre (mint például Lábatlani László), vagy pedig az alispáni teendőket is ellátó alvajdákra maradt (erre egyebek között Vízaknai Miklós és Rikalf György szolgáltat példát). Ennek tulajdonítható, hogy a honor részét képező várak a működésükhöz szükséges élelmiszerkészlet nélkül kerültek átadásra, illetve, hogy a brassói polgárok jogtalanul rátehették kezüket a várakhoz tartozó malmokra. Erre utalt a király is, amikor a „korábbi ispánok" (akik alatt Lábatlani János és Paksi László értendő) hanyagságát tette felelőssé a kialakult helyzetért. A két oklevél alkalmas arra is, hogy némi betekintést nyújtson a hivatalváltás menetét illetően. Valószínű, hogy Lábatlani János a medgyesi határozatok írásba foglalását követően (1459. december 3.) küldetését befejezve visszatért az udvarba. A méltóságok élén bekövetkező cserére – mint már utaltunk rá – december végén vagy január elején kerülhetett sor. Az új tisztségviselők azonban nem siettek rögtön hivatali tevékenységük színhelyére. Erre utal, hogy Rozgonyi Osvát január 20-ai és február 19-i, budai keltezésű királyi oklevelek előterjesztőjeként szerepel, illetve az, hogy az uralkodó csak június 3-án intézkedik a székely ispáni honorhoz tartozó várak készleteinek a feltöltéséről. Az oklevél *audivimus* kitétele azt jelzi, hogy a király az új méltóságviselő – Losonci László – jelentéséből értesülhetett az átvétel során tapasztalt hiányról. Az új székely ispán jelentésének Budára való eljuttatása, majd a király intézkedése és ennek június 3-án történő írásba foglalása a legjobb esetben is heteket vehetett igénybe, így a hivatal Losonci László általi átvételére áprilisban vagy esetleg május legelején kerülhetett sor.

Az átvétel lebonyolítását követően a székely ispánok – szakítva elődeik gyakorlatával – hozzáfogtak a hivatali teendők ellátásához. Legalábbis erre gondolhatnánk annak alapján, hogy Losonci László 1460. július 13-án az alispánokkal közösen Görgény várából bocsátott ki oklevelet, október 14-én pedig Szászkézden Rozgonyi Osváttal közösen adott ki diplomát az ott Udvarhely- és Marosszék

számára tartott gyűlés alkalmából.[465] Egyéb, ebből az időszakból származó iratok azonban más megvilágításba helyezik a fejleményeket. Mátyás 1460. augusztus 2-i, Diósgyőrött keltezett oklevelében elhalasztja Ónodi Cudar Simon és Jakab Rozgonyi Osvát és testvérei elleni, a királyi személyes jelenlét elé utalt perét; szeptember 21-én a Serke vára alatti haditáborban kibocsátott diplomában a király Osvátot és testvéreit megteszi a tatai Szent Péter-apátság kegyuraivá; az oklevél külön érdekessége, hogy hosszabb idő elteltével ismét székely ispánnak címzi Rozgonyi Rajnáldot is (*Rainoldus de eadem Rozgon et Osvaldus similiter de eadem Rozgon comites Siculorum nostrorum*). Október 16-án, két nappal a szászkézdi gyűlést követően, ahol állítólag Rozgonyi Osvát is részt vett, a király újabb okiratot bocsátott ki – ezúttal Kassán – amelyben igazolja, hogy Ónodi Cudar Simon és Rozgonyi Osvát személyesen megjelenve előtte, egyezségre léptek a köztük felmerült vitás kérdéseket illetően. Október 20-án maga a székely ispán bocsátott ki oklevelet – szintén Kassán – egy Abaúj megyei vonatkozású ügyben; egy hónap múlva, november 20-án ugyanitt keltezett királyi irat előterjesztőjeként fordul elő a neve.[466] Világos mindebből, hogy Rozgonyi Osvát, bár viselte a székely ispáni címet, de ténylegesen nem vett részt a méltósággal kapcsolatos ügyek intézésében. Kinevezése után nem ment Erdélybe, hogy a helyszínen végezze el a feladatokat; nyilván nem vett részt személyesen a szászkézdi gyűlésen sem, hiszen akkor nem jelenhetett volna meg két nappal később a Kassán tartózkodó király előtt, s nem bocsáthatott volna ki ugyaninnen oklevelet hat nap elteltével, október 20-án. A helyszíni feladatok ellátását átengedte társának, Losonci Dezsőfi Lászlónak. Ennek részben az lehet az oka, hogy a Losonciak birtokai főleg Erdélyben feküdtek, míg a Rozgonyiakéi a Felvidékre koncentrálódtak, így érdeklődésük is e terület felé irányult elsősorban. Ők a székely ispáni méltóságban presztízsnövelő eszközt és jövedelemforrást láttak elsősorban, a tisztséggel együtt járó feladatokkal nem igen foglalkoztak. Osvát idejének nagy részét az uralko-

---

465 **1460. X. 14.**: DL 37 027 (SZO. III. 76–77. – **X. 9**-i, helytelen dátumfeloldással).

466 **1460. VIII. 2.**: DL 15 485; **1460. IX. 21.**: DL 15 506 (Teleki: *Hunyadiak kora* X. 638–39.); **1460. X. 16.**: DL 15 510; **1460. X. 20.**: DL 60 795; **1460. XI. 20.**: DL 70 908.

dó környezetében töltötte, így elkísérte őt a Felvidékre, s derekasan kivette a részét az ott folyó huszita-ellenes harcokból. Ezek lezárulásával sem változott a helyzet, mivel Rozgonyi Osvát hamarosan – valószínűleg 1461 elején vagy tavaszán – meghalt.[467] Nem folyt bele az ügyek tényleges intézésébe testvére, Rajnáld sem, aki pedig szintén viselte a székely ispáni címet: az ebből az időszakból származó oklevelek csak a tisztségviseléssel össze nem függő politikai, illetve birtok- és magánügyek kapcsán emlegetik, többnyire a királyi udvarban. A testvérek tehát nem merültek bele a székely ispáni méltósággal kapcsolatos teendők ellátásába; érdeklődésük inkább csak arra irányult, hogy a tisztséggel együtt járó előnyöket élvezzék. Érdekeiket Erdélyben tevékenykedő embereik képviselték, mint például Rozgonyi János alvajdája, Tarkői Rikalf György (egyúttal székely alispán is).[468]

---

[467] A Rozgonyiak birtokaira ld. például a már idézett, **1460. IX. 21**-i oklevelet: DL 15 506. (Teleki: *Hunyadiak kora* X. 638–39.). Rozgonyi Osvát érdemeire ld. Mátyás **1461. V. 9**-i oklevelét: DL 15 583. Ugyanez az oklevél már elhunytként említi őt. Halálának időpontjára vö. Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Básztély nem 4. tábla: Rozgonyi (Lőrinc ága), amely szerint **1460. IX. 21**-i irat említi utoljára életben levőként, amint azonban már láttuk, még két hónappal később, **1460. XI. 20**-án is oklevelet bocsátott ki Kassán. Halálának időpontját némileg pontosítja Mátyás **1461. IV. 3**-i oklevele, melyben a Sáros megyei Szeben eladományozásának (amiről az **V. 9**-i diploma is intézkedik) kérelmezőiként már csak János és Rajnáld szerepelnek, Oszvald nem, ami annak a jele, hogy ekkor már nem volt életben. Halálának idejét így 1461 első negyedére tehetjük. Egyértelműen téves Mátyás **1461. XII. 4**-én kiadott perhalasztó levele (DL 15 656; Radvánszky Béla–Závodszky Levente: *A Héderváry-család oklevéltára* I. Bp. 1909. 298.), amely úgy említi Rozgonyi Oszvaldot, mintha életben levő, aktív székely ispán lenne: egyrészt az irat tele van áthúzásokkal, javításokkal, másrészt az uralkodó pár nappal korábban, **1461. XI. 30**-án kibocsátott oklevele (DL 14 625) elhunytként tesz több alkalommal is említést Oszvaldról.

[468] A Rozgonyi Rajnáldra vonatkozó, őt székely ispánként emlegető oklevelek közül ld. például **1461. III. 31.**: DL 15 530; **1461. IV. 28.**: DL 15 572 stb. Mátyás **1461. VI. 17**-i oklevelében volt ispánként szerepel (DL 14 625), **IX. 1**-jén azonban már ismét viseli a címet (DL 15 631).

1461 tavaszán Rozgonyi Sebestyén, az 1458-ban kinevezett vajda is viselni kezdte a székely ispáni címet, ami korábban nem volt jellemző. Elsőként Mátyás 1461. március 23-án kelt oklevelében szerepel e titulussal: az erdélyi nemesekhez és birtokosokhoz címzett levélből kiderül, hogy az uralkodó érdemei elismeréseképpen neki adományozta az ötvened néven fizetendő adó felét.[469] A korábbi időszakban Rozgonyi Sebestyén elsősorban nem a vajdai teendők ellátásával foglalkozott, hanem a király megbízásából – a Felső Részek főkapitányaként – a Giskra elleni harcokat irányította a Felvidéken.[470] Székely ispánként való szereplésének talán az lehet az oka, hogy a harcok szüneteltésével az erdőntúli vidék felé fordult figyelme, illetve hogy ekkoriban következett be Rozgonyi Osvát halála, akitől a tisztség mintegy „átszállt" a rokonra. Az iratok tanúsága szerint a vajda-ispán az 1461. év nagyobb részét Erdélyben töltötte: április 24-én Gyulafehérváron, május 4-én Tordán, június 23-án Tövisen adott ki oklevelet, július 20-án pedig Mátyás felszólítja a szebeni pénzverő kamara ispánjait, hogy a szolgálatában ott tartózkodó méltóságviselő költségei fedezésére száz aranyforintot utaljanak ki. Augusztus 3-án Kolozsvárott kiadott oklevelében Łabiszyni Máté erdélyi püspök bizonyítja, hogy félretéve az ellentéteket, kiegyezett a vajdával; november 6-án pedig arról értesülünk az uralkodó által kiadott diplomából, hogy Rozgonyi Sebestyénnek adományozta egy Moldvába menekült szebeni lakos javait.[471]

E források egyebek mellett arra is fényt derítenek, hogy Rozgonyi Sebestyén a király utasítására ment tartományába, s az uralkodó szándékából kifolyólag tevékenykedett ott hosszasan. Az iratok azonban (közéjük számítva a most nem idézetteket is) nem tartalmaznak olyan információt, amely arra utalna, hogy e tevékenység a kifejezetten székely ispáni jellegű ügyekre is kiterjedt volna. E teen-

---

Rozgonyi János Tarkői Rikalf Györggyel kapcsoatos levele **1460. VI. 3**-án: DL 15 452.

[469] DL 15 555.

[470] Kubinyi András: *Mátyás király* 45–47.

[471] **1461. IV. 24.**: DF 277 545 (Jakó Zsigmond: *Kolozsmonostor* I. 1541. sz.); **1461. V. 4.**: DF 275 442 (SZO. I. 187.); **1461. VI. 23.**: DF 275 445; **1461. VII. 20.**: DL 15 618; DL 37 220; **1461. VIII. 3.**: DL 15 626; **1461. XI. 6.**: DL 15 650.

dőket – valószínűleg egyfajta munkamegosztás alapján – a továbbra is hivatalban levő Losonci Dezsőfi László és az alispánok látták el. Az előbbi 1461. április 16-án Marosvásárhelyen intézkedett székely örökség ügyében, Szepesi Bálint székely alispán pedig Sepsiszentgyörgyön 1461. október 22-én bocsátott ki oklevelet bírói jövedelmek megosztása kapcsán.[472] Nehéz megállapítani, hogy Rozgonyi Sebestyén tisztségviselése – legalábbis a székely ispánság vonatkozásában – mikor ért véget. Az utolsó irat, amely ebben a minőségében említi, 1461. július 29-én kelt.[473] Ezt követően – mint láttuk – továbbra is Erdélyben intézkedett, de úgy tűnik, már csak vajdaként. Utolsó fennmaradt okirata 1461 októberében keletkezett, ezt követően meghalt, valószínűleg 1461 végén vagy a következő év elején. Utódja, Dengelegi Pongrác János 1462. február 9-i oklevélben szerepel először mint erdélyi vajda és székely ispán.[474] Személyében a király unokatestvére került e posztokra: Pongrác János édesanyja ugyanis Hunyadi János Klára nevű leánytestvére volt. A rokon korábban asztalnokmesterként tevékenykedett, s természetesen Mátyás megbízható hívének számított;[475] kinevezése azt jelzi, hogy az ural-

---

472 **1461. IV. 16.**: DF 245 004. Losonci László valószínűleg még a nyár folyamán is hivatalban volt: erre utal Szentiványi György és Szilkeréki Gebárt Benedek **1461. VII. 27**-én kelt, hatalmaskodási üggyel kapcsolatos oklevele. (Az irat ugyan *„Ladislaus filius quondam Stephani filii Desew de Lossoncz Siculorum comes”*-ként említi őt, ez azonban természetesen téves, a két unokatestvér – idősebb és ifjabb László – rokonsági viszonyainak az összekeverésén alapszik: DL 27 036; a rokonsági viszonyokra: Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Tomaj nem 6. tábla: Losonci Dezsőfi. **1461. X. 22.**: DF 253 512 (SZO. I. 190–191.)

473 Jakó Zsigmond: *Kolozsmonostor* I. 1590. sz.

474 Rozgonyi Sebestyén utolsó fennmaradt oklevele **1461. XI. 22**-én, Kolozsvárott kelt (DL 62 877). Dengelegi Pongrác Jánosra vonatkozó oklevél: **1462. II. 9**: DL 45 000. *Archontológia 1458–1526*. I. 122.

475 Dengelegi Pongrác János rokonsági kapcsolataira: E. Kovács Péter: *A Hunyadi-család* 41., 45.; Engel Pál: *Középkori magyar genealógia* Káta nem 5. tábla: Dengelegi (Pongrác). Korábbi tevékenysége: Fügedi Erik: *A 15. századi magyar arisztokrácia* 121., 137.; Kubinyi András: *Bárók a királyi tanácsban* 206. Első vajdai működésére: Kordé Zoltán: *Az erdélyi vajdaság* 397–399.

kodó elérkezettnek látta az időt az erdőntúli terület hatalmi viszonyainak a végleges rendezésére.

Mátyás arra törekedett, hogy Erdélyben a hatalmi szálak Dengelegi Pongrác János kezében fussanak össze. A király unokatestvére formálisan ugyan egészen 1465-ig osztozott Újlaki Miklóssal a vajdai méltóságon,[476] a hajdan nagyhatalmú főúr azonban évek óta nem vett részt az ügyek intézésében, így természetesen kettejük között nem létezett tényleges munka- vagy hatalommegosztás. A székely ispánság vonatkozásában még szembeötlőbb ez a hatalomkoncentrálási törekvés. Losonci László 1461 nyara után már nem szerepel e címen a forrásokban, leváltására minden valószínűség szerint még az ősz folyamán sor került. Számos, ebből az időszakból származó – saját kiadású, illetve az uralkodó nevében fogalmazódott – oklevél bizonyítja viszont, hogy Rozgonyi Rajnáld továbbra is viselte e hivatalt.[477] Bár az iratokban szereplő ügyek között egyetlen olyan sem akad, amelyiknek valóban köze lenne a székely ispáni méltósághoz, hiba lenne ebből arra következtetni, hogy a címviselés puszta formalitás volt. Annak ellenére, hogy Rajnáld nem vett részt a hivatali teendők ellátásában, s nem is tartózkodott a tisztségviselés színterén, Erdélyben, emberei révén kezében tartotta a székely ispáni honor egy részét. Valószínűsíti mindezt egy 1462. augusztus 15-én kelt oklevél, amelyben Istenmezei Albert székely alispán felszólítja a brassóiakat, hogy a Radul havasalföldi vajdával megkötött fegyverszünetet tartsák be, hozzáfűzve egyúttal, hogy ugyanezt megparancsolja törcsi várnagyainak is (*castellanis nostris in castro Terch constitutis*). Istenmezei Albert bizonyára Rozgonyi Rajnáld embere volt, nem pedig Pongrác Jánosé: erre utal, hogy az alvajdai tisztet – s bizonyos nyomokból kivehetően az alispánit is – ekkoriban Vízaknai Miklós

---

476 Az erdélyi vajdák 15. századi archontológiájára: Fügedi Erik: *A 15. századi magyar arisztokrácia* 109. Adatait azonban ma már több helyen pontosítani kell. Ezt az újabb archontológiák meg is teszik: *Archontológia 1458–1526*. I. 83–88.; Kovács András: *Arhondologia voievozilor*.

477 Így pl.: **1462. I. 3.**: DL 15 687; **1462. VI. 21.**: DL 15 744; **1462. IX. 13.**: DL 15 767; **1462. XII. 1.**: DL 214 140; **1463. II. 6.**: DL 214 155; **1463. III. 4.**: DL 214 156 stb.

és Erdélyi Somkereki István töltötte be.[478] Vagyis ekkor Rozgonyi Rajnáld rendelkezett (alispánja révén) a székely ispáni honor egy részével (alkalmasint a felével), közte Törcsvárral. A sejtést a bizonyosság rangjára emeli Dengelegi Pongrác János 1463. május 26-i levele: ebben a vajda felszólítja Bárczai András görgényi várnagyot, hogy a félvárnagyságot adja át alvajdájának, Somkereki Istvánnak, mivel a király a székely ispánság mindkét részét neki adta (*rex... comitatum Siculorum quo ad ambas partes nobis graciose contulit*). Bárczai Rozgonyi Rajnáld alispánja volt,[479] vagyis 1463 májusában ő tartotta kézben a székely ispáni honor (és a görgényi várnagyság) felét. Mátyás tehát elérkezettnek látta az időt arra, hogy konszolidálja az erdélyi viszonyokat: megszüntette a székely ispáni méltóság megosztottságát (elvéve Rozgonyi Rajnáldtól s teljes egészében Pongrác János kezébe adván azt), valamint az önállóságát, miután egyesítette a vajdai hatalommal.[480] Mivel Újlaki Miklós szerepe formálisnak tekinthe-

---

[478] DF 246 475 (US. VI. 122.). **1462. IV. 3**-i dátummal közli a SZO. I. 191. Rédei János és Bethlen Domonkos (*Johannes de Rede ac Dominicus Bethlen de Betlenewsy*) alvajdák kolozsmonostori konventhez írott levelének a kivonatát (a Magyar Nemzeti Levéltárnak a világhálón levő adatbázisa: https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/view/180175/?pg=1&bbox=3823%2C-5044%2C7445%2C-3244; letöltve: 2019. 08. 09.). Kétségtelen, hogy az oklevél keltezésében *millesimo quadringentesimo sexagesimo secundo* olvasható (DL 27 323), ezt azonban elírásnak kell tartani a *septuagesimo secundo* helyett, ugyanis Rédei János és Bethlen Domonkos Pongrác János első vajdaságának az éveiben (1462–1465) sohasem fordulnak elő alvajdaként, gyakran szerepelnek így viszont a tisztségviselés második szakaszában (1468–1472). Ebből következően alispánként sem vehetők figyelembe 1462–1465 között.

[479] Kubinyi András: *Erdély a Mohács előtti évtizedekben* 72. Dengelegi Pongrác János oklevele: DL 83 758. Somkereki Erdélyi István **1465. IV. 18**-i oklevélben görgényi várnagyként szerepel (*Stephano Erdeli de Sumkerek viceuaywode Transsilvanensi ac castri Gergen castellano*), ami arra utal, hogy ő töltötte be a székely alispáni szerepkört (DL 74 167, *Teleki család oklevéltára* II. 87.)

[480] Bár Balázs leleszi prépost oklevele (DL 15 890) még **1463. XI. 3**-án is székely ispánként említi Rozgonyi Rajnáldot (*magnifico Rynoldo de Rozgon comitte Siculorum*), ez azonban csak elírás, mivel ugyancsak Balázs prépost **1463. XII. 31**-én már volt ispánnak (*magnifici Rynoldi de Rozgon alias comi-*

tő, így egyetlen, az uralkodó számára megbízható méltóságviselő kezébe került az erdőntúli vidék feletti hatalom, ami a központi kormányzás megerősödését jelentette.[481]

A konszolidációra utaló jel az is, hogy a vajda-ispán a méltóságviselés idejének nagyobb részét nem a királyi udvarban, hanem hivatalának a színterén, Erdélyben, vagy éppen a harcmezőn töltötte.[482] A gyakori erdélyi tartózkodás intenzív ügyintézéssel párosult, ami megmutatkozik a székely ispáni jogkörhöz tartozó ügyek viszonylag magas számában is. Így például Mátyás 1462. június 11-én kelt oklevelében Dengelegi Pongrác János feladatává tette, hogy Hídvégi Székely Bálintot – akinek az ösztönzésére a törcsvári várnagyok az erdélyi káptalannak járó tizedet visszatartották – elégtétel adására szorítsa. Ugyanígy a székely ispánt, illetve a helyetteseit bízta

---

tis Siculorum) nevezi oklevelében (DL 15 901), maga az érintett pedig **1464. II. 25**-i, Bártfa számára írott levelét egyszerűen csak *Rynaldus de Rozgon*ként írta alá (DF 214 220).

481 A szakirodalomban – Janits (Borsa) Iván nyomán – elterjedt az a nézet, hogy 1461-ben, Rozgonyi Sebestyén tisztségviselése alatt került sor a vajdai és a székely ispáni tisztség egyesítésére (Janits Iván: *Az erdélyi vajdák* 85., *Erdély története* I. 363., Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom* 9.). Ez természetesen a föntiek értelmében nem állja meg a helyét. Ld. még: Kubinyi András: *Erdély* 72.

482 Bár Dengelegi Pongrác János **1462** februárjában még az udvarban tűnik fel mint tanúságtevő báró, illetve relátor (**II. 10.**: DL 15 698, DL 15 699; **II. 14.**: DL 90 039), úgy tűnik, hogy az év nyarát és őszét, valamint az év végét – legalábbis részben – már Erdélyben töltötte (az erre utaló iratok közül ld. például: **VI. 11.**: DF 277 550, SZO. I. 191–92.; **VIII. 12.**: DL 15 762, US. VI. 121.; **1463. I. 10.**: DF 246 989, US. VI. 142.). **1463. III. 4**-én Kolozsvárott (US. VI. 144.), **V. 25–26**-án Marosvásárhelyen (DL 74 286; DL 83 758), **VII. 3**-án Szentlászlón (DL 74 162), **XII. 17**-én Kiskapuson, **XII. 24**-én ismét Kolozsvárott adott ki oklevelet. Több oklevél is bizonyítja Pongrác János katonai tevékenységét; ezek közül Mátyás **1464. V. 23**-án kelt adománylevele részletesen beszámol a vajda-ispánnak a törökellenes harcok során az erdélyi hadak élén tanúsított vitézségéről (DL 15 988). 1465 tavaszát bizonyíthatóan ismét Erdélyben töltötte Pongrác János: **1465. III. 18**-án Szászsebesen (DF 244 880, US. VI. 210.), **IV. 15**-én Görgényben (DF 257 721, **IV. 18**-án Szentlászlón bocsátott ki oklevelet (DL 74 167, *Teleki család oklevéltára* II. 86–87.).

meg az uralkodó 1464. április 13-án, hogy a sepsi, orbai, kézdi, valamint csíki székelyeket eltiltsa a Moldvával üzletelő barcasági kereskedők törvénytelen megvámoltatásától. Pongrác János tevékenysége azonban nem merült ki a király parancsainak végrehajtásában: a kolozsmonostori konvent 1464. július 19-i oklevele szerint az aranyosszéki székelyek és a torockai nemesek birtokai közötti határjárás ügyében járt el alvajdája, Somkereki István révén, 1463 májusában pedig Marosvásárhelyen tartott törvényszéket.[483]

Dengelegi Pongrác János székely ispánsága 1465-ben ért véget.[484] Leváltása nem bukás volt (hamarosan szörényi bán lett, a későbbiekben pedig még két alkalommal tért vissza Erdély élére),[485] hanem politikai megfontolások miatt következett be. Mátyásnak végre alkalma nyílt arra, hogy elmozdítsa a vajdai székhez szinte hozzánőtt (bár inkább csak tényleges hatalom nélküli) Újlaki Miklóst: e kényes műveletet könnyebben lehetett végrehajtani, ha mindkét tisztségviselő távozik posztjáról, másfelől a sikerhez szükség volt a támogató bárói kör kiszélesítésére, amit leginkább új embereknek

---

[483] **1462. VI. 11.**: DF 277 550 (SZO. I. 191–2.); **1464. IV. 13.**: SZO. III. 81–82., US. VI. 174–75.; **1464. VII. 19.**: DL 28 854, SZO. I. 200–202. – **XI. 7**-i, helytelen dátummal. Az utóbbi oklevél közvetetten megerősíti, hogy Somkereki István – aki itt csak alvajdaként szerepel – a székely alispáni teendőket is ellátta; őt, aki görgényi várnagy is volt, nyilván ebben a minőségében küldte a vajda a székely vonatkozású határjárás lebonyolítására (*per magnificum Johannem Panghrach de Dengelegh Vayuodam Transsiluanum judex in infrascriptis Reambulacionibus metarum deputatus fuisset* – uo. 201.). **1463. V. 25.**: DL 74 286; **1463. V. 26.**: DL 83 758.

[484] Az utolsó, őt még székely ispánként említő oklevél **1465. IV. 18**-án kelt (US. VI. 212.; *Archontológia 1458–1526*. I. 122.), mivel azonban Pongrác János Mátyás **1465. IX. 3**-i oklevelének méltóságsorában még erdélyi vajdaként szerepel Újhelyvel együtt (DL 13 736), feltételezhetjük, hogy erre a néhány hónapra a székely ispánságtól sem fosztotta meg őt a király. Szeptember 20-án viszont már Szentgyörgyi és Bazini Zsigmond viseli ezt a címet (DF 203 692, Házi Jenő: *Sopron I/5*. 205–206.; Kovács András: *Arhondologia voievozilor* 240.), rövidesen azonban a többiek e méltóságok birtosaiként tűnnek fel az iratokban (*Archontológia* 1458–1526. I. 85).

[485] *Archontológia 1458–1526*. I. 85.

tisztségekbe való juttatásával lehetett elérni.[486] Talán evvel magyarázható a frissen kinevezett méltóságviselők személye is: Szentgyörgyi és Bazini János, illetve Zsigmond grófok, valamint unokatestvérük, Monyorókeréki Ellerbach Bertold. 1459-ben III. Frigyes pártján álltak, s csak 1462 elején tértek meg Mátyás hűségére. A király a tisztségekre történő kinevezéssel kívánta őket lekenyerezni, ily módon a támogató bárók számát növelni. A vajdai hivatalt kapták meg: *„mivel Erdélyben gyökértelenek voltak, Mátyás úgy gondolhatta: ott nem okozhatnak bajt, sőt a király hatalmát erősítik”*.[487] Mátyás szándékához tartozott az is, hogy továbbvigye a két erdőntúli méltóság egyesítését: a kinevezett tisztségviselők mindegyike használta a vajdai és a székely ispáni címet is.[488] Megszűnt tehát az az állapot, amely a megelőző éveket, évtizedeket jellemezte: vagy a vajdától független tisztségviselő(k) látták el a feladatot, vagy pedig a vajdák közül valaki viselte a székely ispáni méltóságot. Természetesen ez nem azt jelentette, hogy a frissen kinevezett bárók mindegyike ténylegesen részt vett volna a teendők ellátásában. Szentgyörgyi Zsigmond és Ellerbach Bertold használták ugyan mind a vajdai, mind pedig a székely ispáni címet, okleveleik közül azonban (amelyek mind Sopron városának íródtak) egy sincs kapcsolatban e tisztségekkel.[489] Minden jel szerint Szentgyörgyi és Bazini János volt az, aki a méltósággal együtt

---

[486] Kubinyi András: *Mátyás király* 63–64. Kubinyi magyarázata ugyan több kérdőjelet is nyitva hagy, evvel együtt sokal valószerűbb, mint az a – bevallottan csak kombináción alapuló – feltevés, amelyet Fraknói Vilmos eresztett útjára, s amely szerint Dengelegi Pongrác János politikai okok miatt került szembe unokatestvérével, a királlyal. (Fraknói Vilmos: *Hunyadi Mátyás király 1440–1490*. Bp. 1890. 155., 159.) A király jóindulatának a megmaradásával számol *Archontológia 1458–1526*. I. 149. 92. j. is.

[487] Kubinyi András: *Mátyás király* 63. Szentgyörgyi János vajdai-székely ispáni tevékenységére: Kordé Zoltán: *Szentgyörgyi János*.

[488] Elsőként Szentgyörgyi és Bazini Zsigmond viseli ezt a címet szeptember 20-án (DF 203 692, Házi Jenő: *Sopron I/5*. 205–206.; Kovács András: *Arhondologia voievozilor* 240.), de hamarosan a többiek is vajdaként és székely ispánként jelennek meg az okiratokban (*Archontológia 1458–1526*. I. 85.)

[489] **1465. IX. 20.**: DF 203 692 (Házi Jenő: *Sopron I/5*. 205–206.); **1465. X. 3.**: DF 203 695 (Házi Jenő: *Sopron I/5*. 208–209.); **1465. X. 8.**: DF 203 699, DF 203 698 (Házi Jenő: *Sopron I/5*. 211–212.).

járó feladatokat, a tényleges teendőket ellátta. Úgy tűnik, hogy szinte kinevezése pillanatától kezdve, folyamatosan Erdélyben tartózkodott, ami – lévén a birtokai Nyugat-Magyarországon – egyértelmű jele annak, hogy hivatali kötelezettségeinek tett eleget.[490] Ezt a ránk maradt iratok meg is erősítik, hiszen mindegyikük olyan tárgyú, ami a hivatalviseléssel közvetlenül összefügg. Ha csak a székely ispáni jogkör alá tartozó ügyeket tekintjük, akkor is elmondható, hogy tevékeny időszak volt ez az erdőntúli tartomány életében. Ezen ügyek közül fontosságában kiemelkedik a zabolai gyűlés határozatainak írásba foglaltatása és megerősítése 1466. január 20-án. A társadalmi feszültségek enyhítése, valamint a zavargások megelőzése végett a király közvetítőként küldte Szentgyörgyi Jánost a székelyek közé (*volensque Sua Serenitas nos intermediatores ipsis apponere*), hogy a korábbi királyok által adományozott, de sérelmet szenvedett kiváltságokat a Zabolán megjelent erdélyi nemesekkel és valamennyi székely szék székelyeivel helyreállítsa. Az itt elfogadott és az ispán által megerősített határozatok a székely szabadságjogok addigi legteljesebb foglalatát tartalmazzák, melyek között több olyan is található, amely a székely ispán jogkörét, feladatait stb. világítja meg.[491]

Az év folyamán további gyűléseket is tartott Szentgyörgyi János: az elsőt augusztus 17-i kezdettel Tordán (*ad proximam generalem congregationem regnicolarum die dominico proximo post festum assumptionis virginis gloriosae Thordae celebrandam*), a másodikat pedig szeptember 14-től ugyanitt (*in generali congregetione celebranda in festo exaltationis sanctae crucis proxime venturo Thordae intersint*).[492] Bár mindkét gyűlést *generalis congregatió*nak nevezik a források, jelentős különbség van közöttük. Az első ugyanis alapvetően igazságszolgáltatói jellegű volt, ahol bűn-

---

[490] Méltóságviselőként első oklevelét Tordán keltezte **1465. X. 6**-án (DF 277 596), az utolsót pedig Kápolnán **1467. VIII. 4**-én (DF 257 741, US. VI. 292.). Az 1467. februári–májusi időszakot leszámítva oklevelei szinte havi rendszerességgel maradtak fenn, így hivatalviselése alatti erdélyi tartózkodása tulajdonképpen folyamatosnak tekinthető. Működésére: Kordé Zoltán: *Szentgyörgyi János*.

[491] DF 246 997 (SZO. III. 82–86., *Erdélyi törvényhatóságok jogszabályai* 2–7.). Szentgyörgyi János feltételezhető tartózkodási helyei Erdélyben: Kordé Zoltán: *Szentgyörgyi János* 148.

[492] **1466. VIII. 9.**: US. VI. 249.; **1466. IX. 4.**: DF 244 889 (US. VI. 255–256.).

eseteket vizsgáltak, mint például Hídvégi Nemes Bálint fiának Székely Lukács és társai általi brassói megtámadását és életveszélyes megsebesítését, illetve az előző vajda által elkövetett, vagy éppen Doboka megyei nemesek által elszenvedett hatalmaskodást.[493] A kutatásban elterjedt az a nézet, hogy a 15. század közepére a klasszikus vajdai *generalis congregatio* elsorvadt, maga az elnevezés pedig átszállt a szintén Tordán ülésező vajdai, alvajdai oktaválís törvényszékre.[494] Szentgyörgyi János azonban nem vajdai széket tartott augusztus 17-től Tordán, erre ugyanis csak később, október 6. körül került sor – mint kiderül ez egy augusztus 13-án keltezett, birtokba iktatással kapcsolatos okleveléből: *„Contradictores vero si qui fuerint evocet eosdem contra praefatum exponentem ad octavas festi beati Michaelis archangeli nunc proxime venturi nostram aut vicevaivodarum nostrorum in praesentiam”*.[495] Ha figyelembe vesszük, hogy a gyűlésen *regia in persona* intézkedett a vajda,[496] akkor világossá válik, hogy királyi parancsra összehívott *generalis congregatió*t tartott Szent István ünnepe körül Szentgyörgyi Péter. Esetünk tehát azt bizonyítja, hogy ez az intézmény nem halt ki teljesen az 1460-as évekre, pontosabban inkább azt, hogy kísérlet történt ekkoriban a felélesztésére. Innen küldte el a

---

[493] Hídvégi Mihály megtámadása: **1466. VIII. 9.**: US. VI. 249–250.; Dengelegi Pongrác János hatalmaskodási ügye: **1466. VIII. 9.**: DF 277 561; a Doboka megyei nemesek sérelme: DL 27 326. A *generalis congregatió*hoz kapcsolódó további ügyek: **1466. VIII. 20.**: DL 28 623; **1466. VIII. 21.**: DF 244 888 (US. VI. 253–254. – A kiadás VIII. 20-i dátummal közli az oklevelet, mivel a keltezésben a *feria* meghatározására használt *qūta* rövidítést *quarta* formában oldja fel, más esetben viszont ugyanezt az alakot *quintá*nak olvassa: pl. uo. 256., DF 244 889. Hogy a dátum helyes olvasata *feria quinta proxima ante festum beati Bartholomaei apostoli*, s így az oklevél kiadását nem **VIII. 20**-ra, hanem egy nappal későbbre, **21**-re kell tenni, azt az is alátámasztja, hogy Szentgyörgyi János többi – valóban **VIII. 20**-án kiadott – diplomájában a keltezés Szent István ünnepéhez igazodik *die festi sancti regis Stephani* vagy ehhez hasonló formában: uo. 253. 3479. sz., DL 27 326, DL 28 623. **VIII. 21**-i kiadásúnak tekinti az oklevelet a Magyar Nemzeti Levéltár online archívuma is).

[494] Janits Iván: *Az erdélyi vajdák* 49., Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom* 37.

[495] DF 244 887 (US. VI. 252.)

[496] **1466. VIII. 9.**: DF 277 561; **1466. VIII. 21.**: DF 244 888 (US. VI. 253.).

vajda-ispán augusztus 20-án a következő (szeptember 14-én kezdődő) gyűlésre szóló meghívóját a szászok részére. Kiderül ebből, hogy a *generalis congregatio* összehívására *„ex universorum regnicolarum matura deliberatione"* került sor.[497] Ebben az esetben tehát – az előzőtől eltérően – nem az uralkodótól indult ki a kezdeményezés. Szentgyörgyi János következő, szeptember 4-én írott levelében arról is értesítette a szászokat, hogy a székelyeknek és a nemeseknek is elküldte a meghívást (*nos scripsimus omnibus trium generum Siculis ad omnes sedes et etiam aliis regnicolis*), egyben felszólította őket, hogy írják össze a székelyek vagy a nemesek, illetve nemtelenek által velük szemben elkövetett bűnöket és választott képviselőiket (*per vos unacum aliis idoneis personis vobiscum electis*) küldjék el a gyűlésre.[498] Egyértelmű mindebből, hogy szeptemberben nem klasszikus értelemben vett *generalis congregatio*, s nem is vajdai ítélőszék zajlott Tordán, hanem rendies jellegű – a nemesség, székelyek és szászok résztvételével tartott – tartománygyűlésére került sor, melynek összehívásáról maguk az érintettek határoztak, s amelynek levezetése a vajda-ispánra hárult.

Alig tíz hónap alatt Szentgyörgyi és Bazini János nagyobb munkát végzett, mint hivatali elődei évek során: januárban Zabolán tartott nagy fontosságú székely gyűlést, augusztusban igazságszolgáltatói jellegű *generalis congregatió*ra került sor Tordán, ezt néhány hét elteltével a rendi gyűlés követte ugyanitt, majd pedig a vajdai szék október elején. (1467 folyamán szintén sor került *generalis congregatio* megtartására – ezúttal Kápolnán.[499]) Gőzerővel folyt tehát a felgyülemlett, függőben levő igazságszolgáltatói, birtok- és rendies jellegű ügyek intézése, vagyis az erdőntúli tartomány konszolidációja, melyben a főszerepet a vajda-ispán játszotta.

E biztató folyamatban átmeneti törést jelentett az erdélyiek Mátyás elleni felkelése 1467 őszén. Annak megítélése, hogy e mozgalomban milyen szerepet játszott Szentgyörgyi és Bazini János gróf, annak a függvénye, hogy milyen forráscsoportnak biztosítunk elsőbbséget a kérdés megválaszolásában. A történetírás egy vonulata – egészen a legutóbbi időkig – alapvetően az elbeszélő forrásokra,

---

[497] DF 244 886 (US. VI. 253.)
[498] DF 244 889 (US. VI. 256.)
[499] **1467. VI. 5.**: DF 261 003; DF 261 003; DF 104 806 (US. VI. 287–288.).

Thuróczyra, Ransanusra és Bonfinire támaszkodva úgy foglalt állást, hogy a felkelés igazi vezére Farnasi Veres Benedek volt, aki társaival együtt csatlakozásra bírta Szentgyörgyi Jánost is, kilátásba helyezve számára az önálló Erdély feletti hatalmat.[500] A kutatás azonban egyértelműen tisztázta, hogy az elbeszélő kútfők sokban torzítanak, mivel a felkelés leverését követő királyi propagandát visszhangozzák, kisebbítve a mozgalmat irányító bárók szerepét, s aránytalanul megnövelve az abban résztvevő nemesek, székelyek, szászok felelősségét. A helyes kép kialakítása csak az okleveles anyag – elsősorban a felkelés vezetői által kiállíttatott szövetséglevél – vizsgálatba történő bevonásával lehetséges.[501] A kolozsmonostori konvent által 1467. augusztus 18-án kiállított szövetséglevélből kiderül, hogy az erdélyi nemesség, a szászok és a székelyek ott megjelent képviselői vezérükké és elöljárójukká választották (*directores et antecessores elegissent speciales*) Szentgyörgyi János és Zsigmond, illetve Ellerbach Bertold vajdákat ás székely ispánokat, valamint Szapolyai Imre és István szepesi ispánokat (*Emericum et Stephanum terrae Scepusiensis similiter comites*).[502] A lázadás tehát két irányból indult el: egyik oldalon ott állt egy Mátyással elégedetlen bárói csoport, a másikon pedig az erdélyi rendek adóreform által felbőszített képviselői. (Bár az ország más területén is voltak mozgolódások, a legveszélyesebb kétségkívül az erdőntúli felkelés volt.) A két csoportot leginkább Szentgyörgyi és Bazini János személye kapcsolta össze: Szapolyai Imre és István legfeljebb csak közvetve, harmadik testvérükön, Miklós erdélyi püspö-

---

[500] *Erdély története* I. 359., hasonlóképpen: Köpeczi Béla (főszerk.): *Erdély rövid története*. Bp. 1989. 201. Ugyanilyen véleményt fogalmaz meg a korábbi munkák közül például Endes Miklós: *Csík-, Gyergyó-, kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Bp. 1994. (az 1938. évi első kiadás reprintje) 26. is.

[501] Az elbeszélő kútfők forrásértékének tisztázása, s az ezeket előnyben részesítő nézet bírálata: Kubinyi András: *Erdély a Mohács előtti évtizedekben* 65. skk. Ld. még: Kubinyi András: *Mátyás király* 64–65. A szövetséglevelet is felhasználja a korábbi történetírásból pl. Rugonfalvi Kiss István: *A nemes székely nemzet* I. 198., Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom* 43.

[502] DF 287 250 (US. VI. 293.)

kön keresztül érintkeztek a tartománnyal,[503] Szentgyörgyi János tisztségviselő társai pedig személyesen valószínűleg meg sem fordultak ott, a tényleges teendők ellátásában nem vettek részt. Természetesnek mondható, hogy az erdélyi rendek – így a felkelésben résztvevő székelyek – a közöttük tevékenykedő, általuk jól ismert Szentgyörgyi Jánosban látták vezetőjüket, aki viszont érezve bárótársai támogatását és annak tudatában, hogy milyen katonai erőt képviselnek az erdélyiek, nem habozott a mozgalom élére állni. Hogy maga Mátyás is őt tekintette az erdélyi mozgalom vezérének, azt a felkelés utáni hetekben kiadott oklevelei is bizonyítják.[504]

A felkelés és a vajda-ispán abban játszott szerepe két dologra is felhívja a figyelmet: egyrészt arra, hogy Szentgyörgyi János, bár Erdélyben gyökértelen volt, két évi munkával ezt a hátrányt le tudta dolgozni, s képes volt teljes mértékben megnyerni az erdőntúli rendek bizalmát. A másik figyelemre méltó mozzanat az, hogy első ízben mutatkozott meg a tisztségösszevonás árnyoldala: a vajdai és székely ispáni méltóságot viselő báró óriási hatalmat összpontosított a kezében, ami csak tovább növekedett azáltal, hogy az erdélyi rendekkel (legalábbis azok egy részével) közösen tudott fellépni a királlyal szemben.

Talán ez a keserű tapasztalat is közrejátszott abban, hogy Szentgyörgyi János és hivatalviselő társai szeptemberi leváltását követően Mátyás ismét önálló székely ispánt nevezett ki Daróci János személyében. Az új méltóságviselő a királyi famíliából emelkedett a bárók közé; korábban zólyomi várnagy volt.[505] Ez is arra utal, hogy Szentgyörgyi János hűtlenségén okulva a király olyan tisztségviselőt nevezett ki a fontos katonai szerepet betöltő székelység élére, akinek a

---

503 Kubinyi András: *Mátyás király* 65.

504 Így pl. **1467. X. 19.**: *„Johannes Groff, qui honore waivodatus Transsilvanensis fungebatur, una cum nobilibus et incolis partium regni nostri Transsilvanarum fidei et honoris ipsorum oblitis, a fidelitate nobis et sacrae coronae dicti regni nostri Hungariae sub praestito iuramento promissa defecissent, tunc idem Johannes eosdem contra nos insurgere compulisset qui tandem compulsi insurrexissent"* (US. VI. 299.). Ld. még **1467. X. 28.** (uo. 302.; 303.) stb.

505 Kubinyi András: *A Mátyás kori állam szervezet*. In: *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára*. Bp. 1990. 53–147. 69., 132. 149. sz. jegyzet.

felemelkedése csak tőle függött, s akinek a hűségében éppen emiatt biztos lehetett. Daróci János méltóságviselése nagyon rövid ideig tartott. Ténykedéséről csak egyetlen – Mátyás által 1467. november 4-én, Szászkézden kiadott – diploma tudósít, melyben az uralkodó a székely ispán (*magnifico Johanni de Darocz, comiti Siculorum nostrorum*) feladátává teszi, hogy ha kell, rákényszerítse az erdélyi nemeseket, hogy jobbágyaikat engedjék Besztercébe vagy a városhoz tartozó birtokokra költözni.[506] Az oklevél tartalmából úgy tűnik, mintha Daróci a Beszterce fölötti régi székely ispáni jogkörrel is rendelkezett volna ekkor, ami viszont felveti azt a kérdést, hogy Mátyás vajon tartósan vissza akarta-e állítani a méltóság önállóságát vagy csak ideiglenes megoldásnak szánta a vajdától különálló tisztségviselő kinevezését. A király szándékáról nehéz képet alkotni, mivel a székely ispán rövid hivatali ténykedést követően, december 15-én Moldvabányán Nagy István moldvai vajda csapataival viaskodva hősi halált halt és így új helyzet állt elő. A csatáról és Daróci haláláról (*ex obitu strenuissimi viri Joannis illius Dorolczi*) Lodovico Carbo is beszámolt 1474–1475 körül Ernuszt Zsigmond nyomán, egyúttal arról is hírt adott, hogy a budai vár termében festmény örökítette meg a vitéz férfiú küzdelmét és hősi halálát.[507] Daróci János halála szimbolikusnak tekinthető, mivel személyével a vajdától független, önálló székely ispáni méltóság is sírba szállt; ezt követően a két erdélyi tisztség végleg összeolvadt egymással, a vajdák kinevezésükkor automatikusan a székelyek vezetői is lettek.[508] Ezen az sem változtatott, hogy négy évtized elteltével, 1504-ben ismét önálló ispán, Tárcai János került a székelyek élére. Szereplése csak átmeneti jellegű, múlékony epizód volt, 1507-től ismét a vajdák viselték e méltóságot egészen a középkori Magyar Királyság 1526-os bukásáig, sőt még

---

[506] DF 247 318 (US. VI. 306.)

[507] *„Huius viri virtus et gloria demonstratur abunde in palatio regis Ungarici, ubi eo habitu et armaturae genere, quo tunc pugnaverat, nobilissime depictus apparet"* (Balogh: *A művészet* I. 79.). Carbo Daróci haláláról szóló része: http://carbo.mtak.hu/hu/17.htm (letöltve: 2019. augusztus 9.)

[508] Mátyás **1468. I. 4**-i oklevele már *„magnificis Joanni Pongracz de Dengeleg ac Nicolao Chapor waywodis nostris Transsiluanis ac comitibus Siculorum nostrorum"* szól (US. VI. 318.).

azon túl is.[509] Az előzmények és a későbbi fejlemények ismeretében tehát elmondható, hogy ha eleinte esetleg fel is merült Mátyásban az önálló székely ispáni tisztség helyreállításának a gondolata, erről Daróci János halálát követően végleg letett, s a negyed évszázada tartó tendenciának megfelelően pontot rakott a két erdélyi méltóság egyesítésének a végére. Evvel tehát lezárult a székely ispánság történetének önálló szakasza; a továbbiakban e história már szétválaszthatatlanul összefonódott a vajdaságéval.[510]

---

[509] Tárcai Jánosra: *Archontológia 1458–1526*. I. 123. 379. j.; Rugonfalvi Kiss István: *A nemes székely nemzet* I. 209–213., Kubinyi András: *Erdély a Mohács előtti évtizedekben* 67., 72.

[510] A székely ispáni méltóság történetének 1467. évi szakaszhatárát, illetve későbbi történetét illetően Kubinyi András akadémikus két fontos mozzanatra is felhívta a figyelmet opponensi véleményében. Daróci János szerepével kapcsolatban arra mutatott rá, hogy *„Mátyásnak volt egy erdélyi vajdája, Ongor János, akinek hivatalviselési idejére egyetlen adat sem maradt, csak volt erdélyi vajdaként fordul elő. Az egyetlen időszak, ahová hivatalviselését be lehetne iktatni, 1467 vége. Ez esetben Darócival együtt nevezték ki. E feltevéssel szemben ugyan lehetne ellenérveket is felvetni, az analógia mégis frappáns. Erdély élére két viszonylag jelentéktelen nemes katona került. Ha ez helyes, akkor viszont Daróci pályája életben maradása esetén sem feltétlenül emelkedett volna."* (Kubinyi András: *Opponensi vélemény Kordé Zoltán: „A székely ispáni méltóság története a kezdetektől 1467-ig című PhD. értekezéséről"* 4.) Amennyiben Ongor János és Daróci párhuzamos tisztségviselése bebizonyosodna, ez azt a feltevést erősítené, miszerint Mátyás a lázadás leverését követően eleve csak átmeneti szerepet szánt az alacsonyabb sorból származó tisztségviselőknek és nem kívánt tartós változtatást eszközölni a korábbi gyakorlaton (Nádasdi Ongor János ekkori rövid tisztségviselésével számol *Archontológia 1458–1526*. I. 85. is). Kubinyi András másik idevágó megjegyzése már túlmutat a dolgozat időbeli keretein és a székely ispánság 1467-et követő utóéletére vonatkozik: *„Noha 1467-től Tarcaiig a vajda egy személyben székely ispán is, ez ekkor nézetem szerint még csak perszonális unió. Az 1498:24. t.c. ugyanis a bandériumtartó méltóságok közt még külön sorolja fel az erdélyi vajdát és a székely ispánt, még pedig egy-egy bandériummal. Az egyesítésnek talán Tarcai távozása után, esetleg Szapolyai János vajdai kinevezésével kellett megtörténnie."* (uo. 2.) További kutatás feladata tehát annak eldöntése, hogy mikor vált formailag is eggyé a vajdai és az ispáni méltóság. Ez természetesen nem változtat azon, hogy az egyesítés – mint fentebb erről már szó esett – a lényeget illetően 1467-ben lezajlott,

Az önálló székely ispáni méltóság 1441–1467 közötti szakasza főbb fejleményeinek az összefoglalásához az alábbi táblázat nyújt segítséget:

5. sz. ábra

Tisztségviselés az 1441–1467 közötti időszakban
(● = testvérek, □ = rokonok, ▲ = vajdai és székely ispáni méltóság egyidejű viselése, e. = előtt, u. = után)

Többes tisztségviselés	**Egyedüli tisztségviselés**	**Első és utolsó említés**	**Tisztségviselés feltételezett időpontja**
Hunyadi János ▲ Újlaki Miklós ▲ Pelsőci Bebek Imre		1441. IV. 8. – 1446. III. 15.[511] 1442. VI. 23. – 1446. III. 15.[512] 1441. VII. 6.[513]	1441. febr. – 1446. jún. 1441. febr. – 1446. jún. ? – 1446. júl. ?
	Csáki Ferenc	1446. VI. 23. – 1448. V. 8.[514]	1446. jún. – 1448. jún.
Rozgonyi János ▲● Rozgonyi Osvát ● Rozgonyi Rajnáld ●		1448. VII. 7. – 1449. III. 4.[515] 1449. IV. 18. – 1453. I. 31.[516] 1449. I. 22. – 1453. VII. 21.[517]	1448. jún. – ? 1448. jún. – 1453. júl. 21. u.
Gúti Ország János Hédervári Imre		1454. II. 3. – 1457. I. 12.[518] 1454. II. 3.[519]	1454. febr. 3. e. – 1457. jan. 1453. febr. 3. e. – ?

hiszen Tárcai János későbbi szereplése rövid, folytatás nélküli közjátéknak bizonyult csupán.

511 DL 36 899 (US. V. 81.); US. V. 164.

512 DL 13 683; US. V. 164.

513 DL 97 181.

514 DL 70 560; DL 71 482 (*Csáky oklevéltár* I/1. 390–391.).

515 DL 14 181; DL 14 231.

516 DF 14 252; 14 606.

517 DF 286 651 (US. V. 405.).

518 DF 286 652 (US. V. 433–434.); DL 15 126.

519 DF 286 652 (US. V. 433–434.)

Rozgonyi Osvát ●		1454. XII. 24. – 1458. IV. 26.[520]	1454. XII. 24. e. – 1458. nyár
Rozgonyi Rajnáld ●		1456. I. 16. – 1458. IV. 26.[521]	1454. III. 17. e. – 1458. nyár
Rozgonyi János ●		1457. I. 25.[522]	1457. I. 25. e. – ?
Lábatlani János ●		1458. X. 1. – 1459. XI. 26.[523]	1458. szept. – 1459 vége
Paksi László		1458. X. 24. – 1459. IV. 23.[524]	1458. szept. – 1459 vége ?
Lábatlani László ●		1459. IX. 18. – 1459. XI. 10. [1460. III. 31.][525]	1459. szept. – 1459 vége
Rozgonyi Osvát ●		1460. I. 20. – 1460. XI. 20. [1461. XII. 4.][526]	1460. jan. – 1461 eleje
Losonci Dezsőfi László		1460. VII. 13. – 1461. IV. 16. [1461. VII. 27.][527]	1460 eleje – 1461. nyár
Rozgonyi Rajnáld ●		1461. III. 28. – 1463. V. 14.[528]	1461. III. 28. e. – 1463. máj.

[520] DL 15 307; DL 15 163.
[521] DL 14 916; DL 15 163.
[522] DL 15 128.
[523] DL 15 099, DF 240 421; DF 257 738 (SZO. I. 181–182.)
[524] DF 246 973 (US. VI. 32.); DF 246 977 (US. VI. 53–54.)
[525] DL 30 844; DL 36 392. p. 63., nr. 3. (SZO. VIII. 93.) Az **1460. III. 31**-én keletkezett iratról (DL 36 392. p. 86. nr. 3; Jakó Zsigmond: *Kolozsmonostor* I. 562. 1438. sz.) fentebb már jeleztük, hogy az csak egy előző év novemberi ítéletlevél kiadójaként említi Lábatlani Lászlót és a címét.
[526] DL 15 429; DL 70 908. Mátyás **1461. XII. 4**-i oklevelének egyértelműen téves mivoltát (amely úgy tesz említést Rozgonyi Osvátról, mintha még mindig életben levő tisztségviselő lenne) fentebb már részletesen tárgyaltuk.
[527] DF 246 473; DF 245 004. Az **1461. VII. 27**-i oklevéllel (DL 27 036) kapcsolatban korábban már jeleztük, hogy ez minden bizonnyal Losonci Lászlóra vonatkozik.
[528] DL 83 754; DF 266 281.

Losonci Dezsőfi László Rozgonyi Sebestyén ▲□ Rozgonyi Rajnáld □		1460. VII. 13. – 1461. IV. 16. [1461. VII. 27. ld. a fentebbi lábjegyzetet!] 1461. III. 23. – 1461. VII. 29. 1461. III. 28. – 1463. V. 14. [VII. 29. a részleteket ld. fentebbi jegyzetben!]	1461 eleje – 1461. nyár (hármójuk közös tisztségviselése)
Rozgonyi Rajnáld Dengelegi Pongrác János ▲		1461. III. 28. – 1463. V. 14. [VII. 29. a részleteket ld. fentebbi jegyzetben!] 1462. II. 9. – 1465. IV. 18.[529]	1462. febr. – 1463. máj. (közösen)
	Dengelegi Pongrác János ▲	Ld. fent!	1463. máj. – 1465. szept. (egyedül)
Szentgyörgyi és Bazini Zsigmond ▲●□ Szentgyörgyi és Bazini János ▲●□ Monyorókeréki Ellerbach Bertold ▲□		1462. IX. 20. – 1467. VIII. 18.[530] 1465. X. 6. – 1467. VIII. 18.[531] 1465. X. 8. – 1467. VIII. 18.[532]	1465. szept. – 1467. szept.
	Daróci János	1467. XI. 4.[533]	

Az időszak legfontosabb fejleménye a székely ispáni és a vajdai méltóság egyesülése volt. E folyamat menetére vonatkozóan a táblázatból több minden kiolvasható. A vizsgált huszonhat esztendőből közel húsz olyan volt, amikor legalább az egyik méltóságviselő egyúttal erdélyi vajdaként is működött. Tovább árnyalja e képet, ha

529 DL 45 000; US. VI. 212.
530 DF 203 692; DF 287 250 (US. VI. 293.)
531 DF 277 596; DF 287 250 (US. VI. 293.)
532 DF 203 699; DF 287 250 (US. VI. 293.)
533 US. VI. 306.

azokat az éveket is számba vesszük, amikor a vajda-ispánok mellett nem működtek önálló székely ispánok. A húsz esztendőből nem egészen tíz bizonyul ilyennek: a periódus kezdetén Hunyadi és Újlaki méltóságviselése (1441–1446), valamint a végén az 1463 májusától 1467 szeptemberéig tartó időszak. Az összeolvadás tehát negyed évszázadig tartott és fokozatosan ment végbe: kezdetét Hunyadi János és Újlaki Miklós kinevezése jelentette, amihez a Zsigmond által kiépített hatalmi struktúra összeomlása és a központi hatalom megroppanása szolgáltatta a hátteret; fontos állomás volt 1463 májusa, amikor Dengelegi Pongrác János, elnyerve a székely ispáni honor másik felét is Rozgonyi Rajnáldtól, ténylegesen egy kézben egyesítette a tisztséget; végül a folyamat lezárulása az utolsó önálló székely ispán, Daróci János halálával és Mátyás konszolidációs törekvéseinek sikerre jutásával érkezett el. Az egyesülést illetően több olyan tényezővel is számolni kell, amely elősegítette, sőt kikényszerítette e processzust. Ilyennek tekinthető a királyi hatalom Zsigmond halálával bekövetkező meggyengülése: a bárók közül a szerencsésebbek, illetve rátermettebbek olyan hatalomkkoncentráció élvezői lehettek, amely akár csak néhány évvel korábban még elképzelhetetlen volt. Zsigmond óvakodott attól, hogy a székely ispánok territóriumát a vajdák kezébe adja. Halálával ez az akadály megszűnt, s a befolyásukban megerősödött bárók most már elérhették a fokozott hatalmat és jövedelmeket biztosító egyesítést. Leegyszerűsítenénk azonban a kérdést, ha pusztán az arisztokrácia térnyerése és a központi hatalom talajvesztése felől közelítenénk meg az összeolvadás folyamatát: ebben az esetben ugyanis érthetetlen lenne, hogy Mátyás miért döntött az erdélyi helyzet konszolidálását követően e veszélyes tendencia véglegesítése mellett. A folyamatban komoly súllyal esett latba a katonai helyzet, a török fenyegetés is. Erdély fokozott mértékben ki volt téve a török portyák, támadások veszélyének, ami állandóvá tette a katonai készültséget. Ebben a helyzetben kívánatosnak tűnt a több elemből összetevődő erdélyi haderő vezetését ténylegesen egyetlen kézben összpontosítani. E külső veszély által szült követelmény feltehetően komoly szerepet játszott Mátyás döntésében. Az összeolvadást illetően azonban figyelembe kell még venni egy harmadik tényezőt is: az erdélyi rendiség kialakulását és megerősödését. E folyamat – melynek kezdetei Zsigmond uralkodásáig nyúlnak

vissza – változást eredményezett a székely ispán, illetve a vajda szerepét illetően. Bár a méltóságviselők kezdettől fogva a királyi hatalmat képviselték a fennhatóságuk alá tartozó népességgel szemben, ez a viszony a rendiség kiformálódásával módosult, hiszen az egyoldalú alá-fölérendeltség helyébe olyan kapcsolat lépett, amely a tisztségviselőt egy önálló politikai szerepet játszó, a kezdeményezésektől sem visszariadó testülettel, azaz renddel kötötte össze. Az erdélyi rendiség kialakulását a központi hatalom – így Mátyás – nem igyekezett gátolni, legfeljebb arra törekedett, hogy megfelelő mederben tartsa azt. Az 1467-es felkelés azonban arra figyelmeztette az uralkodót, hogy e folyamat komoly veszélyeket rejthet magában, főleg, ha egy hűtlenségre hajlamos tiszségviselő is meglovagolja az elégedetlenséget. A király bizonyára figyelembe vette azt is, hogy egy önálló székely ispánnak az egységesen fellépő, katonáskodó székelységgel szemben sokkal kevesebb eszköz áll a rendelkezésére mint a lényegesen több erőforrással rendelkező vajdának; egy mindkét tisztséget viselő bárónak önmagában ez a hatalomkoncentráció lényegesen nagyobb tekintélyt kölcsönzött, mint egy „magányos" székely ispánnak. A veszélyeket és az előnyöket latolgatva a mérleg nyelve – talán némi habozást követően – az egyesítés irányába billent ki. Mivel a két erdélyi főméltóság közül a vajdai volt a régibb és főleg a hatalmasabb, így magától értetődik, hogy ez „nyelte le" a székely ispánságot, véget vetve ezáltal egy két és fél évszázados múltra visszatekintő tisztség önállóságának.

A táblázatot tovább tanulmányozva felvilágosítást nyerhetünk a többes tisztségviselés alakulását illetően is. Az *4. sz. ábrával* való összevetés alapján egyértelművé válik, hogy ez a jelenség (amely az előző korszak terméke) a székely ispáni méltóság utolsó szakaszára teljesen általánossá vált. Míg az 1387–1441 közötti ötvennégy esztendőben nyolc méltóságviselő összesen mintegy harminchét éven keresztül egyedül töltötte be hivatalát, addig az 1441-et követő negyed században három ilyen tisztségviselő akad, akiknek magányos működése csak négy és fél évre terjedt ki. A Zsigmond uralkodása alatti periódusban csak egyetlen alkalommal, a Bélteki fivérek esetében fordult elő, hogy egyszerre hárman töltötték be a székely ispáni méltóságot. Korszakunkban viszont közel tizenhárom esztendő, vagyis a periódus fele bizonyul olyan időszaknak, amikor – legaláb-

bis névlegesen – triász irányította a székelyeket. A legjobb példát e vonatkozásban a Rozgonyi testvérek szolgáltatják, akik – kisebb megszakításoktól eltekintve – hosszú éveken keresztül büszkélkedtek a *comes Siculorum* címmel. A Zsigmond-kori és az 1441 utáni kettős vagy többes tisztségviselés között jelentős különbségek mutatkoznak: az előző időszakban a király csak ritkán bízott meg testvéreket vagy rokonokat közös méltóságviseléssel, 1441 után viszont a bárók gyakran hozták magukkal közeli vagy távolabbi rokonukat a hivatal élére. Ehhez az uralkodó engedélyére se nagyon volt szükség, amit id. és ifj. Rozgonyi János korábban már idézett, a megszerzendő tisztségek elosztására és közös élvezésére vonatkozó megegyezése bizonyít a leginkább.[534] Van azonban más eltérés is a két korszak között: míg Zsigmond uralkodása alatt a méltóságviselő bárók mindegyike részt vett a tisztséggel együtt járó feladatok ellátásában, s nem voltak névleges székely ispánok, addig korszakunkban általános gyakorlattá vált a cím használatában és a jövedelmek élvezésében kimerülő hivatalviselés. Ez a jelenség tulajdonképpen Újlaki Miklóssal vette kezdetét, aki társától, Hunyadi Jánostól eltérően meglehetős tartózkodást tanúsított a székely ispáni hivatalhoz kapcsolódó feladatokkal szemben. Még inkább így volt ez a három Rozgonyi testvér esetében, akik – megszakításokkal – tíz esztendőn keresztül viselték közösen a székely ispánságot, azonban a legjobb esetben is csak egyikőjük volt az, aki ténylegesen részt vett a hivatali teendők ellátásában. A névleges tisztségviselés azonban nem csak a székely ispáni poszt sajátja: megfigyelhető a vajdai és más főméltóságok esetében is. A jelenség hátterében részben a központi hatalom többször emlegetett meggyengülése áll. A bárók a Zsigmond-korhoz képest sokkal hatásosabban, akadályoktól kevésbé gátolva tudták érdekeiket érvényesíteni. A méltóságok viselése során a hatalom és az anyagi haszon iránti igény vált a fő motiváló erővé, s háttérbe szorultak a tisztségek szerves részét alkotó közigazgatási, igazságszolgáltatói szempontok. A vajdák és székely ispánok éveken keresztül be sem tették a lábukat Erdélybe; idejük jelentős részét a királyi udvar közelében töltötték, s karrierjüket egyengették. Nem véletlen, hogy az erdőntúli vidék konszolidációjának az egyik legbiztosabb jele az volt,

[534] DF 14 252.

hogy a korszak vége felé a méltóságviselők – így Rozgonyi Sebestyén, Dengelegi Pongrác János vagy Szentgyörgyi és Bazini Gróf János – idejük nagyobb részét hivatali tevékenységük helyszínén töltötték. Az érdekeket persze ebben az esetben is képviselnie kellett valakinek: ezt a feladatot az otthon maradt – többnyire rokon – tisztviselőtárs oldotta meg mint például Rozgonyi Sebestyén esetében Rozgonyi Rajnáld vagy Szentgyörgyi János mellett testvére, Zsigmond és unokatestvére, Ellerbach Bertold.

A bárók elfordulása az általuk viselt méltósághoz kapcsolódó feladatoktól új fejleményhez vezetett: Erdély élén 1444-től kezdődően *gubernator*ok, azaz kormányzók jelentek meg. Ők sem vajdák, sem ispánok nem voltak, hiszen az utóbbiak továbbra is viselték méltóságukat, időnként még az evvel járó kötelezettségeiknek is eleget tettek. Hogy nem mindig és nem a kellő mértékben, azt egyebek mellett éppen az új funkcionáriusok csatasorba állítása igazolja. Az ő feladatuk az előbbiek által elhanyagolt tennivalók ellátása volt – úgy tűnik, elsősorban igazságszolgáltatói és kevésbé katonai téren. Joghatóságuk kiterjedt a nemesekre, a szászokra és a székelyekre, megbízatásukat időnként magától a vajdától kapták. 1445-ben például Hunyadi János Váraskeszi Lépes Loránd korábbi alvajdát és Vingárti Geréb Jánost bízta meg e teendők ellátásával, mint kiderül ez az általuk 1445. március 16-án kiállított oklevélből: *„Nos Lorandus Lepes de Waraskezy ac Iohannes Gereb de Vingarth per magnificum Iohannem de Hwnyad inter ceteros honores vayvode Transsilvani, in persona eiusdem in medio nobilium ac siculorum et saxonum gubernatores constituti et Nicolaus de Wyzakna vicevayvoda Transsilvanus”*.[535] A kormányzók tehát ebben az esetben a vajdának voltak alárendelve, ráadásul az alvajdával közösen jártak el. Máskor viszont maga a király nevezte ki az erdélyi *gubernator*t, mint például Mátyás 1460-ban a nagybátyját, Szilágyi Mihályt.[536] A funkció ideiglenes jellegére utal a terminológia bizonytalanságot sugalló váltakozása is: Vízaknai Miklós a fenti oklevélben alvajdaként szerepel, de még ugyanebben az esztendőben alkormányzóként jelenik meg, hogy azután éveken keresztül váltakozva hol egyik, hol másik címmel tűnjön fel a forrásokban, de az 1450-es

[535] DL 74 091 (*Teleki cs. okl.* II. 18.).
[536] Kubinyi András: *Mátyás király* 47.

évek végén az „erdélyi főkapitány” (*supremus Capitaneus Regie Maiestatis Inpartibus Transsiluanijs constitutus*) titulussal is illetik.[537] Még egyértelműbb ez a terminológiai bizonytalanság Lábatlani László korábban már tárgyalt működése kapcsán: a források hol székely ispánként, hol erdélyi főkapitányként, hol pedig székelyek főkapitányaként (*comes Siculorum ac generalis capitaneus Parcium Transsyluanarum, Siculorum supremus capitaneus*) emlegetik az 1459 folyamán bizonyára ideiglenes megbízatást teljesítő tisztségviselőt.[538] Nem sokkal Lábatlani László szereplését követően, az 1460-as évek elejére a kormányzó, főkapitány stb. néven emlegetett tisztségviselők eltűnnek a forrásokból, s megszűnik a párhuzamos kormányzat, biztos jeleként annak, hogy az erdélyi viszonyok konszolidációja terén Mátyás komoly lépést tett előre. A *gubernator*ok tehát csak átmeneti, ideiglenes szerepet játszottak Erdély történetében egy olyan időszakban, amikor a vajdák és székely ispánok nemigen foglalkoztak hivatali teendőikkel, ragaszkodtak viszont a címükhöz és az avval együttjáró jövedelmekhez. E sajátos tisztségviselők tevékenysége – bár kétségkívül átfedéseket mutat a székely ispánokéval – alapvetően kiegészítő jellegű volt, így működésük nem alkotja a székely ispáni méltóság történetének szerves részét, annak szempontjából nem elhanyagolhatónak, de mégis csak epizódszerűnek tekinthető.[539]

Korszakunkban – éppen a fenti folyamatokkal összefüggésben – változott bizonyos szempontból a székely alispánok szerep- és jogköre. Maga a familiaritás intézménye, amely e helyettes tisztségviselőket urukkal összekötötte, ugyanolyan volt, mint a korábbi időszakban; ezen a téren lényeges átalakulás csak a 15. század vége felé következett be.[540] Nem történt komoly módosulás az alispánok tevékenységében abban a vonatkozásban sem, hogy továbbra is ott ta-

---

537 Engel Pál: *Archontológia* I. 15.; az erdélyi főkapitány címre: SZO. I. 177., 180.

538 **1459. IX. 18.**: DL 30 844 (SZO. III. 72.); **1459. X. 29.**: DL 27 318 (US. VI 63.); **1459. XI. 1.**: DL 74 147 (*Teleki cs. okl.* II. 73.) stb.

539 Az erdélyi *gubernator*ok, főkapitányok ténykedéséről még nem született részletekbe menő feldolgozás. A szakirodalom többnyire röviden érinti e kérdést, így pl.: Janits Iván: *Az erdélyi vajdák* 15–16.; Rugonfalvi Kiss: *A nemes székely nemzet* I. 196.; Kubinyi András: *Erdély a Mohács előtti évtizedekben* 71–72.; Kubinyi András: *Mátyás király* 47.

540 Draskóczy István: *A tizenötödik század* 101–103.

láljuk őket a székely ispáni honorhoz tartozó erősségek élén mint várnagyokat és jelen vannak a közigazgatás és a bíráskodás különböző fórumain is. A korábbi időszakhoz képest eltérés a vajdai és az ispáni méltóság egyesülésével öszefüggésben mutatkozik. Az első „összevonás", vagyis Hunyadi és Újlaki méltóságviselése idején Betleni Gergely és Emőkei Miklós személyében önálló alispánok tevékenykedtek, akiket sohasem címeztek alvajdának, s tevékenységük sem keveredett össze az utóbbiakéval, vagyis klasszikus értelemben vett alispáni szerepkört láttak el. Néhány évvel később, a Rozgonyi fivérek hivatalviselése során (amikor János a vajdai méltóságot is betöltötte) Tarkői Rikalf György már hol alispánként, hol pedig alvajdaként bukkan fel a forrásokban, félreérthetetlen jeleként annak, hogy az egyesítés előrehaladtával a vice ispánok és az alvajdák tevékenységi köre is megindult az összemosódás útján. A tiszthelyettesi jogkörök összeolvadása 1463 májusában zárult le, amikor Dengelegi Pongrác János, elnyerve a székely ispáni honor mindkét felét, felszólította Rozgonyi Rajnáld görgényi várnagyát, hogy a várnagyság másik felét is adja át alvajdájának, Somkereki Istvánnak.[541] Ettől kezdve nem működtek önálló alispánok, szerepüket az alvajdák vették át. Ugyanaz a folyamat zajlott le tehát a helyettes tisztségviselőket illetően, mint a „nagyok" esetében: a tekintélyesebb méltóságviselő, a vajda vette át az ispán szerepét. (Adatok híján legfeljebb csak sejthetjük, hogy az utolsó önálló székely ispánnak, Daróci Jánosnak rövid működési ideje alatt lehettek saját alispánjai, ez azonban – ha így is volt – csak átmeneti állapotnak bizonyult.) Az alispáni szerepkör más jellegű változása is megfigyelhető ebben az időszakban, szintén szoros összefüggésben a politikai helyzettel. Fentebb már szó volt róla, hogy az 1440-es évek közepétől az 1460-as évek elejéig a méltóságviselők távolléte és feladataik elhanyagolása miatt szükségessé vált kormányzó, alkormányzó, kapitány stb. névvel illetett tisztségviselők kinevezése, akik ellátták a vajdai és székely ispáni feladatok egy részét. Ez a helyzet természetesen megnövelte a helyettes tisztviselők súlyát és szerepét, ami a vajdai méltóság vonatkozásában abban is megmutatkozott, hogy a 15. század közepére az

[541] DL 83 758.

ügyek intézése jórészt az alvajdákra maradt.[542] Ugyanez a szerepnövekedés megfigyelhető a székely alispánok esetében is: a források gyakran mutatják őket olyan tevékenység közepette, amelyet korábban inkább az ispánok végeztek. Így például Hunyadi János 1444. május 25-i levelében Betleni Gergely és Emőkei Miklós alispánok feladatává tette, hogy Brassónak és a Barcaságnak juttassák vissza az onnan jogtalanul elvett birtokokat; ugyancsak Betleni Gergely volt az, aki – alkalmasint a saját szakállára – kísérletet tett a korábban a székely ispáni honorhoz tartozó Radnavölgy kerület és vár elfoglalására, kiváltva ezzel 1444-ben a Kusalyi Jakcsok tiltakozását.[543] Még szemléletesebben mutatja ezt a változást Kazimiri Masa Mihály és Kosztolányi Oszvald intézkedése: az előbbi 1458. január 16-i oklevelében vámkönnyítést ígért a havasalföldi kereskedőknek, az utóbbi pedig 1457. július 20-án az orbaiszéki közgyűlésen kötött megegyezés alapján intézkedett birtokügyben.[544] A helyettes tisztviselői szerepkört betöltő familiárisok uruk bizalmát élvezve nemcsak a hivatali teendők ellátásában helyettesítették őt, de legalább ilyen fontos kötelességük volt, hogy a méltóságviselő báró érdekeit képviseljék – anyagi és politikai síkon egyaránt. Példaként említhetnénk a Rozgonyiak esetében az alvajdaként és székely alispánként is tevékenykedő Tarkői Rikalf Györgyöt vagy Bárczai Andrást – igaz, ez utóbbinak csak görgényi várnagysága igazolható, alispáni szerepköre legfeljebb csak sejthető.

Végezetül a korszak fejleményeinek kapcsán szólni kell még egy paradoxnak tűnő jelenségről: miközben a székely ispáni méltóság önálló létének megszűnése és a vajdasággal való összeolvadás felé haladt, a tisztség alapjait jelentő honor – ritka kivételként az országban – érintetlenül megmaradt. A honorhoz tartozó várak – az ispánok központjául szolgáló Görgény, azután Törcs, Höltövény, Királykő – továbbra is a tisztségviselők irányítása alatt álltak, miközben a királyság más részein ez a rendszer már régen az enyészeté lett. Ennek részben a török által megtestesített katonai fenyegetés, részben Erdély sajátos helyzete lehetett az oka. A székely ispánság

---

[542] Janits Iván: *Az erdélyi vajdák* 54–55.

[543] **1444. V. 25.**: DF 246 910 (US. V. 137.); **1444. VI. 13. u.**: DL 36 406 (Jakó Zsigmond: *Kolozsmonostor* I. 496. sz.).

[544] **1458. I. 16.**: DF 246 991 (US. VI. 1–2.); **1457. VII. 20.**: DL 44 736.

tehát tisztes hozománnyal érkezett a vajdasággal kötött „házasságába”, elősegítve ezáltal, hogy a két méltóság uniójával a korábbinál hathatósabb és eredményesebben működő hatalom alakuljon ki az erdőntúli vidéken.

III. A SZÉKELY ISPÁNOK JOGKÖRE ÉS JÖVEDELMEI

Katonai szerepkör

Több mint szimbolikus jelentőségű, hogy az első, név szerint ismert székely ispánt és a méltóság önálló szakaszának utolsó tisztségviselőjét egyaránt katonai funkciójuk gyakorlása közepette mutatják be a források: Bogomér 1228-ban Bulgáriában vitézkedett a székelyek élén, Daróci János pedig az ellenséggel küzdve vesztette életét 1467 decemberében Moldvabányán. Az országos méltóságok betöltőivel szemben különböző követelmények és elvárások érvényesültek.[545] Természetes, hogy a hadakozást hivatásszerűen űző székelység élén nem állhatott más tisztségviselő, csak olyan, aki katonai erényekkel jeleskedett. E képességeikről a székely ispánok gyakran tettek tanúbizonyságot mint az országos haderő önálló feladatokat ellátó kontingensének a parancsnokai. Ebben a szerepkörben látjuk Bogomért is, aki Béla ifjabb király 1228. évi bulgáriai hadjáratának a résztvevője volt. IV. Béla 1235-re keltezett oklevele szerint a katonai expedíció során az ellenség *„leplezett támadások és rejtett lesvetések révén a vidék dúlására és fosztogatására szétküldött embereinkre gyakorta rátámadt, sőt még Szoboszló fia Bogomért, a székelyek ispánját és vezérét is fogságba ejtette”*.[546] A székelyek tehát az élükön álló méltóságviselő vezetésével az ellenséget nyugtalanították, területét pusztították, lényegében elővédi, felderítői feladatokat láttak el. Ez viszont azt jelentette, hogy ispánjuknak ismernie kellett a steppei, könnyűlovas harcmodort, ami ekkoriban már egyáltalán nem számított általánosnak, vagyis a tisztség speciális katonai ismereteket követelt viselőjétől. A székelyek elővédi, felderítői szerepe, illetve elöljáróik ehhez kapcsolódó szerepköre hosszú időn keresztül megmaradt, amit világosan bizonyít

---

[545] Fügedi Erik: *A 15. századi magyar arisztokrácia* 18–19. A székely ispánok katonai szerepére: Kordé Zoltán: *A székely ispánok katonai.*

[546] CDES. II. 4. Ford.: *A középkori székelység* 45.

Zsigmond 1395. évi, I. István moldvai vajda ellen indított katonai vállakozása, amelynek részese volt az akkori székely ispán, Kanizsai István is. Az eseményről Thuróczy is beszámol a Kanizsai testvéreknek szóló adománylevél alapján, nem szól viszont a székely ispánnak és az általa vezetett csapatoknak a szerepéről.[547] A hadjárattal kapcsolatos okiratok azonban erről is hírt adnak. Zsigmond 1395. február 12-én (közvetlenül a háború befejeztével) Brassóban kiadott oklevelében említi, hogy Kanizsai István részt vett a hadjáratban: *„in anno videlicet proxime elapso cum dilectus fidelis noster vir magnificus dominus Stephanus de Kanisa comes Siculorum nostrorum in nostris serviciis prope Moldauiam exercitualiter fuisset constitutus"*.[548] Világos ebből az is, hogy a székely ispán már az előző évben megkezdte a harci cselekményeket, míg a király csak 1395 januárjában indította meg seregét.[549] Az oklevél ecseteli ugyan Kanizsai Istvánnak a hadjáratban szerzett érdemeit, de csak az általánosság szintjén. Részletesebb és pontosabb tájékoztatást nyújtanak azok a pár évvel később kelt diplomák, amelyek a Kanizsai fivéreknek tett adományok kapcsán beszámolnak István moldvai hadjáratáról is. A hasonló szövegezésű, de egymást itt-ott kiegészítő részletek alapján rekonstruálni lehet az eseményeket. A székely ispán embereivel és a székelyek csapatával benyomult Moldva földjére, hogy biztonságossá tegye az utat a király hadereje számára. Eközben károkat okoztak az ellenségnek, gyújtogattak és nagy zsákmányt szereztek. Munkáját elvégezve az elővéd csatlakozott Zsigmond seregéhez, amely kitartó harc árán meghódolásra késztette a hűtlen István vajdát.[550] Sokkal kevésbé volt szerencsés az

---

[547] JTCH. I. 209–210. Thuróczy forrásáról és az elhallgatás lehetséges okáról: JTCH. II. 235., 236.

[548] DL 42 599.

[549] Zsigmond hadjáratára: MTK. I. 233.; Engel Pál: *Zsigmond bárói* 425.; Kordé Zoltán: *A székely ispánok katonai* 722.; JTCH. II. 236.

[550] **1397. XII. 8.**: *„vir magnificus Stephanus de Kanysa protunc comes Siculorum nostrorum existens cum suis complicibus et gentibus ac Syculis nostris ante ingressum nostrum ad dictam terram Molduanam vt accessus noster tutior praeesset potenter cum suo vexillo dictarum gentium et Siculorum legione praeualida suffulto irruens"* (DL 8282; FCD. X/2. 444.). **1401. II. 17.**: *„plurima nocumenta, incendia et predam grandem inibi perpetrans"* (DL 8635; *Sopron vármegye története* I. 544.). **1397. III. 4.**: *„eodem domino Stephano de Kanisa ad nos obuiam nostri feliciter*

1467-ig tartó időszak utolsó önálló méltóságviselőjének, Daróci Jánosnak a részvétele Mátyás 1467. évi szerencsétlen moldvai hadjáratában. Ludovicus Carbónak köszönhetően részletesen ismerjük a székely ispánnak a Moldvabányán lezajlott csatában (december 15.) való részvételét és hősi halálát. Daróci, miután rendkívül súlyos sebet kapott az arcán, nem akart így tovább élni és az ellenség sűrejébe vetve magát elesett (*in confertissimas hostium turbas irripuit ibique postea mortuus inventus*). Hősi harcát Mátyás palotájában festményen örökítették meg.[551] Más esetben a székely ispán és hadereje nem közvetlenül az uralkodónak, hanem valamelyik országos főméltóságnak volt alárendelve, mint történt ez I. Lajos 1368. évi havasalföldi hadjárata alkalmával is. A király maga Bulgárián át támadt Lajk vajdára, *„ex alia parte ultra terram Siculorum cum valido exercitu ac nobilibus et Siculis partis Transsiluane transmisit Nicolaum wayuodam Transsiluanum"*. Az eseményekről beszámoló Küküllei János e második sereg vezérei közül csak Lackfi Miklós erdélyi vajdát említi meg, mivel azonban a székelyek is ebben a seregben küzdöttek, biztosra vehető, hogy ispánjuk, Lackfi István is részese volt az eseményeknek testvére, a vajda parancsnoksága alatt. Lajk emberei e sereget tőrbe csalták és Lackfi Miklóst számos kiváló nemessel és székellyel (*Petro et Ladislao Siculis viris bellicosis*) együtt megölték, István azonban megmenekült, s néhány év elteltével már ő töltötte be a vajdai méltóságot.[552]

A székely ispánoknak többször is alkalmuk nyílott arra, hogy ne a királynak vagy valamelyik főméltóságnak alárendelve, hanem önállóan vezessenek egy-egy hadi vállalkozást. E katonai akciók közül a legsikeresebb és a leghíresebb Lackfi Andrásé volt, aki 1345-ben a székelyek élén a moldvai tatárok ellen vonult. Küküllei János e hadjáratról is megemlékezik Lajos királyról szóló életrajzában: *„rex ipse strenuum et bellicosum virum Andream filium Laczk wayuodam Transsiluanum contra ipsos Tartaros cum Siculis nobilibus et valida gente desti-*

---

accedente et nobis nostrisque fidelibus exercituantibus iter tutum prebente" (DL 8202; Smičiklas XVIII. 200.).

551 Carbo elbeszélése: http://carbo.mtak.hu/hu/17.htm (letöltve: 2019. augusztus 9.) Ld. még: Balogh Jolán: *A művészet* I. 79.

552 JTCH. I. 181.; Engel Pál: *Archontológia* I. 13. A hadjáratra: Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi* 158–159.

navit".[553] Bár Lackfi András ekkor még nem erdélyi vajdaként, hanem székely ispánként irányította a hadjáratot, a krónikás híradását I. Lajos oklevele is megerősíti: *„in conflicto (!) quodam eisdem magister Andreas ex nostro iussu contra seuissimam gentem Tartarorum de eorum multitudine praesumpmencium nobis et regno nostro ac Christianitati tirannice sepius insultantem habito"*.[554]

A török háborúk megindulása a déli országrészen kívül Erdélyt sújtotta a leginkább, tovább növelve az amúgy is állandóan hadakozó székelyek és ispánjaik katonai feladatait. Egyáltalán nem meglepő, hogy a méltóságviselők az 1390-es évektől kezdődően gyakori szereplői a törökellenes harcokról hírt adó forrásoknak. Így például Zsigmond 1399. augusztus 29-i adománylevele külön kiemeli Perényi Péternek a törökökkel szemben tanúsított többszöri vitézségét, 1408 májusában ugyancsak Zsigmond – tekintettel a boszniaiak és a törökök elleni hadjáratban való részvételre – perhalasztást engedélyez Nádasi Mihály és familiárisai számára. Hasonlóképpen hadjáratban való részvétel indokával állított ki perhalasztó oklevelet Zsigmond Kusalyi Jakcs Mihály familiárisa számára 1327 őszén. A katonai expedíció II. Dan havasalföldi vajda megsegítésére indult, részt vett benne Kusalyi Jakcs Mihály is, amit a fenti iraton kívül november 13-i, Hosszúmezőről keltezett, saját kiadású oklevele is bizonyít.[555] A példák számát – mint ezt az előző fejezetben láthattuk – még jócskán lehetne szaporítani, most azonban csak Mátyás 1464.

---

[553] JTCH. I. 166. A hadjárat résztvevői a székelyek mellett még a vármegyei nemesség köréből kerültek ki, ahogy ezt a *„cum Siculis nobilibus et valida gente"* kifejezés helyes értelmezése bizonyítja: JTCH. II/2. 108. Vö. Horváth János magyar fordítását: Thuróczy János: *A magyarok krónikája*. Pro memoria. Bp. 1980. 242. Az újabb fordítások már a helyes értelmezést követik: Küküllei János: *Lajos király krónikája* – Névtelen szerző: *Geszta Lajos királyról*. Ford.: Kristó Gyula. Milleniumi Magyar Történelem. Bp. 2000. 16., *A középkori székelység* 48–49.

[554] **1349. X. 16.**: DF 274 724. (hibásan és hiányosan: FCD. XI. 550.) A diadalmas moldvai tatárok elleni hadjáratokról: *Székelyföld története* I. 312–314. (Kordé Zoltán); uo. 328–329. (Sófalvi András).

[555] Zsigmond perhalasztó oklevele: DL 84 390, Kusalyi Jakcs Mihály diplomája: DL 62 806. A hadjáratra: MTK. I. 251.; Engel Pál: *Szent István birodalma* 200.

május 23-i diplomáját említjük, amelyik hosszasan ecseteli Dengelegi Pongrác János és testvére derekas török elleni küzdelmeit.[556] A székely ispáni méltóság katonai történetének kevésbé szerencsés lapjaira tartoznak azok az esetek, amikor a méltóságviselők királyukkal, a felkelt parasztokkal, vagy éppen saját népességükkel szemben fogtak fegyvert, mint történt ez 1403-ban a Zsigmond ellen lázadó Csáki Györggyel és Marcali Dénessel, az erdélyi parasztfelkelés leverésében fontos szerepet játszó Kusalyi Jakcs Mihállyal és Tamási Henrikkel, vagy ugyancsak Kusalyi Jakcs Mihállyal és tisztségviselő társával, Jánossal, akiket 1430-ban a székelyek lázongásának a leverésére szólított fel a király. Ellenpéldaként Károly Róbert méltóságviselőit lehetne említeni, akik derekasan kivették részüket a tartományúri berendezkedés felszámolásáért és a királyi hatalom megerősítéséért folytatott harcokból, mint Kacsics Simon, aki Szécsényi Tamás vajdával együtt harcolt Kán László fiai ellen.[557]

A székely ispánok katonai szerepköre nem merült ki a közvetlen hadvezetői tevékenységben. Fontos feladatuk volt Erdély keleti-délkeleti határainak a biztosítása.[558] A határvédelem a székelyek ilyen jellegű, hagyományosnak mondható tevékenysége mellett a székely ispáni honorhoz tartozó várakon nyugodott. E királyi várak (Görgény, Höltövény, Törcs és Királykő) amellett, hogy a méltóság politikai-hatalmi alapjait biztosították, jelentős katonai-stratégiai szerepet is betöltöttek. Bizonyítja ezt egyebek mellett az is, hogy Törcs felépítésére 1377-ben eleve határvédelmi szempontok alapján került sor, miként kiderül ez Küküllei elbeszéléséből: *„rex ibidem castrum Zewrin prima vice et post aliquorum annorum curricula castrum in Brasso fortissimum Therch vocatum circa terminos Transalpinos edificavit, gente armata briganciis et balestrariis Anglicis custodiam castri muniendo in potestate sua reservavit”*.[559] Mátyás 1460. június 3-i, Brassó városához intézett levele

---

556 **1399. VIII. 29.**: DL 70 706 (ZSO. I. 6049. sz.); **1408. V. 26.**: DL 73 892 (*Teleki cs. okl.* I. 339–40.); **1464. V. 23.**: DL 15 988.

557 **1321. XI. 1.**: DL 29 422 (AKO. VI. 289. sz.).

558 A székelyek határvédő szerepére: Kordé Zoltán: *A középkori székelység és a határőrzés*; *Székelyföld története* I. 320. skk. (Sófalvi András); Sófalvi András: *Hadakozás és önvédelem a középkori és fejedelemség kori Udvarhelyszéken*. Kolozsvár 2017.

559 JTCH. I. 182.; Engel Pál: *Archontológia* I. 446.

egyértelműen megerősíti, hogy e várak kulcsszerepet játszottak Erdély biztonsága szempontjából: *„Audivimus castra nostra Therch, Kyralkew et Helthwen vocata ex incuria vel potius negligentia priorum comitum Siculorum nostrorum sine victualibus esse relicta, ita ut formidaretur exinde periclitatio eorundem castrorum et per consequens illarum partium nostrarum”*.[560] Az oklevél nem csak a várak stratégiai szerepére világít rá, hanem a méltóságviselők felelősségére is, mivel az ő hanyagságuk miatt maradtak az erősségek megfelelő élelmiszerkészlet híján, ami az egész vidék biztonságát veszélyeztette. A székely ispánok (jelen esetben Lábatlani János és Paksi László) közvetlen feladatához tartozott tehát az is, hogy biztosítsák a megfelelő ellátást és utánpótlást a határvédelem számára. E feladatkör arra is kiterjedt, hogy felügyeljék az országba vezető utak őrzését, s gondoskodjanak ezek védelméről. Erről ad hírt Pelsőci Bebek Imre 1438. szeptember 14-én kelt oklevele, amelyben felszólítja Brassó városát, hogy a Törcsvár alatt vezető országutat a törökök betöréseivel szemben őrizzék és védelmezzék: *„vobis...mandamus...quatenus praefatam viam...secundum quod vobis fideles nostri castellani declarabunt cum fortitudine maiori et fortiori potueritis cum tali fortitudine praefatam viam laborare non prolongetis ne aliqua desolatio huius regni ex parte praefatae viae per praefatos hostes nostros fieri contingat”*.[561] A katonai tevékenység körébe tartozott az ellenségről szóló hírek összegyűjtése, vagyis a kémkedés. Nem véletlen, hogy ilyen tárgyú oklevelek elsősorban Brassóval kapcsolatosan maradtak fenn. A város kiterjedt kereskedelmi kapcsolatokat ápolt a román vajdaságokkal (főleg Havasalfölddel), melyek révén értékes katonai jellegű információkhoz jutott hozzá. 1432. március 6-i levelében Kusalyi Jakcs Mihály e híreket kéri számon a brassóiaktól, egyben megparancsolja nekik, hogy a továbbiakban mindenről értesítsék, hogy határvédelmi kötelezettségének eleget tudjon tenni: *„Non enim nobis sufficit admirari ut quae fama tam prospera quam adversa illius confinii imitanda potius per vestras audire deberemus amicitias quam per colloquia aliorum auribus nostris insonari...Ea propter ignoramus sub qua conditione facitis ex quo facta talia nobis scire non permittitis...Vestris igitur in persona domini nostri regis firmius praecipimus easdemque seriosius requirimus, quatenus nos*

---

[560] DF 246 980 (US. VI. 78.).
[561] DF 246 457 (US. V. 14. – szeptember 21-i dátummal).

cum certis illarum partium debeatis avisare et clarius informare novitatibus, respectu quibus nos ad servitia regalia et defensione illius confinii deo auxiliante protendere valeamus". Hasonlóképpen a törökökkel kapcsolatos, Szerbiából vagy Havasalföldről származó híreket kér a városi tanácstól 1437. júniusában Tamási Henrik is: *„rogamus praesentibus vos, ut si quae nova veraciter ex parte Ramae videlicet Hawaselwel pro parte adventus saevissimorum Turcorum auditis seu scitis, nos in his quanto citius poteritis suscitari velitis"*. 1463 márciusában a törökök készülődéséről értesülve Dengelegi Pongrác János ugyancsak a brassóiakhoz fordul, hogy felderítőik révén juttassák információkhoz: *„Rogamus igitur dilectiones vestras, quatenus unum exploratorem vestrum ad partes Transalpinas dirigere, vosmet ipsosque more bellantium tenere et nos cum fama verissima ex parte Thurcorum certificetis sapesaepius et omni tempore et quicquid huiusmodi vestri exploratores plenarie scire poterunt post sese per scripta vestra et nuncietis"*.[562]

A hadrakelés és a harci cselekmények alkalmat szolgáltattak arra is, hogy a katonaság kilengéseket kövessen el, s károkat okozzon a civil lakosságnak. Ilyen esetekben többnyire a sereget vezető főméltóság, adott esetben a székely ispán viselte a felelősséget. Így például Zsigmond 1432. december 14-i, Kusalyi Jakcs Mihályhoz intézett levele felrója a méltóságviselőnek, hogy az előző évben seregével Brassó felé vonultában hétezer forintnyi kárt okozott a kézdiszéki szászoknak: *„quomodo tu anno proxime praeterito, dum unacum tuis gentibus exercitualibus exercituantium more versus partes Brassouiae potentiae quorundam inimicorum nostrorum eo tunc illas partes invadere machinantium resistendo accedere et proficisci voluisses, tunc ad sedem Kozd veniendo hominibus eiusdem damna ad septem milia florenorum camarae se extendentia cum dictis tuis gentibus exercitualibus intulisses et irrogasses, inferreque et irrogare fecisses potentia tua mediante in ipsorum praeiudicium et damnum valde grande"*. A király ezért arra kötelezi a székely ispánt, hogy teljes elégtételt szolgáltasson, ha pedig erre nem lenne hajlandó, az ország főpapjai és főtisztviselői fogják erre rászorítani.[563] Hunyadi János a korábbi panaszokból okulván, 1444. július 2-án kiadott oklevelében előre figyelmeztette a küszöbön álló törökellenes hadjárat résztvevőit, hogy

---

[562] **1432. III. 6.**: DF 246 663 (US. IV. 453–54.), **1437. VI. 8.**: DF 246 665 (US. IV. 634.); **1463. III. 4.**: US. VI. 144.

[563] DF 244 710 (US. IV. 490.).

senki se merészeljen közülük a barcasági klerikusoknak, plébánosoknak kárt okozni vagy házaikban megszállni: *„vestras praesentibus requirimus dominationes, amicitias et fraternitates precibus studiosis, quatenus in vestro progressu exercituali, dum ad ipsas partes terrae Burciensis perveneritis ad domus praetactorum clericorum seu plebanorum in nullo loco descensum exercitualem nec eisdem nocumentum seu damnum et praecipue in decimis tam in campis quam dotibus seu alias habitis [...] facere velitis neque per vestras facere permittatis familiares, nostri ob respectum"*.[564]

Az 1467 előtti időszakból alig maradtak fenn olyan hadiszabályzatok, rendelkezések, amelyek a székely ispáni hivatalra nézve is tartalmaznak érdemleges információt. Azok azonban, amelyek a rendelkezésünkre állnak, fontos adalékokkal egészítik ki a katonai szerepkörre vonatkozó ismereteinket. Zsigmond 1432/1433 körül keletkezett honvédelmi tervezete – elsőként a ránk maradt források közül – szabályozza a székely ispán és a székelyek katonáskodási kötelezettségét is. E szerint *„Siculorum comes banderia duo...Saxones, Siculi, nobiles Walachi partium Transsyluanarum cum potentia"* szállnak hadba.[565] A székely ispán tehát, hasonlóan más főméltóságokhoz, saját bandériumaival, valamint a hivatalból alárendelt népesség, a székelység haderejével vonult a háborúba. Ezt az önmagában sem jelentéktelen erőt alkalmasint kiegészítette a szász székek hadereje is. Összességében tehát komoly katonai erővel rendelkeztek a méltóságviselők, ami csak tovább növekedett a későbbiekben, a vajdaság és a székely ispáni méltóság összevonásával. Az ispán hadbahívó szerepére világít rá egy másik forrás, az 1463. április 23-ra keltezett erdélyi hadügyi szabályzat. A szabályzat eredetiségével kapcsolatosan a kutatás általában kételyeit hangoztatja, mivel 1798. évi első közlésére (ami a későbbi kiadások alapjául szolgált) korabeli másolatból került sor, a 15. századi példány pedig azóta sem került elő, ráadásul *„a szabályzat stílusa, fordulatai is inkább XVI., mint XV. századi eredetre vallanak"*; mindazonáltal *„1463-ban létezhetett egy – generális kongregáció által kiadott – hadiszabályzat"*.[566]

---

[564] **1444. VII. 2.**: US. V. 140–41.

[565] DRH. II. 420.

[566] Borosy András: *A telekkatonaság és a parasztság szerepe a feudális magyar hadszervezetben.* Értekezések a Történeti Tudományok Köréből 60. Bp.

Mielőtt a kérdésben állást foglalnánk, célszerű a rendelkezés bennünket leginkább érdeklő X. cikkelyét szó szerint idézni: *„Siculi, juxta suum modum antiquum, ad exercitum generalem mittere obligantur duas gentis suae partes, tertia ad omnes eventus domi relicta. Eorum vero convocatio ad insurgendum fiat vel gladio sanguine tincto, vel literis comitis eorundem Siculorum, vel domini wajwodae, si is simul comes fuerit. Dum tamen necessitas tumultum excitare cogit, capitanei sedium cunctarum tympanis et zaldobonibus, atque accensis struibus lignorum in sciundis locis Tűzhalom vocatis conclamationem faciant, et qui ad haec non currit, caput amittat"*. A XI. cikkely pedig úgy rendelkezik, hogy *„singularum sedium capitanei tenentur pacis tempore, neque admodum raro, lustrationem armorum et reliquorum apparatuum peragere"*, különben büntetésben részesülnek.[567] A X. cikkely azon kitétele, miszerint általános felkelés esetén a székelyek kétharmad része köteles hadba vonulni, a többi pedig otthon marad, arra utal, hogy a szabályzat a 15. század vége előtt keletkezett. II. Ulászló 1499. július 13-án kiadott kiváltságlevele, illetve a székelyek hadkötelezettségét szabályozó, a 16. század elejéről-közepéről származó iratok már sokkal differenciáltabban, az időközben lezajlott társadalmi változásokat visszatükrözve intézkednek ebben a vonatkozásban. II. Ulászló például különbséget tesz aszerint, hogy Moldva, Havasalföld, az ország nyugati vagy északi része irányába indul a hadjárat, illetve aszerint, hogy a király vagy valamelyik méltóságviselő vezeti-e a sereget: ettől függően kell ugyanis a székelyek megfelelő hányadának felkelni. Az otthon hagyható székelyek számát illetően is azt látjuk, hogy a három nemzet 1554. évi medgyesi országgyűlése részletesebben – és szigorúbban – rendelkezik, mint az 1463. évi szabályzat. Külön említi a székely lovasokat és gyalogosokat II. Ulászló is, az 1545. évi marosvásárhelyi gyűlés viszont már a lófők vagyoni helyzete szerint is differenciál, amikor előírja, hogy kinek milyen fegyverzettel kell rendelkeznie. Mivel elsőként Mátyás rendelte el a lófőnek (*primipili*) nevezendő előkelő lovas és a gyalogos székelyek külön-külön történő összeírását (a vagyoni helyzethez kötve a felemelkedés lehetőségét), az ilyen jellegű megkülönböztetést nem

---

1971. 55. 126. sz. jegyzet. További véleményeket ld. uo. 54–56. Ld. még: Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom* 97. 217. sz. jegyzet.

567 SZO. I. 198.

tartalmazó források nagy valószínűséggel a korábbi időszakhoz köthetők.[568] Az 1460-as évek elejének viszonyai tükröződnek a X. cikkelynek a székelyek hadbahívásával kapcsolatos megjegyzésében is, melyből az tűnik ki, hogy a forrás keletkezésének időpontjában még nem volt általánosnak tekinthető, hogy a székely ispán és a vajda személye megegyezik: *„vel literis comitis eorundem Siculorum, vel domini wajwodae, si is simul comes fuerit"*. A 16. században, évtizedekkel az egyesítés után ez már annyira természetesnek tűnt (Tárcai János rövid működését leszámítva), hogy nem kellett volna külön megemlíteni azt a lehetőséget, hogy az ispán és a vajda személye megegyezik. A székelyek hadbahívása tehát vagy a véres kard körbehordozásával, vagy pedig az ispán levele révén történt meg. Növeli a forrás iránti bizalmat, hogy a véres kard szerepét Bonfini is megerősíti Hunyadi 1442. évi Gyulafehérvár mellett vívott csatájának elbeszélése során.[569] Ugyanígy hitelesnek tekinthető a cikkely azon része is, amelyik arról szól, hogy váratlan fölkelés esetén a székkapitányok egyebek mellett száldobokkal (*Zaldobonibus*) ejtsék meg az összehívást.[570] A XI. cikkely ugyan csak a székkapitányok köteles-

---

568 II. Ulászló kiváltságlevele: SZO. III. 138–41. (*A középkori székelység* 55–58.); **1554.** évi országgyűlés határozatai: EOE. I. 524–28. (*A középkori székelység* 61–62.); **1545.** évi gyűlés: SZO. V. 60. (*A középkori székelység* 61.); Mátyás **1473. XII. 9**-i oklevele: SZO. I. 220–21. (*A középkori székelység* 52–54.). Ld. még: Kordé Zoltán: *A középkori székelység és a határőrzés* I. 32–33.

569 Az akkor vajdai és székely ispáni méltóságot betöltő Hunyadi János az Erdélyt dúló törökkel szemben *„a tartomány vidékein hallatlan gyorsasággal véres kardot röptet körül, faluból, városból katonát szed, a székelyeket fegyverbe szólítja"* (Bonfini 598.).

570 Valószínűleg az erdélyi románság körében is használt, felfüggesztett fatáblaszálakból álló eszközről van szó (Szádeczky Kardoss Lajos: *A székely nemzet története* 72. 7. sz. jegyzet). A „száldob" eredetileg hársfát jelölt, innen ment át a név a hangadó eszköz jelölésére (Kiss Lajos: *Földrajzi nevek* I. 580.; Bartal, Antonius: *Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae*. Lipsiae–Bp. 1901. 706. – E két utóbbi adatra Solymosi László professzor hívta fel a figyelmemet, amelyet ezúton is köszönök neki – *K. Z.*). Az elnevezés hely- és földrajzi nevekben is fennmaradt, így például az erdélyi káptalan 1349. évi oklevelében *Zaldubuspotakfw*

ségeként említi a békeidőbeli fegyverzet- és készültség-ellenőrzést, későbbi hadiszabályzatok alapján azonban biztosra vehető, hogy ez mindig is részét képezte az ispánok feladatkörének.[571] Az 1463. április 26-ra datált erdélyi hadiszabályzat más forrásokkal való összehasonlítás alapján *tartalmi szempontból* – legalábbis a székelyeket érintő cikkelyek vonatkozásában – hitelesnek mondható, s az is valószínűsíthető, hogy a megadott időpontban vagy akörül keletkezett. A 16. századra jellemző terminológia felbukkanása (ami a kutatás egy részének a bizalmát megingatta) avval magyarázható, hogy az eredeti szöveget a későbbiekben némileg átírták, módosították, ez azonban – megint csak hozzátéve, hogy a székelyeket illetően – a lényeget nem érintette. Mindezek alapján a szabályzatot olyan kútfőnek tarthatjuk, amely értékes információkkal szolgál az 1467 előtti időszak székely katonai viszonyait illetően.

Összegezve a székely ispánok katonai tevékenységét az 1467-ig tartó időszakban, elmondható, hogy a méltóságviselők a katonai szerepkör minden változatában otthonosan érezték magukat: rendszeresen vezettek hadat vagy a király, illetve más főméltóság alárendeltjeként, vagy pedig önállóan. Rátermettségüket és bátorságukat testi épségük kockáztatásával, alkalmasint hősi halálukkal kellett bizonyítaniuk. Felügyelték a határvédelmet, gondoskodtak a várak és a rájuk bízott haderő ellátásáról, figyelniük kellett az általuk vezetett katonaság kilengéseire, lehetőség szerint megakadályozva vagy éppen megtorolva azt. Békében ügyeltek a székelyek hadrafoghatóságának a biztosítására, háború esetén gondoskodtak a felkelés gyors és zökkenőmentes lebonyolításáról. Bár néha letévedtek a törvényes útról és uralkodójuk ellen fordultak, amikor azonban szükség volt rá, a társadalmi rend és a béke helyreállítása érdekében fegyvert fogtak a felkelt parasztok, vagy éppen a fennhatóságuk alá tartozó székelységgel szemben is. Mindez megerősíti az előrebocsájtottakat, vagyis azt, hogy e tisztség alapvetően katonai jellegű volt, betöltéséhez nem lehetett nélkülözni a Mars által megkövetelt erényeket. Érthető ezek

---

(Száldobospatakfő) és *Zaldubuspotak* (Száldobospatak) formában, Sepsiszék határánál (SZO. I. 55.).

571 Így például II. Ulászló **1499**. évi kiváltságlevele: *„amikor a hadakozó székelyeknek valamely kirendelése és számbavétele történik, ezt a székelyek ispánja a székely előkelőkkel együtt tartozik megtenni”* (*A középkori székelység* 57.).

alapján, hogy olyan méltóságviselők (mint például Kerekegyházi Lack vagy Nádasi Mihály), akik huzamos időn keresztül betöltötték hivatalukat, idősebb koruk elérkeztével – bár továbbra is élvezték a király bizalmát – tisztségüket át kellett, hogy engedjék azoknak, akik fiatalabbak lévén alkalmasabbak voltak e sok fáradsággal járó feladat elvégzésére. Bármilyen fontos is volt azonban, hogy a székely ispánok jó katonai ismeretekkel és ebből fakadóan megfelelő tekintéllyel rendelkezzenek, ahhoz, hogy hivatali teendőiket megfelelően elláthassák, más készségekre is szükségük volt.

Igazságszolgáltatás

Bár a székely ispáni méltóság alapvetően katonai jellegű funkció volt, elválaszthatatlan részét képezte az igazságszolgáltatói tevékenység is. E szerepkörrel kapcsolatosan figyelembe kell venni, hogy *„a középkor jogfelfogásában az igazságszolgáltatás fogalma jóval szélesebb értelemmel rendelkezett, mint az újkorban. Magában foglalta az államkormányzat számos egyéb területét, mindenekelőtt a törvényhozást”*.[572] E tágabb értelmezés következtében az igazságszolgáltatás tartalma átfedést mutat a *hatalomgyakorlás* és a *kormányzás* fogalmával. A székely ispánok ilyen irányú tevékenysége tehát – miként más főméltóságoké is – meglehetősen széles körű volt, melynek a bíráskodás képezte az egyik – alapvető fontosságú – részét. Az ispánok mint a Magyar Királyság tisztségviselő bárói kötelesek voltak kivenni a részüket a felsőfokú ítélkezésből – folyjék az akár a királyi kúriában, akár a *generalis congregatió*kon, vidéken – függetlenül attól, hogy az ügyek jó részének nem sok köze volt az általuk betöltött méltósághoz. Így 1294-ben Fogas Péter egyike volt azon kiküldötteknek, akik kivizsgálva az esztergomi érsek és a polgárok között történt atrocitásokat, jelentést tettek róla a királynak, aki ezt követően báróival együtt hozott ítéletet az ügyben.[573] 1330 februárjában Hermány nembeli Lack Nagymartoni Pál országbíró és más méltóságviselők, valamint főpapok társaságában Baranya megyei birtokügyben ítél Visegrádon.[574] 1391 márciusában Zsigmond Nagyszebenben törvényszéket tartott, melynek során sor került bizonyos torockói nemesek bányaurburavisszaélési ügyére; a pert a király megbízásából egy főpapokból és bárókból álló csoport – benne Kónya bán fia Simon székely ispán – tárgyalta végig, s ez hozta meg az ítéletet is.[575] Különösen kidomborodik ez a szerepkör az 1412. évi vajdai *congregatió*n, amely a kutatás megállapítása szerint az utolsó klasszikus, 14. századi viszo-

[572] Zsoldos Attila in: KMTL. 280.
[573] DF 236 350 (MES. II. 354–361.).
[574] DL 2632 (AO. II. 408. sz.).
[575] DL 37 066 (ZSO. I. 1947. sz.).

nyokat idéző erdélyi közgyűlés volt.[576] Összehívására Zsigmond adott parancsot, feladata elsősorban az volt, hogy az Erzsébet, Mária és Zsigmond által eszközölt új adományokkal kapcsolatos okleveleket felülvizsgálja és megerősítse. A nemesség részvételével zajló tordai *congregatió*t megelőzte 1412 júniusában a Szászföld számára Szebenben tartott gyűlés, majd követte a beszterce-, ősz elején pedig a brassóvidéki lakosok számára tartott közgyűlés. Ezek állandó résztvevője volt Nádasi Mihály székely ispán, többnyire Stiborici Stibor erdélyi vajda, Ozorai Pipo és az erdélyi püspök társaságában.

Míg tehát a székely ispánok ilyen jellegű tevékenysége a tisztségviselő bárók általános szerepköréből fakadt, a méltósághoz tartozó speciális feladatot a székelyek fölötti bíráskodás jelentette (a szász területekre vonatkozó jogkörre a későbbiekben még visszatérünk). A bíráskodás részben a székelyek számára tartott közgyűlésen (a régebbi szakirodalom terminológiájával: székely „nemzetgyűlésen") folyt. E közgyűlések kezdetben – hasonlóan az erdélyi és magyarországi *generalis congregatió*khoz – igazságszolgáltató jellegűek voltak, avval a különbséggel, hogy az utóbbiaktól eltérően a székely közgyűlést nemcsak királyi parancsra lehetett megtartani, összehívása a székely ispán hatáskörébe tartozott.[577] Az ide vonatkozó első forrást Lackfi András 1344. október 18-i oklevele szolgáltatja, amelyben a székely ispán tanúsítja, hogy Orbos fia György fiának, Ferencnek a nem szándékos megöléséért teljes elégtételt kapván, az elkövetőket *„coram nobis et presentibus vniuersitate Siculorum"* felmentetteknek nyilvánítja.[578] Hasonló közgyűlésről értesülünk Zsigmonnd 1395. február 24-i okleveléből, melyben az uralkodó megkegyelmez Gyerő fia Istvánnak, aki *„in congregatione generali magnifici viri domini Stephani filii Iohannis de Kanysa comitis Siculorum nostrorum pridem in Zekuluasarhel per ipsum celebrata"* lett fej- és jószágvesztésre ítélve.[579] Arra is van példa azonban, hogy a közgyűlés összehívására kifejezetten a király parancsára került

---

576 Janits Iván: *Az erdélyi vajdák* 48. 135. sz. jegyzet; Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom* 37.; Kordé Zoltán: *Az 1412. évi erdélyi generalis congregatio*. AUSz. AH. Tom. CXXIV. Szeged 2006. 53–61.

577 Bónis György: *Magyar jog – székely jog* 13–14. A székely jogról, igazságszolgáltatásról újabban: *Székelyföld története* I. 348–367. (Egyed Ákos)

578 DL 40 959 (ÓMO. 168.)

579 DL 73 806 (*Teleki cs. okl.* I. 251.).

sor, mint például 1366-ban, amikor I. Lajos az akkori ispánt, Lackfi Miklóst és Szécsi Miklós horvát bánt speciális küldöttként és bíróként rendelte a székelyek közé (*per...dominum Lodovicum...pro reformationem status et commodo universorum Siculorum partis Transsylvanie...nuncii speciales et iudices*). Május 30-i oklevelükben a királyi küldöttek tanúsítják, hogy a székelyvásárhelyi gyűlésen a sepsi székelyek közül való Márk fia Domonkos az általa elkövetett hatalmaskodás, emberölés és egyéb gaztettek ügyében megegyezett a sértettekkel és elégtétel adására kötelezte magát.[580]

A közgyűlések mellett a székely ispánok igazságszolgáltatói tevékenységének másik színterét a székgyűlések alkották. Az erre vonatkozó adatok meglehetősen későn, a 15. század elejétől kezdődően maradtak fenn. Mivel Nádasi Mihály 1407. november 24-i állítólagos oklevele, mint láttuk, minden valószínűség szerint Kemény József hamisítványa, az első idevágó forrást Nádasi Mihály 1409. december 10-i diplomája jelenti, melyet az ispán a marosszéki székelyek marosvásárhelyi gyűlésén (*in congregacione nostra generali vniuersitati Siculorum sedis Maros...in ciuitate Vasarhel celebrata*) adott ki székely örökség ügyében kötött megegyezésről. Ugyanerre a székgyűlésre vonatkozik Zsigmond 1410. február 10-i oklevele is, melyben az uralkodó tudatja Stibor erdélyi vajdával, hogy Nádasi Mihály ott hozott ítéletét megsemmisítette, a jogtalan pert kezdeményezőkre pedig bírság kiszabását rendeli el.[581] Előfordult az is, hogy a székely ispánon kívül maga az uralkodó is részt vett báróival együtt a székgyűlésen, miként történt ez 1427 májusában Sepsiszékben. Az esetről Kusalyi Jakcs Jánosnak a gyűlésen kiadott oklevele tájékoztat: *„cum Serenissimus Princeps dominus Sigismundus...vnacum suis prelatis et baronibus Regnique proceribus protunc secum constitutis, ac vniuersis senioribus sedis Sepsi...ante portam Latinam in Zenthgeurgh pro tribunali consedisset"* a sepsiszéki előkelők meghallgatása után a király Bálint fia Jánost és társait az Ágház nembe tartozó igaz nemes székelyeknek ismerte el.[582] Tanulságos az oklevél *„pro tribunali consedisset"* kitétele, amely a gyűlés törvényszék jellegére utal. A 15. század közepén, amikor a

---

580 DL 50 271.

581 **1409. XII. 10.**: DL 37 026 (SZO. III. 429. sz., 31.); **1410. II. 11.**: DL 73 906 (*Teleki cs. okl.* I. 357–59.).

582 DL 105 984 (SZO. III. 44.)

méltóságviselők egyre kevésbé tettek eleget a rájuk háruló kötelezettségeknek, a székgyűlésen való bíráskodásban is az alispánok vették át szerepüket. Kiviláglik ez Kosztolányi Oszvald 1454. július 20-i okleveléből is, amely szerint az alispán Orbaiszék közgyűlésén (*Osualdus de Kostolan vicecomes Siculorum...fuissemus in Kovasna in congregatione Siculorum sedis Orbaii...constitute*) székely örökség ügyében intézkedett.[583]

A székgyűlés a széki önkormányzat kifejezője volt.[584] Ennek ellenére összehívása, mint láttuk, gyakran a székely ispán, az alispán, vagy éppen az uralkodó kezdeményezésére történt. E két megállapítás nincs egymással ellentmondásban, mivel ez az intézmény a 15. század közepéig alapvetően törvénykezési jellegű volt, márpedig a szűkebb értelemben vett igazságszolgáltatás legfőbb letéteményese az uralkodó, illetve az általa kinevezett méltóságviselő volt. A király vagy a székely ispán tehát nem a (középkori értelemben vett) önkormányzatiság[585] elvét sértette meg, amikor a székgyűlést összehívta, csupán egyik legfontosabb kötelezettségét gyakorolta. Bár Connert János szerint *„kétséget nem szenved, hogy a hadnagy elnökölt a gyülésben"*,[586] ez nyilván csak azokra az esetekre érvényes, amikor a gyűlést a széki előkelők hívták össze, s lebonyolításában csak ők vettek részt. A székely közgyűlés és a székgyűlés egyaránt a székely ispán igazságszolgáltatói fórumául szolgált; a kettő közül azonban az első tekinthető a korábbinak. Erre nem csak abból következtethetünk, hogy az idevágó források fél évszázaddal hamarabb keletkeztek mint a székgyűlési bíráskodásra vonatkozóak, de alátámasztja mindezt az a tény is, hogy a székek és velük együtt az önkormányzatiság kialakulása egy hosszabb folyamat eredménye, amely jóval túlnyúlt a székely ispáni méltóság megjelenésének idején. Márpedig az ispánoknak kez-

---

583 DL 44 736.

584 Connert János: *A székelyek intézményei* 55.; Pál-Antal Sándor: *Székely önkormányzat* 62.

585 Mint fentebb az erdélyi rendiség vonatkozásában, most is szeretnénk jelezni, hogy jelen esetben nem kívánunk elvi jellegű vitákba bonyolódni az „önkormányzatiság", „különkormányzat" és hasonló fogalmak pontosságáról, illetve jelentéséről. Ennek megfelelően az „önkormányzatiság" kifejezést lehetőség szerinti széles értelemben használjuk, nem egybemosva azonban modern kori jelenségekkel, fogalmakkal.

586 Connert János: *A székelyek intézményei* 56.

dettől fogva gyakorolniuk kellett az igazságszolgáltatást, amit a székekre való tagolódást megelőzően az erdélyi székelyek összességét érintő közgyűlésen tehettek meg. A régibb és szélesebb hatáskörrel rendelkező, így tekintélyesebb közgyűlés a bíráskodási hierarchiában természetesen felette állt a széki gyűlésnek.

Nem a székely közgyűlés volt azonban a székely ispán legmagasabb igazságszolgáltatói fóruma: ezt a szerepet az erdélyi *generalis congregatio* játszotta. Míg székely köz- és székgyűlést az ispán saját jogköréből kifolyólag is tarthatott, addig az erdélyi nemesek, a székelyek és a szászok részvételével zajló általános gyűlés összehívásához királyi parancsra volt szükség. (A vajda saját jogán csak a hét vármegye részére tarthatott *congregatiót*.)[587] E gyűléseken néha az uralkodó személyesen is jelen volt, többnyire azonban a vajda vezette azokat más méltóságok – így a székely ispán – társaságában. Ilyen jellegű *congregatió*ról elsőként 1322-ből van emlékünk, amikor Szécsényi Tamás erdélyi vajda Károly Róbert megbízásából Kacsics Simon székely ispán és Szécsi András erdélyi püspökkel közösen tartott közgyűlést az erdélyi részek nemesei, a székelyek és a szászok részére: *„Cum igitur nos tam ex praecepto domini nostri regis quam etiam ex debito nominis et honoris nostri de tranquillo et pacifico statu partis Transsilvanae invigilare cupientes, ex consilio venerandi patris domini Andreae dei et apostolicae sedis gratia episcopi Transsilvani et capituli loci eiusdem, magistri Simonis comitis Siculorum fratris nostri et nobilium totius partis Transsilvanae de septem comitatibus Siculorum pariter et Saxonum consiliis et suasionibus interiectis, anno domini M^{O}CCC^{O} vicesimo secundo, in octavis Pascae, in loco Kereztus vocato congregationem generalem habuissemus”*.[588] Az is előfordult, hogy a király a székely ispánt, illetve székely ispáni minőségben eljáró személyt bízott meg a közgyűlés megtartásával. 1459 őszén Mátyás Lábatlani János székely ispán testvérét, Lászlót küldte Erdélybe. Lábatlani Lászlót az iratok különféle címeken említik (*Siculorum supremus capitaneus*, *Ladislai de Labathlan comitis Siculorum ac supremi capitanei*),[589] feladata azonban egyértelmű: királyi megbízottként bírótársaival együtt ítélőszéket tartott Tordán a nemesek, a székelyek és a szá-

[587] Janits Iván: *Az erdélyi vajdák* 38–40.
[588] DF 278 741 (US. I. 363.).
[589] Ld. fentebb!

szok részére: *„Nos Ladislaus de Labathlan Siculorum ac supremus capitaneus, necnon Stephanus de Hederfaya et Michael Zekel de Zenthywan de Bystricia comites, nunc vero per regiam clementiam pro faciendo moderativo iudicio in medio nobilium, Siculorum et Saxonum partium nostrarum Transsilvanarum iudices specialiter deputati”*.[590] A fennmaradt oklevelek általában a *congregatio* szóval illetik a gyűlést, ami ekkoriban a három erdélyi nemzet országgyűlését is jelölte, a megfogalmazás és a tárgyalt ügyek jellege azonban arra utal, hogy Tordán nem ilyen jellegű tartománygyűlés zajlott, hanem igazságszolgáltatói feladatokat ellátó bírói szék megtartására került sor. Sokat mond az ekkori erdélyi közállapotokról az a tény, hogy a nemesek, székelyek és szászok számára tartott bírói fórumon sem az erdélyi vajdák vagy alvajdák, sem pedig az eredetileg kinevezett székely ispánok (Lábatlani János és Paksi László) nem vettek részt, hanem olyan személyt bízott meg ennek lebonyolításával a király, aki méltóságviselő testvérének a helyettesítését látta el ezekben a hónapokban. A megváltozott idők, egyúttal az erdélyi rendiség fejlődésének jele, hogy a gyűlés megtartására ugyan a király parancsára került sor, azonban többször is hivatkozás történt a korábbi kocsárdi országgyűlésnek a nemesek, a székelyek és a szászok által alkotott határozataira, amelyek az ügyek tárgyalása során szilárd jogi igazodási pontként szolgáltak.[591]

A székely ispán az igazságszolgáltatás menetében az általános feljebbviteli fórum szerepét is betöltötte. Az 1466. évi zabolai gyűlés egyebek mellett a bíráskodás rendjét is szabályozta. Eszerint a peres ügyeket az illetékes szék bírósági gyűlésén tárgyalták elsőfokon, innen Udvarhelyszékhez lehetett fellebbezni, majd pedig a székelyek ispánjához. Abban az esetben, ha itt sem született végleges döntés, a királyi kúria jelentette a legfelsőbb és végleges szintet.[592] Itt, más or-

---

590 **1459. XI. 1.**: DL 74 147, *Teleki cs. okl.* II. 73. Hasonlóképpen: **1459. XI. 6.**: DL 74 148.

591 A kocsárdi gyűlés határozataira való utalás: **1459. XI. 7.**: SZO. I. 180., **1459. XI. 10.**: DL 36 392 (SZO. VIII. 93.), ld. még: *Teleki cs. okl.* II. 73. jegyzet.

592 *„Et si fortasse jurati ipsi propter mentis ipsorum obscuritatem et animi debilitatem causam alicuius recto juris tramite adiudicare ignorarent, extunc pars de eorum judicio non contentans ad sedem Odwarhely sub prouocacionis et appellacionis via,*

ságos méltóságvisekőkkel együtt, alkalmasint a székely ispán is részt vett az ítélkezésben. Így történt ez az aranyosi székelyek és az esztergomi káptalan között Felvinc birtokáért folyó perben is. A régóta húzódó ügyet Szécsényi Tamás erdélyi vajda is tárgyalta, tőle a király visszavette különleges jelenléte elé, végül Köcski Sándor országbíró a külön királyi rendelettel erre kijelölt főpapok és bárók – köztük Kacsics Simon székely ispán – társaságában (*una cum...magistro Symone comite Siculorum nec non cum aliis regni nobilibus, qui tunc interesse poterant ex regio edicto*) Visegrádon hozta meg a végső döntést 1327. május 30-án.[593] A *generalis congregatió*kon kívüli igazságszolgáltatást főleg azok az ügyek alkották, amelyekben külön királyi parancsra jártak el a méltóságviselők. Ezek különböző jellegűek voltak: 1410. február 11-én Zsigmond Stibor erdélyi vajdához és Nádasi Mihályhoz intézett levelet. Az elsővel tudatta, hogy a székely ispán Marosszék közgyűlésén hozott ítéletét megsemmisítette, az utóbbit és a marosszéki előkelőket pedig arra kötelezte, hogy a kárvallottakat iktassák vissza az ítélet következtében elvesztett birtokaikba.[594] 1427. március 7-én Zsigmond az akkori székely ispánoknak, Kusalyi Jakcs Jánosnak és Mihálynak, valamint Marosszék előkelőinek parancsolta meg, hogy Szentgyörgyi Barnabásnak székely öröksége tárgyában a törvénynek megfelelően szolgáltassanak igazságot.[595] Mátyás 1464. április 13-án megtiltotta a székelyeknek, hogy a Moldvába menő vagy onnan jövő brassói kereskedőket törvénytelen fizetésre kényszerítsék, egyúttal felszólította Dengelegi Pongrác János vajdát és székely ispánt, hogy ha nem így tennének, szorítsa engedelmességre őket.[596]

A székely ispáni méltóságot is érintette Zsigmond bíráskodási reformja, amelyet az 1435. évi ún. „nagyobb törvénykönyv" (*Decretum maius*) foglalt össze. Ennek I. cikkelye elrendeli, hogy az ország összes bírája, így többek között az erdélyi vajda és a székely ispán, valamint helyettes tisztviselőik és bírótársaik (*omnes et singuli iudices et iustitiarii...regni nostri...qui videlicet...in wayuodam partium Transsiluanarum,*

---

tandemque si voluerit comitem Siculorum et ex post Regie Serenitatis presenciam more in hac parte antiquitus obseruato transferre possit" (DF 246 997, SZO. III. 84.).

[593] DF 238 226 (MES. III. 111–12.).

[594] DL 73 906 (*Teleki cs. okl.* I. 357–359.; ZSO. II/2. 7338. sz.).

[595] DL 74 286, DL 74 287 (SZO. VIII. 24. sz.).

[596] SZO. III. 472. sz.; US. VI. 174–175. 3363. sz.

comitem Siculorum...eligentur et assumentur) hivatalba lépésükkor kötelesek meghatározott formula szerint esküt tenni a királynak vagy képviselőjének, hogy a királyság bíráival szemben *„minden aggályos gyanút”* el lehessen oszlatni.[597]

A székely ispánok szűkebb értelemben vett igazságszolgáltatói, bíráskodási tevékenységét tehát alapvetően két részre lehet osztani: az egyiket azok az ügyek képezték, amelyekben az ispánok a tisztségviselő bárók általános igazságszolgáltatói kötelezettségéből fakadóan jártak el, míg a másik oldalt a méltóság fennhatósága alá tartozó népcsoport, a székelyek körében folytatott bíráskodás jelentette. Ez utóbbi fórumait a latinul egyformán *generalis congregatio*ként emlegetett székgyűlés, a székely közgyűlés, valamint az erdélyi nemesség, a székelyek és a szászok részére tartott bírósági közgyűlés alkotta. Míg az első két gyűlést illetően a székely ispánnak jogában állt azokat összehívni, s ott elnökölni, addig az utóbbit a király parancsára (esetleg személyes részvételével) tartották más főméltóságok (így az erdélyi vajda) társaságában. A sorrend hellyel-közzel a bíráskodási hierarchiát is kifejezi, bár a székely közgyűlés és a erdélyi bírósági közgyűlés egyaránt szolgálhatott első és fellebbviteli fórumként is. Ha az ügy súlya és elhúzódó jellege megkívánta, a végső ítélethozatal helye a királyi kúria volt, ahol az ispán az országnagyokkal közösen hozta meg a döntést. A rendszeres bírósági fórumok mellett az ispán gyakran a király külön utasítására is eljárhatott bizonyos ügyekben. A székely ispánok által folytatott igazságszolgáltatói tevékenység tartalmát illetően nem sokban különbözött más méltóságviselők bíráskodásától: előfordultak emberölési ügyek, hatalmaskodási és birtok-, illetve társadalmi jogállást érintő státusperek. A speciális vonások a székely társadalmi viszonyok sajátosságaiból származtak, mint például a székely örökség ügyében, vagy éppen a nemhez, ághoz tartozás tárgyában folytatott perek.

Más méltóságvisekőkhöz hasonlóan a székely ispánok tágabb értelemben vett igazságszolgáltatói tevékenysége magában foglalt számos közigazgatási, kormányzati, törvényhozói elemet is. E feladatkör – megint csak a székely társadalmi viszonyokból fakadóan – számos sajátosságot is tartalmazott. Ide sorolhatók mindenekelőtt

[597] DRH. II. 261–262.

azok az ügyek, amelyek a fiúszékek, illetve a mezővárosok széki fennhatóság alóli függetlenedési törekvésével kapcsolatosak, mint például Sepsiszék és Miklósvár viszálya, melynek kezdeteiről Zsigmond 1404. július 28-i diplomájából kapunk hírt. Ebből kiderül, hogy a miklósváriak panaszt tettek a királynál, mivel a sepsiszéki előkelők nem tartják tiszteletben azt a Stibor vajdától kapott kiváltságukat, hogy más székek mintájára önálló törvényszéket tarthassanak. Az uralkodó a vajdákra, valamint Haraszti János és Monostori László székely ispánokra bízta az ügy rendezését: *„Nam commisimus eisdem waywodis nostris et comitibus Siculorum nostrorum, vt ipsi in huiusmodi eorum aduentu, vnacum incolis et Siculis nostris ad sedes chijk, Vdwarhely et Maros spectantibus, matura deliberacione prehabita, in facie predicte sedis judicium faciant, disponant et ordinent id, quod juri videbitur conueniens et opportunum”*.[598] A viszály azonban tovább tartott, s 1459-ben az akkor hivatalban levő székely ispán, Lábatlani János – miként ez év november 26-i oklevelében írja – a király külön parancsára (*recepimus quasdam litteras sue serenitatis nobis in eo preceptorie loquentes*) kényszerült foglalkozni az üggyel. A vezetése alatt zajló medgyesi tartománygyűlésen olyan döntés született, amely ismételten megerősítette Miklósvárszék különállását és önálló jogait Sepsiszékkel szemben, amit ha valaki ezután vitatni merészelne, javainak és fejének elvesztésével feleljen érte. Az ítélet tiszteletben tartásával és a miklósváriak jogainak védelmével Lábatlani János a törcsi, höltövényi és királykői – vagyis a székely ispáni honorhoz tartozó – erősségek várnagyait bízta meg (*vobis egregijs castellanis castrorum Thercz, Heltwen et Kijralkewe vocatorum nunc constitutis et in futurum constituendis*), aminek az a magyarázata, hogy ekkoriban a méltóságviselők ritkán tartózkodtak hivatali tevékenységük helyszínén, így feladataik egy részét alispánjaikra, illetve várnagyaikra bízták.[599] Hasonló jellegű problémák elé állította az ispánokat a székely mezővárosi fejlődés is. Mivel e kérdéssel az előző fejezetben részletesebben foglalkoztunk, most csak utalni szeretnénk Zsigmond 1427. május 9-i diplomájára, amely e témakör első, becses forrását jelenti. Az uralkodó az oklevélben a

---

[598] SZO. III. 21.; ZSO. II/1. 3322. sz.

[599] **1459. XI. 26.**: DF 257 738 (SZO. I. 181–182.). A viszály későbbi fejleményeire: *A középkori székelység* 123–125.

mindenkori székely ispánok és alispánok feladatává teszi, hogy Torjavásárhely (Kézdivásárhely) lakóit és szabadságát Kézdiszék fennhatósági törekvéseivel szemben védelmezzék meg. Nem elhanyagolható mozzanat az sem, hogy az ügy előterjesztője Kusalyi Jakcs János, az egyik hivatalban levő székely ispán volt.[600]

Új fejleményt jelentett a 15. században a rendiség megjelenése az erdőntúli vidéken. A három erdélyi nemzet (*natio*) által alkotott rendi tartománygyűlések kezdeteivel már foglalkoztunk, így most csak utalni szeretnénk arra, hogy a székely ispánok e folyamatban kezdettől fogva jelen voltak, s annak alakításában jelentős szerepet játszottak. Mint korábban szó esett róla, Nádasi Mihály a vajdával és a püspökkel együtt adott ki oklevelet annak a tordai *congregatió*nak a határozatáról, amely a rendi jellegű gyűlések irányába tett első lépésnek tekinthető (1415. március 4. – 1419. március 20.). Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik részvételével került sor az erdőntúli rendiség kiindulópontjának tekintett kápolnai unió megkötésére 1437. szeptember 16-án, de az akkori székely ispán, Lábatlani János vezetése alatt zajlott le a fontossága miatt második uniónak nevezett medgyesi gyűlés is 1459 decemberében.[601] A méltóságviselőknek azonban nemcsak az erdélyi rendi országgyűlések kilakulása adott új típusú feladatokat; hasonló folyamat játszódott le ugyanis magán a székely társadalmon belül is. Míg Erdélyben a bíráskodási jellegű vajdai *generalis congregatió*kból alakult ki a három nemzet tartományi gyűlése, addig a székelyeknél a szintén *generalis congregatio* elnevezéssel illetett bírósági közgyűlés vett fel olyan vonásokat, amelyek immár törvényhozói jelleggel ruházták fel e gyűléseket. Az első ilyen jellegű összejövetel, amelynek határozatai is fennmaradtak, 1451 júniusában zajlott Marosvásárhelyen a Hunyadi János által Marosszékbe kiküldött Vízaknai Miklós erdélyi alkormányzó és Vingárti Geréb János görgényi várnagy vezetésével, a székely örökség tárgyában.[602] A kö-

---

[600] DF 253 569 (SZO. I. 122–124.).

[601] **1415. III. 4. – 1419. III. 20.**: DF 244 643 (US. III. 651.; SZO. III. 38–39.). **1437. IX. 16.**: DF 244 724 (US. IV. 638–640.). **1459. XII. 3.**: DF 244 848 (SZO. V. 11–17.; US. VI. 65–69.).

[602] **1450. VI. 17.**: SZO. I. 163–164. Bár Hunyadi Marosszékbe küldte ki az alkormányzót és társát és az összejövetelre a szék főtisztjei és esküdtjei társaságában került sor, ezt nem lehet szokványos székgyűlésnek tartani,

vetkező, az előzőnél jelentősebb és nagyobb hatású törvényhozói jellegű közgyűlésre 1466 januárjában Szentgyörgyi és Bazini János vajda és székely ispán vezetésével került sor Zabolán. A gyűlést a király parancsára hívta össze a vajda-ispán, mivel *„a Kézdi-, Orbai- és Sepsiszékekben élő székelyek a köztük élő előkelők által igen sokféle módon az elnyomás mérhetetlen terhének szolgáltattak ki, és nemes Magyarország isteni királyai által kegyesen régtől nekik adományozott és jóváhagyott törvényeikből és jogaikból említett előkelőik által teljesen kitaszíttattak és kiszakíttattak"*. Az okot tehát a székely társadalmon belüli feszültségek felelősödése szolgáltatta, a cél pedig – miként a határozatok bevezetőjében olvasható – az volt, hogy *„hogy megvizsgálván ugyanazon székelyek régi törvényeit és jogait (*antiquis legibus et juribus*), megerősítsük őket szabadságaik régi és örökös kiváltságaiban"*. Bónis György arra hívta fel a figyelmet, hogy *„tévedés volna az 1451-ben és 1466-ban egybegyült székelyekben «nemzetgyűlést» látni"*. Eljárásjogi szempontból e gyűlések *requisitió*nak tekinthetők: *„Ha tehát az anyaországi közgyűlések Zsigmond uralkodásának majdnem a végéig tarthattak requisitiót, bízvást ilyennek tekinthetjük Székelyföldön az 1451-ben és 1466-ban végbement eljárást is"*. A vásárhelyi és a zabolai határozatok jogi természetét vizsgálva *„azokban a régi székely szokásjognak a királyi küldött bírák tekintélyével megerősített kijelentését kell látnunk"*.[603] Bónis véleményétől némileg eltérően úgy látjuk, hogy 1451-ben, főleg pedig 1466-ban többről volt szó, mint a szokásjognak *requisitio* útján történő felmérése és egyszerű megerősítése. Kétségtelen, hogy a kiküldött tisztségviselők – 1466-ban az ispán – a *generalis congregatió*n résztvevők tanúsága alapján tájékozódtak a szokásjogról, a megerősítésen túl azonban sor került ennek átgondolására, a megváltozott viszonyokhoz való hozzáigazítására és a joghézagok kitöltésére is. Ilyen új elemnek tekinthető például a zabolai határozatok azon rendelkezése is, amelyik előírja, hogy ha valaki az előkelők vagy az alacsonyabb rangúak közül az egyezség megváltoztatására és a közszékelyek szabadságának csorbítására törekedne, akkor az esküdtek vizsgálják ki az ügyet, *„azonfelül a bebizonyosodott*

---

mivel az oklevél kiadói is úgy ítélték meg, hogy *„in congregacione nostra generali vniuersitatis Siculorum"* került sor a határozatok meghozatalára, amelyek nem csak Marosszékre, hanem az egész Székelyföldre nézve kötelező jellegűek voltak.

[603] Bónis György: *Magyar jog – székely jog* 14–15.

*tiszta igazságot tartozzanak a székelyeknek az idő szerinti ispánjával (*ipsi comiti Siculorum pro tempore constituto*) tudatni és neki átadni. Maga az ispán pedig az ilyet vagy az ilyen elkövetőket tartozzon az előbbi módon fejüktől, valamennyi jószáguktól és vagyonuktól minden kegyelem reménye nélkül megfosztani."* Hasonlóképpen a megváltozott viszonyok által életre hívottnak tekinthető az a cikkely is, amelyik megtiltja, hogy a Székelyföldön áthaladó bármilyen rendű-rangú utast bárki háborgatni merészelje, kivéve, ha a királytól vagy a székely ispántól van erre vonatkozó írásbeli parancsa (*Nisi a regia maiestate aut comite Siculorum habuerit quis hoc literatorie in mandatis*).[604] E példák tehát azt mutatják, hogy a határozatok bizonyos pontokon olyan új vonásokkal ruházták fel és szélesítették az ispán jogkörét, ami nem a régi szokásjogból eredt, hanem a gyűlés résztvevőinek a szándékát tükrözte. Ez pedig azt jelenti, hogy a *generalis congregatió*nak nevezett székely közgyűlés rálépett a törvényalkotás, ezzel együtt pedig a rendi jellegűvé válás útjára, új vonásokkal gyarapítva a székelység legfőbb elöljáróinak a feladatkörét.

[604] DF 246 997 (SZO. III. 82–86.; ETJ. 2–7.).

A székely ispáni méltóság és a szász területek

Korábban a székely ispánok tevékenysége kapcsán már áttekintettük a szászokat érintő források nagyobb részét is, így az alábbiakban csak azt a három – főleg szászok által lakott – területet (Medgyest, Besztercét és vidékét, Brassót és vidékét, vagyis a Barcaságot) fogjuk vizsgálni, melyekre huzamosabb időn keresztül kiterjedt a székely ispánok joghatósága.[605] Medgyes Kacsics Simon méltóságviselése alatt kapcsolódott össze a székely ispánsággal. Mivel Simon tisztségviselésének a kezdete kérdéses, így nem lehet teljes biztonsággal megállapítani azt sem, hogy az összekapcsolódás mikor történt. Az erdélyi káptalan 1320. március 26-án kiadott oklevele ugyanis medgyesi ispánnak (*comes de Medyes*) aposztrofálja Simont, nem említi viszont, hogy székely ispán lenne.[606] Bár teljes biztonsággal nem lehet kizárni azt sem, hogy Kacsics Simon már ekkor birtokában volt mindkét hivatalnak, magunk – mint korábban kifejtettük – valószínűbbnek tartjuk, hogy az egyesítésre (és a székely ispáni kinevezésre) csak 1321 folyamán került sor. Ha feltevésünk helytálló, akkor ez azt jelenti, hogy 1321 nyarán, amikor Simon a székelyek legfőbb elöljárójává avanzsált, Károly Róbert egy kézbe helyezte a medgyesi és a székely ispáni hivatalt. A rendelkezésünkre álló adatok alapján úgy tűnik, hogy ez az állapot az elkövetkezendő évtizedekre állandósult. Így például a váradi káptalan 1339. szeptember 15-i oklevele Lack címeit felsorolva medgyesi ispánságát is említi (*magistri Ladislaus...comes trium generum Siculorum...et de Megyes*), Lackfi András 1349. december 13-i keltezésű levele pedig Oroszfáji István nevű medgyesi officialisát említi (*per Stephanum de Wruzfaya, nostrum hominem, officialem de Medgyes*).[607] 1369. július 29-én I. Lajos megerősítette

---

[605] Az erdélyi szászok középkori történetére: Teutsch: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen* I. 1–219.; *Siebenbürgen und seine hospites theutonici.*

[606] US. I. 345.; AKO. V. 735. sz.; EO. II. 361. sz. Ettől kezdve számol a székely ispánok Medgyes feletti hatalmával: Engel Pál: *Archontológia* I. 155., valamint Kristó Gyula: *Nem magyar népek* 128.

[607] **1339. IX. 15.**: DF 277 288. (US. I. 500.); **1349. XII. 13.**: DL 4100 (US. II. 73.).

Medgyes, Nagyselyk és Kisselyk székek Károly Róbert által adományozott privilégiumát, fenntartva azonban a székely ispánok igazságszolgáltatói jogkörét (*etiam cum ipsis Saxonibus de Medyes et aliis praefatis sedibus valeat ordinare praesenti dispositione et libertate ipsorum non obstante, salvis etiam iurisdictionibus et iudicatibus Siculorum nostrorum comitis remanentibus, quos in pristinis suis indemnitatibus commisimus permansuros*).[608] Bár 1349 után már nincs nyoma annak, hogy a székely ispánok viselnék a medgyesi ispáni címet, joghatóságuk egészen 1402-ig megmaradt e terület fölött. Ez év december 4-én Zsigmond a székely ispánok elnyomására hivatkozva kivette Medgyes és Selyk széket a joghatóságuk alól, egyben engedélyezte az itteni szászok számára, hogy maguk közül válasszanak bírót: *„nos considerantes ipsos per plurimos comites Siculorum diversimode aggravatos et oppressos...eosdem Saxones nostros ac totam communitatem dictarum sedium de Megyes et Selk a iudicio, regimine et iurisdictione comitum Siculorum videlicet constitutorum et constituendorum eximendos duximus et excipiendos...volentes, ut ipsi deinceps in antea inter se seu in ipsorum medio comitem seu iudicem eligere et statuere valeant"*.[609] A székely ispánok jogköre evvel tehát összeszűkült, míg a szász önkormányzatiság tovább erősödött, hatálya pedig kibővült.

A másik szász terület, amely szorosan kapcsolódott a székely ispáni méltósághoz Beszterce és vidéke volt.[610] A besztercei és székely ispáni hivatalok egy kézbe kerülése szintén Kacsics Simon méltóságviseléséhez kapcsolódik. Az ő besztercei ispánságára Medgyeshez hasonlóan 1320-ból van az első adat.[611] 1321-ből már mindkét

---

608 DF 285 583 (US. II. 327.).

609 DF 285 638 (US. III. 289–290.)

610 Beszterce vidéke eredetileg három, különálló tömbből állt: Radna és vidéke, a tulajdonképpeni Beszterce vidéke és a mezőségi Királyi kerület. Míg ez utóbbi 1330-ra már beolvadt Besztercesékbe, addig Radnát és vidékét – rövid, átmeneti időszakoktól eltekintve – csak a 15. század közepén vonták össze Besztercével (ÁMTF. I. 553., 1. sz. jegyzet, 555.). A radnai vár és *districtus* kapcsolatát a székely ispánsággal az előző fejezetben már tárgyaltuk (erre vonatkozóan ld. még Engel Pál: *Archontológia* I. 397.; Kristó Gyula: *Nem magyar népek* 127.), így a továbbiakban a székely ispánoknak csak a szűkebb értelemben vett Beszterce vidéke feletti joghatóságát kívánjuk áttekinteni.

611 Engel Pál: *Archontológia* I. 111.

tisztségét említik; a további források alapján hivatalviselése folyamatosnak tekinthető.[612] Ez azonban még nem jelentette a két tisztség végleges egyesítését, mivel 1331-ben kartali (Etele) Tamás személyében Erzsébet királyné saját besztercei ispánja tűnik fel a forrásokban.[613] Ekkor már Hermány nembeli Lack volt a székely ispán, aki 1334-től több alkalommal is viselte a besztercei ispáni címet.[614] 1341–1342-ben ismét a székelyek elöljárójától független tisztségviselők töltik be e hivatalt, ezúttal Brassói János és Jakab, akik egyúttal brassói ispánok is. Végül Lackfi András tisztségviselésétől kezdve folyamatosnak tekinthető a két hivatal összevonása (az első oklevél, amely mindkét ispáni címét említi, 1344. október 18-án kelt).[615] Volt azonban arra példa, hogy e folytonosságot némi szünet szakította meg. Nádasi Mihályt székely ispáni tevékenysége alatt csak egyetlen, 1408. május 4-én kelt – saját kiadású – oklevél címezte besztercei ispánnak; más időpontban kiadott diplomák szerint Stiborici Stibor erdélyi vajda töltötte be ezt a tisztséget.[616] Ennek ellenére Beszterce és a székely ispáni hivatal szoros kapcsolatáról több, ebből az időszakból származó oklevél is tanúskodik. A már említett 1408. évi diploma szerint Nádasi Mihály Beszterce városában tartott törvényszéket és vagyonrész kiadásáról hozott ítéletet. 1412-ben Stibor vaj-

---

612 **1321**: Lázár Miklós: *Székely ispánok* 734.; **1322. VII. 20.**: *„magistri Symonis filii Michaelis comitis Siculorum ac de Bezthercze et de Mezewsomlyo"* (DL 30 294; US. I. 360–61.), de ezzel a címmel említi Károly Róbert egy későbbi, **1338. II. 9**-i oklevele is: *„ad Simonem filium Michaelis tunc comitem siculorum et de Biztricia"* (AO. III. 470.).

613 Engel Pál: *Archontológia* I. 111.

614 Így pld. **1334. V. 4.**: *„magistrum Ladislaum comitem Siculorum et Bisterciensem"* (DL 62 691; US. I. 460.), **1339. IX. 15.**: *„Ladislaus filius Dyonisii de genere Herman comes trium generum Siculorum, Chanadyensium, Bistricyensium et de Megyes"* DF 277 288. (US. I. 500.) stb.

615 Brassói Jánosra és Jakabra: Engel Pál: *Archontológia* I. 111., 121. **1344. X. 18.**: *„Nos magister Andreas comes trium generum Siculorum, de Brassow et de Bistricia"* (DL 40 959; SZO. I. 51.).

616 **1408. V. 4.**: *„Nos Michael filius Salamonis de Nadas trium generum Siculorum, Bistriciae, Brassoviae comes"* (DL 73 891; US. III. 462.). Stibor besztercei ispánságára néhány adat: **1404. VI. 28.** (ZSO. II/1. 3286., 3287. sz.); **1405. I. 13.** (ZSO. II/1. 3608. sz.); **1410. VIII. 8.** (ZSO. II/2.7826. sz.); **1412. IX. 1.** (DF 246 841; US. III. 541.) stb.

da és más előkelők társaságában a székely ispán is részt vett az erdélyi *generalis congregatió*n, amely július folyamán Beszterce városában folytatta munkáját. Itt került sor annak az oklevélnek a kiadására is, amelyben Stiborici Stibor egyebek között megtiltotta, hogy a székely ispán magyar bírái vagy familiárisai (*iudices Vngaricales vel familiares comitis Siculorum*) descensust vagy pénzt követeljenek a beszterceiektől.[617] Más adatok arról szólnak, hogy Nádasi Mihály esetenkénti megbízatást is kapott a vajdával vagy az alvajdával való közös fellépésre: Beszterce vidéki királyi népek védelmére, birtokügyek rendezésére, vagy éppen a besztercei városi tanács elégtétel adására történő kényszerítésére.[618]

Úgy tűnik, hogy Albert uralkodásának az idejére kiéleződött a viszony a székely ispánok és a joghatóságuk alá tartozó Beszterce között. Legalábbis ez tűnik ki az uralkodó 1438. december 17-én és a következő év június 29-én kiadott okleveleiből. Az elsőben még csak az általánosság szintjén veti a méltóságviselők szemére, hogy megsértik a szászok szabadságjogait és megkárosítják őket: *„Pro parte et in personis fidelium nostrorum universorum civium et hospitum civitatis nostrae Bystriciensis...ac totius communitatis Saxonum nostrorum districtus Bystriciensis...exponitur plurimum querulose, quomodo ipsi in eorum antiquis libertatibus et libertatum...per vos vestrosque homines et familiares plurimum impedirentur in eorumque rebus et bonis contra huiusmodi ipsorum libertates non parum gravarentur et damnificarentur”*.[619] A másodikból már az is kiderül, hogy a jogsértés és a károkozás elsősorban törvénytelen adóztatást, illetve descensust takar: *„vos ipsos per diversarum victualium et aliarum rerum exactiones contra ipsorum libertates et praerogativas diversimode impediretis, molestaretis et dampnificaretis, immo quod deterius esset vos ac castellani ac familiares vestri in possessionibus nostris in praedicto districtu existentes descensus facientes de eisdem interim nequaquam recederetis quosque omnibus eorum victualibus consumptis ceteris rebus et bonis ipsos privaretis”*.[620]

---

[617] **1412. VII. 28.**: DF 247 238 (US. III. 534-5.).

[618] **1414. VII. 30.**: DL 36 980 (US. III. 619–621.; ZSO. IV. 2321. sz.); DL 24 441, DL 62 778 (US. III. 621–622.; ZSO. IV. 2322. sz.); US. III. 623–625.; ZSO. IV. 2323. sz. **1416. V. 15.**: US. IV. 16–17.; ZSO. V. 1890. sz.

[619] DF 247 254 (US. V. 15.).

[620] DF 247 257 (US. V. 32.).

A beszterceiek mellett más erdélyi szász területek lakói is több panasszal éltek ekkoriban a királynál; a jelenség két okkal magyarázható. Egyrészt a Zsigmond által kiépített hatalmi struktúra összeomlása valóban alkalmat teremtett a szorosabb ellenőrzés alól kiszabaduló bároknak visszaélések elkövetésére, másrészt viszont a központi hatalom gyengülése arra ösztökélte a tehetős szász területeket, hogy önkormányzatiságuk megerősítése terén újabb lépéseket tegyenek az uralkodónál.

A székely ispánok Beszterce és vidéke feletti fennhatóságának a megszűnésére azonban még várni kellett. Ez a pillanat 1453-ban érkezett el, amikor Hunyadi János Beszterce örökös grófjává vált. 1453. július 22-én kiadott oklevelében rendezte a város helyzetét és jogait. A rendelkezések között szerepel az is, hogy a census, amelyet a város és a kerület a székely ispánoknak fizetni szokott, ezentúl őt illeti meg: *„ipsa civitas nostra simulcum suis pertinenciis nobis sexaginta marcas argenti singulis annis, videlicet prouincie superiores..ipse vero inferiores prouincie...pro censu eorum, quem ipsi alias comitibus Siculorum dedissent, dare teneantur, vt extitit temporibus comitum Siculorum obseruatam"*.[621] A rendelkezésből kiderül, hogy a székely ispánok még a 15. század közepén is rendszeres jövedelmet húztak a várostól és a kerülettől. Ennek elvesztése nem csak anyagilag érintette a méltóságviselőket, hanem a joghatóság szempontjából is, amely a jövedelem arányában csökkent. Ez is megfogalmazódik Hunyadi János oklevelében: a kiváltságok között szerepel az is, hogy egyetlen magyar (joggyakorlat alapján ítélkező) tisztviselő vagy bíró (*nullus officialis seu judex hungarus*) sem citálhatja saját bírói széke elé a beszterceieket.[622] Ezzel a besztercei és a székely ispáni hivatalok közel másfél évszázados együttélése gyakorlatilag megszűnt, lezárva ezzel a székely ispánság történetének egy fontos epizódját.

A huzamosabb ideig székely ispáni joghatóság alatt álló szász területek közül talán Brassó és vidéke, a Barcaság mondható a legjelentősebbnek. Ez volt egyúttal az a terület, amelyik a legkésőbb került a székelyek elöljáróinak a fennhatósága alá, ugyanakkor a legto-

---

[621] DF 247 282, DF 247 277 (SZO. I. 167.).
[622] DF 247 282, DF 247 277.

vább, lényegében 1467-ig őrizte meg ezt a kapcsolatot.[623] Brassó, a Barcaság központja, a 14. század második felére kedvező adottságainak és földrajzi fekvésének köszönhetően Erdély legjelentősebb kereskedővárosává fejlődött. Gazdagsági gyarapodásával együtt bővültek szabadságjogai, kiváltságai is. A 13. század végétől (1294-től kezdődően) vannak adataink a brassói ispánra (*comes de Brasov*) vonatkozóan. A tisztséget kezdetben a Brassói család tagjai töltötték be, egészen 1342 második feléig, amikor a rendelkezésünkre álló adatok szerint a két hivatal, a brassói és a székely ispánság egyesítésére sor került. Ez év április 25-én említik utoljára a források Brassói János és Jakab működését, 1343. január 15-i oklevél viszont már Hermán nembeli Lack székely ispánt tüntei fel e cím viselőjeként (*Ladislai comitis siculorum et de Brasso*).[624] 1344. október 18-án kiadott diplomájában pedig az új székely ispán, Lackfi András is brassói ispánnak címezi magát (*Nos Magister Andreas, comes trium generum Siculorum, de Brasson*).[625] A szakirodalomban felmerült, hogy a székely ispáni hivatalnak a brassói comesével történő kibővítésére az 1344. évi szász felkelés lecsendesítése után került sor.[626] A mozgalomról Küküllei János, Nagy Lajos király életrajzírója annyit említ, hogy *„a szászoknak országában, az erdélyi részeken levő bizonyos népe lázadást támasztott, megtagadta a szokásos adó és a királyi jogok teljesítését. E király népes sereget indítva báróival, lovagjaival, nemeseivel és az országlakókkal személyesen ment vakmerőségük letörésére, és megfékezve meg engedelmességre visszavezetve őket dicsőséggel, győzedelmesen tért haza”.*[627] Küküllei híradásával ellentétben az oklevelek hallgatnak arról, hogy nagyszabású, véres harcokra került volna sor, így a kutatás arra gondolt, hogy Lajosnak leginkább tárgyalások útján sikerült rendeznie a helyzetet.[628] A mozgalom július

---

[623] Brassó és a székely ispánság kapcsolatára: Engel Pál: *Archontológia* I. 121–122.; Kordé Zoltán: *A székely ispáni hivatal és Brasssó 1467 előtt*. Székelyföld 5 (2001/1.) 55–63.

[624] Brassói János és Jakab utolsó említése: Engel Pál: *Archontológia* I. 121. Lack brassói ispáni címe: DL 3553 (*Sopron vármegye története* I. 197.).

[625] DL 40 959 (SZO. I. 51.).

[626] Engel Pál: *Archontológia* I. 121.

[627] JTCH. I. 161B162. Magyar ford.: Küküllei János: *Lajos király krónikája*. Milleniumi Magyar Történelem. Bp. 2000. 11. (Kristó Gyula fordítása).

[628] Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi* 94.

folyamán zajlott; ezt megelőzően, június közepén az uralkodó Brassóban tartózkodott, ahol megegyezett a hűséget fogadó Sándor moldvai vajdával. A király itteni tartózkodása miatt kevésbé látszik valószínűnek, hogy a mozgalomban a város is részt vett volna, a felkelés inkább más dél-erdélyi szász vidékekre terjedhetett ki. Vagyis a brassói ispánságnak a székelyek elöljárója alá való rendelésében nem e zavargások játszották a főszerepet; a felkelés inkább csak megerősíthette Lajost közel két évvel korábban megtett lépésének helyességét illetően, s megszilárdította azt a szándékát, hogy a továbbiakban nagy hatalmú királyi tisztségviselő alá rendelje a várost és a hozzá tartozó kerületet, *districtus*t. Nincs semmi meglepő abban, hogy ez a méltóságviselő a székely ispán lett, hiszen a Székelyföld szomszédos a Barcasággal (amelyről oklevelesen igazolható, hogy már a 13. század eleje óta rendelkezett székely lakossággal),[629] ráadásul a *comes Siculorum* hatalma amúgy is kiterjedt más szász területekre, Besztercére és Medgyesre.

Felmerült a szakirodalomban, hogy Brassó rövid ideig (1350–1353 között) kikerült a székely ispánok fennhatósága alól és az erdélyi vajdák kormányzása alatt állt.[630] Az álatalunk ismert adatok azonban nem mutatnak ilyen cezúrára. Így például István erdélyi herceg 1351. október 18-án kelt oklevele Bereck fia Miklós brassói ispánhoz szól (*Nicolao filio Briccij, comiti de Braschau*).[631] Ugyanakkor Zsámboki Miklós nádor 1352. január 24-i diplomája Bereck fia Miklóst 1351 májusára vonatkozóan székely ispánként említi.[632] Vagyis Miklós székely és brassói ispán volt egyszerre. Folyamatosnak tűnik a székely ispáni hivatalban Bereck fia Miklóst felváltó Raholcai „Tót" Lőkös brassói ispánsága is. A gyulafehérvári káptalan 1353. szeptember 2-i oklevele mind a két címét említi (*Leukus comite Siculorum et de Brasou*), csakúgy, mint I. Lajos 1355. július 9-i diplo-

---

629 Ezt igazolja Vilmos erdélyi püspök 1213. évi oklevele, amelyben lemondott a Barcaságban megtelepedett Német Lovagrend javára az ottani tizedjövedelemről, kivéve *„si Vngaros vel Siculos ad dictam terram transire contigerit"* (US. I. 16.).

630 Engel Pál: *Archontológia* I. 121.

631 DF 286 543 (SZO. I. 60.).

632 DL 51 608 (*Kállay Okl.* I. 1085. sz.).

mája is (*magistro Leukus comiti Siculorum et de Brassou*).[633] Igaz, 1352. július 27-i adat Lőkös testvérének, Raholcai „Kont" Miklós erdélyi vajda brassói ispánságát említi,[634] ebben az esetben azonban vagy arról van szó, hogy ez a méltóságviselés csak nagyon rövid ideig tartott vagy, ami valószínűbb, hogy a két testvér közül az egyik – alkalmasint a befolyásosabb méltóság viselője – ideiglenesen átvette a másik valamelyik funkcióját. 1355 után a székely ispánok már csak ritkán használják a *comes de Brasov* címet (így például Nádasi Mihály 1408. május 4-én kiadott oklevelében: *Nos Michael filius Salamonis de Nadas, trium generum siculorum,...Brassouie comes*),[635] de ez nem jelenti azt, hogy jogkörük megszűnt volna a város fölött.

Számos egyéb forrás mellett ékes bizonyítékai a joghatóság fennmaradásának azok az oklevelek, amelyekben a magyar királyok rendezni kívánták az ispánok és a város (valamint vidéke) viszonyát. Ebbe a sorba tartozik I. Lajos 1370. május 10-én kelt parancslevele is, amelyet Lackfi István székely ispánhoz és brassói helyetteseihez intézett (*magistro Stephano comiti Siculorum...et eius vices gerenti in Brasson*). Az uralkodó ebben meghagyja az aktuális és a jövőbeni tisztségviselőknek, valamint helyetteseiknek, hogy a brassóiak kiváltságait és szabadságait a hamis mértékegységek megítélése, kereskedelmi ügyeik tekintetében tartsák tiszteletben; ítélkezési gyakorlatuk az ottani választott bíróéval és e kiváltságokkal egybeessen: *„mandamus fidelitati vestrae...quatenus eosdem cives nostros et communitatem hominum ipsius civitatis nostrae Brassouiensis in praenominatis iuribus, libertatibus et iudicatibus pacifice et queite manere permittatis...vos cum comite terrestri ibidem adiudicando, causas vero iudicio memoratorum civium et iudicis eorum congruentes eisdem iudicare et legitime determinare dimittendo sine contradictione aliquali"*.[636] Hasonló jellegű intézkdésre került sor tizenöt évvel később, ezúttal Mária királynő részéről. Az uralkodónő a brassói és a barcasági szászok panaszából arról értesült, *„quomodo vos* [t. i. a székely ispánok] *eosdem in ipsorum antiquis libertatibus ac pristinis bonis consuetudinibus...nolletis indemnes conservare varias novitates ad ipsorum medium inducentes praesertim in*

---

633 **1353. IX. 2.**: DL 4382 (AO. VI. 109.); **1355. VII. 9.**: DF 286 544 (US. II. 110.).

634 Engel Pál: *Archontológia* I. 121.

635 **1408. V. 4.**: DL 73 891 (*Teleki cs. okl.* I. 337.).

636 DF 246 835 (US. II. 349.).

creberrimis descensibus per vos in eorum medio faciendis necnon frequentibus victualium receptionibus ac etiam in sede vestra iudiciaria per novorum iudiciorum et inconsuetarum legum introductionibus intolerabiles tribulationes ipsis inferretis in praeiudicium libertatis eorundem praenotatae". A királynő egyúttal eltiltja méltóságviselőit a káros gyakorlat folytatásától.[637] A sérelmek visszatérő eleme a székely ispánok joggyakorlatának káros újításaira, illetve a szokatlan, törvénytelen adóztatásra való hivatkozás. Ez egyrészt arra utal, hogy a magyar (illetve székely) szokásjog alapján ítélkező méltóságviselők összeütközésbe kerültek az eltérő szász joggyakorlattal, másrészt pedig azt is példázza, hogy az önkormányzatiság fokról-fokra történő kiépítése és megerősítése a király által kinevezett tisztségviselők jogkörének bizonyos mérvű korlátozásán keresztül valósult meg. Korlátozás ide vagy oda, a székely ispánok joghatósága továbbra is fennmaradt a város és a kerület fölött, amit világosan bizonyít Zsigmond 1395. február 18-án kelt oklevele. Ebben az uralkodó megerősíti a brassóiak bíráskodási kiváltságait, elrendeli ugyanakkor, hogy ha valaki a városi bírák ítéletével nincs megelégedve, igazát a székely ispán, az itteni lakosok rendes ispánja előtt keresse: *„Et si iidem iudex et iurati cives nostri in reddenda cuipiam iustitia tepidi fuerint vel remissi, ex tunc non hi contra quos agitur sed praefati iudex et iurati cives dictae civitatis nostrae Brassouiensis in praesentiam comitis Siculorum nostrorum videlicet comitis ipsorum civium et hospitum nostrorum ordinarii per querulantes legitime evocentur rationem abnegatae iustitiae reddituri et condignum iudicium recepturi dictante iuris aeqitate"*.[638] Az ispánok tehát, mint a király által kinevezett tisztségviselők, fellebbviteli fórumot jelentettek a városi bíróság döntéseivel szemben. 1437. augusztus 2-án Albert király több, Brassó és a Barcaság helyzetét érintő oklevelet is kiadott. Az egyik szerint a székely ispánok emberek letartóztatásával, meg nem engedett egyezségekkel és szokatlan dolgok bevezetésével sértik meg a szászok jogait (*per detentiones ac minus licitas pactationes hominum ac per diversarum novitatum introductiones impedirent, molestarent et damnificarent eosdem exponentes*), amit az uralkodó szigorúan megtilt nekik. A másik irat viszont az ország prelátusait, báróit, várnagyait, nemeseit, városi és falusbíráit stb. (*fidelibus nostris universis*

[637] DF 201 891 (US. III. 601–602.)
[638] DF 246 821 (US. III. 124.)

et singulis praelatis, baronibus, comitibus, castellanis, nobilibus ipsorumque officialibus item civitatibus, oppidis et villis ipsarumque rectoribus, iudicibus et villicis) szólítja fel arra, hogy a bármerre járó-kelő brassói és barcaságbeli szászokat vagy embereiket ne tartóztassák fel, s különféle ürügyekkel ne citálják saját bíróságaik elé, hanem a törvényes eljárásnak megfelelően a városi és kerületi hatóságnál keressenek orvoslást panaszaikra (*in praesentia iudicis, villici et iuratorum civium dictae civitatis nostrae Brassouiensis et terrae Barcensis legittime prosequantur ex parte qourum iidem iudices, villici et iurati cives omni contra eos querulantes meri iuris et iustitiae ac debitae satisfactionis complementum impendere et exhibere tenebuntur prout dictaverit ordo iuris*). A király az erdélyi vajdát és a székely ispánokat bízza meg avval, hogy parancsának érvényt szerezzenek.[639] Az egy napon kiadott parancslevelek érdekessége, hogy az ispánokat kettős szerepben mutatják meg: egyszer mint jogsértéseket elkövető, hatalmukkal visszaélő tisztségviselők, másodjára viszont a törvényesség őreiként, a királyi akarat érvényesülését garantáló méltóságviselőkként jelennek meg a forrásokban. Valószínűleg mind a két kép igaz: az ispánok akarva-akaratlanul követtek el jogsértést és törvénytelenséget (főleg, ha a központi hatalom meggyengülése erre alkalmat szolgáltatott), ugyanakkor fő tevékenységük – ritka kivételektől eltekintve – nem erre irányult, hanem éppen ellenkezőleg, a fennhatóságuk alá tartozó terület és lakosság békéjének biztosítására, a királyság rendjének fenntartására. A székely ispáni joghatóság Brassó fölötti további fennmaradását a királyi intézkedéseken kívül a méltóságviselők saját kibocsátású oklevelei is igazolják. Gúti Ország János 1454. február 3-án Brassóban kibocsátott diplomájából kiderül, hogy a méltóságviselő a városban törvényszéket tartván (*nobis in Brassouia constitutus...nostram in praesentiam*) birtokügyben ítéletet hozott, melynek betartását megparancsolja Brassó bíráinak és esküdtjeinek.[640]

Adataink alapján tehát elmondható (utalva a korábban már említett katonai és gazdasági vonatkozású ügyekre is), hogy a székely ispánok joghatósága a három szász terület közül leghosszabb ideig

---

[639] DF 246 900 (SZO. I. 140–141.; US. V. 38–39.); DF 246 899 (US. V. 40–41.).

[640] DF 246 762 (US. V. 434.).

Brassó és a Barcaság vonatkozásában maradt fenn, lényegében az 1467-ig tartó periódus végéig. Ahogy a székely ispánság összeolvadt a vajdasággal, e joghatóság is átcsúszott a most már kettős funkciót ellátó vajdák kezébe. Végezetül még arra a kérdésre kell választ keresnünk, hogy mivel magyarázható a székely ispánság tartós összekapcsolása a három szász terület feletti fennhatósággal. Brassó, illetve a Barcaság vonatkozásában már utaltunk rá, hogy az egyik ok a földrajzi közelség, illetve a szomszédos lakosság gyakori érintkezése (időnkénti súrlódása) lehetett. Ugyanez Beszterce és Medgyes vonatkozásában már nemigen mondható el. Arra gondolhatunk, hogy a székely ispáni honor vonatkozásában az Anjou királyokat – elsősorban Károly Róbertet – kettős törekvés vezérelte. Egyfelől – okulva a közelmúlt kellemetlen tapasztalataiból – igyekeztek elkerülni, hogy az amúgy is jelentős hatalommal bíró erdélyi vajda ereje veszélyes mértékben megnőjön e szász vidékek erőforrásai révén. A másik cél szintén evvel az óvatossággal függött össze: a gazdag szász területek feletti fennhatóság biztosította a székely ispánok számára (akik számottevő katonai erő fölött rendelkeztek), hogy méltóságuk az anyagiak vonatkozásában se halványuljon el a vajdáé mellett. Hogy a méltóságviselők milyen jövedelmekkel rendelkeztek, azt a következőkben tekintjük át.

Jövedelmek

A székely ispáni méltósághoz kapcsolódó jövedelmekről nem rendelkezünk tételes kimutatással. A források elszórt – időben gyakran egymástól távol eső – utalásaiból kell kikövetkeztetni, hogy honnan származtak és milyen jellegűek voltak azok a juttatások, amelyekre a tisztségviselő bárók hivatali tevékenységük révén hozzájutottak. (Nem tartoznak ide természetesen azok a birtokadományozások és jutalmazások, amelyekre a méltóságviselők egyéni érdemeik, illetve a király kegye révén tettek szert.) Nincsenek pontos ismereteink azokról a jövedelmekről sem, amelyek a székely ispáni honort alkotó várakhoz tartozó uradalmakból folytak be. Ezek nagyságára csak közvetett adatokból következtethetünk, főleg akkor, ha valamilyen vita támadt körülöttük. Így például Mátyás király 1461. június 11-i okleveléből arról értesülünk, hogy a törcsi várnagyok Hídvégi Székely Bálint ösztönzésére Hídvég és Árvapataka tizedét – amely az erdélyi káptalant illette volna – visszatartották: *„quomodo...castellani castri Thercz quasdam decimas ipsius capituli de possessionibus Hijduegh et predicta Arwapataka ipsi capitulo more alias consueto prouenire debentes, ex induccione tua pro se ipsis occupassent et recepissent, pro quibus nulla eisdem hactenus fuisset satisfaccio facta et exhibita".*[641] A két birtokról származó tizednek elég jelentős értéket kellett képviselnie, ha a káptalan panaszával egyenesen a királyhoz fordult, aki nem sajnálta a fáradságot, hogy Hídvégi Bálintot akár az erdélyi vajda révén is rákényszerítse az elégtétel megfizetésére. Az általános megfontolások is amellett szólnak, hogy az uradalmakból származó jövedelmeknek jelentőseknek kellett lenniük, hiszen az ispánok ezekből fizették a várnagyi és egyéb funkciókat betöltő familiárisaikat, biztosították a várak működését, részben pedig saját maguk ellátását.

A jövedelmek másik csoportja az ispán alá rendelt népcsoporttól, a székelyektől származott. Első adatunk a tisztségviselő hivatalba lépéséhez kapcsolódik. Mivel az általunk tárgyalt időszak utánról, II. Ulászló 1499. évi privilégiumából származik, s korábbi forrás nem igazolja e szokás meglétét, így nem lehet teljesen kizárni,

[641] DF 277 550 (SZO. I. 192.).

hogy új fejleményről van szó.[642] Eszerint a székely ispán beiktatásakor a hét széknek egy-egy lovat kellett adnia az új elöljárónak; ezeknek olyan értékűeknek kellett lenniük, hogy a tisztségviselő méltóképpen tudjon háborúba vonulni (*comes ipso super illo equo honeste exercitum ingredi possit*).[643] A jövedelmek másik része a bírságokból származott. E vonatkozásban szerencsésebb helyzetben vagyunk, ugyanis a korunkbeli és a később keletkezett kútfők megerősítik egymást. Szintén II. Ulászló privilégiumában olvasható az a rendelkezés, hogy az ispánok minden székben tartsanak embert a bírságból eredő jogok gyakorlása és a jövedelmek behajtása céljából: *„Item comites pro tempore constituti semper teneant homines et famulos ipsorum in singulis sedibus pro habendis et exequendis iuribus et proventibus birsagiorum."*[644] Megerősíti e szokás korábbi meglétét Szécsényi Simon 1391. február 27-én íródott levele, amelyben felrója a marosszéki előkelőknek, hogy a neki járó jövedelmeket emberének vonakodnak megfizetni (*vos iura nostra de vestri medio nobis, ut moris est, provenire debentis homini nostro in dicti vestri medio deputati [!] extradere recusaretis*), egyben megparancsolja nekik, hogy mulasztásukat pótolják.[645] A bírságokból eredő székely ispáni jövedelmekre Hunyadi János tisztségviselésének időszakából is van adatunk. Antal brassószéki dékán 1442. július 26-án kelt oklevele tanúsítja, hogy Hunyadi ítéletének megfelelően a földvári és veresmarti előkelők megfizették előtte a csíki székelyek képviselőinek hat, nem szándékosan megölt társuk vérdíját A Hunyadi által hozott ítélet értelmében, ha valamelyik fél elállna az egyezségtől, akkor bírságként (*pro byrsagio*) száz budai ezüst márkát köteles fizetni, amelynek kétharmad része a vajda-ispánt illeti (*dicto domino Johanne waywoda centum marcas argenti fini graves Budensis ponderis dare deberet quarum duas partes pro domino waywoda*). A bírság abban az esetben is megilleti őt, ha a vérdíj megfizetése ellenére a székelyek háborgatnák a földváriakat és a veresmartiakat.[646]

A székelyektől származó juttatásoknál lényegesen több adat áll rendelkezésünkre a szász területekről befolyó jövedelmeket illető-

---

642 Vö. Kristó Gyula: *A székelyek eredete* 73.
643 SZO. III. 141.
644 SZO. III. 142.
645 DL 74 432 (*Teleki cs. okl.* I. 277.).
646 DF 278 702 (US. V. 100–101.).

en. Több forrás is szól a besztercei és brassói szászoktól a királynak Szent Márton napján járó censusról.[647] Így például 1441. január 13-án Losonci Dezső és Losonci Bánfi István Erzsébet királynő parancsára felszólítják Beszterce város vezetőit, hogy a megfizetendő census maradékát juttassák el nekik (*serenissima domina nostra regina nobis mandaret, ut censum vestri e medio provenientum levaremus*).[648] Ugyanezen év május 13-án Emőkei Miklós székely alispán elismervényt adott ki a brassóiaknak arról, hogy a királynak járó Márton napi censust megfizették (*census festi sancti Martini confessoris e mediogentium saxonicae nationis regiae maiestati annis singulis in argento fino cum pondere regis Bele in dicta Brasso et terra Barcza provenire solitos*). Pár nappal korábban, május 5-én már maga a székely ispán, Hunyadi János is nyugtázta a százötven ezüst márka járandóság átvételét a király számára.[649] Fentebb már idéztük Hunyadi János 1453. július 22-én Beszterce kiváltságaival kapcsolatban kiadott oklevelét, amelyben az eddig a székely ispánoknak fizetett censust magának rendeli juttatni.

Az uralkodónak, illetve az ispánoknak fizetett censuson kívül jelentős jövedelmeket eredményeztek még a szász területekről a vámok és a bírságok. A számos, korábban már idézett adaton kívül példa gyanánt most Nádasi Mihály méltóságviselése alatt keletkezett, ide vonatkozó iratokat említjük. 1412. szeptember 7-én, az erdélyi *generalis congregatio* alkalmával Stibor vajda megerősítette a brassóiak vámjegyzékét, ebben szó esett a székely ispánnak Törcs alatt fizetendő tételekről is: *„Item homines nostri quando pisces portaverint de Breill, dabunt tributoria comiti Siculorum quindecim ducatos, sed in foro annuali nihil dabunt, sed solummodo manifestet tributario.”*[650] A vajda szeptember 18-án Nádasi Mihályhoz írott leveléből kiderül, hogy a vár ekkoriban másnak a kezén volt, így az ispán familiárisai Brassóban bonyolították le a vámszedést, anélkül azonban, hogy figyelembe vették volna a moldvai kereskedők Stiborici Stibor és Nádasi Mihály jóváhagyásával megállapított mentességét. A vajda pár nappal korábban kiadott oklevelére hivatkozva felszólította a székely ispánt és tiszviselőit,

---

647 A *census* fogalmára: Solymosi László in: KMTL. 137.

648 DL 28 979 (SZO. I. 144–145.).

649 **1441. V. 13.**: DF 246 527 (SZO. III. 56.); **1441. V. 5.**: DF 246 669 (fél sornyi kihagyással: US. V. 82–83.).

650 DF 246 845 (US. IV. 546.).

hogy a káros gyakorlattal hagyjanak fel.[651] Zsigmond 1419. június 7-i oklevelében felszólította Nádasi Mihályt, hogy a korábbi birtokosok várnagyai által bizonyos téren bevezetett jogtalan vámszedési gyakorlatot ne folytassa tovább.[652] A Barcaságból a székely ispánnak járó hivatali jövedelmek, illetve ezeknek a behajtása időnként komoly polémia tárgyát képezték a felek között. A források esetenként fényt vetnek a nézeteltérés mögött meghúzódó gazdasági-politikai ellentétekre is. Így például Brassó városa 1414. július 3. és december 9. közötti (pontosabban nem ismert) időpontban kiadott oklevelében igazolja, hogy Nádasi Mihály székely ispán – akit bíránknak (*iuduci nostro*) nevez az irat – meg nem fizetett bírság fejében jogosan vitetett el állatokat Földvár nyájából. Három év elteltével viszont a földváriak azért emeltek panaszt, mert a brassóiak akadályozzák őket vásárlátogatási jogukban, s a befolyásos kereskedőváros rovására írandó az is, hogy Nádasi Mihály székely ispán elvette lovaikat, marháikat. Az alvajda által elrendelt vizsgálat - az erdélyi káptalan jelentése szerint - igazolta a panasz helytálló voltát.[653]

A példák számát, mint ezt a II. fejezet is bizonyítja, jócskán lehetne még szaporítani – így azokkal az esetekkel, amikor a méltóságviselők jogsértő módon kívántak jövedelmekhez jutni –, de talán ennyi is elég ahhoz, hogy következtetéseket vonjunk le a székely ispánok által élvezett hivatali jövedelmeket illetően. Úgy véljük, hogy az így nyert kép megerősíti azt a megállapítást, hogy ez a tisztség

---

651 DF 246 844 (US. III. 554–55.). A brassóiak vámkötelezettségeit Stibor vajda és Nádasi Mihály székely ispán rendelkezései alapján állapította meg **1413. VIII. 25**-én Mircea cel Batrin havasalföldi vajda is: DF 247 208 (US. IV. 425–426.). Az 1412. évi brassói általános gyűlés Nádasi Mihály részvételével birtokügyekben hozott intézkedései: **1412. IX. 1.**: DF 246 841 (US. III. 541–42.; ZSO. III. 2604. sz.); DF 246 842 (US. III. 540–41.; ZSO. III. 2603. sz.); DF 246 843 (US. III. 538–39.; ZSO. III. 2602. sz.). Oklevelek átírása: **1412. IX. 5.** (DF 286 731., US. III. 543–34.).

652 DF 246 860 (US. IV. 102–103.; ZSO. VII. 618. sz.). Engel Pál: *Királyi hatalom* 163.

653 **1414. VII. 3. – XII. 9.**: US. III. 610-11.; ZSO. IV. 2224. sz.; **1417. VI. 30.**: DF 278 685 (ZSO. VI. 620. sz.); **1414. VII. 16.**: DF 278 685 (US. IV. 53.; ZSO. VI. 691. sz.)

jelentős presztízzsel rendelkezett az országos méltóságok sorában. Rangját alapvetően két tényezőnek köszönhette: a hadakozó székelyeknek, akik katonai hatalommal és tekintéllyel ruházták fel vezetőjüket; másrészt pedig azoknak a sokrétű, jelentős jövedelmeknek, amelyek kisebb részt a Székelyföldről, főleg pedig a huzamosabb időn keresztül a méltósággal egybekapcsolt szász területekről, illetve a honor részét képező váruradalmakból származtak. Nem véletlen, hogy a tisztség számos viselője számára biztosított politikai karriert és meggazdagodást akár úgy, hogy a méltóságot betöltő báró számára ugródeszkául szolgált még fontosabb tisztségek elnyeréséhez, akár úgy, hogy éveken keresztül biztos anyagi és politikai hátteret nyújtott viselője számára. Mindezek alapján talán nem túlzó az a végkövetkeztetés, hogy a székely ispánság históriája a középkori magyar országos méltóságok történetének hosszú, fordulatokban és tanulságokban gazdag történetét jelenti.

RÖVIDÍTÉSEK

Források, kézikönyvek

A középkori székelység = Kordé Zoltán: A középkori székelység. Krónikák és oklevelek a középkori székelyekről. Csíkszereda 2001.
AKO = *Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia (130–1387)*. Fundavit Julius Kristó. Praeside Tiburtio Almási. I–XV. (130–1331), XVII. (1333), XIX–XXXIV. (1335–1350), XXXVI–XXXVIII. (1352–1354), XL. (1356), XLII. (1358), XLVI–XLVIII. (1362–1364). Bp.–Szeged, 1990–2018.
ÁMTF. I. = Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I². Bp. 1987.
AO = Nagy Imre–Tasnádi Nagy Gyula: Anjou-kori Okmánytár. Codex diplom. Hungaricus Andegavensis. I–VII. Bp. 1878–1920.
Archontológia 1458–1526. I. = C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók*. Magyar történelmi emlékek. Adattárak. Bp. 2016.
ÁUO = Wenzel Gusztáv: *Árpád-kori új okmánytár*. I–XII. Pest–Bp. 1860–1874.
AUSz. AH. = Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica
Bánffy oklt. = Varjú Elemér–Iványi Béla: Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család történetéhez. I. Bp. 1908.
Bonfini = Antonio Bonfini: *A magyar történelem tizedei*. Ford.: Kulcsár Péter. Bp. 1995.
CDES. I. = Marsina, Richard: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. I. Bratislavae 1970.
Csáky oklevéltár = *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez*. I/1–2. Bp. 1919. (*A körösszegi és adorjáni gróf Csáky család története*. I. *Oklevéltár*.)
DAP II. = *Documenta artis Paulinorum*. II. *A magyar rendtartomány kolostorai*. Bp. 1976.
DF = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény

DL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár
Documenta historiam Valachorum = Antonius Fekete Nagy–Ladislaus Makkai: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia. Bp. 1941.
DPIR = *Documente privind istoria Romîniei. Documenta Romaniae historica. Veacul XIV. C. Transilvania*. I–XII. Bucureşti 1953–1985.
DRH = *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457*. (Publicationes archivi nationalis Hungarici II. Fontes 11.) Collectionem manusciptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis–Vera Bácskai. Bp. 1976.
Engel Pál: *Archontológia* I–II. = Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. Bp. 1996.
Engel Pál: Középkori magyar genealógia = *Középkori magyar genealógia*. CD-ROM. Bp. 2001.
EO = Erdélyi Okmánytár. I–IV. Szerk.: Jakó Zsigmond et al. Bp. 1997–2014.
Erdélyi törvényhatóságok jogszabályai = *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye*. I. Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai. Bp. 1885.
FCD = *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* I–XI. Studio et opera Georgii Fejér. Budae, 1829–1844.
G = Gombos, Albinus, Franciscus: *Catalogus fontium historicae Hungaricae*. I–III. Budapestini 1937–1938.
Házi Jenő: Sopron I/5. = Házi Jenő: *Sopron szabad királyi város története*. I. rész. 5. kötet. *Oklevelek és levelek 1460-tól 1481-ig*. Sopron 1926.
HK = Hadtörténelmi Közlemények
HO = *Hazai okmánytár. Codex Diplomaticus Patriae*. I–VIII. Kiadja Nagy Imre–Paur Iván–Ráth Károly–Véghely Dezső. Győr–Bp. 1865–1891.
Hurmuzaki I. = Eudoxiu de Hurmuzaki: *Documente privitoare la istoria romanilor*. I. Bucuresci 1887.
Jakó Zsigmond: *Kolozsmonostor* = Jakó Zsigmond: *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556)*. Bp., 1990. I–II.

JTCH = Johannes de Thurocz: *Chronica Hungarorum* I. *Textus*. Ed. Elisabeth Galántai–Julius Kristó. II/1–2. *Commentarii*. Comp. Elemér Mályusz adiuvante Julio Kristó. Bp. 1985–1988.
Justh család levéltára = Borsa Iván (szerk.): *A Justh család levéltára 1274–1525*. Bp. 1991.
Kállay Okl. I. = A nagykállói Kállay-család levéltára. Az oklevelek és egyéb iratok kivonatai. I. Bp. 1943.
KMTL = *Korai magyar történeti lexikon*. Főszerk.: Kristó Gyula. Bp. 1994.
Kovács, András: *Arhondologia voievozilor* = W. Kovács, András: *Arhondologia voievozilor Transilvaniei (1458–1526). Completări şi precizări*. In: Studii şi Materiale de Istorie Medie 30 (2012) 223–256.
LtK = Levéltári közlemények
Mályusz Elemér–Borsa Iván: A Szent-Iványi család levéltára 1230–1525. Bp. 1988. 50.
Máramarosi diplomák = Mihályi János: *Máramarosi diplomák a XIV. és a XV. századból*. Máramaros-Sziget 1900.
MES = Knauz, Ferdinandus–Dedek, Ludovicus Crescens: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis* I–III. Strigonii 1874–1924.
MTK I. = Benda Kálmán (főszerk.): *Magyarország történeti kronológiája*. I. *A kezdetektől 1526-ig*. Bp. 1983.[2]
MTT = Magyar Történelmi Tár
ÓMO = Jakubovich Emil−Pais Dezső: *Ó-magyar olvasókönyv*. Pécs 1929. **(15, 133. j.)**
RA = Szentpétery Imre–Borsa Iván: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. I–II. Bp. 1923–1987.
Sopron vármegye története I. = *Sopron vármegye története*. Szerk. Nagy Imre. Sopron 1889. I.
SRH = Szentpétery, Emericus: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. Bp., 1937–1938.
Szabolcs megye I. = Piti Ferenc: Szabolcs megye hatóságának oklevelei. I. 1284–1386. Szeged–Nyíregyháza 2004.
SZO = *Székely Oklevéltár*. Szerk.: Szabó Károly–Dr. Szádeczky Lajos–Barabás Samu. I–VIII. Kolozsvár–Bp. 1872–1934.
Sztáray Okl. = A nagymihályi és a sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. Szerk. Nagy Gyula. I. Bp. 1887.

Teleki cs. okl. = Barabás Samu: *A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára*. I–II. Bp. 1895.
Teleki: *Hunyadiak kora* = Teleki József: *Hunyadiak kora Magyarországon*. I–V., X–XII. Pesten 1852–57.
TSZ = Történelmi Szemle
TT = Történelmi Tár
US = Franz Zimmermann–Carl Werner–Georg Müller–Gustav Gündisch: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. I–VI. Hermannstadt–Köln–Wien 1892–1981.
VMO = Vatikáni Magyar Okirattár. IV. Bullae Bonifacii IX. P. M. Pars altera. Bp. 2000. [Reprint]
VR = Karácsonyi János–Borovszky Samu: Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba-lajstrom az 1550-iki kiadás hű másával együtt. Bp. 1903.
Wass cs. cegei lt. = W. Kovács András–Valentiny Antal: *A Wass család cegei levéltára*. Az Erdélyi Múzeum levéltára 3. Kolozsvár 2006.
ZO = A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő. I–XII. Pest–Bp. 1871–1931.
ZSO = Zsigmondkori oklevéltár I–XII. (1387–1426) Szerk. Mályusz Elemér et al. Bp., 1951–2017.
Zsoldos Attila: *Archontológia* = Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája. 1000–1301. Bp. 2011.

Egyéb munkák

Balogh Jolán: *A művészet* = Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában. I–II. Bp. 1966.
Benkő Elek: *A középkori Székelyföld* = Benkő Elek: *A középkori Székelyföld*. I–II. Bp. 2012.
Benkő–Demeter–Székely: *Középkori mezőváros a Székelyföldön* = Benkő Elek–Demeter István–Székely Attila: *Középkori mezőváros a Székelyföldön*. Erdélyi Tudományos Füzetek 223. Kolozsvár 1997.
Bertényi Iván: *Magyarország az Anjouk korában* = Bertényi Iván: *Magyarország az Anjouk korában*. Magyar História. Bp. 1987.

Bodor György: *Az 1562 előtti székely nemzetségi szervezetről* = Bodor György: *Az 1562 előtti székely nemzetségi szervezetről*. TSZ. 1983/2. 281–305.
Bónis György: *Magyar jog – székely jog* = Bónis György: Magyar jog – székely jog. Kolozsvár 1942.
Connert János: *A székelyek intézményei* = Connert János: *A székelyek intézményei a legrégibb időktől az 1562-iki átalakulásig*. Kolozsvárt 1901.
Demény Lajos: *Parasztfelkelés* = Demény Lajos: *Parasztfelkelés Erdélyben 1437–1438*. Bp. 1987.
Demény Lajos: *Parasztfelkelés forrásai* = Demény Lajos (szerk.): *Az 1437–1438. évi erdélyi parasztfelkelés forrásai*. Bukarest 1991.
Draskóczy István: *A tizenötödik század* = Draskóczy István: *A tizenötödik század*. Magyar Századok. Bp. 2000.
Engel Pál: *Archontológia* I–II. = Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája* 1301–1457. I–II. Bp. 1996.
Engel Pál: *Az ország újraegyesítése* = Engel Pál: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). Századok 122 (1988) 89–146.
Engel Pál: *Honor, vár, ispánság* = Engel Pál: *Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről*. Századok 116 (1982) 880–922.
Engel Pál: *Királyi hatalom* = Engel Pál: *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban*. Értekezések a Történeti Tudományok Köréből 83. Bp. 1977.
Engel Pál: *Szent István birodalma* = Engel Pál: *Szent István birodalma*. História Könyvtár. Monográfiák 17. Bp. 2001.
Engel Pál: *Zsigmond bárói: rövid életrajzok*. In: *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437*. I. Szerk. Beke László–Marosi Ernő–Wehli Tünde. Bp. 1987.
Engel–Kristó–Kubinyi: *Magyarország története* = Engel Pál–Kristó Gyula–Kubinyi András: *Magyarország története 1301–1526*. Bp. 1998.
Erdély története I. = *Erdély története három kötetben*. I. *A kezdetektől 1606-ig*. Szerk.: Makkai László–Mócsy András. Bp. 1986.
Fügedi Erik: *A 15. századi magyar arisztokrácia* = Fügedi Erik: *A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása*. Történeti Statisztikai Kötetek. Bp. 1970.

Fügedi Erik: *Ispánok, bárók, kiskirályok* = Fügedi Erik: *Ispánok, bárók, kiskirályok. A középkori magyar arisztokrácia fejlődése*. Nemzet és Emlékezet. Bp. 1986.
Györffy György: *Besenyők és magyarok* = Györffy György: Besenyők és magyarok. In: A magyarság keleti elemei. Bp. 1990. 94–191.
HK = Hadtörténelmi Közlemények
Jakubovich Emil: *Ugocsa-szabolcsi székelyek a XIV. században*. Magyar Nyelv 35 (1931) 206−209.
Janits Iván: *Az erdélyi vajdák* = Janits Iván: *Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevéladó működése 1526-ig*. H. é. n. [Bp. 1940.]
Karácsonyi János: *A Laczkfyak története* = Karácsonyi János: *A Laczkfyak története*. Történelmi és Régészeti értesítő 3 (1887). 5–12., 134–148.
Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek* = Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. Bp. 1995. (Reprint-kiadás.)
Karácsonyi János: *Hamis oklevelek* = Karácsonyi János: A hamis, hibás keltű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig. A „Pótlások...”-kal kiegészítve. Szeged 1988.
Kastélyok, udvarházak és lakóik = Kastélyok, udvarházak és lakóik a régi Székelyföldön. In memoriam Demény Lajos (1926–2010). Szerk.: Tüdős S. Kinga. Sepsiszentgyörgy 2011. **(1, 119.j.)**
Kis Bálint: *Erdély régi családai* = Kis Bálint: *Erdély régi családai. (A Zéchéniek, Gerébek s még némely velök egy törzsü család.)* Turul 1911. (29) 92–104., 145–159.
Kiss Lajos: *Földrajzi nevek* = Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. I–II. Bp. 1988.
Kordé Zoltán: *A középkori székelység és a határőrzés* = Kordé Zoltán: A középkori székelység és a határőrzés. In: Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemség kori történelméből. Szerk.: Sófalvy András–Visy Zsolt. Énlaka–Székelyudvarhely, 2012. 31–42.
Kordé Zoltán: *A Rozgonyiak és Erdély* = A Rozgonyiak és Erdély. In: Bölcsészműhely 2009. Szerk.: Vajda Zoltán. Szeged 2010. 65–79.
Kordé Zoltán: *A székelyek a XII. századi* = Kordé Zoltán: A székelyek a XII. századi elbeszélő forrásokban. AUSz AH. Tom. XCII. Szeged 1991. 17–24.
Kordé Zoltán: *A székelyispáni méltóság* = Kordé Zoltán: *A székelyispáni méltóság a Zsigmond-korban*. TSZ. 46 (2004/3–4.) 193–239.

Kordé Zoltán: *Az Árpád-kori székelyispánok* = Kordé Zoltán: *Az Árpád-kori székely ispánok*. In: Demény Lajos Emlékkönyv. Szerk.: Violeta Barbu–Tüdős S. Kinga. Bucureşti 2001. 199–207.
Kordé Zoltán: *Az erdélyi vajdaság* = Kordé Zoltán: *Az erdélyi vajdaság Mátyás hatalomra kerülésétől az 1467. évi felkelésig*. In: Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk.: Balogh Elemér–Homoki-Nagy Mária. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tom. LXXV. Szeged. 2013. 391–401.
Kordé Zoltán: *Károly Róbert székelyispánjai* = Kordé Zoltán: Károly Róbert székely ispánjai. AUSz. AH. Tom. CIX. Szeged 1999. 21–31.
Kordé Zoltán: *Szentgyörgyi János* = Kordé Zoltán: *Szentgyörgyi János erdélyi tevékenysége 1465–1467-ben*. In: Studia professoris – Professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára. Szerk.: Almási Tibor–Draskóczy István–Jancsó Éva. Bp. 2005.
Kordé Zoltán: *Vajda és ispán* = Kordé Zoltán: *Vajda és ispán (A székelyispáni méltóság a Zsigmond halála utáni években)*. AUSz. AH. Tom. CXVI. Szeged 2002. 49–58.
Kristó Gyula: *A korai Erdély* = Kristó Gyula: *A korai Erdély (895–1324)*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 18. Szeged 2002.
Kristó Gyula: *A székelyek eredete* = Kristó Gyula: *A székelyek eredete*. Bp. 2002.
Kristó Gyula: *A vármegyék* = Kristó Gyula: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Bp. 1988.
Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi* = Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi*. Bp. 1988.
Kristó Gyula: *Erdély 1315-ben* = Kristó Gyula: *Erdély 1315-ben*. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára. Szerk.: Kovács Sándor–Sipos Gábor–Tonk Sándor. Kolozsvár 1996. 333–342.
Kristó Gyula: *Kán László* = Kristó Gyula: *Kán László és Erdély*. Valóság 1978/11. 83–96.
Kristó Gyula: *Nem magyar népek* = Kristó Gyula: *Nem magyar népek a középkori Magyarországon*. Bp. 2003.
Kubinyi András: *Erdély a Mohács előtti évtizedekben* = Kubinyi András: Erdély a Mohács előtti évtizedekben. In: *Tanulmányok Erdély történetéről. Szakmai konferencia Debrecenben 1987. október 9–10*. Szerk.: Rácz István. Debrecen 1988.

Lázár Miklós: *A két Laczk család eredete* = Lázár Miklós: *A két Laczk család eredete*. Turul 2 (1884/2. sz.) 110–117.
Lázár Miklós: *Székely ispánok* = Lázár Miklós: *Székely ispánok és alispánok a mohácsi vészig*. Századok 14 (1880) 732–750., 796–820.
Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom* = Mályusz Elemér: Az erdélyi magyar társadalom a középkorban. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 2. Bp. 1988.
Mályusz Elemér: *Kemény József oklevélhamisítványai* = *Mályusz Elemér*: Gróf Kemény József oklevélhamisítványai. LtK. 59 (1988) 197–216.
Mályusz Elemér: *Zsigmond király uralma* = Mályusz Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon*. Bp. 1984.
Pál-Antal Sándor: *Székely önkormányzat-történet* = Pál-Antal Sándor: *Székely önkormányzat-történet*. Marosvásárhely 2002.
Pauler Gyula: *A magyar nemzet története* II. Bp. 1899.
Pósán László: *A német lovagrend* = Pósán László: *A német lovagrend története a 13. században*. Debrecen 1996.
Rácz György: *Az Ákos nemzetség* = Rácz György: Az Ákos nemzetség címere. T. 1995/1—2.11—34.
Rázsó Gyula: *Zsigmond-kori Magyarország és a török veszély* = Rázsó Gyula: *A Zsigmond-kori Magyarország és a török veszély* (1393–1437). HK. 403–444.
Rugonfalvi Kiss István: *A nemes székely nemzet* I. = Rugonfalvi Kiss István (szerk): *A nemes székely nemzet képe*. I–III. Debrecen 1939.
Szádeczky Kardoss Lajos: *A székely nemzet története* = Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Bp. 1927.
Székelyföld története I. = Székelyföld története I. Szerk.: Benkő Elek–Oborni Teréz. Székelyföld 2016.
Tanulmányok a székelység = *Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemség kori történelméből*. Szerk.: Sófalvi András−Visy Zsolt. Énlaka−Székelyudvarhely. 2012. (**21. j.**)
Teutsch: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen* I. = Teutsch, Friedrich: Geschichte der Siebenbürger Sachsen. I. Hermannstadt 1899.
Wertner Mór: *Adalékok* = Wertner Mór: *Adalékok a XIV. századbeli magyar világi archontologiához*. TT. úf. 7 (1907) 1–69., 161–198., 327–354.
Wertner Mór: *Árpádkori udvari tisztviselők* = Wertner Mór: *Az Árpádkori udvari tisztviselők sorozata*. TT. 1899. 638–672.

Wertner Mór: *Egy ismeretlen* = Wertner Mór: Egy ismeretlen székely ispán. Turul 32 (1914/3-4.) 129–130.
Zimmermann, Harald: *Siebenbürgen und seine hospites theutonici* = Harald Zimmermann: Siebenbürgen und seine hospites Theutonici. Köln 1996.

TARTALOMJEGYZÉK

I. ELŐSZÓ 5

II. A SZÉKELY ISPÁNOK ÉS A
TISZTSÉG TÖRTÉNETE 9
A tisztség kialakulásától a tartományúri hatalom bukásáig 9
Lack és utódai 39
Zsigmond és ispánjai 61
A Hunyadiak kora 119

III. A SZÉKELY ISPÁNOK JOGKÖRE ÉS
JÖVEDELMEI 177
Katonai szerepkör 177
Igazságszolgáltatás 189
A székely ispáni méltóság és a szász területek 201
Jövedelmek 212

RÖVIDÍTÉSEK 217